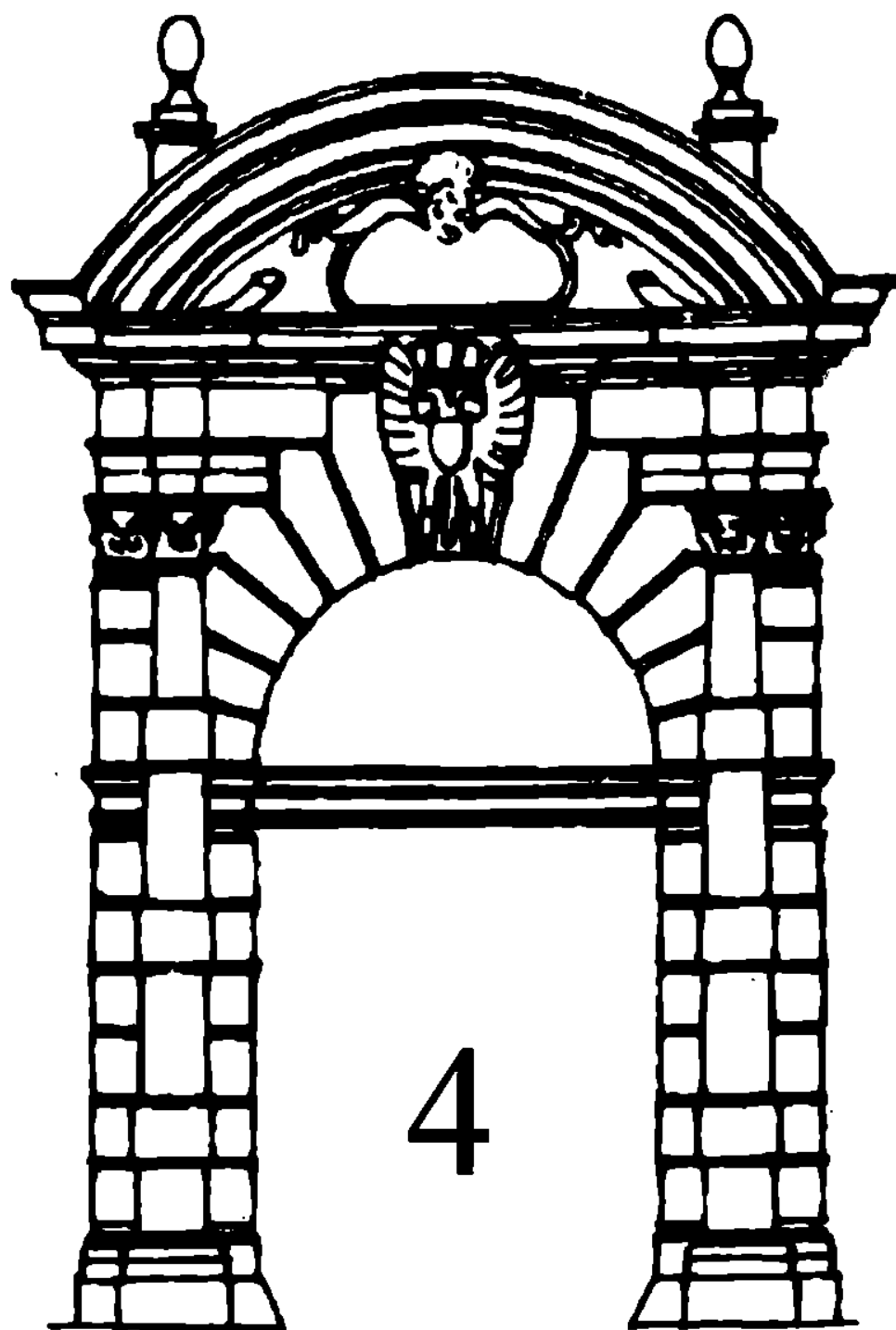


CÍRKEVNÍ DĚJINY



NOVOVĚK

MICHELE MACCARRONE

CÍRKEVNÍ DĚJINY

8

8

10

12

Část čtvrtá

16

16

18

18

20

Novověk

22

26

26

Překlad a úprava

29

32

36

Jaroslav V. Polc

37

39

41

44

47

KTF UK PRAHA L.P. 1995

49

52

PRACOVNÍ TEXT

**Vydáno pouze pro vnitřní potřebu Katolické teologické fakulty UK v Praze
v koedici s Křesťanskou akademií (Řím)
jako 64. svazek edice STUDIUM.**

NEPRODEJNÉ!

Pozn.: text neprošel jazykovou úpravou.

Obsah

Kapitola I.

PAPEŽSTVÍ OD POLOVINY XV. STOLETÍ DO ZAČÁTKU XVI. STOLETÍ

8

1. Boj s Turky 8
2. Alexandr VI. a odsouzení Savonaroly 10
3. Julius II. a Lev X. 12

Kapitola II.

OBNOVNÉ NÁBOŽENSKÉ PROUDY V PRVNÍ POLOVINĚ XVI. STOLETÍ

16

1. Církevní a náboženské poměry v Itálii na počátku XVI. století . . 16
2. Společenství Boží lásky 18
3. Theatini, somaschové a barnabité 18
4. Tovaryšstvo Ježíšovo 20
5. Kapucíni a jiné reformované řády 22

Kapitola III.

PROTESTANTSKÁ REFORMACE

26

1. Německo v předvečer reformace 26
2. Martin Luther a kázání odpustků 29
3. Odsouzení Luthera 32
4. Hadrián VI. a Klement VII. 36
5. Vývoj luterské revoluce v Německu 37
6. Augsburské vyznání z roku 1530 39
7. Triumf protestantismu 41
8. Vnucení protestantismu evropskému severu 44
9. Zwingli v Curychu 47
10. Ženeva a Jan Kalvín 49
11. Jindřich VIII. a anglikánský rozkol 52

12. Vyvrcholení anglického rozkolu	56
13. Protestantké reformy za Eduarda VI.	60
14. Obnova katolicství za vlády královny Marie	61
15. Návrat k rozkolu za vlády královny Alžběty	63
16. Reformace ve Skotsku	65
17. Reformace v Irsku	66
18. Protestantismus v Itálii	68

Kapitola IV.

TRIDENTSKÝ KONCIL 71

1. Příprava koncilu	71
2. Reforma církve a neúspěch koncilu mantovsko-veronského	72
3. První období Tridentského koncilu	74
4. Druhé období Tridentského koncilu	80
5. Reformy Pavla IV.	82
6. Pius IV. a třetí období Tridentského koncilu	85
7. Poslední zasedání koncilu	87

Kapitola V.

POTRIDENTSKÁ REFORMA 94

1. Provádění tridentských dekretů za Pia IV.	94
2. Římská inkvizice	96
3. Španělská inkvizice	97
4. Svatý Pius V.	101
5. Řehoř XIII. a Sixtus V.	104
6. Náboženské války ve Francii a smíření s Jindřichem IV.	107
7. Náboženské hnutí	112

Kapitola VI.

MISIE 117

1. Portugalská a španělská expanze v XV. století a evangelizace	117
2. Evangelizace Ameriky	120

-
3. Východní Indie, Japonsko a Čína 124
 4. Kongregace pro šíření víry („De Propaganda fidei“) 127

Kapitola VII.

PAPEŽOVÉ PRVNÍ POL. XVI. STOLETÍ

A ZA TŘICETILETÉ VÁLKY 131

1. Pavel V. 131
2. První údobí třicetileté války 134
3. Řehoř XV. 136
4. Urban VIII. a pokračování třicetileté války 138
5. Odsouzení Galilea 141
6. Inocenc X. a vestfálský mír 143

Kapitola VIII.

GALIKANISMUS 146

1. Vývoj v první polovině XVII. století 146
2. Případ „Korsické gardy“ 148
3. Spor o regália 150
4. Shromáždění francouzského duchovenstva (1681-1682) 152
5. Prohlášení z 19. března 1682 153
6. Odpor Inocence XI. 156
7. Odsouzení čtyř článků a rozřešení sporu 158

Kapitola IX.

CÍRKEV A STÁT

V PRVNÍ POLOVINĚ XVIII. STOLETÍ 161

1. Úvod 161
2. Klement XI. (1700-1721) 163
3. Válka o španělské dědictví 164
4. Válka proti Rakousku 165
5. Svatý stolec na mírových jednáních v Utrechtu 166
6. Zrušení tribunálu sicilského království 168

7. Španělský konkordát z roku 1717	169
--	-----

Kapitola X.

PONTIFIKÁTY INOCENCE XIII., BENEDIKTA XIII. A KLEMENTA XII.	171
--	-----

1. Inocenc XIII. (1721-1724)	171
2. Benedikt XIII. (1724-1730)	171
3. Klement XII. (1730-1740)	175
4. Jednání s Neapolí	177

Kapitola XI.

PONTIFIKÁT BENEDIKTA XIV.	179
-----------------------------------	-----

1. Benedikt XIV. (1740-1758)	179
2. Benedikt XIV. a válka o rakouské dědictví	179
3. Konkordáty Benedikta XIV.	181
4. Právní rozpory s Toskánou	183
5. Benedikt XIV. a Benátky	185
6. Jurisdikcionalismus Fridricha II. Pruského	186
7. Styky s Francií	187

Kapitola XII.

ZRUŠENÍ TOVARYŠSTVA JEŽÍŠOVA	191
--	-----

1. Zvolení Klementa XIII.	191
2. Nepřátelství vůči jezuitům	191
3. Zrušení jezuitského řádu v Portugalsku	194
4. Vyhnání jezuitů z Francie	195
5. Vyhnání jezuitů ze Španělska a z bourbonských států	198
6. Parmské „monitorium“	200
7. Volba Klementa XIV.	201

Kapitola XIII.

NAUKA O CÍRKVI V XVIII. STOLETÍ 205

1. Van Espen 205
2. Radicati 206
3. Giannone 207
4. Febronius 208

Kapitola XIV.

PIUS VI. A JOSEFINISMUS 212

1. Jurisdikcionalismus vídeňského dvora za Marie Terezie 212
2. Volba Pia VI. 214
3. Josef II. 215
4. Nové církevní reformy Josefa II. 220

Kapitola I.

Papežství od poloviny XV. století do začátku XVI. století

1. Boj s Turky

Reforma církve po době Evžena IV. nepokračovala. Nebyla tím vinna renesanční doba, nýbrž tři jiné příčiny: 1) omezená možnost papežství zasahovat do církevního života místních církví kvůli rozšířeným konciliárním teoriím a vzrůstu nacionalismu; 2) turecké nebezpečí, jež po dobytí Cařihradu v roce 1453 hrozilo celé Evropě; 3) italská politika, jež se po polovině XV. století stala hrou zájmů a rivalit, do níž byli zaplateni i papežové jako hlavy papežských států.

Po slabém Inocenci VIII. byl svatokupecky zvolen papežem s pomocí kardinála Ascania Skorzy kardinál Rodrigo Borgia, který si zvolil jméno Alexandr VI. Jeho dosavadní život nebyl nijak příkladný, neboť byl oddán smyslnému životu, a po jeho zvolení se doufalo, že aspoň jako papež svůj způsob života změní. Na druhé straně jeho inteligence a energie opravňovaly k naději, že v obtížné politické situaci bude řídit církev pevnou rukou. Ale jeho život se nezměnil a Alexandr VI. projevoval vůči svým dětem tak přehnanou přízeň, že uvedl Svatý stolec do hlubokého úpadku. Než se stal papežem měl kardinál Rodrigo Borgia děti Cesara, Juana, Joffreho a Lukrezii s Vanozzou de'Cattanei, a s jinými Pedra Luise, Girolamu a Isabellu. Během pontifikátu udržoval styky s Julií Farnese a jinými ženami a měl syny Jana (1498) a Rodriga (1503). Svého oblíbeného syna Cesara hned po zvolení jmenoval arcibiskupem ve Valencii a v roce 1493 kardinálem. Pak se dal do války proti Ferrantovi z Neapole a podporoval Alfonsa II. až do jeho smrti v roce 1494, takže si nepřátelil francouzského krále Karla VIII., který přitáhl do Itálie, aby podpořil nároky Ludvíka Mora na Neapol. Politický boj italských států, do něhož byl zapleten i Svatý stolec, se časem rozšířil na Španělsko a Francii. Karel VIII. přitáhl až do Říma, kde způsobil zmatek. Papež se uchýlil do Andělského hradu, kde byl donucen se s králem smířit, ale v březnu 1494 vytvořil spojeneckou ligu, jež donutila Karla VIII. k spěšnému návratu do Francie.

Dalším terčem Alexandra VI. se stala rodina Orsini, jež ovládala Řím. Zde se dal unášet láskou ke své rodině, mezi níž chtěl rozdělit majetek rodiny Orsini. Jmenoval svého syna Juana knížetem beneventským a měst Terraciny a Pontecorvo, ale ten byl 14. června 1497 zabit za záhadných okolností.

Smrt Juanova vzbudila v Alexandru VI. upřímnou touhu zreformovat římskou kurii. Jmenoval proto komisi a připravoval reformní bulu, ale záhy od svého úmyslu upustil.

Další údobí pontifikátu Alexandrova je poznamenáno vlivem jeho syna Cesara, který toužil po knížectví některého území papežských států a požádal na podzim roku 1497 o sekularizaci a vzdal se kardinalátu. Papež mu vyhověl 17. srpna 1498 a jmenoval ho knížetem Valencie. Pak si Cesar s pomocí francouzského krále vytvářel v Romagni svůj vlastní stát. Dobýval tam města a koncem roku 1499 mu papež udělil titul knížete Romagne, a tak připravil Svatý stolec o značnou část jeho území. Stejně rozhodně si počínal vůči rodinám Orsini a Colonnů pod vlivem Cesara. Pro svou dceru Lukrezii vyhledával mocné šlechtické manžely. Jeho pohoršlivý život přispěl k myšlence svolat všeobecný koncil proti Alexandru VI., ale jeho smrt 18. srpna 1503 jej vysvobodila z této tíživé situace.

Nakonec jeho pontifikát přinesl i kladné výsledky. Především to byl boj proti Turkům, proti nimž bulou v roce 1500 svolával křížové tažení, zdanil kardinály a v roce 1501 uzavřel spojení s Benátkami a Uherskem, čímž se dosáhlo dobytí ostrova Santa Maura v Jónském moři. Alexandrova podpora Španělsku a Portugalsku při pokřesťanštění nově objevených zemí za Atlantikem také přispěla k rozdělení tamních území mezi obě velmoci, a tak bylo zabráněno válečnému sporu.

Také není možno opomenout zásluhy Alexandra VI. o rozvoj řádů, zvláště dominikánského, jeho snahy o rozšíření úcty sv. Tomáše Akvinského a slavení Svatého roku 1500. To však nemohlo zakrýt osobní nedostatky papežovy a současníci se nad nimi pozastavovali. Němečtí poutníci, kteří v roce 1500 navštívili Řím, vykládali po návratu o pohoršeních, jež zavdával život na papežském dvoře, a tak připravovali v Německu půdu pro reformaci.

2. Alexandr VI. a odsouzení Savonaroly

Do této katastrofické situace, v jaké se octlo papežství, spadá i spor Alexandra VI. s Jeronýmem Savonarolou. Tento dominikán se narodil ve Ferraře v roce 1452 a do Florencie přišel jako lektor do konventu sv. Marka, kde setrval a odkud spolupracoval na obnovném hnutí řádu a jako ohnivý kazatel se setkával s nadšeným ohlasem. Zkáza v římské kurii vyvolávala jeho rozhořčení a při příležitosti smrti Sixta IV. napsal báseň nazvanou *Oratio pro ecclesia*, v níž se modlí: „Přispěj na pomoc svaté církvi římské, církvi, kterou ničí ďábel.“

Po volbě Alexandra VI. zpočátku nic nenamítal proti její právoplatnosti. Jeho odpor začal po vypuzení rodiny Medici z Florencie v roce 1495, kde byla s jeho podporou vyhlášena republika. Dalším důvodem bylo oddělení konventu sv. Marka od lombardské dominikánské provincie a založení provincie nové vlivem Savonaroly v roce 1493. Kolem něho se vytvořila skupina nadšenců, zvaných potupně piagnoni - fňukalové, jejichž odpůrci byli přívrženci Mediceů, kteří toužili po návratu do Florencie. Ti popíchli Alexandra VI., který i tak měl obavy z kázání Savonarolových, takže ho 21. července 1495 předvolal do Říma. Papežské breve užívá blahovolných výrazů, ale bylo jasné, že by mu římské rozhodnutí nebylo nijak příznivé vzhledem k medicejskému vlivu na papežském dvoře. Savonarola si našel důvody, aby na výzvu neodpověděl. Alexandr VI. mu tedy zakázal kázat 8. září 1495. Za něho se však postavila městská správa Florencie a kardinál Caraffa, který byl protektorem dominikánů, kteří žádali, aby papež zákaz odvolal. Blížila se postní doba a na Popeleční středu, 17. února 1496, Savonarola vystoupil na kazatelnu a napadl nezřízený život římské kurie, ale mířil především na papeže. Podle některých zpráv měl mu papež dát ústně dovolení kázat, ale není to dokazatelné, neboť hned na počátku kázání si sám Savonarola stěžoval, že byl pohnut Duchem svatým, a tedy že zákazy představených neplatí kdykoliv se přičí přikázáním Božím.

Alexandr VI. zaujal vyčkávací stanovisko, ba dokonce nabídl Savonarolovi kardinálskou hodnost, ustane-li kázat. Spor se vyostřil, když papež rozhodl 6. listopadu 1496 o připojení konventu sv. Marka k toskánsko-romagnolské dominikánské provincii, proti čemuž se postavil Savonarola. Znovu začal kázat během postní doby 1497 a ostře napadal římskou kurii a papeže. Alexandr VI. jej tedy 13. května vyloučil z církve také pro nesouhlas s připojením konventu sv. Marka. Savonarola rozhodnutí odmítl a do sporu zasáhly nyní i politické důvody, totiž filofrancouzské tendence městské správy a Savonarolovy, jimž

Alexandr VI. nepřál. Savonarola považoval neposlušnost vůči papeži za oprávněnou a znovu začal kázat během postní doby roku 1498. Papež tedy přikázal katedrální kapitule, aby mu zakázala kázat a nazval Savonarolu *filius iniquitatis*. Ten se ozval vzpurným tónem a prohlásil, že chce zemřít jako mučedník a že nemá strach z nikoho. Napsal i papeži káravý dopis a v kázáních hovořil o svolání všeobecného sněmu, který by soudil Alexandra VI. V tom smyslu psal také křesťanským vládcům, ale dopisy pak zničil.

Mezitím se dostala ve Florencii k moci nová městská správa, nepřející už Savonarolovi. Také veřejné mínění se obrátilo proti němu, když se vyhnul zkoušce ohněm, kterou navrhl jakýsi františkán a kterou přijal jiný, papeži věrný dominikán 25. března 1498. I když Savonarola vyhlášoval o sobě, že je prorokem od Boha poslaným, sám byl proti této zkoušce.

Dne 8. dubna byl přepaden konvent sv. Marka a Savonarola byl s dvěma svými straníky uvězněn. Byl zahájen proces, jehož se zúčastnili i dva papežští delegáti. 22. května byl vynesena rozsudek smrti a druhého dne byli všichni tři oběšeni a spáleni na náměstí Signorie. Popel byl pak rozmetán, aby přívrženci popravených neměli ostatky k uctívání.

Kázání a tragický konec Savonarolův zanechaly hluboký dojem. I světcí jej ctili, jiní současníci měli o něm svůj názor. Machiavelli chválí jeho spisy, ale poznamenává, že byl „ctižádostivého a stranického ducha“. Savonarolův osud je možno poznat a učinit si úsudek z velmi podrobného vyprávění očitého svědka Guicciardiniho, který tyto události sledoval s hlubokým zájmem. Ve svém díle *Storie fiorentine* se zmiňuje o příchodu tohoto dominikána do Florencie a o prorockém tónu jeho kázání. Ve spise *Regimento di Firenze* ukazuje, jak se vměšoval do florentské městské politiky, již chtěl sám vést. Ještě obšírněji o něm hovoří v *Storia d'Italia*, kde velmi jasně popisuje jeho prorocký postoj, jeho směřování náboženských prvků s vnitřní a státní politikou Florencie, jeho vzpouru proti papeži, zkoušku ohněm, k níž bláhově zavedl podnět, proces, pravdivé obžaloby a smrt, kterou podstoupil velkomyslně a s hluboce křesťanským duchem. Dodnes není možno si učinit konečný úsudek o této smutné události, vezme-li se v úvahu, že Savonarola si předsevzal úlohu proroka, jímž nebyl, a že se nechtěl pokořit a poslechnout příkazy papeže, i když to byl Alexandr VI. Navíc byl papež politicky ovlivněn.

3. Julius II. a Lev X.

Po smrti Alexandra VI. se zvedl prudký odpor proti Borgiům, jemuž nemohl zabránit Cesar, který právě tehdy onemocněl. Do Říma se vrátil z exilu kardinál Julián della Rovere, který se postaral, aby byl zvolen italský a jemu příznivý papež. Volba padla 22. září 1503 na starého a nemocného kardinála Františka Piccolominiho, který na památku svého strýce přijal jméno Pius III. Zemřel však za necelý měsíc 18. října. Kardinál della Rovere se tentokrát dohodl s kardinály i s Cesarem Borgiou a dal se 1. listopadu zvolit papežem se jménem Julius II.

Papežské státy se ocitly pod vládou Cesarovou v ubohém stavu a Julius II. si předsevzal vrátit církvi její území, aby se stala základem jeho svobody a nezávislosti. Podle Machiavelliho učinil vše k vzrůstu církve a nikoliv soukromníků. Skončil se systémem nepotismu, který ničil církve za doby jeho předchůdců.

Cesar Borgia byl uvězněn, ale podařilo se mu uprchnout, a jeho území v Romagni se vrátilo církvi. Pak se Julius II. obrátil proti Benátkám, které se chtěly po pádu Cesara zmocnit jeho území. Sám papež se postavil v čelo vojska, dobyl Perugiu a Bolognu, kterou odňal rodině Bentivoglio v roce 1505, a vstoupil do ligy cambraiské, uzavřené proti Benátkám mezi Francií, Říší a Španělskem. Po porážce Benátek 14. května 1509 si papež uvědomil nebezpečí, jež hrozilo Itálii ze strany Francie, a proto se spojil se Španělskem a Benátkami a osobně vedl válku, v níž dobyl počátkem roku 1511 Mirandolu, podpořil bázlivé spojence a v říjnu uzavřel „Svatou ligu“ proti Francii, jež měla pojmout všechny křesťanské státy na ochranu papeže. Vojsko Ligy bojovalo v severní Itálii s francouzským vojskem, ale ti pod velením geniálního Gastona de Foix zvítězili u Ravenny 11. dubna 1512. Julius II. se nedal odradit, zorganizoval své síly, požádal o pomoc Švýcary a v červnu donutil Francouze k odchodu z Itálie, která v něm spatřovala svého osvoboditele.

Války, které Julius II. vedl, aby uklidnil politické poměry v Itálii, jej dostaly do sporu s Francií, a tak nepřímou podporou rostoucí duch galikanismu a příchýlnost francouzské církve ke králi Ludvíku XII. Ten se snažil využít tohoto cítění a ve shodě s německým králem Maximiliánem využil nespokojenosti několika vzbouřených kardinálů a na 16. května 1511 svolal všeobecný církevní sněm do Pisy. Tento protipapežský koncil byl zahájen 11. listopadu, ale Julius II. svolal na 18. dubna 1512 koncil do Říma. Rozkolný sněm neměl úspěch a začátkem roku 1512 se přenesl do Milána, kam se nedostavili němečtí

delegáti a přišlo málo Francouzů, zatímco Angličané a Španělé se otevřeně postavili proti koncilu.

Po vítězství u Ravenny se rozkolníci postavili otevřeně proti Juliu II., vyhlásili jeho suspenzi, ale papež zůstal pevný a 3. května 1512 zahájil na Lateránu V. lateránský sněm, na němž promluvil augustiniánský generál Jiljí z Viterba o reformě církve. Koncil zasedal od 10. května do 16. února následujícího roku v pěti zasedáních, v nichž se vyznamenal Tomáš z Gaety (Caietanus) vyvrácením konciliární teorie. Také byla rozhodnuta opatření proti tureckému nebezpečí a proti Pragmatické sankci galikánské církve. Dále byla prohlášena za neplatná rozhodnutí sněmu v Pise. Také byla obnovena bula Julia II. z roku 1506 proti svatokupecké volbě papeže a taková volba byla vyhlášena za neplatnou.

Julius II. dal také novou formu buly Urbana V. „In coena Domini“, jež obsahovala seznam exkomunikací, a přikázal, aby byla zveřejněna všemi biskupy aspoň jednou za rok. Také učinil další opatření ve prospěch reformy řeholníků, vnitřního života církve a šíření víry v nově objevených zemích. Kvůli válečným nepokojům v Itálii však nemohl přistoupit ke všude žádané reformě církve, neboť se musel především zabývat znovudobytím rozchvácených církevních území.

Julius II. zemřel 21. února 1513 a jeho nástupcem se stal kardinál Giovanni de Medici, syn Lorenza Magnifica, který si zvolil jméno Lev X. Byl to obratný politik, ale scházela mu energie a přehled jeho předchůdce. Pontifikát Lva X. byl nevýrazný a byl daleko od požadavků doby. Miloval přepych, v jeho době vzrostla světáckost a úpadek římské kurie, i když on sám žil bezúhonným životem. Jeho láska k umění a literatuře, ač jej chválili mnozí, také nedosahovala míry Julia II. Potřeboval peníze, a proto zvýšil taxy a uděloval milosti v podobě vysokých odpustků, jež nakonec zapříčinily v Německu vystoupení Martina Luthera.

Lev X. se neustával vměšovat do italské politiky, ale současně nebyl schopen se postavit proti rozpínavé politice Francie. Kvůli svým příbuzným se dal do ničemné války proti urbinskému vévodovi Františku Maria della Rovere, jehož sesadil, a jeho vévodství udělil svému synovci Lorenzu de Medici. Ten se však udržel jen nakrátko, poněvadž vláda rodiny della Rovere se tam navrátila. Smutným případem dokazujícím úpadek římské kurie bylo spiknutí kardinála Petrucciho proti papeži v roce 1517. Byl odsouzen k smrti, zatímco kardinálové s ním spojení, byli omilostněni. V témže roce jmenoval Lev X. mnoho kardinálů, mezi nimiž byly jednak vhodné osobnosti jako

Caietanus a Jiljí z Viterba, jednak osobosti, které doporučovali jejich političtí ochránci, rodinné zájmy anebo peníze.

Lepšími činy Lva X. bylo pokračování v Lateránském koncilu a konkordát s Francií. Koncil se znovu sešel 27. dubna 1513 a pokračoval až do 16. března 1517, kdy se naposled sešlo jeho XII. a poslední shromáždění. Poddání se dvou kardinálů, kteří se zúčastnili rozkolného koncilu v Pise, a účast Francie na Lateránském sněmu byly velkým úspěchem papežské politiky. V osmém zasedání byla zavržena averroistická nauka Petra Pomponazziho, který učil, že rozumová duše umírá a že je společná všem lidem (DB 738). Také bylo určeno, že všechny církevní osoby věnující se humanistickým studiím mají studovat pět let teologii a církevní právo, jako pevnou zábranu proti falešné filozofii.

V devátém zasedání byla vyhlášena tvrdá bula týkající se reformy kurie a církve, jež stanovila opatření proti zneužívání komend církevních obročí, dále proti přepychu kardinálů a proti mravnímu úpadku věřících. Jiná opatření z desátého zasedání schvalovala zastávárny, stanovila cenzuru knih a reformu kalendáře, k níž pro nedostatečné znalosti zatím nedošlo. Reformní buly byly zaslány do všech zemí, ale jejich požadavky byly uskutečněny jen ve Španělsku, v Portugalsku a někde v Itálii, a to pouze zčásti. Lev X. se však o tuto reformu nezasazoval, takže byla prováděna polovičatě a vnějškově.

Trvalejší byl konkordát s Francií z 18. srpna 1516, který si přál král František I. Znamenal konec boje Francie s papežstvím v době rozkolu a uznal částečně „galikánské svobody“. Konkordátem král získal pro sebe právo jmenování na církevní obročí, zatímco papeži náleželo potvrzování jmenovaných. Mimoto byly zrušeny expektativy, rezervace a odvolání do Říma, vyjma *causae maiores*, a nakonec byla stanovena opatření týkající se církevní disciplíny a náboženského vzdělání. Bylo obnoveno starobylé nařízení, že v každé katedrále má být kanovník, který vykládá Písmo svaté. Pro sebe získal Lev X. zrušení Pragmatické sankce a konkordátem byla nepřímě uznána nadřazenost papežova nad koncilem. Koncilní teorie však tím nebyla nijak překonána a stále zůstávala hrozbou, jak o tom svědčí spis *De concilio*, sepsaný kardinálem Dominikem Jacobazzim během V. lateránského sněmu, v němž, ač byl propapežský, přece projevil jisté zásady prokonciliární teorie.

Lesk renesančního Říma, v němž zasedal V. lateránský sněm a pochlebování Lvu X. nenaznačovaly nijak nebezpečí rozkolu, neboť mimoitalské protirímské snahy se tam nedostaly. Při zakončení koncilu hovořil laik Gianfrancesco Pico della Mirandola a pronesl takřka prorocká slova: ponechá-li Lev X. déle nepotřestané zločiny, odmítne-li léčit rány, je třeba se

obávat, že sám Bůh zasáhne, „ne už pokrmem, ale ohněm a mečem rozetne a rozpráší nemocné údy“. V Římě se tedy pocítovala potřeba reformy církve, ale papež a kurie byli příliš vzdáleni denních událostí a V. lateránský sněm nepřinesl žádané výsledky. Byla promarněna veliká příležitost.

Kapitola II.

Obnovné náboženské proudy v první polovině XVI. století

1. Církevní a náboženské poměry v Itálii na počátku XVI. století

Reforma in capite et membris žádána už Kostnickým koncilem nebyla uskutečněna, poněvadž církev byla ochrnuta konciliárním hnutím, úpadkem papežství v patnáctém století a starými i novými nešvary pozdně středověkého beneficiálního systému, proti němuž účinně zakročil až Tridentský sněm.

Nedostatky episkopátu. - Nedostatky systému se projevovaly především mezi nejvyšší církevní hierarchií, mezi biskupy. Není třeba z jednotlivých pohoršlivých případů zevšeobecňovat, neboť v podstatě i v Itálii žili tehdy biskupové, kteří se vyznačovali zbožností, horlivostí a vzděláním. Nicméně v celé Evropě se vyskytovaly překážky brzdící vykonávání biskupského úřadu. Přestože kánony středověkých koncilů stanovily vlastnosti kandidátů na biskupství, tato ustanovení byla často obcházena dispensami. Biskupství bylo vyhrazeno členům šlechty, často světácky vychovaným. Často byli biskupy jmenováni i chlapci, aby toto postavení neuniklo rodině, jež je takřka považovala za své dědičné léno. Někdy se stávali biskupy muži rozvášní a literárně vzdělaní, ale scházela jim znalost teologie a církevního práva.

Hlavním nedostatkem byla nepřítomnost biskupů v diecézích. Někteří tuto povinnost nepocítovali, jiní, často ti nejschopnější, byli ve službách papežské kurie. Byla snaha řešit tuto situaci prostřednictvím generálních vikářů, kteří bývali často světícími biskupy, zvanými nepřesně sufragány, kteří ve skutečnosti spravovali diecéze a často byli dobře voleni. Ale i tak biskup neřídil svou diecézi a neúčastnil se osobně péče o duše.

Za této situace se vynořuje ve spisech některých reformních biskupů ideál biskupa, jako např. ve spise Kašpara Contariniho *De officio episcopi*, vzniklém v roce 1516, věnovaném jeho příteli Petru Lippomanimu, biskupovi v Bergamu.

Poměry mezi diecézním duchovenstvem. - Ani zde není možno zevšeobecňovat, ačkoliv všeobecně možno říci, že ve většině případů nebyly poměry dobré. Byly však skupinky horlivých kněží, kteří se snažili různými hnutími

situaci zlepšit, a ty často získávaly nově založené řády a kongregace. Všeobecně disciplína kléru poklesla také díky nedostatečnému vzdělání a také proto, že se biskupové nestarali o svůj klérus.

Řeholníci. - Ani v klášteřích nebyly lepší podmínky. Disciplína upadla především vinou jednotlivců, bylo snadné přecházet z jednoho řádu do druhého a množily se odpady od řeholního života. Mnozí z těchto kněží se pak uchýlili v duchovní správě, ale často přecházeli z místa na místo. Reformy, zahájené už v patnáctém století, se však nesetkávaly všude s úspěchem, často díky vnitřním rozporům v řádu a díky přehnané nezávislosti na vyšších církevních představených.

Řeholnice. - V jistém smyslu ještě více upadly kláštery řeholnic, většinou ve větších městech, jako byly Benátky, Milán a Řím. Důvodem bylo především, že osoby, jež tam vstupovaly, netoužily po křesťanské dokonalosti, ale často to byly šlechtičny, jimž se stal klášter zajišťovacím ústavem, anebo možností jak se osamostatnit.

Církevní kultura. - Také vzdělání, jež dosáhlo v předešlých stoletích takové výše, bylo nyní, když skončilo období humanismu, v úpadku. Úroveň nominalistické teologie se značně snížila po reformě pařížské univerzity v roce 1474. Naopak začal rozkvétat tomismus a stoupala vážnost sv. Tomáše, jehož chválil i Erasmus z Rotterdamu. Ale směr celého humanismu jako studijní metody zamítal dialektickou a scholastickou metodu, a proto stáli humanisté tak blízko náboženským reformátorům.

Vznikají nové teologické školy, např. v Salamance, kde zvítězil tomismus kardinála Kajetána, který tam přispěl k obnově teologie pod vedením Francisca Vittoria. V Itálii, kde přežívala velká kanonistická tradice předchozích století, zase byly lepší podmínky pro studium církevního práva. Mezi kanonisty byli odpůrci Lutherovi, jako např. Silvestr Pierio. Běžným duchovním však chyběly knihy, příručky a pomůcky pro kázání, která často oplývala prázdnými frázemi a rétorikou. Proti těmto zastaralým způsobům kázání se začalo vyvíjet kazatelství nových řádů - kapucínů a jezuitů.

Eucharistická úcta. - V liturgii byla sice zachována slavnostnost starých obřadů, ale docházelo často k profanacím, neúctě, nedbalosti a svěťáckosti, jež napravily až potridentské reformy. Lidová zbožnost však kvetla v malých kostelících a kaplích zbudovaných bratrstvy a jinými společenstvími a bohatě vyzdobených. Zvláště se vyvíjí v XVI. století kult eucharistie, který se projevuje zavedením tzv. čtyřicetihodinové pobožnosti, vzniklé v Miláně v roce 1527 vlivem kázání ravennského diecezního kněze Gian Antonia

Bellottiho, který vyzval věřící, aby konali nepřetržité modlitby před svatostánkem, aby Boží milosrdenství odstranilo zla, jež sužovala město.

Španělský dominikán Tomáš Nieto rozšířil tuto pobožnost a připojil k ní eucharistické procesí. Konečně ji přijala za vlastní jako nástroj apoštolátu nová kongregace barnabitů, založená sv. Antoniem Marií Zaccariem. Papež Pavel III. udělil v roce 1537 účastníkům této pobožnosti odpustky a v Římě se stal jejím horlivým propagátorem sv. Filip Neri.

Také častější přijímání eucharistie se šířilo v této době především díky dvěma dominikánům, sv. Antonínu a Savonarolovi, kteří vybízeli věřící k měsíčnímu přijímání. Z této myšlenky pak vznikala zbožná bratrstva propagující úctu eucharistie a její přijímání. Jejich cílem byla úcta k eucharistii ve svatostánku, připomínajícím Boží hrob, a doprovázení kněze nesoucího eucharistii k nemocnému.

Značné obliby nabyla i eucharistická procesí, k nimž zavdal podnět svátek Božího těla.

2. Společenství Boží lásky

Vedle bratrstev vznikla na počátku XVI. století nová hnutí, mezi nimi Společenství Boží lásky. První založili se skupinou věřících v Janově v roce 1497 sv. Kateřina Fieschi Adorno a Ettore Vernazza. Jejich úkolem byly zvláštní úkony zbožnosti a skutky křesťanské lásky, především navštěvování nemocných, pomoc odsouzeným na smrt, chudým, sirotkům anebo odloženým dětem v sirotčincích, nakaženým morem a „galskou nemocí“ syfilidou, která se rozšířila v Itálii v roce 1496 a byla tehdy neléčitelná. Z Janova se hnutí rozšířilo do jiných měst a v Římě se stávali jeho členy i vysocí církevní hodnostáři. Papež Lev X. hnutí schválil v roce 1513.

3. Theatini, somaschové a barnabité

Theatini. - Zakladatel theatinů sv. Kajetán z Thiene byl písařem apoštolských listin a apoštolským protonotářem v Římě, kde vstoupil po kněžském svěcení do Společnosti Boží lásky v roce 1516. Po návratu do rodné Vicenze obnovil Společenství sv. Jeronýma a nemocnici „nevyléčitelných“ a v Benátkách založil Společenství Boží lásky a další podobnou nemocnici. Po návratu do Říma se tam setkal s Janem Petrem Caraffou, budoucím papežem Pavlem IV., který planul touhou po reformě církve. Aby ji uskutečnil, vzdal

se dokonce v roce 1524 biskupství v Chieti. Spolu s Kajetánem a dvěma dalšími osobnostmi ze Společenství Boží lásky se rozhodli v ústraní vést duchovní život a 14. září 1524 složili do rukou delegáta papeže Klementa VII. ve vatikánské bazilice řeholní sliby. Žili pak společným životem po vzoru řeholních kanovníků a nazývali se podle města Chieti (lat. Theate) theatini. Věnovali se v Římě i nadále charitativní činnosti.

Klement VII. schválil 24. června 1524 tuto novou kongregaci, ale ta byla během přepadení Říma vojsky císaře Karla V. v roce 1527 donucena se přenést do Benátek ke kostelu sv. Mikuláše z Tolentina, odkud se její činnost rozšířila na celé Benátsko. Sv. Kajetán pak založil v roce 1534 nový dům v Neapoli, který se pak stal hlavním domem kongregace. Ta však nedošla širokého rozšíření, poněvadž v té době vznikaly další podobné kongregace.

Somaschové. - Jednou z nich byla kongregace řeholních kleriků, založená sv. Jeronýmem Emiliani. Byl to benátský šlechtic, který opustil pod vlivem sv. Kajetána a Caraffy válečnictví a věnoval se charitativní činnosti v benátských nemocnicích. Pak však dal přednost péči o opuštěné děti a otevřel pro ně v roce 1532 domovy v Benátkách a pak ve Veroně, v Bresci, Bergamu, Miláně, Pavii a Comu. Jako se o sirotčince starali tito zbožní klerici, tak opuštěné dívky byly předávány do péče zbožným ženám. Když se Caraffa stal kardinálem, pozval sv. Jeronýma Emilianiho do Říma, ale ten mezitím zemřel v Somascu u Bergama 7. února 1537. Jeho žáci v díle pokračovali, obdrželi v roce 1540 schválení od Pavla IV. a nazývali se somasští klerici. Pavel IV. se je snažil spojit s theatiny, ale zůstali nezávislí a v roce 1568 byli schválení jako řád s řeholí sv. Augustina.

Barnabité. - V tomto duchovním prostředí vznikla další kongregace řeholních kleriků, barnabité. Vznikla v Miláně, jež tehdy po Benátkách a Římě bylo velkým duchovně obnovným střediskem. V roce 1527 tam založil Antonio Belotti bratrstvo Boží moudrosti, podobné hnutí Boží lásky, jež šířilo čtyřicetihodinovou pobožnost a pomáhalo nakaženým morem. Do ní vstoupili dva vznešení Miláňané, k nimž se připojil v roce 1530 šlechtic z Cremony Antonio Maria Zaccaria. Ten přišel do Milána se svým duchovním vůdcem bratrem Battistou z Cremy, v doprovodu hraběnky z Gustally, Ludvíky Torelli, kterou Battista obrátil na přísný duchovní život. Pod jeho vedením vznikly dvě komunity, jedna mužská a druhá ženská. Mužská si zvolila jméno řeholních kleriků sv. Pavla a získala od Klementa VII. v roce 1533 schválení. Ženská větev pod vedením Ludvíky Torelli pozůstávala ze zbožných žen, jež nebyly skutečnými řeholnicemi, a proto nežily v klauzuře. Žily pod duchovním vedením Zaccariovým a tvořily s mužskou větví jedinou kapitolu. To vzbudilo

odpor, který vyvrcholil krizí v letech 1550-1552, k níž zavedla podnět svým přehnaným vlivem na kongregaci Antonia Negri a podezření proti jejich duchovnímu otci bratru Battistovi, který zemřel v roce 1532 a jehož spisy dal Pavel IV. na seznam zakázaných knih. Barnabité, nazývaní podle chrámu sv. Barnabáše v Miláně, se obnovili pod vedením P. Pesozziho a získali si důvěru sv. Karla Boromejského, jehož duchovním vůdcem byl generál kongregace sv. Alexandr Sauli.

Mimo těchto nových řádů vznikaly ještě další menší kongregace kněží, jež však měly místní význam.

4. Tovaryšstvo Ježíšovo

Sv. Ignác a vznik řádu. - Dílo sv. Ignáce z Loyoly a jeho založení vyrostlo z tohoto duchovního hnutí v Itálii v prvních desetiletích XVI. století. Ignác (Iñigo) se narodil na zámku v Loyole (Guipuzcoa) v roce 1491 a dal se na vojenskou dráhu jako důstojník navarrského vicekrále. Toto zaměstnání však opustil, když byl zraněn během obléhání Pamplony v roce 1521. Začal se věnovat kajícímu životu, aby obracel hříšníky a šířil víru mezi nevěřícími. Oblečen jako žebrák se odebral na pouť na Monserrat, kde jej ovlivnil tamní opat Cisneros a pak se uchýlil do Manresy, kde mezi březnem 1522 a únorem 1523 napsal knihu *Duchovní cvičení*. Po návratu z pouti do Svaté země se oddal humanistickým a teologickým studiím v Alcalá, Salamance a v Paříži. Tam začal shromažďovat své spolustudenty a sedm se jich společně zavázalo na Montmartru 15. srpna 1534 sliby chudoby, čistoty, a že podniknou duchovní křížovou výpravu do Jeruzaléma na obrácení mohamendánů, anebo, kdyby to nebylo možné, odeberou se do Říma a dají se k dispozici papeži. Za účelem výpravy odešel Ignác v roce 1536 do Benátek, kde se setkal se skupinou založenou theatiny, navštěvoval nemocnici nevyléčitelných a poučil se o nových institucích. V následujícím roce za ním došli do Benátek jeho společníci a tam se rozdělili, kázali a ošetřovali nemocné v benátských městech. Mezitím uzrál v Ignácově mysli plán založit kongregaci „reformovaných kněží“ po vzoru theatinů. Aby dosáhl všeobecného uznání, rozhodl se usadit v Římě, kam dospěl v listopadu 1537 a připravoval tam spolu se společníky pět základních kapitol nového institutu, který byl 27. září 1540 schválen Pavlem III. bulou *Regimini militantis ecclesiae*. Členy nového založení byli kněží a bratři laici. Bylo mu dáno jméno Tovaryšstvo Ježíšovo, a to nikoliv ve smyslu vojenském, nýbrž ve smyslu užívaném podobnými společenstvími v Itálii. Noví řeholníci se věnovali kázání, zpovídání a úkonům

blíženské lásky, stejně tak jako ostatní řeholní klerici. Neměli zvláštní hábit a oblékali se jako diecézní kněží. To zdůraznil i sv. Ignác, který vyloučil povinnost společných chórových modliteb a zakázal členům snažit se o církevní funkce a odmítnout je, budou-li jim nabízeny, což theatinům scházelo. Také zavedl nový čtvrtý slib poslušnosti a služby Apoštolskému stolci, jímž sv. Ignác změnil svůj úmysl. Tedy nikoliv Jeruzalém, nýbrž Řím se stal středem jeho myšlení a činnosti. Další zvláštností nové kongregace byla povinnost získat přísné a dostatečné vzdělání, což scházelo theatinům, kterým bylo často vytýkáno, že studium zanedbávali. Proto chtěl Ignác, aby jeho řeholníci studovali na univerzitách a aby dosáhli akademických titulů, potřebných k vyučování a k zakládání vlastních škol. Někteří z jeho prvních společníků, Faber a Laynez, už přednášeli na římské univerzitě Sapienza. Nařídil tedy, aby jen ti, kteří dosáhnou doktorátu, směli skládat věčné sliby. V teologii jezuité sledovali dominikánskou školu, doktrinárně bezpečnější a tehdy v plném rozkvětu. To pomohlo jezuitům proniknout hned do velkého teologického proudu oné doby a naukově přispět při rozhodováních Tridentského sněmu.

Vývoj řádu. - Pravidla nového řádu byla přísně monarchická: generální představený byl volen na doživotí a rozhodoval o všech členech bez jakýchkoliv stálých pravidel. Zpočátku mělo být jen 60 členů s věčnými sliby, ale pak byl jejich počet rozšířen. Tovaryšstvo se totiž podivuhodně rozvíjelo: „reformovaní kněží“ byli totiž odevšad žádáni a sv. Ignác je posílal v letech 1539-1540 i mimo Řím do toskánských měst, do Emilie a do neapolského království. Počet členů vzrůstal, když se přidávali Španělé, Portugalci a Italové, a tak se řád stával stále více mezinárodní na rozdíl od kongregací vzniklých v té době v Itálii. Nové pole působení se otevřelo odchodem jednoho z prvních společníků Ignácových sv. Františka Xaverského do Východních Indií. Během téhož roku 1540 Faber odešel do Německa ve funkci teologa císařského vyslance Ortize do Wormsu a Řezna, kde přijal v roce 1543 do Tovaryšstva prvního Němce sv. Petra Kanisia.

Konstituce řádu. - Sv. Ignác, který byl zvolen generálním představeným řádu, se postaral o jeho pravidla. V letech 1547-1550 je ve spolupráci s Polancem sepsal a dal schválit papežem Juliem III. v roce 1550. Bylo to moudré dílo proniknuté vnitřní logikou, jež zaměřovala všechno k vysokým ideálům Tovaryšstva. To silně přitahovalo především nejlepší mladé muže, které strhovalo svým náboženským a moderním ideálem. Sv. Ignác totiž pokračoval v programu, který převzal od italských institucí, v duchovní a hmotné pomoci. Ujal se obracení židů, pro něž založil nemocnici a bratrstvo, jež o ně pečovaly. Péči o padlé ženy svěřil Společenství sv. Marty, jež založil

s pomocí Markéty Rakouské a jiných římských šlechticů. Založil mimoto i útulek „Chudých panen“ při kostele sv. Markéty dei Funari, podporoval sirotčinec a založil bratrstvo sv. Dvanácti apoštolů.

Koleje. - Hlavní činnost sv. Ignáce a Tovaryšstva se však obracela k založení kolejí. První byla založena v Padově v roce 1548 díky podpoře Ondřeje Lippomani a pak následovaly školy v Benátkách a jiných italských městech. Světec hned pomýšlel na otevření velké koleje v Římě, jež by byla příkladem všem ostatním, a v roce 1551 otevřel v prostém domě nedaleko Kapitolu bezplatnou „Školu gramatiky, humanitních věd a křesťanské nauky“. Římská kolej však byla skutečná univerzita. Jejím stanovami byl *Ordo Pariensis* a vynikala nad jiné podobné římské školy, a proto se proti ní zvedl značný odpor, ale sv. Ignác ji vytrvale podporoval a sháněl pro ni finanční podporu, neboť se v ní vyučovalo zdarma. Když koleje rostly, vypracoval svou vlastní *Ratio studiorum*, založenou na stanovách pařížských kolejí. Také si předsevzal dát studentům kolejí Tovaryšstva důkladný humanistický základ a uvažoval o přehlédnutí textů klasiků z morálního hlediska a o nové latinské gramatice.

Koleje byly školy Tovaryšstva. Konvikty, v nichž studenti žili, byly od nich odděleny. Nejdůležitější byla Německá kolej (*Collegio Germanico*), jedno z hlavních děl sv. Ignáce, jež mu navrhl kardinál Morone a schválil Julius III. v roce 1551. Tato kolej přispěla k působení jezuitů v Německu, jež se stalo jejich šťastným působištěm. Uprostřed této horlivé činnosti a podivuhodného rozmachu zemřel sv. Ignác v Římě 31. července 1556. Tovaryšstvo se tehdy dělilo na čtyři „asistence“ (Itálie, Španělsko, Německo a Francie) a 12 provincií mimo římské, v nichž bylo 100 domů a kolejí.

5. Kapucíni a jiné reformované řády

Matteo z Basci. - Vedle nově založených církevních institucí pokračovala i reforma řádů, která začala v XV. století. Nejdůležitější je reforma uvnitř františkánského řádu, kde vznikla nová větev. Jejím původcem byl kolem roku 1525 frá Matteo z Basci z konventu Montefalcone (+ 1552), který si předsevzal obnovit původní přísné zachovávání řehole a františkánskou chudobu. Proto chtěl zavést zvyk neholit se a oblékat se do drsného hábitu s našitou kapucí. Tyto novoty vzbudily odpor spolubratří, ale frá Matteo byl chráněn vévodkyní z Camerina Kateřinou Cibo, která ho poznala během morové epidemie. Měla vliv na římskou kurii, neboť byla příbuznou dvou papežů z rodu Medici, byla ctnostná a dost vzdělaná, neboť dokázala číst nejen

latinsky, nýbrž i řecky a hebrejsky, a podílela se na soudobých duchovních proudech. Díky jejímu zásahu byl Matouš, který byl mezitím uvězněn, osvobozen a Klement VII. dovolil jemu a jeho společníkům nový způsob života. Přidali se k němu i dva bratři Ludvík a Rafael z Fossombrone, kteří přijali reformu a nazývali se „františkánští poustevníci“, i když pro jejich hábit je nazývali kapucíny. Mimo dvůr v Camerinu byli oblíbeni i u kamaldulských mnichů, neboť jim byli blízcí, a u prostého lidu vzbuzovala obdiv jejich láska k chudobě, projevující se vyhledáváním nejchudších klášterů, a jejich prostý, přísný a odříkavý život. Jejich obliba rostla také díky jejich prostým kázáním, jež navazovala přímo na slova evangelia. Záhy vzrostl jejich počet. V roce 1529 se konala jejich první generální kapitula v Albacině a byla přijata pravidla, jež stanovila povinnost přísné chudoby.

Potíže kapucínů. - Frá Matteo byl zvolen generálním vikářem. Nepřál si založit nový františkánský řád, ale pouze jeho nezávislou větev. Ale nepřátelství vůči observantům a případy nedisciplinovanosti pohnuly Klementa VII. v roce 1534 k zákazu přecházet od jedné větve k druhé. Ve prospěch frá Mattea zasáhly významné osobnosti, jako byla vedle Kateřiny Cibo i Viktoria Colonna, a jiní kardinálové a biskupové. Těm se podařilo nejen překonat útoky zvenčí, ale také vnitřní krize, jako byl odpad Ludvíka z Fossombrone a samotného Mattea z Basci. Pravidla z roku 1536 dala nové instituci novou formu, spočívající na přísné chudobě a na povinnosti pečovat o lid postižený všeobecnými pohromami, pomáhat chudým sedlákům a pečovat o nemocné v nemocnicích.

V tom všem se kapucíni vřadili do hnutí běžného v tehdejší Itálii, a tak vešli do styku a vzájemně se ovlivňovali s barnabity, s nimiž společně šířili čtyřicetihodinovou pobožnost, se sv. Jeronýmem Emiliani a prvními somaschy v severní Itálii.

Odpad Ochina. - Velkou ránou pro nový řád byl veřejný odpad generálního představeného Bernardina Ochina. Byl observantem, který přešel ke kapucínům, stal se jejich nejslavnějším kazatelem, obdivovaným v celé Itálii pro svou výmluvnost, neboť okouzloval davy i vzdělané osoby. Zvláště silným dojmem zapůsobil na Řím. Chránila ho Viktoria Colonna a byli jím nadšeni vytríbení humanisté jako byl Bembo, který netajil své nadšení. Tato pověst kazatele a jeho účast na důležitých událostech řádu mu v roce 1542 zajistila jmenování generálním vikářem řádu, které mu bylo později obnoveno, ač se vzpíral. Nevíme od kdy, ale je zřejmé, že tehdy Ochino již v srdci nebyl katolíkem a že na něj silně zapůsobil luterství a valdenské vlivy v Neapoli. Některá jeho kázání dala podnět k podezření, takže 15. července 1542 byl

předvolán do Říma, ale náhle zmizel, poněvadž pochopil, že byl odhalen a že by byl odsouzen. Utekl za Alpy do Německa, pak do Ženevy a nakonec se toulal po Augsburgu, v Anglii a v Curychu, kde byl odsouzen, a pak v Polsku a na Moravě. Odpad Ochinův hluboce zapůsobil v Itálii a Pavel III. pohrozil zrušením řádu. Ale kapucíni překonali i tuto krizi zásluhou nového generálního představeného Františka z Jesi a řád se rozvíjel i nadále v duchu františkánské prostoty a služby potřebným. V roce 1574 se uchytil i ve Francii, kde byly založeny konventy v Paříži a odtud potom v jiných městech. V téže době vyrostli v řádu významní světci jako byl Sv. Felix z Cantalice (+ 1587), prostý řeholník obdivovaný pro svou mystiku a duchovní vedení, sv. Vavřinec z Brindisi (+ 1619), generální představený řádu proslavený znalostí deseti řečí a širokým vzděláním, který znal Písmo svaté nazpaměť latinsky, řecky a hebrejsky a působil nějaký čas i v Praze a proslul svou naukou, především mariologickou, a sv. Josef z Leonessy (+ 1612). Konečně v roce 1619 se stal řád nezávislým.

Reforma kamaldulských mnichů. - Daleko menší význam má další obnova řeholního života v Itálii v prvních desetiletích XVI. století, především kamaldulských mnichů, provedená blahoslaveným Lorenzem Giustiniani. Tento urozený Benátčan se nejprve věnoval studiu literatury, filozofie a teologie na univerzitě v Padově a v Benátkách, kde se seznámil s humanistou a generálním představeným kamaldulského řádu Petrem Dolfinem. Pod jeho vlivem vstoupil v roce 1510 do řádu spolu s dalším Benátčanem Vincenzem Quirini. V Camaldoli sestavil návrh na reformu řádu, který si jej zvolil za generála v roce 1519, ale už záhy zanechal svého úřadu a opustil Camaldoli a uchýlil se do jeskyní nedaleko Massaccio u Cupromontata při Anconě. Spolu s ním odešli další spolubratři a připojili se k nim i jiní poustevníci onoho kraje. Nové založení se v roce 1523 přejmenovalo na „Tovaryšstvo poustevníků sv. Romualda“ podle pojmenování jiných společenství oné doby. Časem se rozšířilo a založilo další poustevny. Jeho střediskem se stal klášter v Monte Corona, podle něhož se tato odnož kamaldulského řádu nazývá až dodnes. Giustiniani zemřel v roce 1528. Jeho život byl naplněn styky s nejvýznamnějšími církevními a duchovními osobnostmi doby a zanechal bohatý literární odkaz.

Augustiniáni. - Reforma Pavla Giustinianiho tvořila součást širokého a rozsáhlého duchovního hnutí, jež ovlivnilo duchovní život Itálie počátkem XVI. století a jehož významným představitelem byl augustinián Jiljí z Viterba (+ 1532). Byl generálním převorem svého řádu v letech 1506-1518 a propagoval svým přímým vlivem obnovu původní disciplíny. V čelo početných konventů v Itálii, Francii a ve Španělsku jmenoval nadšené zastánce obnovy.

Současně se dal k dispozici Svatému stolci a měl důležitou úlohu na V. lateránském sněmu a konal diplomatická poslání. Pro jeho zásluhy jej jmenoval papež Lev X. v roce 1517 kardinálem. Jeho jméno se však váže k jeho spisovatelské činnosti, týkající se převážně teologie, v níž se Jiljí pod vlivem humanismu orientuje především na pozitivní teologii, na Písmo svaté a na církevní Otce. Augustiniánský řád však utrpěl velikou škodu odpadem Lutherovým a zrušením konventů v Německu a vzchopil se až pod řízením velkého teologa a generálního převora řádu kardinála Seripanda v letech 1538-1551.

Kapitola III.

Protestantská reformace

1. Německo v předvečer reformace

Humanismus v Německu. - Dvě skutečnosti charakterizují kulturní život v Německu na počátku XVI. století: na jedné straně je to rozšíření hnutí *Devotio moderna*, jež se šířilo přes domy Bratrů společného života a augustiniánských kanovníků windesheimské kongregace, které zažily v německých zemích největší rozkvět, a na druhé straně rozvoj humanismu, jemuž napomohl vynález tisku v Mohuči v letech 1430-1440, univerzity a velké osobnosti, jako byl Erasmus z Rotterdamu. Po Itálii se stalo Německo největším kulturním střediskem Evropy a na některých úsecích filologicko-teologických studií ji překonávalo.

Mezi oběma hnutími byly úzké vztahy a mnozí humanisté, mezi nimi i Erasmus, prošli školami Bratří nebo windesheimské kongregace a zachovali si strohost života, poměrnou věrnost církvi a křesťanské nauce. Na počátku XVI. století se však začal mezi humanisty, nazývanými „mladí humanisté“, prosazovat jiný směr jak v zkaženosti života, tak v myšlení nepřátelském vůči církvi a vůči samotnému křesťanství.

Tato skupina, v níž vynikali Konrád Mutianus Rufus a Oldřich Hutten, využívala obratně násilné polemiky a vmísila se do sporu vzniklého v roce 1509 mezi židovským konvertitou Pfefferkornem, který žádal o zničení všech rabínských knih a také Talmudu, neboť byly na škodu křesťanství, a velkým a zasloužilým humanistou a významným znalcem řečtiny a hebrejštiny v Německu Reuchlinem, který odpověděl na obžaloby Pfefferkornovy vášnivými spisy. Spor se rozšířil na dobovou teologii zastoupenou především řeholníky a všeobecně na církev. Reuchlin byl teology obžalován, ale byl hájen jinými humanisty a v roce 1514 vydal dopisy, které mu zaslali pod názvem *Clarorum virorum epistolae* a nato byly zveřejněny anonymně Krotonem a Huttenem *Epistolae obscurorum virorum* v letech 1515-1517. Byla to satira namířená především na kolínského teologa Ortvína Gratia, plná obvinění proti členům žebravých řádů a církevním představitelům a proniknuta německým nacionalistickým a protiřímským duchem.

Erasmus. - Mezi těmito radikálními německy orientovanými humanisty vynikl nejslavnější humanista Německa té doby, Erasmus z Rotterdamu

(1466-1536). Byl odchovancem škol Bratří společného života a vstoupil do windesheimské kongregace, kterou opustil v roce 1514 a dosáhl od papeže Lva X. sekularizaci, neboť byl ovládán láskou k literatuře a duchem svobody, jak sám napsal. Vynášel kulturu starověku, v níž, podle něho, bylo možno najít filozofii Krista. Erasmus vycházel z kritiky scholastické filozofie a zvláště se vrhnul na sv. Tomáše Akvinského pro jeho aristotelismus. Bouřil se proti úkonům zbožnosti své doby, a nakonec kritizoval anebo popíral některé základní nauky, např. o svátostech. Proti studiu teologie kladl Erasmus studium Písma svatého, ale ve smyslu naprosto filologickém, a přispěl k němu i sám uveřejněním prvního kritického vydání Nového zákona v řečtině a latinského překladu v roce 1516, jež vzbudily ostré kritiky. Také uveřejnil díla církevních Otců, mezi nimi svatého Jeronýma, kterého si oblíbil, neboť mu byl blízký svým zájmem o filologii. Jeho kritický a netolerantní duch se projevil i v jeho dalších slavných dílech. *Morias encomium* (Chvála bláznovství) z roku 1511 je zesměšněním soudobé společnosti a církve. V jiném díle *Colloquia* způsobem rozhovoru kritizuje a zesměšňuje opět církev a křesťanskou nauku, takže dílo bylo odsouzeno pařížskou univerzitou. Přesto přese všechno zůstal Erasmus na straně církve a odmítl se připojit k Lutherovi, jehož se zpočátku snažil usměrňovat, ale pak jej kritizoval v díle *De libero arbitrio* (1524), sepsaném proti Lutherovu *De servo arbitrio*.

Vývoj zbožnosti. - Zatímco v kulturním a duchovním světě se rozvíjel tento duch netolerance a kvasu, hluboká lidová zbožnost se projevovala v Německu především poutěmi, touhou získávat odpustky, úctou k ostatkům svatých, knihami lidových pobožností a tiskem spisů, jako bylo např. *Speculum humanae salvationis*, což bylo znázornění dějin spásy. Mimoto vynalezení tisku umožnilo rozšíření Písma svatého a překlady Bible.

Úpadek církve. - Protiklad k lidové zbožnosti tvořili církevní představitelé a církevní organizace, která trpěla laickým vměšováním do vnitřních záležitostí církve, jež vzrůstalo, když nedocházelo k reformě. O biskupské stolce se dělily šlechtické rodiny. Často se tak dostávaly do správy lidem, jimž byl církevní život cizí a kteří byli bez vzdělání. Ti vázali biskupství na rodinné zájmy, neřídili diecéze, ale přenechávali je pomocným biskupům, a někdy ze soukromých zájmů jedna osoba držela více biskupství i velkých a významných.

Stejně tak byla kanovníctví vyhrazena šlechtickým synům, kteří v nich uplatňovali osobní zájmy. Totéž se dělo i ve velkých klášteřích jak mužských tak ženských, a proto často klesal počet členů a těch málo, co do nich vstupovalo, to činilo z nutnosti, anebo pro osobní prospěch. V naprostém

protikladu k tomuto vysokému, bohatému a světáckému kléru byl nízký klérus, který často žil v ubohých životních podmínkách, i mravně a kulturně.

Laické vměšování. - Vlivy laické moci ztěžovaly nejen v Německu, ale také v jiných zemích situaci patronátním právem, které dávalo možnost nehodným osobám získávat církevní obročí. K tomu přibylo koncem XV. století tzv. *ius primarium precum*, totiž právo, jež si osobovala knížata, když dosedla na trůn, aby jejich kandidátovi se dostalo prvního místa, jež se uvolní v kapitulách. Svatoý stolec proti těmto přehmatům nic nepodnikal, spíše tento systém podporoval tím, že si vyhrazoval obsazování beneficií v Německu pro osobnosti činné na kurii, jimž často scházely potřebné schopnosti. Navíc se tím vzbuzoval odpor Němců proti Italům, kteří si pobírali příjmy v Německu. Výrazem těchto stížností německé církve, týkající se také soudnictví kurie se stala tzv. *Gravamina nationis Germanicae*, jež se objevují poprvé v XV. století a pokračují až do XVIII. století. Ty se však omezovaly na obor soudní a správní, nikdy na pole víry, a nebyly vzpourou proti papeži a kurii.

Politické poměry. - Politická situace v Německu na počátku XVI. století byla příznivá náboženskému rozdělení. Poklesla moc panovníka, území jednotlivých knížat byla dědičná, prakticky nezávislá a svrchovaná, a daňový systém těžce doléhal na sedláky. Daleko slabší byla církevní území, neboť nebyla dědičná, a proto se stávala kořistí lačných sousedů a předmětem zájmu panovníka, který je obsazoval lidmi, jimž často scházelo církevní smýšlení. Na rozdíl od Itálie, kde se vytvořily skutečné státy, v Německu se udržel složitý feudální systém, který zasahoval do církve a do jejích institucí a nakonec usnadnil knížatům vnutit poddaným vlastní náboženskou víru.

Vedle velkých knížat nabývala stále většího významu svobodná města, jež se vyvinula díky obchodu a osvobodila se z moci místního biskupa, na němž obvykle závisela. Ta využila náboženských povstání, aby nabyla větší svobody a zmocnila se církevních a klášterních majetků. Pak tu byla ještě nižší zchudlá šlechta, která neměla majetek a jejíž účast na válce, jež jí předtím sloužila k obohacení, už nebyla vyžadována. Ta se často dávala na lupičství. Nejhorší bylo postavení sedláků, vázaných na půdu, na něž těžce doléhaly požadavky jejich pánů. Nebylo nesnadné šítit mezi nimi nové myšlenky a vyvolávat mezi nimi vzpoury.

V zemi tak rozdělené a politicky slabé vládl v letech 1493 - 1519 jako německý král a císař Maxmilián, syn Fridricha III., který nepodnikl nic pro uspořádání státu. Rozmnožil korunní panství, tehdy vázané už na habsburskou rodinu připojením Burgundska a Nizozemí díky své manželce Marii z Burgundska. Pak oženil syna Filipa Sličného s Janou Šílenou, dcerou Ferdinan-

da II. Aragonského (Katolického) a Isabely I. Katolické, která spojila dvě království kastilské a aragonské a k nim připojila země získané Španělskem za oceánem.

Karel V. - Jejich prvorozený syn Karel V. se narodil 24. února 1500 a spojil německé dědictví Habsburků se španělským po své matce. Tak obrovské panství vyděsilo francouzského krále Františka I. natolik, že se snažil zamezit vstup Karla na německý trůn návrhem vlastní kandidatury podporovaným některými knížaty. Maximilián si zase přál mít za nástupce svého vnuka, kterému se po jeho smrti 12. ledna 1519 podařilo dát se 28. června 1519 zvolit německým králem i přes odpor francouzského krále a papeže Lva X.

Karel V. musel učinit knížatům řadu ústupků, jež omezovaly jeho moc v Německu právě ve chvíli, kdy bylo třeba zamezit rozkol způsobený Lutherem. Mimoto jeho rozsáhlé panství bylo neustále ohroženo ctižádostí francouzského krále, válkami v Itálii, jež se stala střediskem světové politiky, a postupem tureckého nebezpečí, jež dospělo až k branám Vídně.

2. Martin Luther a kázání odpustků

I přes mnohé příčiny, jež připravily v Německu pole pro náboženské rozdělení, nebylo by došlo k rozkolu, kdyby nebyl zasáhl násilný a mocný Martin Luther.

Luthерово mládí. - Narodil se v Eislebenu v Sasku 10. listopadu 1483 jako syn Hanse Luthera a byl pojmenován po světcích, jehož svátek se nazítří slavil. Nejprve chodil do školy v Mansfeldu, pak studoval v Magdeburku u Bratří společného života, pak na univerzitě v Erfurtu, kde studoval na fakultě svobodných umění a v roce 1505 získal titul mistra umění. Jeho otec si přál, aby studoval právo, ale událost, k níž došlo 2. července téhož roku, kdy byl málem během cesty zasažen bleskem, rozhodla o jeho řeholním povolání a 17. července 1505 vstoupil do konventu augustiniánů v Erfurtu. Byl vysvěcen na kněze už v roce 1507 a za rok byl provinciálem Janem Staupitzem poslán vyučovat na novou univerzitu, založenou v roce 1502 ve Wittenbergu, Aristotelovu etiku. Tam pokračoval ve studiu teologie, již přednášel od roku 1510 na významnější univerzitě v Erfurtu, kde získal v roce 1509 bakalaureát teologie, a v roce 1512 byl ve Wittenbergu promován na doktora teologie.

Mladý Luther studoval tehdy převládající teologický směr, jemuž nejen v Německu, ale i jinde scházela jasnost, totiž teologii založenou na Ockhamově nominalismu, jíž se vyučovalo v Erfurtu. Přímě sledoval nauku tehdy

nejslavnějšího německého teologa Gabriela Biela, jehož komentoval, který však se odlišoval v některých důležitých bodech od nauky Ockhamovy.

Koncem roku 1510 přišel Luther do Říma v záležitosti sjednocení observantních augustiniánů se saskou provincií. Pobyl tam až do ledna nebo února 1511, ale o jeho pobytu je málo známo. Sám Luther později napsal, že tam byl utvrzen ve svém protipapežském postoji.

Luther ve Wittenbergu. - Po návratu z Říma byl Luther jmenován podpřevorem svého kláštera a kazatelem. Věnoval se tehdy zcela studiu teologie a kázání. Jsou to rozhodná léta jeho teologického vývoje, který se projevuje v jeho výkladu žalmů - *Dictata super psalterium* - vzniklém v letech 1513-1515 a pokračuje v pozdějším a důležitějším výkladu na list Římanům z let 1515-1516, jehož autograf se zachoval. Veden svými vnitřními osobními rozpory a úzkostmi, které ho silně zneklidňovaly, Luther vykládal sv. Pavla a sv. Augustina způsobem, který vybočoval z pravověrné nauky. Tuto nauku nazval svým objevem, takzvanou „zkušeností z věže“. Její základní body jsou tyto: 1) Chlípnost jako zkaženost lidské přirozenosti zůstává i po křtu a postihuje všechny naše činy. 2) Bůh přijímá hříšníka vzhledem k ospravedlnění vykonanému Kristem, jež si přivlastňuje hříšník vírou bez posvěcující milosti. Luther dokládal tento svůj názor odvoláním na slova sv. Pavla: *Neboť se v něm (totiž v evangeliu) ukazuje, jak Bůh dává spravedlnost, která je z víry a vede k víře* (Řím 1, 17). Nazýval je „objeveným milosrdenstvím“. Důsledkem této nauky bylo znehodnocení jakýchkoliv dobrých skutků, jež jsou zbytečné, stačí-li víra, jež jediné je schopná spasit, stejně tak jako jsou zbytečné svátosti, jež jsou pouhá vnější znamení, která nic v nitru duše nepůsobí.

V letech 1516-1517 Luther vykládal list Galaťanům a v následujícím roce list Židům. Současně držel disputace, v nichž napadal Aristotela a scholastickou teologii, zvláště sv. Tomáše Akvinského. I v jeho kázáních se projevovala jeho násilná, nesnášenlivá a impulsivní povaha. V jednom z nich napadl v roce 1516 ostře problém odpustků ve smyslu málo pravověrném. V roce 1517 byl tedy dobře připraven, když se střetl s dominikánem Tetzelem.

Problém odpustků. - Otázka odpustků se začala vyvíjet v XI. století, když církev začala odpouštět anebo pozměňovat těžká kanonická pokání, ukládaná v tzv. penitenciálních knihách. S křížovými taženími papežové udělovali „plné odpuštění“ a tento zvyk se dále rozvinul a v XII.-XIII. století rozšířil i na jiné případy, jakými byla např. stavba kostela, mostu, skutky křesťanské lásky, anebo místo pouti do Svaté země pro toho, kdo jí nebyl schopen, jistá suma peněz na dobročinné účely. Odpustky však neznamenaly odpuštění hříchů,

nýbrž odpuštění trestů za hřích, jež církev poskytovala z moci klíčů a z moci rozdělovat z pokladu zásluh získaných Kristem a svatými. Dobře to objasňuje svatý Tomáš Akvinský: „Příčinou odpuštění trestu odpustky není nic jiného než hojnost zásluh církve, jež dostačují k odpykání celého trestu.“ (*Summa, Suppl. XXX, 2 a In IV Sent, d. XX, q. 1, a. 1-5*)

Bonifác VIII. zavedl formuli *Indulgentia a culpa et a poena*, neznamenal to však odpuštění hříchů bez svátostné zpovědi, ale týkalo se to způsobu poskytování odpustků spolu s vykonáváním svátostné zpovědi a během ní.

Odpustky se množily v XV. století, neboť o ně žádali věřící z osobní zbožnosti, která charakterizuje onu dobu, a šířil se zvyk získávat je i za mrtvé. První takové odpustky udělil papež Kalixt III. v roce 1457 a časem se množily, a uplatňovaly zvlášť během Svatého roku 1500.

Odpustky pro baziliku sv. Petra. - Od dob sv. Tomáše Akvinského se udělovaly odpustky za zbožné skutky anebo za skutky sloužící veřejnému dobru. Proto není nic divného na tom, když papež Julius II. vyhlásil v roce 1507 všeobecné odpustky v celé církvi za příspěví na stavbu nové baziliky sv. Petra, když původní stavba hrozila zřícením. Odpustky byly ohlašovány jen v některých zemích a v roce 1514 byly rozšířeny Lvem X. na některé kraje v Německu. Současně byli pověřeni bankéři Fuggerové z Augsburgu složitým vybíráním milodarů a jejich předáváním do Říma.

Albert Braniborský. - V roce 1515 rozšířil Lev X. hlásání odpustků i na diecéze Magdeburg, Halberstadt a Mohuč a na území podléhající braniborské vládnoucí rodině, na nepříliš poctivou žádost Alberta Braniborského. Ten, poněvadž pocházel z jedné z nejmocnějších rodin v Německu, se dal jmenovat magdeburským arcibiskupem, pak získal správu halberstadtské diecéze a v roce 1514 žádala mohučská kapitula o jeho jmenování do Mohuče. Tak se v jeho rukou spojila mimo předešlých diecézí i správa nejdůležitější diecéze v Německu. Albertovi bylo tehdy 25 let a neměl žádnou předchozí církevní přípravu ani zbožnost. Musil kurii zaplatit poplatek 10.000 dukátů, aby si mohl udržet magdeburskou a halberstadtskou diecézi, a navíc za jmenování do Mohuče 14.000 dukátů. Poněvadž neměl tolik peněz a byl u Fuggerů zadlužen, ti mu doporučili, aby zažádal o rozšíření odpustků na území mohučského arcibiskupství a na území jeho bratra Jáchyma, který vládl v Braniborsku s podmínkou, že polovina vybraných peněz měla sloužit na zaplacení vyžadovaných poplatků a dluhů Fuggerům. Lev X. nabídku přijal 10. dubna 1515. K hlásání odpustků však došlo se zpožděním až v roce 1517 a bylo svěřeno dominikánům, mezi nimiž vynikal Jan Tetzel.

Často tito kazatelé se dali v kázání unášet přeháněním a hrubostmi, aby přiměli prosté věřící k větší štedrosti, takže někdy zkreslovali nauku o smyslu odpustků. Teologové častými spisy o odpustcích reagovali na tyto přehmaty zvláště koncem XV. a počátkem XVI. století. Nicméně zlořády pokračovaly a staly se předmětem posměchu humanistů, zvláště Erasma.

Kázání Tetzelovo. - Dominikán Jan Tetzel, který hlásal odpustky nedaleko Wittenbergu, kázal přehnaně, aby zapůsobil na posluchače. Náзор, který podával, nebyl naukově přesný, neboť tvrdil, že odpustky neomylně a okamžitě získal každý po vykonání dobrého skutku. Luther se později ironicky vyjádřil: „Jakmile zazvoní v kasičce vhozený peníz, říkají, že vyletí duše (z očistce).“

95 Lutherových tezí. - Když Luther viděl, že mnoho lidí z Wittenbergu chodilo poslouchat hlásání odpustků, chtěl vyvrátit nauku hlášanou Tetzelem v 95 tezích, jež připevnil 31. října 1517 na dveře hradní kaple ve Wittenbergu.

Teze představoval běžný působ univerzitních disputací a s tímto úmyslem je Luther zveřejnil, jak dokazuje i jejich titul, v němž Luther k disputaci o nich vyzývá. Pak následuje 95 tezí v logickém sledu. Vycházejí z nauky o pokání, jak je obsažena v evangeliu, a pak dokazuje, že křesťan nese vinu po celý život. Dále se objasňuje pojem odpustků udělených papežem, jež Luther omezuje na kanonické tresty a vylučuje možnost jejich přenesení na duše v očistci. Také popírá existenci pokladu církve ze zásluh Kristových a světců.

Protipapežský tón tezí. - Nejvážnější z těchto naukových omylů je tón výzvy k vzpouře proti papeži, který proniká celým tímto spisem, i když někde je náznak jisté uctivosti. Luther se táže, proč papež nevyprázdní očistec svou svatou láskou, proč to činí kvůli penězům na stavbu baziliky a proč nebuduje baziliku ze svých peněz a nikoliv z peněz chudých lidí.

Tento vášnivý tón, který vybízí ke vzpouře, vyniká v posledních dvou tezích, v nichž Luther vybízí křesťany k následování jejich hlavy Krista. Zatímco nauka o odpustcích, vyjádřená v tezích opakuje jeho názor, vyjádřený už v roce 1516, odpor vůči papeži je tu zcela novým prvkem.

3. Odsouzení Luthera

Eck proti Lutherovi. - Luther ještě týž den poslal svoje teze arcibiskupu Albertovi spolu s dopisem plným uctivosti, který je v naprostém rozporu s divokým tónem tezí. Ty se mezitím rychle rozšířily po Německu a zapůsobily silným dojmem. Tetzel dal připravit teologem frankfurtské univerzity Konrádem Wimpinem 106 protitezí, jež on sám obhajoval. Spor se rozšířil,

neboť proti Lutherovi vystoupil i dobrý teolog Jan Eck z univerzity v Ingolstadtu, který proti němu sepsal spis *Obelisky*. Luther odpověděl s *Asterisky* a postavil se za něj jeho wittenberský kolega Ondřej Bodenstein, latinsky nazývaný Carlostadius, a po počátečním nepřátelství i humanista Ulrich Hutten.

Luther, který se nyní rozhodl pro boj, horlivě bránil a rozšiřoval své už buřičské názory a současně se velmi obratně vyhýbal odsouzení. Jeho teze předal v Římě arcibiskup Albert, který tam právě pobýval, a v únoru 1518 byl Luther dominikány obžalován z bludařství. Z obav před odsouzením Svatým stolcem Luther poslal Lvovi X. uctivý list v květnu 1518, v němž uznával papežův primát. Nebyl však upřímný, neboť v téže době ve své řeči, uveřejněné 16. května, prohlašoval případnou exkomunikaci za neplatnou, popíral primát a podával změněný pojem církve.

Římský proces. - V červnu 1518 byl v Římě zahájen proces proti Lutherovi a magistr Posvátného paláce dominikán Silvestr Prierate připravil nepříznivou zprávu, k níž přiložil spis *In praesumptuosas Martini Lutheri conclusiones de potestate papae dialogus*. Spis spolu s předvoláním přinesl do Německa papežský legát kardinál Kajetán, který byl v oné době nejlepším teologem. Kajetán vyslyšel Luthera v Augsburgu ve dnech 12.-15. října 1528 velmi trpělivě a zkoumal jeho nauku. Velmi jasně odhalil jeho omyly týkající se „pokladu církve“ a účinnosti svátostí a snažil se jej pohnout k odvolání.

Luther odmítl, vysmál se důvodům Kajetánovým, a aby se vyhnul zatčení, utekl z Augsburgu s podporou saského kurfiřta, jehož byl poddaným. Byl velmi obratný, aby nevypadal jako vzbouřenec, tím, že svůj případ postavil na právní rovinu: poněvadž podle něho soudcové nebyli nestranní, odvolal se k papeži, ale když Lev X. požádal kurfiřta, aby jej vydal k soudu do Říma, Luther se 28. listopadu 1518 odvolal „od špatně informovaného papeže k budoucímu koncilu“.

Dekretál o odpustcích. - Lev X. vydal 19. listopadu 1518 nový dekretál obsahující vysvětlení katolické nauky od odpustcích a nařídil jeho rozšíření v Německu. Katolíci však neměli stejné možnosti jako Luther a jeho následovníci. Dekretál také neobsahoval výslovné odsouzení odbojného augustiniána.

Militiz v Německu. - Po neúspěšné snaze kardinála Kajetána přimět Luthera k odvolání se mělo v Římě přistoupit k procesu proti němu. Luther nyní byl zřejmým zatvrzelým bludařem. Z politických důvodů však Lev X. proces pozdržel, neboť nechtěl proti sobě popudit Lutherova ochránce saského kurfiřta Fridricha II., který byl jeho protikandidátem na německý trůn proti vnukovi

císaře Maxmiliána Karlovi. Aby kurfiřta získal, vyslal do Německa Karla Miltize, který byl poddaným kurfiřtovým a papežským tajným komořím, s pověřením předat Fridrichovi zlatou růži a současně s ním jednat o záležitosti Lutherově. Miltiz jednal s Lutherem v lednu 1519 v Alteburgu a učinil mu ústupky a slíbil, že dosáhne od papeže, aby spor rozsoudil některý německý biskup. Luther hned chytře poslal Lvovi X. 3. března 1519 list, v němž vyznával svou víru v papežův primát. Ani tehdy však nebyl upřímný, neboť ve stejné době 13. března psal svému příteli Spalatinovi, že papež je buď antikrist, anebo jeho apoštol.

Disputace v Lipsku. - Vyčkávání Lva X. kvůli obsazení německého trůnu bylo tragickým omylem. Lutherovo postavení se stále více upevňovalo a jeho spisy se šířily. Vedl polemiku s Janem Eckem, jehož vyprovokoval Carlostadius k veřejnému vystoupení, k němuž došlo v Lipsku ve dnech 27. června až 16. července v přítomnosti saského vévody Jiřího. Disputaci vedl velmi odborně Eck nejprve proti Carlostadiovi a pak proti Lutherovi, především o primátu papežově, který Luther otevřeně popíral. Luther popřel jakoukoliv oprávněnost odsouzení Husova v Kostnici a dospěl až k popření neomylnosti koncilů, ale Eck dosáhl plného vítězství i přesto, že Luther stavěl disputaci do špatného světla a že byl donucen jasně ukázat svůj odbojný postoj vůči nauce církve. Proti němu se prohlásily univerzity v Kolíně 30. srpna 1519 a v Lovani 7. listopadu.

Bula „Exsurge Domine“. - Mezitím se vyjasnila německá otázka volbou Karla V. 28. června 1519, a proto byl obnoven v Římě proces proti Lutherovi. Postupovalo se však pomalu v zkoumání jeho nauky a ve formulaci odsouzení, již připravovali kardinál Kajetán, kardinál Petr Accolti, který připravil první návrh buly, a především Eck, který se odebral z tohoto důvodu do Říma v březnu 1520. Bula *Exsurge Domine* odsuzující Lutherovy bludy byla zveřejněna 15. června. Obsahovala seznam 41 mylných vět, vybraných z Lutherových spisů, aniž by jej jmenovala. Jemu byla určena lhůta 60 dní k podrobení se.

Odsouzené věty byly povětšinou převzaty z rozsudku proti němu vyhlášenému 7. listopadu 1519 lovaňskou teologickou fakultou a týkaly se především papežského primátu.

Reakce Lutherova. - Odsuzující bula nebyla všemi v Německu přijata, ani se jí nedostalo rozšíření, jakého bylo třeba, neboť biskupové váhali a protipapežský duch vzrůstal. Luther sám se ostře proti ní postavil, a když se rozšířila v druhé polovině roku 1520 zpráva, že bude zveřejněna, napsal tři ostré spisy: 1) Německy psanou výzvu „Křesťanské šlechtě německého národa

o zlepšení německého státu“ (srpen 1520) - spisek, který se obracel „proti tyranii a neužitečnosti římské kurie“, v němž potírá nauku o nadřazenosti papežské moci nad mocí světskou, právo papeže vykládat Písmo svaté a svolávat koncily a dále vypočítává zlořády, které by měl koncil napravit. 2) *De captivitate Babylonica ecclesiae praeludium* (říjen 1520) - spis, v němž napadá nauku o svátostech, popírá jejich počet a uznává pouze křest, pokání a eucharistii, jejíž ustanovení sice přijímá, ale popírá nauku o přepodstatnění a oběť mše svaté. 3) *De libertate* (listopad 1520) - traktát duchovního rázu, který dosáhl velkého rozšíření. Luther v něm hovoří o „niterném člověku“, zcela svobodném, jemuž není zapotřebí zákona a dobrých skutků, aniž by je však popíral: „Dobrymi skutky se člověk nestává dobrým, ale dobrý člověk koná dobré skutky. Zlé skutky nečiní člověka zlým, ale zlý člověk koná zlé skutky.“

Luther pálí bulu. - Luther byl velmi obratný v šíření těchto spisů po Německu, z nichž první dva byly ihned přeloženy do němčiny, a ve vyjádření nesouhlasu s bulou Lva X., kterou 10. prosince 1520 veřejně spálil na náměstí ve Wittenbergu spolu s církevním zákoníkem *Corpus iuris canonici*, považovaným za zdroj papežské moci. Byl schopen vést s papežstvím otevřený boj také proto, že jeho hnutí se setkal v Německu s velkými sympatiemi a někteří známí humanisté se k němu přidali, jako např. Hutten a Filip Schwarzerd - Melanchthon, který se stal hlavním teologem luterství a který v prosinci 1520 uveřejnil výklad základních Lutherových nauk vytržbeným stylem a širokou formulací s titulem *Loci communes rerum theologicarum*. Tento útok na naukovém poli se setkal s protiútokem katolických polemiků jak v Německu, tak v Itálii.

Po uplynutí lhůty stanovené bulou Lev X. exkomunikoval Luthera a jeho následovníky 3. ledna 1521 bulou *Decet Romanum pontificem*. Nyní bylo na světské moci trestat z církve vyloučeného bludaře. Karel V. byl rozhodnut provést trest, ale mezi německými knížaty, svolanými na sněm do Wormsu v lednu 1521 převládala nejistota a odpor. Saský Fridrich II. dosáhl proti názoru papežského legáta Jeronýma Aleandra, že byl vyslechnut Luther, zatímco jiná knížata byla toho názoru, že by se měl svolat všeobecný sněm, čehož se ochotně chopili Lutherovi stoupenci.

Luther na Wartburgu. - Luther se dostavil do Wormsu 16. dubna s ochranným listem, který mu vydal Karel V., a tam znovu zastával své názory o platnosti koncilů a uznával pouze Písmo svaté, ale tak, jak je vykládal on. Po odchodu z Wormsu byl na cestě do Wittenbergu zajat saským kurfiřtem a tajně držen na zámku Wartburgu. Mezitím sněm ve Wormsu pod vlivem

energického Karla V. 25. května 1521 odsoudil Luthera a postavil ho mimo zákon a nařídil spálení všech jeho spisů.

Nuncius Aleander se však mýlil, když psal, že vítězství bylo na straně katolíků, že devět desetin přívrženců Luthera opustilo a že rozhodnutím císaře skončilo pohoršení. Ze svého úkrytu nepřestával Luther Německo pobuřovat a získávat lid svými spisy. V té době sepsal *De votis monasticis*, jímž zavrhoval řeholní život a vyzýval řeholníky a řeholnice, aby odešli z klášterů. Ve spise *De abroganda missa privata* prohlásil oběť mše svaté za potupnou modloslužbu a začal překládat Bibli do němčiny, jako nástroj pro šíření svých názorů a jako literární pomník německého jazyka.

4. Hadrián VI. a Klement VII.

Hadrián VI. Papež Lev X. zemřel 1. prosince 1521 a 9. ledna následujícího roku byl zvolen kardinál Hadrián Florenz, který si ponechal své jméno a nazýval se Hadrián VI. Narodil se v Utrechtu, byl vychován Bratry společného života, byl profesorem na lovaňské univerzitě, pak byl vyslán do Španělska, kde byl jmenován biskupem v Tortose, a v roce 1517 se stal kardinálem. Vyznal se v politice, ale neměl zkušenosti s římskou kurií, a proto jej v Římě neradi viděli a humanisty byl nespravedlivě nařčen z lakomství.

Chieregati v Norimberku. Hadrián VI. byl pevně rozhodnut začít s reformou církve, jejíž viny otevřeně odsoudil v pokynech určených 25. listopadu 1522 nunciovi Františkovi Chieregatimu, jehož poslal na sněm do Norimberka. Pokyny byl sněmu přečteny 3. ledna 1523 a nuncius žádal provedení wormského rozhodnutí proti Lutherovi. Neuspěl však a sněm naopak žádal, aby papež v dohodě s císařem svolal pokud možno během roku „svobodný křesťanský sněm v německé zemi“. Tato fráze byla ozvěnou Lutherovy výzvy německé šlechtě a měla polemický smysl, neboť sněm měl být svobodný vzhledem k papeži. V stejném duchu sněm předložil 101 stížných bodů - *gravamina* - německé církve proti kurii, psaných v silně proticírkevním duchu a s luterským zabarvením.

Smrt Hadriána VI. - Hadrián VI. zemřel 14. září 1523, aniž uskutečnil druhý úkol, pro který vyslal do Norimberku nuncia, totiž válku proti Turkům, jejichž postup ohrožoval Evropu a kteří 25. prosince 1522 dobyli na Východě ostrov Rhodos, který hájili johanitští rytíři.

Volba Klementa VII. (1523-1534). - 18. prosince byl zvolen kardinál Julius Medici, který se pojmenoval Klement VII. Osobně to byl muž střízlivý a přísného života, ale byl nerozhodný a příliš vázán na rodinu Medici. Silný

španělský vliv v Itálii donutil papeže spojit se s francouzským králem Františkem I. proti císaři Karlu V., a tak zavlekl církev do tragické války. František I. byl poražen a zajat v Pavii 24. února 1525 a papež byl donucen k dohodě s Karlem V. Ale Klement VII. se obával císařova politického vlivu v Itálii, jejíž značná část mu již náležela, a ohrožoval nezávislost Benátek a samého církevního státu. Tyto obavy byly rozšířeny po Itálii a sdíleli je osobnosti jako byl Machiavelli a Guicciardini, kteří navrhovali válku proti Karlu V. a osvobození Itálie od cizinců. To přivedlo papeže k novému spojení s Františkem I., který se zotavil z tvrdých podmínek míru, uzavřeného v Madridu 14. ledna 1526. 22. května byla uzavřena v Cognacu „svatá aliance“ mezi papežem, Františkem I., Benátkami a milánským vévodou Františkem Sforzou, který se bránil proti Španělům, obklíčen na milánském hradě.

Aliance vedla válku špatně. V Římě využili situace příslušníci rodiny Colonnů, kteří 20. září 1526 přepadli papeže a zmocnili se Vatikánu, který vyplnili. To byla jakási předehra k dalšímu plenění Říma. Tlupy lancknechtů, složené ponejvíce z německých, italských a španělských válečných dobrodruhů, kteří se dali do služeb císaře a bojovali v severní Itálii proti papeži a jeho spojencům, pronikli do Říma a když se nesetkali s odporem, obsadili 6. května 1527 město, které strašným způsobem vyplnili a zdržovali se tam až do února následujícího roku. Karel V. neučinil nic, aby drancování zabránil, a zaujal vůči papeži hrozivý postoj, neboť byl popuzen jeho proticísařskou politikou. Klement VII. se utekl do Andělského hradu, odkud se mu podařilo prchnout do Orvieta. Později se sblížil s Karlem V., uzavřel s ním mír v Barceloně v roce 1529 a korunoval ho na císaře v Bologni 24. února 1530. Byla to poslední papežská korunovace římského císaře. Klement VII. pak měl podporu císařských vojsk, která dopomohla členům jeho rodiny k návratu do Florencie, odkud byli v roce 1527 vyhnáni. Florencie se vzdala 12. srpna a jejím vévodou byl prohlášen papežův prasynovec Alexandr Medici.

5. Vývoj luterské revoluce v Německu

Zatímco papež válčil s císařem, v Německu se šířilo Lutherovo hnutí. Jeho kázání a jeho spisy rozjitřovaly široké masy, takže nakonec i on musel proti nim bojovat: bylo to povstání rytířů, hnutí anabaptistů a válka sedláků.

Povstání rytířů. - První hnutí bylo politické. Vzniklo v roce 1519 pod vedením Ulricha Huttena, který se spojil s Františkem ze Sickingen. V roce 1522 založili bratrské společenství rytířů, kteří chtěli zlepšit své společenské

a hmotné postavení vzhledem k šlechtě. Přepad trevírského knížectví se však nezdařil a rytíři byli poraženi spojenou vysokou šlechtou v roce 1523. Tento neúspěch nižší šlechty přispěl pouze k zvýšení moci vysoké šlechty, která měla ještě větší prospěch z náboženské války rozpoutané Lutherem.

Anabaptisté. - Další hnutí bylo náboženské. Kázání Lutherovo a jeho svobodný výklad Bible vzbudily nadšení a radikální směry. Ve Zwickau začal kázat čalouník Mikuláš Stork, vystupoval jako prorok a shromažďoval kolem sebe žáky. I jiní kazatelé se k němu připojovali, např. Tomáš Münzer. Hnutí prohlašovalo, že chce obnovit Boží království na zemi, „společenství svatých“, a tvrdilo, že se přidržuje pouze toho co bylo nařízeno v evangeliu a že je osvětleno Duchem svatým. Odmítali křest nemluvňat a učili, že je třeba křtít dospělé poté, co vykonali pokání. Proto je nazývali anabaptisty. Po vypovězení z Zwickau odešli anabaptisté do Wittenbergu, kde získali Carlostadia a jiné, kteří je nebyli schopni přesvědčit na základě Lutherových zásad. Luthera znepokojily nepokoje vyvolané anabaptisty, kteří zamítali jakýkoliv způsob kultu, a jejich odpor vůči vědě, neboť tvrdili, že jsou osvětováni přímo od Boha, a proto opustil Wartburg a 6. března 1522 se vrátil do Wittenbergu, kde s pomocí světské moci potřel tyto proroky a obnovil svým způsobem liturgii. Münzer byl domucen opustit Wittenberg a Carlostadia dal Luther postavit mimo zákon v Sasku v roce 1524.

Anabaptistické hnutí však v Německu pokračovalo a v roce 1533 se uchýtilo v Münsteru ve Vestfálsku ve formě naprostého komunismu. Bylo třeba vojenské výpravy k jeho potlačení, která navrátila město biskupovi Františku z Valdeka v roce 1535, ale anabaptismus pokračoval jinde a šířil se též v Itálii.

Povstání sedláků. - Selská válka byla třetím revolučním hnutím, způsobeným Lutherovou výzvou k povstání. Společenské a hospodářské postavení sedláků bylo ubohé. Byli proto otevření vůči kázáním Lutherovým a Münzerovým a vzbouřili se proti církevním a světským majetníkům, na nichž byli závislí. Vzpoua vybuchla koncem roku 1524 ve Švábsku a rozšířila se do okolních krajů. Organizované ozbrojené bandy přepadaly a ničily hrady a kláštery. Jejich požadavky byly ovšem většinou hospodářského rázu, i když měly náboženský náter. Po vzoru reformátorů se sedláci odvolávali na evangelium. Švábstí venkované shrnuli své požadavky do dvanácti bodů. Mimo jiné požadovali snížení daní a desátků, účast na právu lovu, rybolovu a na kácení stromů, právo každé místní skupiny volit si a sesazovat kazatele a „potlačení tyranství, s nímž se zachází se sedláky jako s otroky, ač také je vykoupil Kristus svou krví“.

Lutherův postoj. - Luther se zpočátku tvářil vůči tomuto hnutí blahovolně ze strachu, aby si nezneprátelil sedláky a sepsal v květnu „výzvu k míru“, jíž se obracel jak na sedláky, tak na pány. Hnutí, podnícené k vyvraždění všech pánů, nebylo možno zadržet a ozbrojené tlupy pod vedením rytířů obcházely krajem a ničily vše, na co přišly. Knížata jak katolická tak luterská zorganizovala obranu, krutě zasáhla proti vzpouře krvavým potlačením band venkovanů a Luther v novém spise „Proti sedlákům, lotrům a vrahům“ vybídl knížata k novému nemilosrdnému zásahu. Tak i toto nešťastné hnutí, podnícené novými myšlenkami, přispělo k dalšímu posílení postavení šlechty.

6. Augsburské vyznání z roku 1530

Sněm v Norimberku. - V březnu 1524 se znovu sešel sněm v Norimberku, jehož se zúčastnil papežský nuncius Vavřinec Campeggi. Neuspěl však, když žádal, aby se zakročilo proti Lutherovi, jak bylo rozhodnuto ve Wormsu. Naopak byly obnoveny německé stížnosti proti kurii a byl podán návrh na svolání národního německého koncilu, který se měl sejít 1. listopadu ve Špýru. Postavil se proti němu Karel V., který se obával jeho výsledku.

Katolická liga. - V rámci přípravy na koncil shromáždil nuncius v Řeznu koncem června 1524 některá katolická knížata, mezi nimiž byl i císařův bratr Ferdinand. Tito šlechtici utvořili alianci na obranu katolického náboženství, napadeného reformátory. Mimoto se 7. července postavili proti stížnostem schválením programu katolické církevní reformy v 38 člancích.

Lutherův sňatek. - Také protestantská knížata se zorganizovala v lize torgauské čili gotské založené v roce 1526. V ní se projevuje vliv luterského hnutí, jež zničilo starobylé pojetí církve, značnou část jejího učení a liturgie, ale jež nebylo schopno vytvořit církev novou. Luther také zničil i navenek jakoukoliv naději na smír se starou vírou, když odhodil řeholní šat a oženil se s cisterciáčkou Kateřinou Bora 13. června 1525. Byl znepokojen rozdíly, jež se projevovaly mezi jeho následovníky a ničivými účinky reformace. Proto podporoval moc knížat, která se připojila k novým naukám, a žádal je, aby konala vizitace v místních církvích a zavedla tam jednotný pořádek. Tak luterská církev opustila původní myšlenku demokratického zřízení žádaného venkovany a snažila se převzít něco ze starobylého pojetí církve, jež se ovšem změnila v krajový církevní řád poddaný světskému pánu.

Sněm ve Špýru (1526). - Tato tendence se jasně projevila na sněmu ve Špýru v létě 1526, kde luteránská knížata nechtěla přijmout žádný kompromis zajišťující trvání katolicismu. Bylo proto rozhodnuto, pokud se týkalo

provedení Wormského ediktu, že každý stát až do svolání koncilu se zachová tak, „aby mohl nést zodpovědnost před Bohem a před císařskou výsostí“. Tato formule ponechávala knížatům, nikoliv už jednotlivým věřícím, svobodu zavést náboženské novoty.

Válka mezi císařem a papežem, stejně tak jako hrozba Turků Evropě, kteří už napadli Uhry a ohrožovali Vídeň, naprosto ochromily snahy čelit náboženské vzpouře v Německu. Na sněmu ve Špýru 15. března 1529 odmítla luteránská knížata přijmout tam schválené rozhodnutí, aby byli respektováni katolíci a stará bohoslužba. Formálně proti rozhodnutí protestovala, připomněla staré stížnosti a odvolala se k budoucímu koncilu. Tento protest z 19. dubna 1529 zavedl příčinu názvu *protestanté*, užívaný pak pro knížata a přívržence nového náboženství.

Rok nato byl svolán další sněm, který byl zahájen v červnu 1530 v Augsburgu za přítomnosti císaře a nuncia kardinála Campeggiho. Karel V. byl rozhodnut se setkat s protestantskými knížaty, neboť byl přesvědčen, že je ještě možný návrat k staré víře. Hned se však projevila nauková neústupnost a na žádost, aby se ujasnily body nauky, dala protestantská knížata připravit Melanchthonem se souhlasem Luthera „Vyznání víry“ určené Karlu V. Tento dokument je prvním a nejvýznamnějším „symbolem“ obsahujícím pravidla víry německých reformátorů a tlumočí na jedné straně už to, čeho bylo dosaženo v církevním řádu, a na druhé straně rozdíly vzhledem k ostatním hnutím, jež vzešla z téhož zdroje, jako byl anabaptismus a zwinglianismus a později i kalvinismus. Úkol Melanchthonův byl nesnadný, neboť musel srovnat a syntetizovat nauku Lutherovu a jeho následovníků, jež dosud nebyla formulována a ujasněna. Použil k tomu hlavní spisy Lutherovy, spisy vlastní a spisy dalších luteránů, jako byly např. „Směrnice pro návštěvníky“ z roku 1528 a spisy proti Zwinglimu. Melanchthon také znal a vložil do svého „Vyznání“ výsledky naukových sporů s katolíky, zvláště 404 článků Eckových, v nichž byla snesena bludná tvrzení reformátorů. Proti nim se snažil vystupovat umírněně polemicky, aby dokázal císaři, že šlo o pomluvy, kterými reformátory zahrnovali katoličtí odpůrci. Spisu předcházela předmluva, velmi zdvořilá vůči císaři, a dílo samo je rozděleno na dvě části: první je nauková, druhá disciplinární. V první se vypočítávají články (21), jež sledují a rozšiřují text Nicejsko-cařihradského vyznání víry, aby byla jasná víra luteránů.

Hlavní novoty obsahovaly články: 4. O ospravedlnění, 5. O službě v církvi, 6. O „nové poslušnosti“, 8. O svobodné vůli, 19. O podstatě hříchu, 20. O dobrých skutcích vycházejících z víry. Z tradičních svátostí byly uznány pouze tři: křest, večeře Páně a pokání čili zpověď, jež však je chápána jako

víra-důvěra ve spásu. Ani slovem nejsou zmíněny nauky, jež reformátoři odmítali, jako je primát papeže, očistec a odpustky.

V druhé části se vypočítávají zlořády, týkající se církevního zřízení, jež chtěli reformátoři napravit tím, co předkládali jako návrat k počátkům a k starobylému zákonodárství. V této části hájí přijímání pod obojí způsobou (čl. 22), manželství kněží, mši zavrhuje jako nekrvavou oběť a místo toho ji považují za pouhou připomínku večeře Páně, popírají svátostnou zpověď, naprosto zavrhuje řeholní sliby (čl. 27) a konečně v 28. článku „O církevní moci“, jenž v němčině má titul „O moci biskupů“, omezují církevní úkony na úřad kázat evangelium a udělovat svátosti.

Naukové knihy. - Melanchthonův spis byl předán Eckovi a dvaceti teologům k vyvrácení názorů před sněmem. Melanchthon ustoupil v některých bodech. Protestanti o své újmě však předložili spis nazvaný *Apologia confessionis Augustanae*, jímž se spolu z Vyznáním a tzv. šmalkaldskými články vytvořily *naukové knihy*, shrnující víru luteránů. Ty však nebyly přijaty zastánci Zwingliho, nazývanými reformovaní, kteří předložili v Augsburgu vlastní Vyznání víry, zvané *Tetrapolitana* - čtyř měst, která ji zastávala, totiž Štrasburk, Kostnice, Memmingen a Lindau.

Sněm v Augsburgu se uzavřel příkazem Karla V., aby byly respektovány kostely a kláštery, aby byly navráceny zabavené církevní majetky a aby byli znovu uvedeni na svá místa vyhnaní kněží. Císař vzal pod ochranu katolické poddané protestantských pánů, ale ti pokračovali v násilí a na císařská nařízení nedbali, neboť se obávali, že by museli vrátit uchvácené církevní majetky a poněvadž byli poštíváni Lutherem, který vyzýval k neústupnosti a k válce proti katolíkům.

7. Triumf protestantismu

Ferdinand císařem a Liga šmalkaldská. - Rozhodnutí Karla V. dát Německo pod přímou vládu bratra Ferdinanda, který byl zvolen římským králem v Kolíně 12. ledna 1531, dohnalo protestantská knížata 27. února k založení vojenského spojení proti císaři, nazvaného Šmalkaldská liga, jež mělo trvat šest let. Jím se protestantská knížata a zwingliánská města zavazovala k vzájemné pomoci, kdyby byla předvolána císařem k soudu „z důvodu slova Božího a z důvodů z toho plynoucích“. Do ligy vstoupilo kurfiřtské Sasko, Hessensko, Mansfeld a jedenáct měst. K nim se připojili z nepřátelství proti Karlu V. Bavorsko a pak Francie. Liga dala poznat svůj vliv 23. července 1532 na sněmu v Norimberku, který svolal Karel V., aby

požádal o pomoc knížata proti tureckému nebezpečí. Císař byl donucen přijmout takzvané *norimberské interim*, jež stanovilo náboženský mír a odročení jakéhokoliv postupu proti protestantům. Byl to první náboženský mír v Německu, který stanovil *status quo*.

Vnucení luterství. - Protestanté však mír nedodržovali a snažili se získat další německá knížata pro novou víru. Ve Württembersku byl s pomocí Filipa Hessenského a Francie uveden do čela vévodství v roce 1534 kníže Ulrich, který v něm násilím zavedl protestantství. V Braniborsku nastoupil po Jáchymovi I. jeho syn Jáchym II., který zavedl reformovanou víru ve svém státě s pomocí biskupa Matěje z Janova. Podobně v knížecím Sasku Jiří, bratr a nástupce knížete Jindřicha, zavedl protestantismus. Nová víra se také rozšířila do Palatinatu a v Meklembursku a ohrozila i kolínský kraj, kde arcibiskup Heřman Wied se dal ovlivnit zwingliánem Bucerem, ale zákrok Karla V. a katolíků v roce 1546 zachoval v Kolíně katolickou víru.

Šmalkaldské články. - V roce 1535 obnovila protestantská knížata Šmalkaldskou ligu na deset let, poněvadž nový papež Pavel III. vyhlásil v roce 1536 koncil, který se měl následujícího roku konat v Mantově. Protestantská knížata se opět sešla v roce 1537 v Šmalkaldu, kde sám Luther složil řadu 23 článků, jimiž se postavil proti papežem svolanému koncilu. Jsou psány vášnivě na rozdíl od Augsburského vyznání. Tvrdí se v nich, že protestanté nemají zapotřebí koncilu, odmítá mše, očistec, celibát kněží a řeholníků a především papeže, který je ztotožněn s ďáblem a antikristem. Bylo to vyhlášení války, k němuž se přidalo neuctivé přijetí nunciá a odmítnutí přijmout papežské buly týkající se svolání koncilu.

Řezenské konference. - Mezitím byl koncil odložen a to dalo Karlu V. příležitost snažit se v letech 1540-1541 o náboženské konference s protestanty, aby se vyloučily náboženské neshody. Konference, jichž se zúčastnili teologové obou stran, byly zahájeny ve Špýru a přeloženy v červnu 1540 do Hagenau, v listopadu do Wormsu a pak v dubnu 1541 do Řezna. Předsedal jim kardinál-legát Kašpar Contarini. Z katolické strany zasáhli do debat kolínský kanovník Jan Groppe, naumburský biskup Julius Pflug a Eck. Protestantskou stranu zastupovali Bucer, Melanchthon a Pistorius z Hessenska. Katolíci a především Contarini učinili jisté ústupky, jež pak papež nepřijal, a připustili formuli o ospravedlnění, jež rozlišovala mezi dvojí spravedlností. Nebyla to nauka luteránů, ale kompromis přijatý Contarinim, neboť tato nauka nebyla upřesněna a vyhlášena Tridentským koncilem.

Řezenské interim. - Dosáhlo-li se v tomto bodě kompromisu, nebylo možno se shodnout na ostatních člancích víry a náboženské rozhovory neuspěly

a pouze dokazovaly, že nebyla možná shoda s protestanty. Karel V. na závěr zasedání zveřejnil 29. června 1541 dekret, nazývaný *Řezenské interim*, jež ukládalo katolíkům i protestantům přijmout body, na nichž se shodli a zachovávat na náboženském poli *status quo*.

Lutherova smrt. - Protestantská knížata články nepřijala a bojovala dále proti katolictví z popudu Lutherova, v němž stále rostla zášť vůči papežství, jež se snažil všemi silami zničit. Aby vyhověl Filipovi Hessenkému, který přijal novou víru, Luther sám souhlasil v roce 1540 s jeho druhým sňatkem, když ještě žila jeho první právoplatná manželka, a snažil se jej ospravedlnit starozákonní praxí. Reformátor zemřel 18. února 1546 ve věku 63 let, když se předtím až do konce zabýval polemikou a pěstoval nenávist vůči papežství.

Válka s protestanty. - Luther se už nedožil války, k níž došlo v Německu. Karel V., unavený násilnostmi páchanými protestantskými knížaty, jež snížila jeho autoritu v Německu, se spojil s papežem, žádal o pomoc katolická knížata a s pomocí Mořice Saského, jemuž přislíbil kurfiřtskou hodnost, postavil protestantské pány mimo zákon. Filip Hessenský a kurfiřt saský zahájili s pomocí členů Šmalkaldské ligy válku proti císařským, ale byli poraženi u Muelbergu nad Labem 24. dubna 1547.

Augsburské interim. - Karel V. udělil Mořicovi kurfiřtství saské, ale nevyužil vítězství, neboť chtěl stále najít možnost jednoty s protestanty. Ztratil také podporu papeže, který neobnovil ligu po uplynutí stanoveného termínu. Na sněmu v Augsburgu 15. května 1548 uveřejnil Karel V. nový dekret, jímž učinil protestantům některé ústupky, o nichž doufal, že budou přijatelné oběma stranám. *Augsburské interim*, nazývané také „Prohlášení jeho císařského veličenstva jak postupovat v posvátné říši v náboženské otázce až do rozhodnutí všeobecného koncilu“, obsahuje 26 kapitol o člancích víry, povětšinou složených v souladu s katolickou vírou, i když některé články jsou všeobecné a neurčité a jisté nauky, např. o očištění, přecházejí. Mimo jiné bylo protestantům povoleno užívání kalicha a manželství kněží.

Interim bylo jednostranným počinem Karla V. a nedostalo se mu schválení německých katolíků, ani schválení papeže, poněvadž prakticky stranilo protestantům. Ti *Interim* přijali, ale připravovali odvetu, neboť nebyli spokojeni s absolutismem císařovým a byli podporováni Mořicem Saským, který mezitím tajně přešel na jejich stranu, shodl se s francouzským králem Jindřichem II. a vzdal se za jeho pomoc biskupství v Metách, Toulou, Verdunu a Cambrai ve Flandrech. Spojenectví s Francií pomohlo kurfiřtovi Mořicovi zákeřně napadnout Karla V. v březnu 1552 v Innsbrucku, takže byl donucen utéci do Villachu. Jeho bratr Ferdinand vyjednával v Pasově o mír, který byl

podepsán 2. srpna s podmínkami výhodnými pro protestanty. Konečně dojednání míru bylo odloženo na příští sněm v Augsburgu a tam byl také mír uzavřen 25. září 1555. Když zmizela jakákoliv naděje na obnovení náboženské jednoty s protestanty prostřednictvím jednání anebo koncilu, katolické státy se smířily s dohodou, uznávající vítězství protestantství, jen aby se v říši udržel pořádek a klid.

Augsburský mír. - Augsburský mír se týkal církevních a laických knížat závislých na císaři a městských správců, nikoliv vazalů, kteří byli ponecháni na milost a nemilost svých pánů, platila pro ty, kteří se hlásili k Augsburskému vyznání, a vylučovala reformované, jako byli zwingliáni a kalvinisté. Stanovila rovnoprávnost s katolíky a zakazovala nutit státy ke změně náboženství. Ponechávala místním pánům právo reformovat na svém území, vyjma práva toho, kdo by chtěl změnit náboženství, vystěhovat se ze své země, aniž by ztratil postavení, majetek a práva. Velmi se projednávala otázka církevních knížectví. Katolíci dosáhli toho, že když církevní kníže přešel k protestantům, musel se vzdát církevního území, jež zůstávalo katolickým, tzv. *reservatum ecclesiasticum*.

Tzv. augsburským mírem bylo stvrzeno náboženské rozdělení v Německu a zavedeno veřejné německé právo, jež bylo možno shrnout zásadou: *cuius regio, illius religio*. Karel V. se neodvážil jej podepsat, neboť se tím ničilo celé jeho dílo zaměřené na náboženskou shodu. Vzdal se císařství a korunu přenechal svému bratru Ferdinandovi a synu Filipu II. španělské a italské země a Flandry. Sám se uchýlil do kláštera Yuste v Estremadura, kde zemřel 21. září 1558.

8. Vnucení protestantismu evropskému severu

V době, kdy se jednalo o augsburský mír byl už protestantismus rozšířen mezi jinými národy mimo hranice Německa.

Prusko. - V Prusku vládl řád Německých rytířů pod polskou svrchovaností. Řád však byl v úpadku a pronikly do něho protestantské nauky. Velmistr řádu Albert z Braniborska se už v roce 1511 snažil dosáhnout nezávislosti a hledal v Německu spojence. Když se dostal do styku s Lutherem a Osian-drem, podle jejich rady zrušil v roce 1522 řeholi řádu, oženil se a vládl v Prusku jako světský kníže. Polsko uznalo v roce 1525 Alberta za dědičného vládce Pruska, ten přijal v roce 1530 Augsburské vyznání a v roce 1546 založil v Koenigsbergu (Královci) univerzitu, a tak tam vytvořil středisko luteranismu, závislé na Wittenbergu. Když v roce 1568 Albert zemřel,

luteranismus byl už rozšířen po celé jeho zemi, ale byl rozdělen vnitřními sváry různých skupin. V roce 1618 po smrti knížete Alberta Fridricha bylo Prusko připojeno ke kurfiřtství brandiborskému.

Lotyšsko a Kurlandsko. - Obě země stihl stejný osud jako Prusko. V Lotyšsku podporoval luteranismus velmistr Valter z Plettenbergu, který, stejně tak jako města a šlechta, se toužil vymanit z moci řížského arcibiskupa. Jejich přání se splnilo, když nový arcibiskup Vilém z Brandiborska, bratr Alberta Pruského, předstíral, že je katolík a dal se v roce 1539 vysvětit, ale pak otevřeně podporoval luterány. V roce 1561 postoupil velmistr Kettler Lotyšsko Polsku s podmínkou, že tam bude zachováno nové náboženství a dal si udělit jako léno Kurlandsko, v němž zavedl luterství.

Polsko, Uhry, Transylvánie. - Silné pronikání luterství se počítalo v Polsku, Uhrách a Transylvánii a způsobilo vnitřní nepokoje. Nicméně žádná z těchto zemí nebyla získána pro náboženské novoty a v druhé polovině XVI. století se tam silně projevovalo zásluhou jezuitů dílo katolické obnovy.

Dánsko. - Luterství se však podařilo uchytit se ve třech severských královstvích Skandinávie díky zvláštní politické situaci a úsilí vládařů. Do Dánska uvedl v roce 1520 kazatele, jehož mu poslal Luther, král Kristián II., který se snažil omezit vliv duchovních a šlechty. Bojoval proti kléru a dal zavraždit lundského arcibiskupa. Tím vzbudil reakci a byl donucen v roce 1523 vzdát se trůnu. Nový král Fridrich přísahal, že zachová katolickou víru, ale pak v roce 1526 přešel k luterství, které násilím uvedl do své země. Ještě dále zašel jeho syn Kristián III., který byl osobním přítelem Lutherovým a jenž nastoupil na trůn v roce 1533. V roce 1536 dal uvěznit všechny biskupy, uložil všem farářům přestoupit na luterství a vyhnal řeholníky z klášterů. Luterán Jan Bugenhagen - Pomeranus, poslaný z Wittenbergu, dal Dánsku nové církevní zřízení, nahradil biskupy „superintendenty“ a všechnu moc nad církví ponechal králi. V roce 1546 bylo všem katolickým kněžím zakázáno nadále setrvávat v království a katolíkům bylo zakázáno vykonávat veřejné úřady.

Norsko a Island. - Norsko záviselo kalmarskou unií z roku 1497 na Dánsku. Luterství tam rozšířil sám trondheimský arcibiskup Olaf a pak je nařídil dánský král Kristián III. Nicméně katolické formy se udržely až do následujícího století. Větší odpor vůči zavádění novot se projevil na Islandě, díky biskupovi Janu Aresenovi, který byl popraven v roce 1550.

Švédsko. - I Švédsko záviselo politicky na Dánsku, ale osamostatnilo se díky akci Gustava Vasy, který utekl před pronásledováním Kristiána II. do Lübecku, vrátil se, porazil Dány a dal se v roce 1523 prohlásit švédským králem. Během svého pobytu v Německu přišel do styku s luterskými kazateli,

a když získal vládu, snažil se ve své zemi zavést jejich víru, ale opatrně a jemně. Provedení svěřil dvěma švédským kazatelům, kteří studovali ve Wittenbergu. Nastal však silný katolický odpor, především sester sv. Brigity ve Wadsteně. Gustavovi se však podařilo obrátit překonat odpor na sněmu ve Westerasu v roce 1527, dal církvi novou organizaci, zabavil majetek duchovních a vyzval šlechtu, aby se jej zmocnila. Aby uklidnil lid, zachoval vnější obřady, titul biskupa, obrazy a liturgická roucha synodou v Orebru v roce 1529, zatímco pokusy o obnovu katolické víry byly velmi přísně trestány. Král dosáhl v roce 1544 dědičné právo na trůn pro své mužské potomky a stal se hlavou církve. Za krále Jana III. v roce 1568 došlo k pokusu obnovit katolictví s pomocí jezuity Antonína Possevina a norského konvertity Luarize Nielsena. Protestantská reakce je však v roce 1580 donutila opustit zemi a král Karel IX. zrušil liturgické změny zavedené Janem III., uložil všem přijmout Augsburské vyznání a sněm v Norrköpingu rozhodl v roce 1604, že katolíci nebudou v zemi více tolerováni.

Zničení jednoty církve zásluhou Lutherovou a nemožnost naukové shody mezi reformátory, jež bránila vytvoření jediné velké církve, zavdaly podnět k vytvoření národních církví z vůle jednotlivých panovníků, a tak došlo k hluboké změně v tisícileté křesťanské tradici oněch zemí. Německá knížata získala ve Špýru v roce 1526 prakticky plnou svobodu řídit církevní a náboženský život na svých územích. Luther, znepokojený přehmaty a nedostatkem disciplíny, začal vizitovat farnosti kurfiřtství saského, a tak se počala vyvíjet organizace na základě Melanchthonova spisu „Pokyny pro vizitátory“ z roku 1528, jež udává základní nauku luterství. V roce 1548 vznikla v Sasku konzistoř, jež pak byla rozšířena na ostatní protestantské státy, jejímiž členy byli duchovní i laici, všichni jmenovaní knížetem, kteří měli zajišťovat jednotu víry a starat se o církevní disciplínu. Augsburským mírem z roku 1555 vzrostla autorita protestantských vládců, neboť na jejich územích byla zrušena pravomoc biskupů, již si osobovali sami panovníci. Ti vykonávali *ius dioecesanum* a nazývali se pak *summi episcopi* s právem na *ius in sacris*, později zmírněné formulí *ius circa sacra*. Tento řád byl zaveden v Německu, zatímco Švédsko si udrželo diecéze v čele s luterskými biskupy, zvanými „ordináři“, a Dánsko mělo vlastní církevní instituce.

9. Zwingli v Curychu

Vzpouza zahájená Lutherem pronikla též do svobodných měst švýcarské konfederace a dala vznik jinému, odlišnému rozdělení církve.

Počátkem roku 1519 začal kázat v hlavním chrámu v Curychu Ulrich Zwingli, který podle příkladu Lutherova napadal církev a papeže a popíral některé základní články katolické víry. Zwingli se narodil v roce 1484 ve Wildhaus v Toggenburgu a získal teologické a humanistické vzdělání. Byl obdivovatelem Erasmovým, který tehdy sídlil v Basileji. V letech 1511-1515 byl v Římě kaplanem Švýcarů a v roce 1516 se stal farářem poutního místa Einsiedeln, kde si získal pověst dobrého kazatele, i když žil volným životem. Vzpouza Lutherova mu zavdala příležitost napadat spolu se zlořády duchovních také katolickou nauku o úctě světců, o kněžství a o řeholních slibech. Kladl důraz na Písmo jako na jediný zdroj víry a chlubil se, že tuto zásadu hlásal ještě dříve než Luther.

Zwingliho odpor vůči papeži. - V roce 1520 byl i ve Švýcarsku zveřejněn dekret Lva X. týkající se odpustků, ale Zwingli se proti němu postavil spolu s městskou radou Curychu. Jeho kázání se v roce 1522 zaměřila na popření platnosti příkazu postu, kněžského celibátu, papežského primátu a autority rozhodnutí církevních představených a koncilů. I přes vlídný list, který mu 23. ledna 1523 zaslal papež Hadrián VI., Zwingli pokračoval v otevřené vzpouře proti církvi a vyžádal si od města Curychu v lednu 1523 náboženský rozhovor o novém učení. Pozval na něj i kostnického biskupa a předložil 67 závěrů, jež popíraly učitelský úřad církve, papežský primát, viditelnou církev, mši svatou jako oběť, přímluvu svatých, očistec, kněžský celibát a řeholní sliby.

Kostnický biskup se nedostavil ani na tento, ani na druhý rozhovor na podzim roku 1523, na který byli pozváni i biskupové basilejský a churský. Zwingli se prohlásil za vítěze a pohnul městskou radu v Curychu k provedení reformy zničením oltářů, obrazů a soch a zrušením bohoslužby, která byla omezena na směšné obřady - na stůl s košíky naplněnými chleby a skleničkami s vínem. Liturgie byla nahrazena kázáním, při němž bylo použito textů přeložených do němčiny. Katoličtí členové městské rady byly vyhoštěni z města zwingliánskou většinou, a tak se celý curyšský kanton přiklonil k reformě.

Zwingliho spisy. - Nauka Zwingliho, vypracovaná v letech 1522-1525, byla jím samým systematicky vyložena ve spisu *Commentarius de vera et falsa religione*, který uveřejnil v březnu 1525, a v dalších dílech, mezi nimi *De*

providentia Dei (1530). V nich zdůrazňoval všudypřítomnost a všemohoucnost Boží, až dospěl k jakémusi panteismu a k popření svobodné vůle.

Naukové rozdíly mezi Zwinglim a Lutherem. - Oproti Lutherově nauce kladně oceňuje platnost zákona a dobré skutky a pod vlivem Erasmove humanismu spojuje křesťanství s pohanskými filozofy, jimž vyhrazuje místo v ráji. Pokud se týká dědičného hříchu, považuje jej za sklon k slabosti, který je součástí lidské přirozenosti. Nejvíce se jeho nauka liší od Lutherovy v pojmání svátostí. Tuto nauku rozvinul po roce 1524. Tvrdil, že svátosti jsou pouze znamením milosti, a naprosto popíral skutečnou přítomnost Kristovu v eucharistii, jež byla podle něho pouhou „upomínkou“ na Krista.

Luther se snažil o shodu s curyšským reformátorem, ale snahy o dosažení naukové shody nedosáhly na chůzce v Marburgu v říjnu 1529 úspěchu. Na sněmu v Augsburgu v roce 1530 přívrženci Zwingliho předložili své vlastní vyznání víry a byli nazýváni „svátostníky“ kvůli nauce, jíž se lišili od luteránů.

Rozšíření ve švýcarských městech. - Curych, který se odloučil od závislosti na kostnickém biskupovi, si získal přední místo v Konfederaci a následoval Zwingliho novoty, které se on snažil prosadit i v jiných městech. Wolfgang Knopflin šířil jeho učení v městech dolního Porýní a snažil se pro ně získat i mohučského arcibiskupa a pak Basilej. Tam se uplatnil jiný přívrženec Zwingliho Jan Hausschein, počeštěným jménem Ecolampadius, který tam začal kázat v roce 1523, a když získal svobodu kázání, ostře brojil proti katolické bohoslužbě a dovedl v letech 1527-1529 zwinglianismus k vítězství. Erasmus se zhrozil těchto novot, opustil Basilej a literárně potíral reformátory.

Bern. - Také v Bernu byla v roce 1528 uskutečněna reforma stoupenci Zwingliho a byla vnucena násilím celému kantonu, kde byly zrušeny kláštery a zakázáno sloužení mše svaté, zakázány obrazy a církevní osoby donucovány k sňatku. Kanton St. Gallen byl pro novou víru získán působením kazatele Jáchyma Watta - Vadiana, a tak i ostatní kantony prošly hlubokými novotářskými změnami.

Válka proti katolíkům. - V staré víře setrvaly kantony Schwiz, Uri, Unterwalden, Luzern, Zug a Fribourg, jež se spojily ve „Valeskou ligu“. V roce 1531 vypukla válka s reformovanými kantony Curychem, Bernem, Basilejí a ostatními a katolíci zvítězili v bitvě u Kappelu, kde bojoval, přes všechny své pacifistické zásady, sám Zwingli. Ten zde na bojišti padl 11. října 1531. Bern a Curych uzavřely mír s podmínkou, že nebudou nadále znepokojovat katolíky a svatohavelský opat se vrátil do svého kláštera. Náboženské rozdělení Švýcarska se však udrželo a reformování v Curychu, Basileji, Bernu

a Schaffhausenu se spojili ještě úžeji a vyjádřili své učení ve Vyznáních. V Curychu se po porážce u Kappelu rozhodla městská rada nedávat církevním osobám vedoucí postavení ve městě, a tak i ve švýcarských městech se dospělo k podrobení církve státu, stejně jak tomu bylo u německých luteránů.

10. Ženeva a Jan Kalvín

Farel v Ženevě. - Ženeva, poddaná biskupovi, se snažila osvobodit od vlivů savojských vévodů, kteří se ji snažili ovládnout už od XV. století jmenováním členů své rodiny buď za biskupy, anebo za jejich rádce. Petr z Baume byl zvolen biskupem v roce 1523 a spojil se s vévodou proti ženevským, kteří pro svou obranu se snažili uzavřít spojení se švýcarskými kantony. V roce 1519 se spojili s Fribourgem a v roce 1526 s Bernem. Když tam proběhla reformace, bernští se snažili tláčit na Ženevu, která v roce 1533 dovolila reformátorům svobodně kázat. V roce 1534 se v Ženevě objevil Vilém Farel, který se už dříve snažil šířit po Ženevě nové učení, ale byl tehdy vyhnán z města. Nyní došlo k násilnostem proti katolické bohoslužbě a Farel se zmocnil některých kostelů ve městě a v okolí. Ženevská městská rada za ním stála jednak pod tlakem Bernu, jednak aby svrhla vládu biskupa nad sebou a osvobodila se od hrozeb savojského vévody, zatímco místní duchovenstvo se nechalo utlačovat a okrádat, aniž by se příliš bránilo. Město zakázalo v roce 1535 kněžím sloužit mši svatou, zabavilo církevní majetek a konečně 21. května 1536 generální rada lidu vyhlásila „zřeknutí se všech mší a jiných obřadů a papežských zlořádů, obrazů a model“ a uzavřela trvalou spojeneckou smlouvu s Bernem.

Jan Kalvín. - Přece však v Ženevě vládlo bezvládí a bezuzdnost, když tam v onom roce přišel francouzský reformátor Jan Kalvín. Narodil se v Noyonu v roce 1509 a studoval v Paříži, kde prošel tvrdou výchovou, pak v Orleansu a v Bourges. Odtud se znovu vrátil do Paříže, kde si prouhloubil klasické znalosti. V roce 1530 se Kalvín začal zajímat o reformní myšlenky, jež pronikly na tamní univerzitu, a přijal luterskou nauku o ospravedlnění pouhou vírou. Když král František I. přestal být shovívavý vůči novému myšlení, Kalvín utekl v roce 1534 z Paříže, šel do Basileje a do Štrasburku, kde si prohloubil své znalosti stykem s Bucerem a s Capitonem. V roce 1536 přišel do Itálie, kde pobýval na dvoře Renaty Francouzské, vévodkyně ferrarské.

V březnu 1536 uveřejnil Kalvín anonymně své základní dílo *Christianae religionis institutio*. Spis věnoval francouzskému králi Františku I., jehož Kalvín doufal získat pro reformu. Měl to být katechismus pro výuku věřících.

První redakce měla pouze šest kapitol, pak však autor text rozšířil a lépe rozdělil, takže konečná úprava z roku 1559 pozůstávala ze čtyř knih a osmdesáti kapitol.

Kalvín vychází z poznání Boha, jež by měl mít každý křesťan. Podle něho celá moudrost je obsažena ve dvou částech: v poznání Boha a v poznání sebe. Druhá část slouží první a Kalvín zdůrazňuje, že člověk je náboženský tvor, neboť poznání Boha přichází člověku od jeho vlastního svědomí, z jeho přirozenosti a především z Božího slova obsaženého v Bibli. Kalvín zdůrazňuje Písmo jako jediný zdroj jistoty v protikladu k některým luterským směrům, jež zdůrazňovaly „Ducha“, který osvětluje každého člověka. Aby se vyhnul různým výkladům reformátorů, klade jako jediné pravidlo přísně pojatou doslovnost Písma svatého, kterou uložil dodržovat i svým kazatelům. Z tohoto teocentrického pojetí opírajícího se o Bibli odvodil Kalvín svou nauku a svou morální teorii. Bůh je pojímán jako neměnná a svrchovaná vůle, zdroj dobra a zla a jako prozřetelnost celého vesmíru. Člověk nic nezmůže a vše pochází od Boha, neboť předvídá a přeje si i zlo. Z toho pramení teorie o předurčení, kterou vypracoval Kalvín v dalších redakcích „Institutio“ a v jiných spisech, kde např. praví: „Nazýváme předurčením věčný úrdek Boží, jímž stanovil to, co chtěl učinit z každého člověka“, jímž „uspořádává k věčnému životu, anebo k věčnému zatracení“.

To se stalo hlavním bodem sporu mezi Kalvínem a německými luterány, kteří odmítali jeho strohý determinismus. Ten posloužil Kalvínovi k rozvinutí jeho pojetí mravního zákona, který má pronikat celým životem člověka, jak osobním tak společenským. Vůle Boží se zjevuje člověku pozitivním zákonem Desatera. Člověk má přizpůsobit svůj život jeho příkazům a každý přestupek, i ten nejmenší, není pouze vinou, ale také zločinem trestatelným veřejně. Z toho podle Kalvína vyplývá nutnost světské moci, kterou povyšuje na vykonavatelku vůle Boží. Víra je souběžná a spojená s morálkou a Kalvín ji zjednodušuje ve svém vyznání víry, i když o něm prohlašuje, že není obsaženo v Bibli, na modlitbu, především na Otčenáš, a na svátosti, jež omezuje na křest a přijímání. Svátosti považuje za pouhá znamení lidského ospravedlnění a za podporu víry. Proto popírá jakoukoliv svátostnou hodnotu eucharistie. Tím se staví proti luteránům - tvrzením, že v přijímání se přijímá Kristus pouze virtuálně, neboť dodává věřícím božskou moc, přicházející k nim z těla Kristova v nebi, zatímco předurčení k zavržení přijímají pouze chleba a víno.

Velké rozšíření. - Kalvínovi velmi prospělo jasné vyjádření nauky na rozdíl od Lutherova individualismu a nejasnosti protestanského učení. Psal latinsky, neboť si přál, aby jeho katechismus „pravého náboženství“ se rozšířil všude

a neomezoval se jako Luther na jeden národ, dobře se latinsky vyjadřoval, což velmi pomohlo rozšíření knihy, jež záhy po uveřejnění byla rozebrána. V roce 1541 ji vydal ve francouzském překladu.

Kalvín v Ženevě v roce 1536. - Obklopen všeobecnou vážností byl Kalvín během krátkého pobytu v Ženevě v červenci 1536 přemluven Farelem, aby tam zůstal a aby zorganizoval tamní reformovanou církev a dodal ji vlastní myšlení. Byl městem jmenován profesorem Písma svatého a hned v září začal s výkladem svatého Pavla. Záhy se utvrdila slavná pověst mladého kazatele, který se projevil současně i jako rozhodný organizátor ženevské církve a města. Upravil obřad večere Páně i další obřady, náboženskou výuku dětí, nedělní klid a pronásledoval jakýkoliv, i sebemenší projev špatných mravů.

Vyhoštění Kalvína ze Ženevy. - S pomocí Farel se Kalvínovi podařilo vnutit Ženevě pořádek a počátkem roku 1537 dokázal, že každý, kdo chtěl mít občanská práva, musel vykonat náboženskou a politickou přísahu pod trestem vypovězení z města. To způsobilo silnou reakci, snad také podpořenou z Bernu, jenž chtěl, aby se Ženeva přizpůsobila tamním náboženským zvyklostem. Tak 23. dubna 1539 byli jak Kalvín tak Farel v těchto městech postaveni mimo zákon. Kalvín se vrátil do Štrasburku, kde pokračoval v kázání a v přepracovávání svého hlavního díla a v srpnu 1540 se tam oženil s Ideletou z Buren, vdovou po anabaptistovi.

Návrat Kalvínův do Ženevy. - V Ženevě nastal zmatek a město se bálo nadvlády Bernu. Situace využili straníci obou psanců a získali souhlas s návratem Kalvína. Ten se triumfálně vrátil 10. září 1541 do Ženevy, kde hned nastolil aristokratickou správu, která mu měla zajistit moc. Místo shromáždění zorganizoval oligarchické rady, malou radu 60 členů a velkou radu 200 členů, jimž omezil práva, aby si zajistil nezávislost církve, jež měla svou vlastní radu kazatelů. Nade všemi vládla konzistoř, sestavená z kazatelů a starších zvolených z rad. Byla skutečným soudem svolaným na každý čtvrtek, aby soudil viny udané úřadům a přísně je trestal, i vyloučením z církve. Byl to skutečný systém donašečství a teroru, ovládaný Kalvínem, který nestrpěl žádné úchylinky od svého učení. Jeho cílem bylo přeměnit Ženevu na středisko nové víry, na jakýsi nový Řím, který měl osvětit celý svět. Proto se snažil přilákat do Ženevy cizince, kteří byli donuceni stát se uprchlíky pro svou víru, mezi nimi byli Italové a mnozí Francouzi. Kalvín tak činil, i když to bylo proti zájmu města.

Neústupnost Kalvínova. - Náboženská neústupnost Kalvínova a jeho politika vzbudily odpor u mnohých ženevských obyvatel, jež on nazýval libertiny. Došlo k procesům, mezi jiným proti kapitánu města Ami Perrinovi,

a v roce 1548 byl Kalvín znovu donucen nakrátko město opustit. Brzy se však vrátil a podařilo se mu zlomit vnitřní odpor. Naposled jej zlomil v roce 1555, když poslal své protivníky do vyhnanství, anebo je uvěznil. Rodiny, jednotlivci i řemeslníci byli přísně hlídáni, takže žádná činnost Kalvínovi neušla. Ve škole byly děti vzdělávány v duchu jeho názorů a žádná kniha se nesměla tisknout bez jeho schválení, včetně knih jeho přátel. Nejkrivlivějším případem jeho nesnášenlivosti bylo v roce 1553 odsouzení k smrti upálením španělského lékaře Michaela Serveto, poněvadž popíral existenci Trojice.

Kalvín usiloval o to, aby se stal hlavou reformy a snažil se vyjednávat, ač marně, o sjednocení s Zwinglim a s německými luterány. Zdařilo se mu to pouze se švýcarskými reformátory v Curychu a v jistém okamžiku se zdálo, že se mu podaří spojit také s anglikánskou církví. S německými luterány došlo naopak k naprosté neshodě v roce 1552 v otázkách večere Páně a předurčení ke spáse. Aby se Ženeva mohla stát střediskem celého reformního hnutí, Kalvín přijímal cizí odpadlíky od katolické církve a snažil se udržovat v celé Evropě úzké styky se všemi, kdo přilnuli k novým myšlenkám, zvláště po zahájení Tridentského koncilu. Ženeva se tak stávala baštou reformace a k její obraně přispívali všichni reformovaní. K tomuto postavení nemálo přispěla i teologická akademie, založená Kalvínem v roce 1559, pod vedením humanisty Theodora Bezy, na níž studovali mladíci ze všech končin Evropy, což hmotně prospělo městu.

Ženeva po Kalvínovi. - Kalvín v Ženevě zemřel 27. května 1564. Původnost jeho díla spočívala v jeho programu všeobecnosti a v ustanovení naukové a zákonodárné autority, takže někdy ji nazývali neokatolicismem. Jako Luther i on užíval k šíření svých názorů tisku a školy v Ženevě, odkud vysílal své kazatele do celé Evropy. V jeho díle pokračoval Theodor Beza (+ 1605), který nemálo přispěl k rozšíření jeho myšlenek. Neměl však organizační vlohy Kalvínovy, ani jeho neústupnost. Městská správa nabyla v Ženevě opět vrcholu a počátkem XVII. století se stala rozhodčím i v náboženském životě města, a tak zvrátila řád stanovený reformátorem.

11. Jindřich VIII. a anglikánský rozkol

Anglie na počátku XVI. století. - Podmínky církevního života v Anglii v předvečer reformace byly vcelku dobré, lepší než v jiných zemích. Benátský vyslanec Trevisan napsal v roce 1497: „Angličané chodí denně na mši svatou i na hodinky a modlí se je v kostele.“ Úcta k eucharistii byla velmi rozšířena a věřící rádi přispívali na své kostely a na krásu bohoslužeb.

Rozkvět náboženského života. - Nechyběly stížnosti na úpadek kléru a řeholníků, ten však nebyl tak vážný a tak rozšířený, jak by vysvívalo z pozdějších vizitací prováděných královskými úředníky. Na počátku XVI. století byl náboženský život v plném rozkvětu: velké vážnosti se těšili kartuziáni, i u laiků, pro přísnost života a byla zahájena také reforma františkánů.

Křesťanský humanismus. - Na univerzitách, zvláště v Cambridge, se zakládaly nové koleje pro výuku teologie, jež posílily hnutí křesťanského humanismu. Podnět k němu zavdal především William Selling, převor benediktinského kláštera Christchurch v Canterbury. Na této škole získal vzdělání Jan Colet (+ 1519). Pak studoval v Itálii, stal se profesorem v Oxfordu, kde vykládal listy sv. Pavla a od roku 1511 byl děkanem chrámu svatého Pavla v Londýně. Zabýval se reformou církve a vinil klérus z lakomství. Věnoval se výchově mládeže a podporoval sestavování učebnic pro školy. Jeho přáteli byli Erasmus, který přišel do Anglie v roce 1498, a Tomáš More, humanista a politik. Z anglických prelátů se účastnil tohoto hnutí Jan Fischer, který byl od roku 1504 biskupem v Rochesteru, a také canterburský arcibiskup a primas Anglie Vilém Warham, dobrý, ale slabý. Větší politický vliv měl ctižádostivý a intrikářský Tomáš Wolsey, od roku 1514 arcibiskup v Yorku, rok nato kancléř krále, v roce 1518 kardinál a papežský legát v Anglii. V době vypuknutí rozkolu byl první osobností země po králi.

Protipapežský duch. - Vedle těchto kladných hledisek je však třeba také upozornit na následující okolnosti: 1) na nepřátelství vůči církvi a kléru mezi laiky, které vzbudily některé formy církevního zdaňování, nevzdělanost a nepřipravenost kléru; 2) na zbytky lollardismu, který se sice podařilo v XV. století potlačit, nikoliv však vymýtit, takže v roce 1511 bylo nutno proti němu svolat do Londýna synod; 3) na nepřátelský postoj vůči Svatému stolci a vůči papežským legátům, jež vzbuzovali nesvědomití výběrčí papežských poplatků; a konečně 4) na oddělení ostrovní Anglie od Evropy. Stoletá válka Anglii ochudila a lollardská propaganda oživovala protipapežskou náladu ze XIV. století. K tomu přistupovaly známá statuta *Praemunire* z roku 1353 a *Provisors* z roku 1390, na jejichž základě se považovalo odvolání k papeži za zradu krále. Nicméně nic nenasvědčovalo, že by se Anglie chtěla odloučit od katolické církve.

Jindřich VIII. - Nový král Jindřich VIII., který v roce 1509 nastoupil na trůn po otci Jindřichu VII., byl odpůrcem nového učení a napsal proti Lutherovi spis *Assertio septem sacramentorum*, za nějž mu udělil papež Lev X. v říjnu roku 1521 titul *Defensor fidei*. Nicméně luterské myšlení se začalo šířit

kolem roku 1525 i v Anglii a na cambridžské univerzitě se vytvořil úzký kroužek mezi Erasmovými přáteli, ale poněvadž byl malý, nikdy by nebyl dosáhl vlivu, kdyby nebylo došlo k rozkolné činnosti krále.

Manželství Jindřicha VIII. - Jindřich VIII. se oženil v roce 1509 s Kateřinou Aragonskou, vdovou po svém bratru Arturovi, poté co obdržel od papeže Julia II. potřebnou dispenzi. Z manželství vzešlo šest dětí, z nichž přežila pouze dcera Marie. Král toužil po mužském potomku, ale královna byla pokročilá věkem. Král si žil svým životem v manželské nevěře a mimo jiné měl nemanželského syna s Alžbětou Blountovou a udržoval milostný poměr s Marií Boleynovou. Kolem roku 1527 zahořel silnou vášní k její mladší sestře Anně Boleynové, která se však nespokojila být pouze jeho milenkou, ale přímo žádala o právoplatné manželství. Proto se Jindřich snažil o vyhlášení neplatnosti manželství s královnou Kateřinou pod záminkou jejího předešlého manželství s jeho bratrem. Kardinál Wolsey byl tomuto řešení nakloněn a navrhl mu, aby si získal rozloučení manželství od papeže. Král tedy vyslal ke Klementu VII. dva vyslance, Gardinera a Foxe, kteří vedli mezi 23. březnem a 8. dubnem 1528 jednání v Orvietu, kam se utekl papež Klement VII. po přepadení Říma lancknechty císaře Karla V. Papež sám váhal, aby získal čas, neboť doufal, že časem Jindřichova vášeň po Anně Boleynové vyhasne. Nakonec došlo ke shodě a papež jmenoval kardinály Wolseye a Campeggia svými delegáty, aby v Anglii spolu soudili manželskou při, a konečné řešení přenechal jejich svědomí.

Proces v Anglii. - Campeggio dorazil do Anglie v říjnu 1528, ale jednání bylo zahájeno až 31. května 1529 v Londýně. Královna předložila opis dispenze Julia II. a biskup v Rochesteru Jan Fisher se odvážně postavil na její stranu. Jednání byla přerušena letními prázdninami a papež přijal odvolání královny a sám si vyhradil další jednání. Kardinál Wolsey se opět zastával krále tvrzením, že nebude-li mu povolen rozvod, Svatý stolec ztratí svou vážnost v Anglii.

Jindřich VIII. si počínal chytře a nechtěl se hned rozejít s papežem. Aby dodal své žádosti zákonitost, získal si listivě mínění hlavních teologických fakult ve Francii a Itálii a tvrdil, že dispenze Lva X. byla neplatná, poněvadž byla v rozporu s Písmem svatým (Lv 20, 21), jež zakazuje manželství mezi švagry. Povzbuzen těmito hlasy, svědčícími v jeho prospěch, Jindřich VIII. dal papeži zaslat 17. července 1530 žádost anglických velmožů o rozvod podle názorů vyjádřených univerzitami. Velmožové hrozili, že se jinak odvolají k všeobecnému koncilu a dokonce nezakrytě naznačovali možnost rozkolu. Žádost se zachovala ve Vatikánském archivu a je podepsána kardinálem

Wolseyem, canterburským arcibiskupem Warhamem, což dokazuje slabost episkopátu vůči králi, a dalšími velmoži země.

Velký parlament roku 1529. - Když ani tento zákrok u papeže neměl úspěch, Jindřich VIII. se rozhodl pro cestu rozkolu. Dne 3. listopadu 1529 bylo zahájeno zasedání parlamentu, nazývaného „velkým“ pro dlouhou dobu jeho trvání, kde byly předloženy proticírkevní návrhy s odvoláním na starý statut *Praemunire*. Na jeho základě se nyní král obrátil proti kardinálu Wolseyovi, jehož obviňoval, že mu nebyl schopen zajistit rozvod, s poukazem na staré nařízení, jež zakazovalo vykonávání legátské moci v Anglii bez souhlasu krále. Byla to jen záminka, neboť Wolsey tento úřad zastával po léta se souhlasem krále, ale Jindřich VIII. proti němu zuřil a zbavil ho úřadu kancléře, který v říjnu 1530 dal Tomáši Morovi. Ten jmenování přijal pod podmínkou, že nebude nucen zabývat se otázkou rozvodu, který neschvaloval. Vliv Wolseyův, který zemřel 29. listopadu v nemilosti krále, přešel nyní na Tomáše Cranmera, pochybného kněze z cambridžské univerzity, který byl nakažen protestantským myšlením, a na laika Tomáše Cromwella.

Shromáždění v Canterbury. - Během roku 1530 nepodnikal Jindřich VIII. žádné další kroky, neboť stále doufal v příhodný výsledek jednání v Římě. Když se však žádost velmožů nesetkala s úspěchem, neboť papež se rozhodl rozvod odmítnout, král učinil řadu opatření, jež vedla k rozkolu. Současně s jednáním parlamentu bylo zahájeno 21. ledna 1531 v Canterbury provinční shromáždění kléru. Jindřich VIII. žádal od kléru 100.000 liber jako „dar z vděčnosti“ pod záminkou porušení statutu *Praemunire*, protože uznával kardinála Wolseye jako papežského legáta. Mimoto 7. února vyžadoval schválení dvou zásad: „Král bude prohlášen jediným ochráncem a nejvyšší hlavou církve a anglického kléru. Péči o duše bude pověřen král.“

Král hlavou církve. - Nový titul znamenal předání vši duchovní moci králi na místo papeže. Rozvinula se o tom velmi živá debata. Biskupové se však obávali trestů, jimiž jim bylo pohroženo, a neměli odvahu se otevřeně vzepřít královým požadavkům. Proto formuli schválili, ale s důležitým dodatkem navrženým canterburským arcibiskupem Warhamem: „nakolik to dovoluje zákon Kristův“. Táž formule byla schválena na shromáždění kléru církevní provincie v Yorku, i když někteří biskupové, např. biskup z Durhamu, protestovali.

12. Vyvrcholení anglického rozkolu

Cranmer canterburským arcibiskupem. - Po smrti Warhamově žádal Jindřich VIII. papeže Klementa VII., aby jmenoval canterburským arcibiskupem Tomáše Cranmera. Papež z obav před rozkolem dal vyhotovit jmenovací bulu v únoru 1533. Cranmer přijal biskupské svěcení a učinil obvyklou přísahu poslušnosti vůči papeži, ač byl tajně oddán s dcerou jednoho luterána a sám přilnul k luterskému učení.

Manželství s Annou Boleynovou. - Mezitím pokračovala jednání o rozvod. Král otevřeně žil s Annou Boleynovou, a když mělo dojít k porodu, tajně se s ní dal oddat a předstíral, že papež mu poskytl rozvod. S pomocí Cranmera se snažil dát svému počínání právní formu. 5. dubna 1533 dal schválit parlamentem zákon, který zakazoval odvolání do Říma, a shromážděním kléru prohlášení, že papež neměl moc dispenzovat. Nato bylo 10. května 1533 na dvoře canterburského arcibiskupa v Dunstable zahájeno jednání o rozvodu krále a Cranmer „ze své církevní a soudní moci, odvozené od apoštolů“ prohlásil manželství Kateřiny s králem za neplatné a zprávoplatnil manželství s Annou. Nová královna byla 1. června slavně korunována a 7. září 1533 se jí narodila dcera Alžběta.

Exkomunikace Jindřicha VIII. - Když papež prohlásil, že má moc udělovat dispenze pro manželství mezi švagry, vyhlásil 11. července 1533, že Jindřich VIII. upadl do církevních trestů, neboť zanechal svou právoplatnou manželku a vzal si jinou ženu. Po uplynutí termínu, který mu byl určen, papež vyhlásil 23. března 1534 první manželství za platné.

Jindřich VIII. vyčkával s otevřeným rozkolem, ale pak po dobrém uvážení se rozhodl, využívaje vážnosti královské moci a slabosti kléru a svých odpůrců. Král jmenoval členy dolní sněmovny, zatímco postupně v sněmovně lordů nahrazoval své odpůrce mezi církevními osobnostmi jinými, sobě povolnými.

Dlouhý parlament z roku 1534 a protipapežské zákonodárství. - Tento parlament, nazývaný „dlouhý“, se poprvé sešel 15. ledna 1534 a schválil řadu protipapežských opatření, navržených králem ještě předtím, než papež odmítl rozvod. Bylo podruhé vyhlášeno ustanovení, jímž se zakazovalo odvolání k papeži. Za nejvyšší odvolací soud byl určen soud canterburského arcibiskupa, od něhož se bylo možno odvolat ke kancléři krále. Církev nesměla vydávat zákony bez souhlasu krále, který jmenoval komisi pro reformu církve. Druhý zákon zrušil církevní poplatky, placené do Říma, a třetí „svatopetrský haléř“. V těchto ustanoveních byl papež nazýván „římským biskupem“ a považován

za cizího biskupa, zatímco canterburskému arcibiskupovi byla přisouzena nejvyšší moc, ale bez titulu legáta Svatého stolce. Byl také odvolán zákon, který vyhlášoval za blud jakákoliv slova, spisy a činy směřující proti papeži. Touto řadou opatření bylo papežství vyhnáno z Anglie s konečnou platností.

Ustanovení o nástupnictví. - V březnu 1534 parlament odhlasoval ustanovení o nástupnictví, jež zavazovalo všechny poddané, muže i ženy, jež dospěli do věku rozumu, k přísaze uznat Alžbětu, dceru Jindřicha VIII. a Anny Boleyonové, za zákonitou dědičku anglického trůnu. Pouze Tomáš More a biskup Jan Fisher přísahu odmítli, ostatní se podrobili vůli krále. Král si dal v listopadu titul „nejvyšší hlavy církve“ bez omezení z roku 1531, a tak se stal, jak se vyjádřil jeden současník, „papežem v Anglii“. Jeho moc se však omezila na pole pravomoci, neboť dal parlamentem schválit prohlášení, že ani král ani jeho země nemínili opustit články víry, vyznávané křesťanstvem. On sám se vyjádřil, že anglikánská církev bude nyní katolickou a apoštolskou, nikoliv však římskou. Ve skutečnosti církev nebyla nikdy autonomní, nýbrž byla řízena králem, který i v církvi byl absolutním vladařem, zatímco ve státě byl konstitucionálním vladařem, závislým na parlamentu.

K těmto reformám mohl Jindřich VIII. přistoupit, neboť se mohl opřít o skupinu biskupů, kteří, ačkoliv byli věrni katolickému učení, přece byli věrni svému králi a bránili slovem i písmem ustanovení, jež jim postupně předkládal. Byli nazýváni „jindřichovci“ a především oni představovali směr, který byl rozhodným činitelem při vzniku rozkolu. Patřili mezi ně biskup ve Winchesteru Gardiner, londýnský biskup Stokesley, herefordský biskup Bonner, durhamský biskup Tunstall a děkan královské kaple a pozdější chichesterský biskup Sampson. Ti všichni byli vzdělaní muži, kteří udržovali styky s evropským humanistickým hnutím, zvláště s Erasmem. Velký vliv měl spisek uveřejněný v roce 1535 Gardinerem, který byl kanonista, pod názvem *De vera oboedientia*, jímž se snaží ospravedlnit titul a úřad „nejvyšší hlavy církve“, který si dal Jindřich VIII. Aniž by jasně upřel „římskému biskupovi“ jakýsi primát, neuznává ho za hlavu církve, neboť podle něho autorita papeže pochází pouze z „lidské tradice“. Papež tedy nemá žádnou moc nad místními církvemi a každému knížeti přísluší naprostá svrchovanost nad církví v jeho království, neboť péče o náboženství je jeho hlavní povinností.

Tato skupina umírněných „jindřichovců“ však byla záhy smetena jinými, daleko radikálnějšími, které ovlivnily názory německých a švýcarských reformátorů.

Tomáš Cromwell. - V lednu 1535 jmenoval Jindřich VIII. Tomáše Cromwella, který stál na nejzazším křídle rozkolníků, „generálním vikářem

pro duchovní záležitosti“. Biskupové měli zrušit svou přísahu věrnosti papeži. V červnu všichni duchovní, jak diecézní tak řeholní, dostali příkaz kázat v neděli a v zasvěcené svátky o svrchovanosti krále a aspoň jednou proti římskému biskupovi, který byl nazýván cizím biskupem, a ve prospěch Jindřichova sňatku s Annou. Jméno papeže bylo škrtnuto ve všech misálech a v modlitebních knihách.

Všeobecně se odpor proti tomuto nátlaku krále neprojevil. Všichni biskupové se poddali vyjma Fishera, jehož dal Cromwell popravit 22. června 1535. Také Tomáš More, který by sesazen z úřadu kancléře už v roce 1532, odmítl přísahu a byl popraven 7. července 1535. Ještě před nimi byla popravena skupina řeholníků, kteří se postavili proti přísaze. Byli mezi nimi reformovaní františkáni - brigitini, ale především londýnští kartuziáni, kteří byli popraveni v květnu a v červnu téhož roku.

Královský absolutismus. - Koncem roku 1535 většina národa uznala královu svrchovanost v církvi. Nastal všeobecný odpad, a nelze to jinak vysvětlit než poměry v království, jichž obratně využíval Jindřich VIII. Stal se diktátorem a královský absolutismus byl pouze důsledkem a nikoliv příčinou rozkolu.

Zrušení klášterů. - Když se upevnila královská moc v církvi, Cromwell se dal do ničení klášterů, neboť dosud byly možnými středisky odporu vůči nové formě anglikánské církve. Chtěl se také zmocnit jejich majetku. V Anglii čtvrtina nemovitých majetků patřila církvi, z velké části řeholním řádům, a to bylo příčinou chtivosti nejen krále, ale všech vrstev obyvatelstva. Jindřich VIII. si vzal za záminku mravní úpadek klášterů, který nepochybně existoval. Nebyl však takový, jak se líčil, a neopravňoval k jejich rušení, jež bylo prováděno tyransky a brutálně. V lednu 1535 nařídil Cromwell vizitaci všech klášterů a řeholních domů, která byla provedena během roku. Výsledky vizitátorů byly sepsány a sloužily jako podklad k obžalobě řeholníků z nemravnosti. Pak byl dán počátkem roku 1536 příkaz odhlasovat v parlamentu zákon, jímž se rušily všechny menší kláštery, totiž ty, jejichž roční příjmy nepřesahovaly 200 liber. Šlo o 327 klášterů, z toho 224 mužských a 103 ženských.

Zrušení těchto klášterů způsobilo na podzim roku 1536 vzpouru v severních hrabstvích. Vzbouřenci prohlašovali, že chtějí bojovat „za udržení Kristovy církve“ a zorganizovali „pochod na Londýn“, který nazvali „poutí milosti“. Ale vzbouřenci byli nejednotní a jejich vůdcové byli popraveni.

Zrušení žebračských řádů. - Když si Jindřich VIII. upevnil moc, přistoupil v roce 1538 k zrušení žebračských řádů, kterým dosud zůstalo 200 domů. V dubnu 1539 došlo na velké kláštery, jejichž majetky připadly koruně a měly

sloužit vzdělání a veřejné službě. To však nebylo dodrženo a zrušení klášterů značně poškodilo hospodářství země, neboť vzrostla žebrota, která byla potlačena krutým zákonem. Nesmírné byly ztráty na uměleckém a kulturním poli, neboť umělecká díla a knihovny byly buď zničeny, anebo rozkradeny.

Jednání s protestanty a šest bodů. - Protestanté se hned snažili získat Jindřicha VIII., který projevil přízeň jejich vyslancům. Dal se však řídit politickým zájmem a snažil se získat jejich souhlas pro své manželství. V roce 1536 došlo ve Wittenbergu ke konferenci mezi anglickými vyslanci a luteránskými teology, při níž Melanchthon přál sjednocení, ale Jindřich VIII. nepřijal vyznání víry vyjádřené deseti články, tzv. články wittenberskými. Ačkoliv souhlasil s protestanty v popření úcty ke svatým a ve zrušení klášterů, přece v ostatních bodech setrval na katolické půdě. 28. dubna 1539 dal parlamentem schválit prohlášení pravověří proti protestantům, totiž zákon o šesti bodech, který měl „zamezit různost názorů“. První bod potvrzoval víru v nauku o předpodstatnění a stanovil trest upálení na hranici a zabavení majetku pro ty, kteří by ji popírali. V dalších bodech se vyhlášovala neužitečnost přijímání pod obojí způsobou, zakazovalo se manželství kněží, vyžadovalo se zachovávaní slibu čistoty také od řeholníků vyhnaných z klášterů, nařizovalo se zachování soukromých mší a osobní zpověď. Ti kdo kázali opak, měli být přísně potrestáni, a v každém hrabství byly ustanoveny soudní komise, které měly zjišťovat přestupky proti tomuto zákonu.

Pak následovalo pronásledování protestantů, jejichž počet začal v Anglii vzrůstat. Nepřestávalo však ani pronásledování katolíků, takže jeden návštěvník Anglie mohl napsat: „Dobrý Bože! Jak tu lidé žijí? Tady větší papežence, tam pálí protipapežské.“

Jindřich VIII. pokračoval ve svém zpustlém životě. Když se unavil Annou Boleynovou, dal ji v roce 1536 popravit pro nemravnost. Oženil se s Janou Seymourovou, s níž měl syna Eduarda, pak v roce 1539 s Němkou Annou z Cleves, pak v roce 1540 s Kateřinou Howardovou a nakonec v roce 1542 s Kateřinou Parrovou. Zemřel náhle 28. ledna 1547. Koncem roku 1545 dokončil krádež církevního majetku a přivlastnil si špitály, jež byly připojené k církevním institucím, kaple na soukromých pozemcích a malé kaple zřízené ve velkých kostelích pro nadační mše.

13. Protestantské reformy za Eduarda VI.

Eduard VI. - Nástupcem Jindřicha VIII. se stal syn Jindřicha VIII. a Anny Seymourové Eduard VI., devítiletý chlapec, který byl svěřen péči svého strýce Eduarda, který byl hrabětem v Somersetu a měl titul „ochránce“.

Pronikání protestantismu. - V zemi vládla šlechta, která se obohatila z církevních statků, zatím co u vlády uplatňoval svůj vliv Cranmer, který přál protestantům, jimž se podařilo v této době hluboce proniknout do Anglie a odstranit „jindřichovce“, kteří chtěli zůstat věrni katolické víře. Somerset se snažil stát ve středu mezi oběma směry, ale ve skutečnosti začal se změnami zrušením protibludařských zákonů Jindřicha VIII., připustil přijímání pod obojí způsobou, zrušil kánony zakazující manželství kněží, nařídil odstranění obrazů z kostelů a připustil protikatolická kázání protestantů.

K daleko vážnějším změnám došlo v oblasti liturgie a v misále. Spor se soustředil na mši, kterou chtěli protestanté odstranit. Poté, co parlament schválil přijímání pod obojí způsobou, byly 8. března 1548 uveřejněny směrnice pro přijímání - *Order of Communion*, v podstatě pravověrné, ale připouštěla se v nich všeobecná zpověď (*confiteor*), jež mohla nahradit soukromou zpověď, jež nebyla povinná, nýbrž dobrovolná. Směrnice omezovaly přijímání pouze na sváteční dny a směřovaly ke zrušení mše.

„Kniha společné modlitby“. - Na podzim téhož roku komise 12 teologů za předsednictví Cranmera vypracovala návrh na novou anglikánskou liturgii, jež byl předložen biskupům, z nichž mnozí přáli protestantským názorům. Po výměně názorů byl návrh nakonec schválen parlamentem a vyhlášen 21. ledna 1549 se jménem „Zákon jednotnosti“ (*Act of Uniformity*). Nová „Kniha společné modlitby a udělování svátostí a jiných ritů a obřadů církve“ (*Book of Common Prayer*) byla současně jakýmsi misálem, breviářem a rituálem a ozývaly se v ní luterské názory Cranmerovy. Byla představována jako reforma a zjednodušení liturgie, jež si přáli i katolíci, ale vedle změn v hodinách zaváděla základní změny v pojetí mše: ta byla nazývána „Večeří Páně a svatým přijímáním“, modlitby k obětování byly vypuštěny, mešní kánon byl hluboce změněn, bylo zrušeno pozdvihování a vyloučeny všechny zmínky o oběti. Byl také změněn obřad křtu a zrušeno mazání křížem během biřmování. Bylo však ponecháno pomazání nemocných, viaticum a soukromá zpověď. V knize se zrcadlila *via media* anglikánů, jež je charakterizuje až dodnes. Samozřejmě všechny modlitby byly v angličtině.

Pád Somersetu. - Proti náboženským novotám a protestantskému pronikání se počínaje červencem 1549 zvedl odpor na severu a na západě země, jenž

přispěl k pádu Somerseta 18. října 1549 snahou Jana Dudleyeho, hraběte warwichského, který slíbil, že obnoví katolictví. Brzy se však přidal k protestantům, a když se zbavil Somerseta, jehož dal popravit 22. ledna 1552, zmocnil se majetku biskupství a dal vyhlásit náboženské reformy. V roce 1550 byla vyhlášena nová kniha pro svěcení (ordinale), kde bylo poltačeno vše, co připomínalo, že kněz přináší oběť, a učinilo z něho pouhého kazatele.

Nová Kniha modliteb. - 14. dubna 1552 parlament schválil novou *Prayer Book*, sestavenou zwingliány, mezi nimiž vynikli Ital Vermigli a Bucer, jež hluboce změnila obsah knihy z roku 1549: kánon byl téměř vyloučen, přijímání bylo omezeno na jakési duchovní, ale skutečné spojení s Kristem.

Aby tyto nové nauky byly přijaty, došlo jménem krále 12. června 1553 k vyhlášení nového vyznání víry sestaveného Cranmerem, jež museli přijmout všechny církevní osoby. Pozůstávalo ze 42 článků, z nichž mnohé se týkaly bodů, o nichž panovala shoda, ale jiné zaváděly protestantské učení, anebo šlo o nauku stojící ve středu mezi katolickým učením a názory protestantů.

14. Obnova katolictví za vlády královny Marie

Královna Marie. - Eduard VI. zemřel 6. července 1553. Nastal problém nástupnictví, ale bylo poměrně snadné, aby nastoupila na trůn princezna Marie Tudorovna, dcera královny Kateřiny a Jindřicha VIII. Přišla do Londýna 3. srpna 1553 za lidového nadšení. Zůstala vždy věrná katolické víře a předsevzala si obnovit starou katolickou víru, ale současně slíbila toleranci protestantům.

Postoj biskupů. - Také mezi biskupy došlo ke změně názorů, neboť si uvědomili, že svrchovanost krále nad církví nebyla zárukou zachování pravé víry. Někteří, kteří smýšleli katolicky, byli uvězněni, jako např. biskup ve Winchesteru Gardiner, který hájil skutečnou přítomnost Krista v eucharistii, londýnský biskup Bonner a durhamský biskup Tunstall. Nová královna tyto biskupy osvobodila, neboť byli nyní nakloněni uznat primát papežův. Jmenovala Gardinera kancléřem, nařídila protestantům z cizích zemí opustit Anglii a dala uvěznit Cranmera, který hájil *Prayer Book*.

Korunovace Mariina. - 1. října byla Marie korunována ve Westminsteru Gardinerem. Pak se sešel parlament, který zrušil zákon o velezradě a celé náboženské zákonodárství z doby Eduarda VI. Shromáždění kléru v Canterbury schválilo za předsednictví Bonnera, i přes silný odpor jednotlivců, nauku o skutečné přítomnosti Krista v eucharistii.

Parlament se vzpouzel přikročit k poslednímu kroku katolické obnovy, totiž uznat papežovu autoritu, jak si přála královna. Mimoto odmítal její plán vdát se za bratrance Filipa Španělského, syna Karla V., a vyjádřil přání aby se provdala za Angličana, nikoliv za cizince. Královna však byla rozhodnuta a k svatbě došlo 25. července 1554.

Wyattova vzpoura. - Kvůli obnově starého náboženství nedošlo mezi lidem k odporu. Byla obnovena stará procesí. Královnin sňatek se Španělem však vedl ke vzpouře, kterou vedl Tomáš Wyatt. Královně se podařilo ji potlačit a Wyatt byl popraven 11. dubna. Pak pokračovala katolická obnova, kterou uskutečňovali biskupové Gardiner, Bonner a Tunstall. Bylo to dílo v podstatě snadné, i přes opozici Cranmerovu, neboť Angličané byli navykli poslouchat svého panovníka a poněvadž nauková změna se jim jevila jen jako náhrada jedné strany za druhou.

Kardinál Pole, papežský legát. - Papež Julius III. jmenoval 6. srpna 1553 svým legátem v Anglii kardinála Reginalda Pole, bratrance královny Marie. Ten byl však zadržen Karlem V., který se obával, že zamezí sňatku královny s jeho synem Filipem. Tak mohl kardinál Pole přistát v Anglii až 21. listopadu 1554. Byl slavnostně přijat, 27. listopadu se představil parlamentu a udělil mu rozhršení od rozkolu a neposlušnosti, spáchaných v království. Postavení biskupů a církevních osob, které se přidaly k rozkolu, stejně tak jako uchvácený církevní majetek vytvářely problém. Svatý stolec však dal legátu fakulty k jmenování do různých úřadů i osob, jež se kompromitovaly s předchozím řádem, pokud by vykonaly slib poslušnosti, a k ponechání církevního majetku v rukou uchvatitelů.

Obnova církve. - Mimoto se Pole měl zabývat obnovou církve v Anglii, kterou chtěl provádět podle dekretů Tridentského koncilu. Dal schválit shromážděním svolaným do Canterbury 10. února 1556 řadu dekretů, pojmenovaných *Reformatio Angliae*. Týkaly se učení pravověrné nauky, výchovy duchovních, jejich života, kázání, biskupských vizitací, rozvoje klášterů a univerzit. Důležitá je část týkající se zakládání seminářů, jež předchází tridentský dekret.

Přísný postup vůči protestantům. - Tato reforma nemohla mít trvalé výsledky, neboť Mariina obnova netrvala dlouho. Protestantský odpor od počátku její vlády stále sílí a donutil královnu k tvrdým zásahům a k odsouzením jeho hlavních představitelů na hranici. Cranmer byl odsouzen v září 1555 soudem, jemuž předsedal papežský komisař, byl odsouzen papežem, zbaven canterburského arcibiskupství a upálen 21. března 1556. Těsně před smrtí odvolal všechna svá předešlá odvolání. Byli popraveni i další protestanté

a odhaduje se, že pro bludařství bylo během vlády Marie Tudorovny odsouzeno na smrt na 300 lidí. 18. prosince 1554 byla parlamentem obnovena platnost zákona proti lollardům a královna jednala ještě přísněji, když bylo odhaleno spiknutí proti ní. Nepřátelství vůči ní vzrůstalo, neboť bylo živě zvenku exulanty, kteří se utekli do různých německých a švýcarských měst, zvláště do Ženevy, která se stala střediskem odporu vůči katolické obnově v Anglii. Jan Fox ji vylíčil jako kruté pronásledování ve své „Knize mučedníků“, jež dodala Marii přízvisko „Krvavá“, a pak se obrátil proti ní a protiskotské královně Marii Stuartovně spisem „První zvuk trouby proti zrádné vládě žen“, který vyšel tiskem v Ženevě v roce 1558.

Smrt královny Marie a kardinála Pole. - Na místo Cranmerovo jmenoval papež canterburským arcibiskupem kardinála Pole, který přijal biskupské svěcení 22. března 1556 a horlivě uskutečňoval v království tridentskou reformu. Musel však překonávat překážky, na prvním místě nepřízeň přísného papeže Pavla IV., který mu nemohl zapomenout jeho liberální postoj během Tridentského koncilu, a pak kvůli válce proti Filipu II., který byl manželem anglické královny. Papež mu také přikázal, aby se vrátil do Říma a jmenoval už dalšího legáta, ale válka a jiné události tomu zabránily a kardinál Reginald Pole zemřel 17. listopadu 1558, v týž den, kdy zemřela královna Marie.

15. Návrat k rozkolu za vlády královny Alžběty

Konec vlády královny Marie byl velmi smutný. Anglie ztratila poslední území ve Francii, přístavní město Calais, a byla ohrožena spojenectvím francouzsko-skotským. V zemi se volalo i po záchraně z těžké hospodářské krize, která postihla Anglii, která měla tehdy tři miliony obyvatel a vzhledem k evropské pevnině byla zanedbaná. Mimoto panovaly obavy, že se octne pod francouzským vlivem. Na druhé straně byla vyčerpána nekonečnými teologickými spory, neboť ve velmi krátkém čase jí byla uložena různá vyznání víry jak vladaři, tak parlamentem.

Královna Alžběta. - Tato náboženská lhostejnost usnadnila úkol královny Alžběty, dcery Anny Boleynové, která nastoupila po své nevlastní sestře na anglický trůn 23. listopadu 1558. Scházelo jí pevné náboženské přesvědčení a za svůj hlavní úkol považovala zajištění politické jednoty království spolu s náboženskou shodou, spočívající na všeobecných formulacích, jež byly daleko mírnější než v době Eduarda VI.

Obnovení rozkolu. - Nová královna zpočátku projevovala úctu vůči katolické víře, neboť dala konat pohřební obřady královny Marie a kardinála

Pole podle starého rituálu. Záhy však se začaly projevovat náznaky změny jejího přesvědčení. V den korunovace 15. ledna 1559 odešla v okamžiku pozdvihování a odmítla přijímat podle katolického zvyku. 25. ledna svolala parlament a podle návrhu Viléma Cecila, který byl sekretářem královny Marie, ale současně tajným vyznavačem protestantských zásad, se snažila o schválení změny náboženství. Setkala se se silným odporem, zvláště ve sněmovně lordů, kde přes intriky dvora byla katolická většina. Nebyl schválen zákon, předložený 9. února 1559 „pro navrácení svrchovanosti nad církví v Anglii anglické koruně“ a shromáždění kléru svolané na stejnou dobu připravilo vyznání víry, v němž se hájí mše a papežský primát. Cecilovi se však podařilo 22. března dát schválit zmírněné znění zákona a královna chytře odmítla titul užívaný Jindřichem VIII. a nevhodný pro ženu „nejvyšší hlava církve“, a dala odhlasovat nový zákon o svrchovanosti, který jí dal titul „nejvyšší správkyne anglické církve“.

Zákon o jednotnosti (1559). - Zůstaly nyní jen otázky naukové a liturgické a Alžběta jmenovala komisi doktorů a laiků, aby upravili *Prayer Book* z roku 1552, a ti provedli jisté změny tak, aby určité texty byly přijatelné všem, zvláště ty, které se týkaly skutečné přítomnosti Krista v eucharistii a jejího přijímání. Tato zmírnění dosáhla úspěchu a schválení parlamentem, ale těsnou většinou, a nová liturgie byla zákonem o jednotnosti od 24. června 1559 uložena všem. Tímto hlasováním parlamentu se definitivně vytvořila anglikánská církev a byla pod těžkými tresty zakázána katolická bohoslužba. Pak byla ustanovena nová hierarchie, poněvadž biskupové jmenovaní za vlády královny Marie se nepoddali. Canterburským arcibiskupem byl jmenován a vysvěcen Matěj Parker, který pak vysvětil další biskupy podle rituálu Eduarda VI. Otázka platnosti anglikánských svěcení byla negativně vyřešena papežem Lvem XIII. v roce 1896. Téměř všichni noví biskupové byli staří vyhnanci, kteří zastávali nauky Zwingliho, a kalvinisté.

Vnucení nové víry. - Nová víra byla vnucena kléru, který se většinou vzpíral, i lidu. Aby se dosáhlo aspoň vnějšího souhlasu všech, byla připravena formule nového vyznání víry podle 42 článků Eduarda VI. Po dlouhých diskusích byly schváleny v roce 1562. Byly omezeny na 39 článků a vnuceny jako úřední vyznání víry anglikánské církve. Tyto dogmatické, stejně tak jako liturgické články jsou pružné a dodaly anglikanismu dvojjaký charakter: v podstatě jsou protestantské, ale jsou vyjádřeny tak, aby uspokojily i tradicionalisty, takže mohou být vykládány i katolicky. Nicméně byly uloženy těžké tresty státními zákony pro ty, kteří by je nepřijali, a všichni členové parlamentu, učitelé škol, advokáti a pochopitelně všichni duchovní na ně museli

přisahat, zatímco katolíci byli vyloučeni z veřejného života a pod těžkými pokutami nuceni se účastnit anglikánských bohoslužeb. Také byli podrobeni neustálému loupení majetku. Mnozí utekli na pevninu, zatímco jiní tajně vyznávali starou víru. Anglie se tak stala zemí, kde více než kdekoli jinde se víra stala výhradním polem královské vůle. Panovník ukládal víru svým poddaným.

16. Reformace ve Skotsku

Reformace ve Skotsku postupovala zcela jiným způsobem než v Anglii. V zemi panoval feudální systém, udržovaný divokou šlechtou, jež prahla po značném církevním majetku. Morální úpadek duchovenstva byl značný, zvláště mravní úroveň biskupů byla nižší než v jiných zemích a vytvářela ostrý protiklad k lidové zbožnosti a k snahám o církevní reformu.

Odpor vůči protestantismu. - Král Jakub V. (1528-1542) protestantismu, který se začal šířit ve Skotsku kolem roku 1525, nepřál. Parlament zapověděl dovážení luterských knih a v roce 1528 byl popraven Patrik Hamilton, který s několika druhy utekl do Německa a tam přijal luterské nauky. V roce 1535 parlament zesílil zákony proti bludařství, ale počet protestantů rostl a stávali se stále násilnější. Mezi nimi v tom zvlášť vynikl Jiří Wishart, nejprve klerik a pak fanatický protestantský kazatel, který byl popraven 1. března 1546. Po smrti Jakuba V. v roce 1542 nastoupila na trůn jeho dcera Marie, jejímž ochráncem byl Jakub Hamilton, hrabě z Arranu. Náboženské boje pak zesílily.

Jan Knox. - Žák Wishartův Jan Knox dokázal spojit protestanty kázáním nových názorů u sv. Ondřeje. Byl však Francouzi uvězněn, ale bylo mu umožněno odejít do Ženevy, kde na něho zapůsobil vliv Kalvínových názorů. Do Skotska se vrátil v roce 1555, ale musel znovu uprchnout a v roce 1558 uveřejnil v Ženevě spis proti vládě žen, namířený především proti Marii z Guisy. Do Skotska se vrátil 2. května 1559 a začal jitřit davy, poštvávat je k vandalismu proti kostelům a proti veřejným bohoslužbám, zvláště proti mši. Podporu získával z nyní už protestantské Anglie královny Alžběty.

Vnucení reformy. - Svou činností dosáhl schválení silně kalvínského vyznání víry parlamentem 17. srpna 1560. Současně bylo zákonem zakázáno slavení mše svaté a byla zrušena pravomoc papeže ve Skotsku. Skotská církev byla organizována podle *Knihy disciplíny*, která upravovala volbu a život duchovních, bohoslužbu a mravní život věřících v demokratickém a praktickém duchu, jež hluboce zapůsobily na život skotského lidu.

Královna Marie Stuartovna se vdala za francouzského krále Františka II. a vrátila se do Skotska v roce 1561. Nepodařilo se jí tam však obnovit katolické náboženství a po složitých událostech byla v roce 1568 donucena utéci do Anglie ke královně Alžbětě, která ji uvěznila, odsoudila a nakonec dala popravit v roce 1587.

17. Reformace v Irsku

Irsko bylo zataženo do anglikánské reformace skrze dynastické svazky, jež ostrov vázaly na anglické krále už od XII. století. Skutečná vláda anglických králů se však omezovala na kraj kolem Dublinu, obývaný anglickými kolonisty, kde se hovořilo anglicky. Na zbytku ostrova žili obyvatelé keltského původu hovořící keltsky. Tato situace se projevila mezi klérem, který se dělil na „clerus inter Anglos“ a „clerus inter Hibernicos“. Tato situace vytvářela problémy v hierarchii, mezi níž se projevíly těžké zlořády, poněvadž vysoké církevní úřady se staly předmětem rodinných zájmů a sporů. Přesto nebyl církevní úpadek v Irsku horší než v jiných zemích, neboť tam kveř náboženský život laiků, především zásluhou františkánů.

Situace církve, a zvláště biskupů, byla příznivá programu Jindřicha VIII., který chtěl zavést rozkol i v Irsku. Snažil se totiž o jmenování svých důvěrníků na biskupské stolce, jako byl Dublin, a v roce 1534 dal uveřejnit nařízení, jimiž rušil papežskou pravomoc nad ostrovy s poukazem na to, že Svatý stolec svými jmenováními „zničil církev v Irsku“, a sám sebe představoval jako reformátora římských zlořádů. Král se snažil potlačit místní zvyklosti, a proto požádal irský parlament o schválení nařízení. Ten se shromáždil 1. května 1536 a Jindřich VIII. užil násilí proti duchovním a zneužil chtivost a obavy šlechty. Proto parlament odhlasoval téměř všechny zákony, jež mu předložil a jež stanovily svrchovanost krále nad církví a odloučení od Říma. Jeden z těchto zákonů dával panovníku vlastnictví všech řeholních domů. Byl uváděn v platnost, ale přesto se setkal s odporem lidu, takže nakonec mnoho domů mohlo pokračovat ve své činnosti. S daleko větším odporem se setkala snaha vnutit lidu protestantské názory, jež se snažily proniknout také do Irska. Země zůstávala katolickou a věrnou Římu. Také hierarchie, i když se podrobila králi, který tam jmenoval osm nových biskupů. K udržení tohoto postoje přispívali arcibiskupové z Armaghu. Jiří Cramer, který tam byl arcibiskupem v době rozkolu, bránil papežství a povzbuzoval lid k odporu, ale postupně se sbližoval s Jindřichem VIII. Proto jej Svatý stolec nahradil v roce 1539 Skotem Robertem Wanchapem, který však pobýval stále na pevnině a účastnil se

náboženských rozhovorů ve Wormsu a v Řezně v letech 1540-1541. Jindřich VIII. zase jmenoval po smrti Cramerově „jindřichovce“ mnicha Jiřího Dawdalla jeho nástupcem, který přijal královu svrchovanost nad církví, ale v učení byl zastáncem katolické nauky. Ten zahájil církevní reformu v duchu Tridentského koncilu, zvizitoval celou svou provincii, obnovil povinnost sídlit při beneficiích a kněžský celibát a staral se o sloužení mše a o bohoslužbu. Po nástupu Edvarda VI. se obnovily snahy zavést v Irsku náboženské novoty, k nimž došlo v Anglii, a vnutit anglikánskou liturgii a *Prayer Book*, ale zabránil tomu silný odpor, zvláště ze strany armaghského arcibiskupa Dowdalla, který opustil zem s prohlášením, že nechtěl být biskupem, až by došlo ke zrušení mše svaté.

Jen někteří se přidali na stranu krále, který jmenoval na řadu biskupství ty, kteří se mu poddali, mezi nimi Baleho, který byl předtím karmelitánem, ale přešel k protestantům a fanaticky propagoval jejich názory. Lid však jim odporoval, takže v době královny Marie bylo snadné odstranit vlivy způsobené za Jindřicha VIII. a Eduarda VI. Dowdall se mohl vrátit na své arcibiskupství v Armaghu, byl mu vrácen titul primase Irska a někteří ženatí biskupové byli nahrazeni jinými.

Parlament se sešel 1. června 1557 a uznal pravomoc papeže nad církví, zrušil všechny protipapežské zákony, ale dovolil těm, kteří se zmocnili církevního majetku, si jej podržet. Současně arcibiskup Dowdall pokračoval v započaté reformě církve uplatněním předpisů tridentských reformních dekretů. Předsedal dvěma provinčním konciliům v Droghedě v roce 1554 a 1556, při nichž projevil velkou rozhodnost proti zlořádům mezi klérem a při udělování beneficií, ustanovil irskou inkvizici, všude obnovil tradiční bohoslužbu a stanovil povinnost kázat. Obnovnému dílu přála královna Marie Tudorovna, která však současně prosazovala poangličtění Irska, zahájené už jejím otcem Jindřichem VIII., a v roce 1555 dosáhla na papeži Pavlu IV. v rámci utužení svazků s Anglií povýšení Irska na království. To spolu s jinými opatřeními, jež připravovaly obsazení Irska anglickými kolonisty, posílilo národnostní tendence na škodu církevní jednotě.

Následky se projevy až za vlády královny Alžběty, která velmi obratně využila těch, kteří byli věrní koruně, aby zavedla i v Irsku státní anglikánskou církev. Autority zavedly změny v liturgii a daly zničit posvátné obrazy a ostatky svatých, zatímco parlament schválil v roce 1560 bez obtíží zákony, jež obnovovaly pravomoc koruny nad církví a ukládaly anglikánskou liturgii. Přece však se anglikanismus uchytil pouze v krajích obývaných anglickými přistěhovalci a anglikánští biskupové jmenovaní korunou neměli ani autoritu

ani vliv, neboť lidové masy zůstávaly nadále katolické a příkaz účastnit se anglikánských bohoslužeb nebyl prováděn, zatímco katolické bohoslužby se konaly všude, i v místech obývaných přistěhovalci. Irsko v podstatě zůstalo katolické a věrnost lidu starobylé víře jí dovolilo přežít i později přes pronásledování anglikánskou Anglií.

18. Protestantismus v Itálii

Vypuknutí reformace v Německu s sebou přineslo rychlé šíření spisů a názorů reformátorů, jež se šířily zvláště v Itálii, jež udržovala s Německem kulturní a obchodní styky. Hnutí, jež se pak rozvíjelo v Itálii, bylo plodem tohoto vnějšího vlivu. Často se však mísí s jiným hnutím, vzniklým v Itálii, jež bylo spíše morálně náboženské, a nikoliv naukové, a je nazýváno odborníky italským evangelismem.

Evangelismus vytryskl z hluboké touhy po reformě církve a po hluboké vnitřní spiritualitě navazující na evangelium, ale je citlivý i na německé proudy a dává se ovlivnit v tomto smyslu německými reformátory. Nejvíce se projevil ve skupině humanistů, vznešených dam a církevních osob, která se shromažďovala kolem španělského šlechtice Jana Valdese, který se usadil v Neapoli (1533-1541). Tento směr se projevuje v knížce *O dobrodiní Kristově* (Del beneficio di Cristo), jež byla anonymně vytištěna v Benátkách v roce 1543, brzy se rozšířila, ale pak ji zakázala inkvizice, neboť obsahovala některé luterské myšlenky o ospravedlnění vírou. Neapolský kroužek však chtěl zůstat na poli katolickém, i když se jeho myšlení v lecčems klonilo k jistým postojům protestantským a přáli některým bludařům. Tak si počínala např. vévodkyně z Fondi, Julia Gonzagová, i umírněnější Viktoria Colonnová. K tomuto kroužku náležel i Pietro Carnasecchi, chráněnc Klementa VII., který jej jmenoval papežským protonotářem. Ten byl v úzkých stycích s hlavními zastánci evangelismu, od něhož přešel k protestantským naukám a byl proto obžalován v roce 1546 z bludařství, takže musel utéci do Francie. Po návratu do Florencie byl proti němu obnoven proces v době Pia V., který jej dal odsoudit k smrti (1567). Jiným členem této skupiny byl sicilský humanista Bartoloměj Spadafora, který prošel podobným vývojem a byl proto za Pavla IV. obžalován z bludařství, dopraven z Benátek do Říma, aby byl odsouzen inkvizicí. Papež však jej zachránil od smrti, takže dožil svůj život klidně na Sicílii (+ 1566).

Jiná skupina s vyhraněnějšími protestantskými sklony se vytvořila v Modeně. Patřili k ní někteří humanisté, kteří vytvořili akademii pro studium

teologie. Patřil mezi ně Jan Grillenzoni, Pomponazzův žák, Ludvík Castelvetro, anatom Gabriel Faloppi a učitel řečtiny František da Porto. Začali rokovat o Písmu svatém, o svátostech, o církvi, o ospravedlnění, ale dospěli k protikatolickým postojům, jež vzbudily lidový odpor, takže bylo třeba zásahu kardinála Morone.

V Toskáně začal kázat Alonio Paleario, který udržoval písemný styk s protestanty a šířil jejich myšlení v Colle Val d'Elsa, v Sieně a pak v Miláně. Protestantské myšlenky se vyskutují v jeho hlavním díle *Actio in pontifices Romanos* z roku 1536 a zapříčinily proces proti němu, který vyvrcholil odsouzením k smrti v Římě v roce 1570. V Lucce vzniklo velké italské reformační středisko zásluhou řeholního kanovníka Petra Mučedníka Vermigliho, který si tam otevřel školu spolu s některými humanisty, kteří pak uprchli do Curychu, když byli v roce 1542 odhaleni a obžalováni. V Piemontu šířil bludařství Celio Curione, autor spisu *Pasquillus Extaticus* (1543), jehož pronásledovala inkvizice.

Zvláště otevřené zaalpské propagandě byly severoitalské kraje Lombardsko, Benátsko a Istrii. Zvláště do Lombardska pronikaly tyto vlivy ze sousedních švýcarských kantonů a velké vzrušení způsobil odpad bergamského biskupa Viktora Soranza a dvou Vergeriů, z nichž jeden Pater Pavel byl biskupem v Capodistrii a papežským nunciem v Německu, a druhý Gian Battista byl biskupem v Pole.

Menší středisko se zorganizovalo ve Ferraře zásluhou kněžny Renaty, dcery krále Ludvíka XII., jež přála kalvinistům. Nové myšlenky se objevily také ve Faenzi a v samotném Římě. V jižní Itálii mimo skupiny Valdesovy šířili jistou propagandu valdenští usazení v Kalábrii, kam byli přesídleni z piemontských údolí. Ti se klonili ke kalvinismu, ale byli potřeni neapolským vicekrálem.

Velký zmatek způsobili v Itálii početní kazatelé, kteří přitahovali davy nevzdělaného lidu, ale jejichž nauky byly často nakaženy protestantismem. Nejtěžší případ je případ Ochinův, ale podobných bylo více. Protestantismus se šířil také prostřednictvím studentů, kteří přicházeli z Německa na italské univerzity, zvláště do Bologně a do Padovy. V Benátkách šířili nové myšlení také někteří vyslanci protestantských panovníků, zvláště vyslanec anglické královny Alžběty.

Anabaptisté. - Do Itálie pronikala ze severu také anabaptistická propaganda z Čech a z Německa. U italských anabaptistů se projevovaly protitrinitářské myšlenky, takže někteří z nich byli donuceni uprchnout za Alpy. K této skupině náležel i právník Matouš Gribaldi-Molfa z Chieri, který byl profes-

rem v Padově. Uprchl v roce 1555 do Ženevy, ale Kalvín jej odmítl přijmout, a proto byl donucen odejít do Tübingen a pak do Bernu a až do smrti zůstal přesvědčeným antitrinitářem, i když na oko své názory odvolal.

Prostřednictvím těchto italských antitrinitářů se jejich názor šířil po Evropě, přestože se proti nim stavěli i protestanté. Největšími zástupci tohoto směru byli bratři Socinové ze Sieny. První z nich, Lelio Socino se obrátil na anabaptismus ještě ve svém mládí a cestoval po celé Evropě. Přišel do styku se všemi významnými zastánci reformace, jako byl Kalvín, Bullinger a Melanchthon, kteří mu však vytýkali jeho nauku. Zemřel v Curychu v roce 1552. Jeho synovec Faustus byl nejprve ve službách florentské rodiny Medici, v roce 1574 emigroval do Basileje, odtud do Transylvanie, pak do Polska, kde se zdržel a zorganizoval tam skupinu zvanou unitáři. V jeho učení se protestanství rozřadí v jakýsi racionalismus, který se snaží vyložit rozumem katolická dogmata a dává přednost mravním otázkám. Podle Fausta Socina je pouze Otec Bohem, spása pozůstává v dokonalém zákonodárství hlásaném Ježíšem Kristem, jehož božství popírá, poněvadž podle něho nebyl počat z Ducha svatého. Člověk je zcela svobodný a není mu třeba Boží milosti, je třeba také vyloučit jakékoliv předurčení k spáse, stejně jako věčné tresty zavržených.

S Faustem Socinem udržoval styky a polemizoval s ním Florentin František Pucci, který emigroval nejprve do Francie a Anglie a pak do Polska. Ten učil jakýsi milenarismus a nové království Kristovo na zemi, v němž se sjednotí všechna náboženská vyznání.

Kapitola IV.

Tridentský koncil

1. Příprava koncilu

Martin Luther a koncil. - Myšlenka svolat koncil pro nutnou reformu církve bylo dědictvím XV. století, jehož se zmocnil Luther ve svém boji proti papežství. 18. listopadu se odvolal ke všeobecnému koncilu, aby ušel odsouzení, ale už v prvních spisech a během disputace v Lipsku upřel koncilům neomylnost a jeho odvolání se k svobodnému koncilu ve výzvě k německé šlechtě znamenalo koncil bez papeže a proti papeži, aniž by mu uznal naukovou nadřazenost.

Hadrián VI. - Hadrián VI. přislíbil koncil v Německu podle přání Němců ve svých pokynech nunciovi Chieregiatimu, jež většinou sám složil. Nabídka papežova, kterou přednesl na sněmu v Norimberku v roce 1523 nuncius však byla neúčinná kvůli požadavkům jak katolických, tak luterských knížat, kteří žádali „svobodný křesťanský koncil na německé půdě“ a ona dvě přídavná jména vyjadřovala protipapežský směr.

Váhání Klementa VII. - Karel V. měl plánovat koncil v naději, že to bude jediná cesta k obnovení náboženské jednoty v Německu. V tomto smyslu naléhal na papeže Klementa VII. a navrhl poprvé v roce 1524 město Trident jako sídlo koncilu. Papež však váhal a byl nejistý, věřil v magii diplomacie a obával se odporu francouzského krále Františka I., který si koncil nepřál, neboť se domníval, že to bylo jen k prospěchu jeho odpůrce Karla V. Po míru v Barceloně 29. června 1529 se znovu chopil Karel V. myšlenky koncilu a Klement VII. mu zaslal na sněm v Augsburgu v roce 1538 list, v němž prohlašoval, že je ochoten koncil svolat, ale položil protestantům takové podmínky, jež byly pro ně nepřijatelné: „... ale pod podmínkou, že opustí své omyly a vrátí se ke katolickému životu a k poslušnosti svaté matky církve a podle jejího způsobu bohoslužby a podle jejího učení...“. Karel V. znovu na papeže naléhal a ten v konzistoři 28. listopadu 1530 v podstatě souhlasil s koncilem, ale vše podmínil výsledkům jednání s mocnostmi.

Po tomto rozhodnutí byla zaslána panovníkům 1. prosince breve o svolání koncilu, ale bez určení času, místa a způsobu jeho konání. V jednáních se pokračovalo na sněmu v Řezně v roce 1532, kde protestanté prohlásili, že neuznají jeho autoritu. Klement VII. znovu projevil své pochybnosti. Z nich

vyvozovali protestanští polemisté, že papež si koncil nepřál a že ho chtěl přejít mlčením.

Pavel III. - Po smrti Klementa VII. byl 13. října 1534 zvolen jeho nástupcem kardinál Alexandr Farnese se jménem Pavel III. Hned došlo k velké změně a jeho zásluhou mohl být zahájen koncil. Ačkoliv nový papež měl světské sklony a měl s jednou římskou dámou čtyři syny, naprosto změnil svůj život po vysvěcení na kněze v roce 1519 a ihned po svém zvolení v konzistořích 17. října a 13. listopadu 1534 projevil svou pevnou vůli svolat koncil.

Politická situace byla těžká kvůli boji Francie a císařství o nejvyšší moc a Pavel III., i když se klonil na stranu Francie, přece chtěl na koncilu překlenout tyto politické překážky. Předvolal do Říma nuncia Vergeria, který znal situaci v Německu, a vyslal ho znovu do Německa na jaře roku 1535, aby knížatům ohlásil koncil. Vergerius šel také k Lutherovi do Wittenbergu, ale ten mu pyšně odpověděl: „Nám je všechno jasné skrze Ducha svatého a není nám zapotřebí koncilu. Je ho však zapotřebí křesťanstvu, aby poznalo své omyly, v nichž se udržovalo po dlouhou dobu.“

Svolání koncilu do Mantovy. - Karel V. přišel do Říma v dubnu 1536, aby získal papeže pro spojenectví na obranu Itálie proti Francii, ale Pavel III. si zachoval nestrannost a ta mu vynesla souhlas Františka I. pro koncil. Proto Pavel III. vydal 2. června 1536 svolávací bulu *Dominici gregis*, jíž svolával koncil do Mantovy na 23. května 1537. Měl se konat *secundum morem antiquorum conciliorum* a měli se jej zúčastnit všichni biskupové, opati, císař a křesťanská knížata.

2. Reforma církve a neúspěch koncilu mantovsko-veronského

Svolávací bula jasně stanovila, že účelem koncilu byla reforma církve a Pavel III. chtěl, aby se připravil materiál. Jmenoval proto reformní komisi nejlepších zastánců církevní reformy v Itálii. Tuto myšlenku mu dal kardinál Kašpar Contarini, benátský šlechtic, který byl jmenován kardinálem 21. května 1535 a stal se rádcem papeže a podněcovatelem reformního programu. V červenci 1536 byli také do Říma svoláni Reginald Polo, Jakub Sadoletto, Gian Pietro Caraffa, veronský biskup Gian Matteo Giberti a opat benátského kláštera sv. Jiří Řehoř Cortese. První tři byli jmenováni kardinály v konzistoři 22. prosince 1536.

Concilium de mendanda ecclesia (1537). - Reformní komise za předsednictví Contariniho se poprvé sešla v půli listopadu 1536 a zasedala téměř denně. Připravila memorandum, které předložila papeži 9. března 1537 s názvem *Consilium delectorum cardinalium et aliorum praelatorum de emendanda ecclesia S. D. N. Paulo III petente conscriptum et exhibitum anno 1537.*

Memorandum se staví odvážně k reformě církve, římské kurie a poukazuje jako na základní příčinu zlořádů na přehnanou papežskou moc vypracovanou lichotivými církevními právníky. Také se zabývá volbou dobrých biskupů a dobrých kněží a odsuzuje lehkomyšlné připouštění kandidátů k svěcením, udělování beneficií lidem nehodným, aspektativy a hromadění obročí. Pak se dotýká nedbalosti biskupů a farářů, kteří neplní povinnost rezidence, žádá radikální zákroky pro mužské a ženské kláštery a zdůrazňuje dozor nad školami a knihami.

Reforma papežské kurie. - V tomto díle pokračovala komise čtyř kardinálů - Contariniho, Caraffy, Simonetty a Ghinucciho - jimž byla svěřena reforma kuriálních úřadů. Začali s Datarií, ale setkali se s těžkými problémy kvůli poplatkům, jichž se nechtěla zříci, a uvažovali o reformě Roty, Kancléřství a Penitencierie. V práci pokračovali v letech 1542-1545. Komise vzbuzovala na kurii nepřátelství a nedůvěru, zatímco se protestanté smáli této reformě kurie. Ve skutečnosti došlo k potlačení mnoha zlořádů, ne-li přímo k jejich vyloučení a v každém případě byl připraven cenný materiál pro Tridentský koncil.

Potíže s koncilem v Mantově. - Mezitím koncil svolaný do Mantovy se setkal s nepřekonatelnými překážkami. Pavel III. poslal pozvání a nuncie do všech zemí, ale nepomýšlelo se vážně na přípravu místa, neboť kardinál Herkules Conzaga dal ujištění, že jeho bratr Fridrich, mantovský vévoda, byl připraven koncil přijmout. Až na jaře roku 1537 se začalo s posledními přípravami na místě a tehdy se zjistilo, že vévoda žádal o ochranný sbor 5.000 - 6.000 mužů, jehož počet byl pak zmenšen na 1.000 pěšáků. Papež a kardinálové se vzepřeli, neboť by to byl podle nich „ozbrojený koncil“ a 18. dubna Pavel III. odložil otevření koncilu z 23. května na 1. listopad, kvůli potížím, jež působil mantovský vévoda.

Ale i přesto bylo možno pochybovat o tom, zda koncil skutečně bude zahájen v určený den. Francie se dala znovu do války s Karlem V. a nevyslala by účastníky, na druhé straně Ferdinand neustále trval na Tridentu, což papež s ohledem na Francii odmítal. Proto byla přijata nabídka benátské republiky, aby se koncil konal na jejím území ve Vicenze.

Koncil ve Vicenze. - Bylo nutno opět odložit datum zahájení na 1. května 1538. Nicméně, i když papež už jmenoval kardinály legáty Campeggia, Simonettu a Alexandra a ti přibyli do Vicenze 12. května, zjistilo se, že práce koncilu dosud nebyly zahájeny a že se dostavilo pouze 5 biskupů. Mímoto jak Karel V. tak František I. žádali o další odklad, který papež povolil bulou z 25. června 1538. V tom okamžiku doufal císař v dosažení dohody s protestanty Německu prostřednictvím přímých rozhovorů, a proto koncil ve Vicenze nesloužil jeho zájmům.

Myšlenka na svolání koncilu se opět obnovila, když rozhovory ve Wormsu a v Řezně zklamaly. Karel V. se setkal s Pavlem III. v Lucce v září 1541, a znovu navrhl Trident za sídlo koncilu, ale papež opět nebyl s ním zajedno z ohledu na Francii. Ale pak, když obdržel zprávy, jež byly příznivé pro konání koncilu v Tridentu, které mu zaslal ze sněmu ve Špýru 9. února 1542 nuncius Morasse, i papež se rozhodl pro Trident.

Svolání koncilu do Tridentu (1542). - Nová svolávací bula *Initio nostri* byla uveřejněna 29. června 1542 a v ní, po vylíčení předešlých snah a jednání s knížaty, se svolávali na koncil do Tridentu, který měl být zahájen 1. listopadu onoho roku, všichni biskupové a opati a ti *quibus iure sunt privilegio in conciliis generalibus residendi et sententias in eis dicenda permissa est*. Bula zvala výslovně císaře i francouzského krále a zvláštním způsobem žádala německé biskupy o účast.

3. První období Tridentského koncilu

Neustálé odkádání koncilu mělo za následek zklamání, zvláště v Německu. Přesto se papež nedal odradit a poslal k Františku I. a Karlu V. kardinála Farnese, aby zajistil mír a jednal o koncilu. Když byl mír mezi oběma velmoži uzavřen v Crespy 18. září 1544, otevřela se možnost koncilu, neboť František I. v tajném dodatku prohlásil, že souhlasí s Karlem V., aby se koncil svolal do Tridentu, nebo do Met, anebo do Cambrai, a slíbil, že k němu vyšle vyslance a biskupy svého království.

Svolání koncilu 19. listopadu 1544. - Papež využil situace a v konzistoři 19. listopadu znovu svolal koncil bulou *Laetare Jerusalem* a určil jeho zahájení na 15. března následujícího roku. Svými legáty jmenoval 6. února 1545 kardinály Gian Maria del Monte, Marcela Cerviniho a Reginalda Polo, kteří přijali 22. února legátské kříže a hned vyrazili do Tridentu, kam první dva dospěli 13. března. Přivítal je tridentský biskup kardinál Madruzzo, ale byl tam pouze jediný biskup z La Cava, který byl jmenován komisařem koncilu,

k němuž byl připojen Tomáš Campeggio, biskup z Feltre. Pak se dostavili i zástupci císaře, nebylo však možno zahájit koncil a 17. dubna papež znovu vyzval biskupy, jimž zakázal dát se zastupovat prokurátory, a posunul zahájení na 3. květen. V onen den bylo v Tridentu stále jen deset biskupů, a tak ani tehdy nebylo možno koncil zahájit. Došlo k dalšímu zpoždění, neboť Karel V. si přál, aby papežský vyslanec kardinál Farnese se dostavil k němu do Wormsu, aby mu mohl tajně sdělit svůj úmysl vyhlásit válku německým protestantským pánům. Mimoto Pavel III. znovu projevil své pochybnosti o vhodnosti Tridentu, na němž stále trval Karel V. Konečně v konzistoři 6. listopadu bylo určeno zahájení koncilu na den 13. prosince.

Zahájení koncilu 13. prosince 1546. - Tentokrát bylo datum dodrženo na příkaz papeže. V předvečer se konalo velké procesí a veřejné modlitby a 13. prosince 1546, na II. adventní neděli byl zahájen koncil v katedrále sv. Vigilia. Byli přítomni čtyři kardinálové, čtyři arcibiskupové, 21 biskupů a 5 generálních řádových představených, mezi nimiž vynikal generální převor augustiniánů Seripando a generál servitů Bonucci. Účastníků bylo málo, ale byli mezi nimi vynikající osobnosti.

Koncilu předsedali legáti. Sekretářem koncilu byl jmenován Angelo Masserelli, po němž se zachoval vzácný deník. Tridentský biskup kardinál Madruzzo se staral o pořádek. Hned se vynořily otázky jak postupovat, komu dát hlas, a jaký plán mají sledovat jednání. Koncily kostnický a basilejský nemohly sloužit jako příklad v tomto ohledu.

Jednací řád koncilu. - Legáti velmi schopně vyřešili tyto problémy a 29. prosince bylo rozhodnuto, že pouze biskupové a generální představení řádů mohli mít na koncilu hlasovací právo, jež bylo z ohledu na situaci v Německu poskytnuto i zástupcům německých biskupů. Pokud se týkalo způsobu hlasování, byl opuštěn způsob hlasování podle národů. Po několika pokusech byl zaveden nový způsob jednání, pozůstávající z jednotlivých zasedání složených z teologů a právníků a koncilních Otců, která připravovala látku k projednávání, zatímco na plenárních zasedáních, kterých se účastnili Otcové, se projednávaly připravené texty, které byly vyhlašovány v slavnostních zasedáních.

Pokud se týkalo látky jednání, panovala na počátku neshoda mezi přítomnými, neboť císař si přál aby se zahájilo s disciplinárními dekrety, neboť bylo nutně třeba reformy, ale také proto, že doufal, že se dospěje k naukové jednotě v přímých rozhovorech s protestanty. Po diskusích byl 22. ledna 1547 přijat návrh biskupa Campeggia na současný postup jak na poli disciplinárním, tak naukovém. Vhodně bylo poznamenáno, že není možno od sebe oddělit

obojí hledisko, neboť protestanté považovali za zlořády některé věci týkající se víry, např. půst a řeholní sliby.

Jiný problém, který se neustále vracel, byla otázka titulu koncilních dekretů. K formulí *Sacrosancta Tridentina synodus in Spiritu sancto legitime congregata...* chtěli někteří připojit slova: *repraesentans universalem ecclesiam*. Proti tomu se vzepřeli legáti z obavy, aby dodatek nenaznačoval protipapežský charakter koncilu, a navrhli místo toho slova: *oecumenica et generalis*.

Postoj protestantů. - Protestanté ihned reagovali na svolání Tridentského koncilu. Luther napsal ostré polemické dílko nazvané *Proti římskému papežství založenému od ďábla*. Byly také obavy z ozbrojeného zákroku proti koncilu, ale legátům se podařilo překonat obavy a těžkosti.

První dogmatický dekret: Písmo a Tradice. - První velká otázka, kterou se koncil zabýval, byl problém základu víry: Písmo a Tradice. Zahájilo se výměnou názorů v generálních shromážděních konaných ve dnech 12.-15. února o kánonu posvátných knih a bylo rozhodnuto převzít to, co bylo definováno koncilem ve Florencii v dekretu jednoty s jakobity. Ale luterská zásada *Scriptura sola* vedla k diskusi o Tradici, neboť luteráni odmítali „Tradici“ jako „lidské výmysly“. Ani koncilu nebyl jasný pojem Tradice a samotní legáti nerozlišovali mezi „církevní tradicí“ a „Tradicí církve“. Zasluhou jezuity Lejaye, který byl prokurátorem augsburského kardinála, se došlo k rozlišení dogmatické Tradice (*quae ad fidem pertinet*) a jiných tradic. Nikdo však nechtěl definovat, jaké byly ony dogmatické tradice, jež se jmenují apoštolské tradice a jež teologové oné doby různě obsažně vypočítávali. Návrh dekretu byl předložen 23. března a tvrdilo se v něm, že Kristovo evangelium je „částečně obsaženo v posvátných knihách, částečně v nepsaných tradicích“ a že těmto druhým náleží stejná vážnost jako prvním. Formulí *partim - partim* užívali někteří tehdejší teologové, ale stavěl se proti ní servitský generál Bonucci, který tvrdil, že všechna evangelijní pravda a nikoliv jen její část je obsažena v Písmu svatém. Ostře tedy kritizoval kladení obojího na stejnou rovinu. Text pak byl upraven, nikoliv však kvůli této námitce, a místo *partim - partim* bylo užito slov *et - et*, i když byla ponechána rovnost obojího - *pari pietatis affectu et reverentia suscipit*.

IV. zasedání 8. dubna 1546. - Dogmatický dekret byl vyhlášen na čtvrtém zasedání 8. dubna 1546 za přítomnosti 5 kardinálů, 8 arcibiskupů, 41 biskupů, 2 opatů, 4 řádových generálů a jednoho prokurátora. Po kázání Bonucciho byl vyhlášen dekret *De canonicis scripturis* a souběžně s ním jako disciplinární druhý dekret o vydáních a užívání posvátných knih. Za úřední (autentický)

latinský překlad Bible byl prohlášen překlad nazývaný Vulgáta a bylo doporučeno připravit nové vydání *quam emendatissime*. Současně bylo odsouzeno v témže dekretu zneužívání Písma svatého v kázání. Tento disciplinární dekret se setkal v Římě s kritikou, neboť nevyjadřoval dostatečně autenticitu Vulgáty a chválil ideální text latinské Bible zpracovaný s použitím hebrejských a řeckých textů.

V. zasedání: dekret o dědičném hříchu. - Po velikonoční přestávce se koncil znovu dal do práce. Znovu nastal problém s jakými naukovými tématy se zabývat a zdálo se logické pokračovat s otázkou aspoštolských tradic určením hodnoty papežských a koncilních dekretů. Otázka však byla příliš složitá a Otcové se necítili být dostatečně připraveni na její řešení, a proto byla zahájena výměna názorů o dekretu o dědičném hříchu.

Císařští zástupci se proti tomu vzpouzeli, neboť si přáli, aby byli přítomni i protestanté. Poněvadž však jejich přítomnost byla nepravděpodobná, začalo se s přípravou předlohy. Dekret pak byl vyhlášen během V. zasedání 17. června 1546. Naukový výklad je v něm rozdělený do mnoha bodů a pak následuje odsouzení luterského učení o tomto tématu. V závěru se slavnostně prohlašuje, že není úmyslem koncilu zahrnovat sem „blahoslavenou a neposkvrněnou Pannu Marii“, ač někteří Otcové si přáli, aby tato zmínka byla delší a konkrétnější.

Během téhož zasedání byl vyhlášen dekret o reformě kázání. Bylo přáním všech, aby se obnovily formy kázání, jež v té době neodpovídaly pastoračním potřebám a mimoto se chtěla zlomit převaha řeholníků na tomto poli.

V dekretu se mnoho hovoří proti vyňatým osobám a kostelům závislejícím od klášterů vyňatých z pravomoci biskupa. Požaduje se, aby byla biskupům dána moc i nad nimi, a užívá se k tomu formule, opakované i v jiných dekretech: *tamquam quoad hoc Sedis Apostolicae delegati*. Tridentští Otcové byli velmi přísní vůči povinnosti řeholníků podrobit se pravomocí biskupa i k dosažení fakulty pro kázání a jen v posledním okamžiku byla tato formule zmírněna, neboť v dekretu se prohlašuje, že by se řeholníci měli představit biskupovi, aniž by žádali povolení, které obdrželi od svých představených.

Ospravedlnění. - Po 17. červnu byla Otcům v pracovních shromážděních položena otázka ospravedlnění, což byl další základní bod roztržky mezi katolíky a luterány. Problém položil Luther, který zastával naprostou nezaslouženost ospravedlnění, a tak se postavil do protikladu k scholastické nauce, kterou nazval pelagianismem. Byl to v oné době velký problém, takže legáti psali 21. června papeži do Říma: „Důležitost tohoto koncilu, co se týká

dogmatu, závisí hlavně na tomto článku ospravedlnění, jenž je nejdůležitějším bodem jednání na tomto koncilu.“

Debaty byly značně dlouhé a trvaly šest měsíců, od konce června až do ledna. První návrh byl předložen 23. července. Rozvinul nauku ospravedlnění milostí prostřednictvím Kristových zásluh a zavrhoval omyly protestantů v 16 kánonech. I když s ním souhlasili koncilní teologové, biskupové vyjádřili vůči němu silné kritiky a text zamítli jako nepřijatelný. Proto byl připraven v září další návrh generálním představeným augustiniánů Seripandem, který byl významný teolog. Návrh byl nejprve vysoce oceňován, ale pak se proti němu pozvedly kritiky, především proti formuli a pojmu dvojí spravedlnosti a jistotě ospravedlnění.

Tento útok vedl 26. října především P. Lainez a na základě dalších diskusí koncil otázku prohloubil a 5. listopadu byl předložen nový návrh, z něhož byl vypuštěn pojem dvojí spravedlnosti. Diskuse šly velmi do hloubky a také v otázce druhého bodu, totiž o jistotě ospravedlnění. Byly uzavřeny 9. ledna 1547 a v šestém zasedání 13. ledna byl vyhlášen věroučný dekret. Text byl podle návrhu podaného v září, stejně tak jako další dekreta, rozdělen na kapitoly a kánony. První část podávala jasný výklad nauky církve, který měl sloužit pro kazatele. Dekret o ospravedlnění je odpovědí Tridentského koncilu na názory Lutherovy a na Augsburské vyznání. Je složen z úvodu, z 16 kapitol a z 33 kánonů.

V témže zasedání byl schválen reformní dekret týkající se povinnosti biskupů a duchovních v duchovní správě pobývat v místě svého úřadu. Byl to jeden z hlavních bodů církevní reformy, neboť nešlo pouze o zlořád a nedbalost, nýbrž především o benefičiální systém tak, jak se vyvinul na konci středověku a prakticky podporoval únik z povinnosti rezidence. Problémem se koncil zabýval na popud španělských biskupů už od března 1546 a vrátil se k němu během debaty o dekretu o Tradici. K první diskusi o rezidenci došlo ve dvou všeobecných shromážděních v červnu a záhy se soustředily na problém trestů proti biskupům, kteří nesídlili ve svých diecézích. Nato se problém přenesl na naukové pole. Kde je základ této povinnosti? Pochází snad v případě biskupů z božského práva? Nakolik se smí koncil vměšovat do práva papeže a do administrativní praxe římské kurie, jež biskupy dispensovala od této povinnosti? O tomto bodě se mnoho a živě diskutovalo během pozdější přípravy textu dekretu.

Poslední jeho znění je kompromisem mezi různými směry. Byl předložen Otcům k schválení 13. ledna 1547. Byl rozdělen na 5 kapitol a po přísném napomenutí o biskupském úřadě, byla předepsána biskupům rezidence

a stanovilo se, že v případě neomluvitelné nepřítomnosti trvající více než šest měsíců biskup ztrácel čtvrtinu ročních příjmů a další čtvrtinu, trvala-li nepřítomnost dalších šest měsíců. Metropolitě a staří biskupové se měli vzdát svého úřadu do rukou papeže, který jmenuje jejich nástupce. Povinnost rezidence se vztahovala i na držitele nižších obročí, kteří se měli v případě nepřítomnosti postarat o zástupce. Biskupům se dostalo pravomoci provést v kapitulách vizitace, kdykoliv je třeba, bez ohledu na jejich vynětí z jeho pravomoci. V tomto dekretu, stejně tak jako v dalších, dal koncil biskupům pravomoc apoštolských delegátů, neboť se plným právem snažil o posílení biskupské autority proti složitému systému výsad, jež bránily dflu obnovy. Text dekretu však neuspokojil část Otců a při hlasování nebylo dosaženo jasné většiny. Teprve později po podrobném prozkoumání hlasů byl legáty konvalidován. Ve snaze pomoci reformním snahám koncilu, který si přál obnovit duchovní správu a aby úřad a s ním spojené obročí byly od sebe neoddělitelné, vyhlásil papež v konzistoři 18. února dekret proti hromadění biskupství kardinály.

Pro uspokojení těch, kteří nebyli se zněním dekretu šestého zasedání spokojeni, se pokračovalo v jednání o problému rezidence. Během sedmého zasedání 3. března 1547 byl předložen reformní dekret. V něm byly odsuzovány zlořády při udělování obročí a biskupům byly uděleny rozsáhlé pravomoci pro vizitace jako delegátům Svatého stolce. Tento dekret znamenal pokrok jak naukový tak pastorální, svým důrazem na zásadu, že v beneficiálním systému měl být na prvním místě zájem o péči o duše.

Během téhož zasedání byl vyhlášen věroučný dekret o svátostech, který vycházel především z Lutherových omylů, vyjádřených ve spise *De captivitate Babylonica*, a opíral se o nauku Petra Lombarda a sv. Tomáše. Nepodává však úplnou nauku o svátostech, ale po předmluvě odsuzuje v 13 kánonech omyly, z nichž 14 se týká křtu a 3 biřmování.

Práce koncilu nyní pokračovaly rychlým tempem, ale musely být z vnějších příčin přerušeny. Došlo k silnému napětí mezi papežem a císařem, což donutilo kurii a legáty koncil v Tridentě přerušit, neboť se obávali silného nátlaku ze strany císaře. Také tam náhle zemřel biskup Godfríd z Capaccia a lékaři koncilu to považovali za případ prudce nakažlivého moru. To přimělo legáty k použití pravomoci, již už měli z Říma, totiž k přenesení koncilu z Tridentu do Bologně, kde se konalo 11. března 1547 osmé zasedání. Většina Otců s přenesením souhlasila, vyjma poddaných císaře, kteří odmítli přesídlit do Bologně a zůstali v Tridentě.

Tak se uzavřelo první období Tridentského koncilu. Nedosáhlo se po dlouhých a pracných diskusích velkých výsledků, neboť dosud zbývalo k projednání mnoho věroučných problémů a disciplinární reforma zůstala také jen načata. Přece však dekrety, jež byly vyhlášeny, vyřešily hlavní věroučné problémy, jež byly příčinou protestantského rozkolu a vytyčily cestu reformě stanovením vůdčí zásady *salus animarum*. Dalším kladným výsledkem tohoto prvního období byla praktická spolupráce mezi papežem a koncilem, moudře usměrňovaná papežskými legáty. Současně se podařilo osvobodit od zásahů představitelů světské moci, zastoupených „řečníky“, kteří do práce koncilu jinak nezasahovali.

4. Druhé období Tridentského koncilu

Karel V. si nepřál přenesení koncilu a nařídil císařským, aby setrvali v Tridentu. Následovalo napětí mezi císařem a papežem, ale nedospělo se k otevřené roztržce, ale ani k dohodě. Pavel III. nechtěl dráždit císaře, a proto nařídil, aby se v Bologni pokračovalo ve schůzích teologů, kteří připravili dekret o svátosti pokání, a aby se tam nekonalo žádné veřejné zasedání. Konala se pouze dvě zasedání, IX. a X., ale bez vyhlášení dekretů. Když se nedospělo k dohodě s císařem, papež přerušil 17. září 1549 koncil a vyzval Otce, aby se vrátili do svých diecézí. Spor s císařem sílil obsazením Parmy, na kterou si činil nárok Svatý stolec. 10. listopadu zemřel 82 letý papež. Následovalo nesnadné konkláve, v němž se střetli franouzští kardinálové, vedení kardinálem Guidem Lotrinským, se Španěly. Z tohoto důvodu se konkláve protáhlo. Ač bylo zahájeno už 27. listopadu, přece skončilo až 7. února 1550 volbou kardinála Giovanni Maria del Monte, poté co došlo ke shodě na jeho osobě mezi kardinálem Guidem a kardinálem Farnese. Nový papež si zvolil jméno Julius III. (1550-1555).

Jeho velkou zásluhou byla příprava široce pojatého plánu na reformu církve, římské kurie a na pokračování přerušného koncilu. Pro řešení první otázky jmenoval kardinálskou komisi, která pracovala od října 1552 do roku 1555 a připravila návrhy na řešení otázky povinnosti rezidence diecézních biskupů a papežské Penitencierie. Byla připravena bula, kterou načrtl sám papež, jež začínala s reformou papežství a kardinálského sboru a pak přešla na biskupy, na svěcení duchovních, na udělování církevních úřadů, na Apoštolskou signaturu a na Penitencierií a nakonec na řeholníky. Smrt papeže Julia III. však naprosto zabránila jejímu uveřejnění a provedení. Její text však posloužil jako východisko dalších reforem.

Pokračování koncilu. - Většího úspěchu dosáhl Julius III. v pokračování přerušného koncilu. Ihned po volbě vyjádřil přání, aby se v něm pokračovalo, a naklonil si Karla V.; zatímco francouzský král Jindřich II. z politických důvodů nesouhlasil. Kardinálská komise se rozhodla pro pokračování koncilu v Tridentu a papež je ohlásil bulou *Cum ad tollenda* a jmenoval svými legáty kardinála Marcela Crescenzi, arcibiskupa v Sipontu, Šebestiána Pighina a veronského biskupa Luigi Lippomaniho. Massarelli byl potvrzen jako sekretář koncilu.

XI. zasedání v Tridentu. - V stanoveném dni, 1. května 1551, se konalo v Tridentu XI. zasedání, jež navazovalo na přerušené práce. Zúčastnilo se jej jen málo Otců, 4 arcibiskupové a 10 biskupů, mezi nimi žádný z Francie, neboť spor s Francií se přiotřroval. Proto bylo další zasedání odročeno až na 1. září a pak znovu odročeno pro malou účast biskupů, zatímco se čekalo na příchod německých biskupů, mezi nimi arcibiskupů mohučského a trevírského.

3. září byly rozděleny mezi teology články týkající se eucharistie, jež byly zkoumány už v roce 1547. V diskusích vynikli zvlášt Lainez, Salmeron a Melchior Cano, neboť byli pověřeni úpravou formulace tak, aby byla přijatelná zástupcům všech teologických směrů, jak tomistického tak scotistického. 10. října se konalo všeobecné shromáždění a nazítří XII. zasedání za přítomnosti tří německých arcibiskupů-kurfirů, 5 arcibiskupů, 34 biskupů, 3 opatů a 5 řádových generálních představených. Byl vyhlášen *Decretum de sanctissimae Eucharistiae sacramento*, jež vysvětluje nauku o Nejsvětější svátosti v předmluvě a osmi kapitolách a odsuzuje příslušné omyly v 11 kánonech. Reformní dekret se týkal úřadu biskupa napravovat a trestat, na prvním místě zakazoval odvolání v některých případech od rozsudku biskupa nebo generálního vikáře, hájil autoritu biskupů, zakázal je osobně předvolávat a vzpomínal starobylého příkazu, že jejich pře byly vyhrazeny papeži. Dekret také stanovil povinnost rezidence pro biskupy, což by bylo zbytečné, kdyby měli svázané ruce tolika vynětími a rozdílnými zákony. Proto cílem tohoto zákonodárství bylo navrátit biskupům plně jejich autoritu, aniž byli nižší duchovní připraveni o záruku spravedlnosti.

Svátosti pokání a pomazání nemocných. - Zůstávala otázka přijímání pod obojí způsobou. Vyčkávalo se však do příchodu protestantů na koncil, jimž byly dány ochranné záruky na cestu. Mezitím se začalo jednat o člancích týkajících se svátosti pokání a pomazání nemocných. Diskuse teologů se konaly od 20. do 30. října a 5. listopadu zkoumalo výsledky jejich práce všeobecné shromáždění. Po delší rozpravě se konalo 25. listopadu 1551 XIV. zasedání, jež vyhlásilo věroučný dekret, týkající se obou svátostí, jehož text byl rozdělen

do devíti kapitol s připojenými 15 kánony pro svátost pokání a 3 kapitoly se čtyřmi kánony pro svátost pomazání nemocných. Další reformní dekret obsahoval další pokyny týkající se moci biskupů v diecézi, připuštění k svěcení, zrušení výsad bránících biskupské pravomoci v nápravě a potrestání duchovních a omezení patronátního práva.

V závěru dekretu bylo řečeno, že v příštím zasedání se bude jednat o oběti mše svaté a o svátosti kněžství. Přípravné práce o tom byly neodkladně zahájeny. Mezitím přibyli do Tridentu v lednu 1552 někteří delegáti německých protestantů, kteří však se nechtěli setkat s papežskými legáty. Trvali však na požadavcích, aby se znovu jednalo o tom, co bylo už rozhodnuto, a aby se vyhlásila nadřazenost koncilu nad papežem podle kostnických dekretů. Dále tvrdili, že biskupové nejsou vázáni přísahou učiněnou papeži.

Přerušení koncilu. - Julius III. byl sice ochoten učinit ústupky, ale zamítl tyto nepřijatelné požadavky. Koncil však pokračoval v jednáních a odložil zasedání určené na 25. ledna. Mezitím se chystala druhá šmalkaldská liga a došlo k zrádnému útoku Mořice Saského, který byl spojencem Francie. Arcibiskupové-kurfirťi se vrátili do Německa stejně jako protestantští delegáti. Když vypukla válka v březnu 1552, papež rozhodl o přerušení koncilu na dva roky, neboť i Tridentu hrozilo nebezpečí. Rozhodnutí papežovo bylo oznámeno, přes protesty Španělů, v XVI. zasedání 28. dubna.

5. Reformy Pavla IV.

Marcel II. a Pavel IV. (1555-1159). - Julius III. zemřel 23. března 1555 a 9. dubna byl zvolen kardinál Marcello Cervini, který byl kdysi papežským legátem na Tridentském koncilu, se jménem Marcel II. Ale nový papež zemřel už 1. května a z dalšího konkláve vyšel jako papež kardinál Gian Pietro Caraffa, který si zvolil jméno Pavel IV. Bylo mu 79 let, ale byl plný energie a silné vůle. Byl představitelem italského reformního hnutí, a když se stal papežem, chtěl provést reformu církve. Byl však příliš ohnivý a osobní, na druhé straně nepřál Tridentskému koncilu, neboť se obával vměšování panovníků. Proto se nezajímal o jeho pokračování a zcela se zabýval přímou reformou kurie a církve.

Reformní kongregace. - V lednu 1556 ustanovil zvláštní kongregaci pro reformu, jež měla 62 členů, z toho 20 kardinálů, a rozdělil ji na tři třídy, z nichž každé předsedal jeden kardinál. Brzy však se projevíly různice a papež nedočkavě čekal, aby se hned mohl dát do reformy, zvláště do boje proti svatokupectví. Během léta vydal opatření proti kardinálům, kteří nesídlili

v Římě a v červenci provedl reformu Datarie a nařídil, aby všechny žádosti o milost byly projednávány zdarma. Tak skončily příjmy pocházející zvláště z tzv. „compositio“, jež tvořily dvě třetiny všech poplatků Datarie. 21. srpna učinil další krok, když vyhlásil v konzistoři dekret, který skončil se zlořády na poli obročí, i když tato opatření, přísně a přesně prováděná znamenala velký úbytek příjmů některých kardinálů.

Válka proti Španělsku. - Také během nešťastné války se Španělskem, do níž se Pavel IV. netačně pustil, pokračoval s prováděním reformy. V únoru 1557 vydal opatření proti nemravnostem Římanů a v červenci rozhodl, aby inkvizice soudila všechny případy „svatokupeckého bludu“, aby tak zamezil všem zlořádům Kancléřství a Penitencierie při udělování svěcení a úřadů. Když skončila na podzim roku 1557 válka se Španělskem, mohl se Pavel IV. plně věnovat reformě a zanechal řízení církve svému synovci kardinálu Karlu Caraffovi. Záležitosti reformy byly 3. prosince 1557 přeneseny z inkvizice na kardinály a byly vydány poslední dekrety týkající se obročí a poplatků.

Reforma v Římě. - Ostře bylo zakročeno proti „toulavým mnichům“, totiž řeholníkům, kteří buď z dispenzí, anebo i bez ní bydleli mimo své řeholní domy a často chodili v laickém oděvu. Proti nim uveřejnil Pavel IV. 3. srpna bulu a bylo přísně dohlíženo na zachovávání jejích opatření. Všichni „toulaví mniši“ v Římě byli uvězněni. Našlo se jich na 200. Tato opatření pak byla rozšířena na celé území papežských států.

Nepotismus Pavla IV. - Osamocní papeže, který se věnoval výlučně reformě, však bylo příčinou velké svobody jeho příbuzných a zvláště kardinála Caraffy, který měl plnou pravomoc, ač to byla osoba nehodná. Pavel IV. se dozvěděl o jejich zlořádech a pohoršení, jež dávali, až v lednu 1559 a tehdy je tvrdě potrestal. Vyhnal z Říma kardinála Karla Caraffu a bratra vévodu z Paliana. Veřejně pak žádal v konzistoři odpuštění za špatný příklad, který dal. Po zákroku proti synovcům, prováděl ještě přísněji reformu: 6. března 1559 nařídil mnoha biskupům, kteří se zdržovali v Římě, jichž tam bylo před třemi roky na 113, ale pak jich ubylo, aby se vrátili do svých diecézí pod trestem sesazení, a také dekret prováděl. V květnu dal uvěznit velký počet prostitutek a zatím chystal další přísná opatření proti biskupům a řeholníkům.

Pavel IV. pracoval usilovně až do konce na svém obnovném díle, které zasáhlo i na jiná pole: přál bohoslužbě, podporoval nové řády theatinů a barnabitů, ale nepřál kapucínům a jezuitům, jejichž stanovy změnil a uložil generálovi řádu tříletý termín. Dále nařídil konat chórové modlitby. Rozšířil pravomoc vlivu inkvizice a jmenoval hlavním inkvizitorem přísného domini-kána Michaela Ghislieriho, který se pak stal Piem V.

Seznam zakázaných knih. - Důležitou činností Pavla IV., již se zabýval už jako kardinál, bylo sledování tištěných knih. Rozšířil to, co už bylo vykonáno dříve (seznamy zakázaných knih byly pořízeny v Benátkách v roce 1549, ve Florencii v roce 1552 a v Miláně v roce 1554) od inkvizice, která v září 1557 sestavila seznam knih, jež měly být páleny, který byl později upraven a vstoupil v platnost v novém vydání koncem roku 1558 a počátkem roku 1559. Třebas byla zmírněna příliš přísná opatření, přece sv. Petr Canisius nazval nový seznam skálou pohoršení pro jejich tvrdost. Seznam - *Index librorum prohibitorum* - rozlišoval tři třídy, každou v abecedním pořádku. První vypočítávala autory, kteří bloudili *ex professo* a jejichž všechna díla byla zakázána. Výslovně je tam jmenován i Erasmus z Rotterdamu. V druhé třídě byla jména autorů jejichž některé spisy byly zakázány, poněvadž hraničily s bludem, anebo obsahovaly nepřipustné omyly. Ve třetí třídě se octla anonymní díla bludařů. V dodatku byla uvedena řada vydání anebo překladů Bible a bylo stanoveno, že neměly být čteny ani drženy bez zvláštního dovolení. Seznam uzavíral soupis 61 tiskařů, jejichž knihy nesměly být čteny.

Přehnaná přísnost Pavla IV. - Tato přísná opatření byla uvedena v život v Římě a v Bologni a vzbudila silný odpor knihkupců a tiskařů, neboť příliš mnoho knih bylo pokládáno za podezřelé. Pavel IV. dal uveřejnit Index v Miláně, v Neapoli a ve Florencii, ale nebyl uplatňován mimo Itálii, pařížská Sorbonna jej nepřijala, zatímco španělská inkvizice si pořídila svůj vlastní. Navíc byla zrušena povolení číst a vlastnit zakázané knihy i pro kardinály. Pius IV. později zmírnil tato opatření a v roce 1561 dal přehlédnout a rozšířit Index zveřejněním *Moderatio Indicis*.

Pavel IV. také stejně přísně postupoval proti Židům a protestantům, kteří se v Itálii množili, a dal inkvizici širokou pravomoc. V této čistce došlo k přehmatům a byli odsouzeni i nevinní lidé jen proto, že na ně bylo uvrženo podezření. Nejtrapnější byl případ kardinála Moroneho, který byl uvězněn v Andělském hradě a bylo s ním hrubě zacházeno i poté, co byla dokázána jeho nevina, neboť papež důkazům nevěřil. Kardinál Pole oprávněně napsal: *Nihil Roma vidit indignius*. Později jej Pius IV. rehabilitoval slovy: *Declaramus eum innocentem et innocentissimum*.

Smrt Pavla IV. - V Římě panovalo ovzduší strachu a nepokoje, jež vzrůstaly nespokojeností s válkami vedenými Pavlem IV. a s jeho nepotismem. Při jeho smrti 18. srpna 1559 vypuklo v Římě lidové povstání, během něhož byla socha papežova na Kapitolu zohavena a vhozena do Tibery, byli osvobozeni vězni inkvizice a byla spálena její akta. Pontifikát Pavla IV. způsobil nepochybně mnoho omylů, jako například válku se Španělskem,

slepou lásku k příbuzným, ukvapené a přehnané reformy. Přece však „je to důležitý milník v dějinách katolické reformy, již připravil vítězství“ (Pastor).

6. Pius IV. a třetí období Tridentského koncilu

Pius IV. (1559-1565). - Konkláve bylo zahájeno 5. září 1559 a trvalo dlouho kvůli vměšování se Španělska a Francie do volby nového papeže. Nakonec se kardinálové dohodli na Milánanu Gian Angelovi Medici, který byl zvolen 26. prosince se jménem Pius IV. Byl vyrovnanější než jeho předchůdce, zmírnil jeho přísná nařízení a byl obratným politikem. Hned za ním do Říma přišli jeho příbuzní, z milánských rodin Borromeo a Serbelloni a z německého rodu Altemps. Papež jim přál a dával přednost bratřím Borromeům: Fridrichovi, jehož oženil s dcerou urbinského vévody, a Karlovi, jehož jmenoval 31. ledna 1560 kardinálem a svým sekretářem, ač mu bylo tehdy jen 21 let.

Znovuzahájení Tridentského koncilu. - Nový papež se už v konkláve zavázal, že znovu svolá Tridentský koncil a hned prohlásil, že chce dodržet svůj slib a hned navázal styk s vládci, kteří si koncil nepřáli. Bránila se mu především Francie, jež ohlásila svůj vlastní národní koncil a nechtěla, aby se hovořilo o pokračování Tridentského koncilu. Piovi IV. se podařilo získat souhlas Františka II., který upustil od myšlenky národního koncilu také proto, že Francie byla ohrožena pronikáním kalvínského učení, které si získalo velkou část království a rozdělilo ho na dva nepřátelské tábory. S koncilem souhlasil i rakouský císař Ferdinand I. a španělský král Filip II., který byl nakloněn znovusvolání koncilu od počátku. 29. listopadu 1560 vydal papež bulu *Ad ecclesiae regimen*, jíž odvolával jakékoliv přerušení a svolával koncil na příští velikonoce do Tridentu. Z ohledu na císaře a francouzského krále byl vynechán výraz „pokračování“.

Papežští legáti. - Pius IV. vyslal nuncie do Německa, aby tam vyhlásili bulu. V únoru 1561 jmenoval legáty pro koncil kardinála Herkula Gonzagu a Jakuba Puteo, jehož pak pro nemoc nahradil Markem Stichem z Altempsu, a k nim připojil v březnu nové kardinály Seripanda, Hosia a Simonetu. Massarelli byl potřetí jmenován sekretářem koncilu.

Znovuotevření koncilu 18. ledna 1562. - Otevření koncilu bylo odloženo na 18. ledna 1562. Znovu se vynořila otázka, zda má být považován za pokračování předešlého, a pro definice byla přijata formule *proponentibus legatis*, proti níž se mnozí stavěli, jakoby odnímalá Otcům svobodu rozhodování. Pak se začalo s jednáním o soupisu zakázaných knih a byla jmenována

komise, jež jej měla připravit. Během jejích prací byl 26. února v XVIII. zasedání vyhlášen dekret, který oznamoval a současně zval nekatolíky k účasti na koncilu *ad concordiam et reconciliationem*. 14. března koncil obnovil ochranné listy německým a jiným protestantům.

11. března byl Otcům během všeobecného shromáždění předložen soupis článků o rezidenci biskupů, ale projevil se silný názorový rozdíl na otázku, zda biskup je povinen sídlet ve své diecézi z božského práva, jak se domnívala většina Otců, anebo zda tato povinnost pochází z církevního práva a je tedy možno od ní dispenzovat, jak se domníval kardinál Simoneta. Otázka pak byla předána papeži k rozhodnutí. K jinému podobnému případu došlo kvůli neshodě mezi předsedou kardinálem Gonzagou a kardinálem Simonetou, ale ta byla vyřešena v červenci.

Mezitím vzrůstal počet účastníků na koncilu a zasedání 14. května se zúčastnilo pět kardinálů-legátů a kardinál Madruzzo, 3 patriarchové, 18 arcibiskupů, 131 biskupů, 2 opati a 4 generální řádoví představení. 18. května se dostavili někteří francouzští delegáti.

Dekret o eucharistii z 16. července 1562. - V červnu se teologové menšího významu zabývali články o eucharistii, jež byly vyhlášeny v XXI. zasedání 16. července 1562. Dogmatický dekret se zabýval citlivou otázkou laického kalicha a definoval nauku, že není nutný k spáse, ale ponechal stranou otázku, zda je vhodné jej povolit nějakému národu anebo království. Také definoval nauku, že děti, jež nedosáhly věku rozumu, neměly povinnost přijímat. Reformní dekret se na prvním místě zabýval udělováním svěcení a stanovil, že nemá být udělováno těm, o něž nebylo dostatečně hmotně postaráno, aby se zamezilo vzniku „církevního proletariátu“. Bylo v něm také doporučeno zřizování nových farností, kdykoliv byly nutné pro udělování svátostí, a jmenování dočasných koadjutorů anebo vikářů nevzdělaným a nezkušeným farářům. Další ustanovení se týkala ročních vizitací klášterů a bylo stanoveno, aby vyňaté kláštery biskup vizitoval jako delegát Apoštolského stolce. Poslední kapitola zakazovala zlořády spojené s žebrotou a přikazovala udělovat odpustky zdarma.

Otázka kalicha. - 22. srpna bylo požádáno o diskusi o povolení „laického kalicha“, jíž se zúčastnili zvlášť kardinál Madruzzo a ohnivý uherský biskup z Pětikostelí, a bylo žádáno, aby byl povolen aspoň Čechům. Nakonec se všichni shodli ponechat záležitost k rozhodnutí papeži, *qui pro sua singulari prudentia id efficiat quod utile rei publicae christianae et salutare petentibus usum calicis fore iudicaverit*, a tak byl dekret vložen do XXII. zasedání.

Dekret o oběti mše svaté ze 17. září 1562. - Od července do září 1562 se pokračovalo v diskusi nauky o oběti mše svaté, jež pozměnila předešlé zpracování připravené dřívějšími diskusemi. Výměna názorů byla značně živá, zvláště zásluhou Španělů. Dekret byl schválen v XXII. zasedání 17. září za přítomnosti 186 Otců a definoval nauku o božském ustanovení mše a její obětní charakter. Také bylo jednáno o požadavku mše sloužené v lidovém jazyku, ale koncil mu nevyhověl, nýbrž doporučil, aby během mše se lidu vysvětlily čtené modlitby. Byl také připojen liturgický dekret *De observandis et evitandis in celebratione Missae*. Reformní dekret pozůstávající z 11 kapitol obnovil závaznost starých kánonů *de vita et honestate clericorum* a stanovil přesná pravidla pro udělování obročí a pro spravování zbožných míst a církevního majetku.

7. Poslední zasedání koncilu

Příchod Francouzů. - Po ukončení zasedání bylo zahájeno jednání o svátosti svěcení kněží. Znovu se vrátila otázka povinné rezidence, během níž Španělé hájili že moc biskupů přichází přímo od Boha, zatímco Italové ji odvozovali od papeže. Očekával se příjezd francouzských biskupů, kteří dorazili do Tridentu 13. listopadu 1562 a byli slavně přijati koncilem. Biskupů bylo 13, opatů 3 a teologů 18. Vedl je lotrinský kardinál Karel. Jejich přítomnost nemálo přispěla k národnostním a názorovým rozdílům, jež se projevíly, mimo otázku o rezidenci, také tvrzením Španělů o božském původu moci biskupů, zatímco Francouzi zastávali galikánskou tezi o nadřazenosti koncilu nad papežem.

Jiné obtíže přicházely se strany císaře Ferdinanda I., který se svými teology byl v Innsbrucku a trval na zavedení nových reforem. Situace se přiosťřila počátkem roku 1563 kvůli naukovým rozdílům mezi Španěly a Italy a otevřenému odporu Francouzů a císařských.

Dílo kardinála Morone. - Kritická situace se zhoršila smrtí dvou legátů, předsedajícího kardinála Gonzagy 2. března a Seripanda 17. března. Papež sám pomýšlel na uzavření koncilu. Schopností nového legáta, kardinála Morone, byla však krize překonána. Když přijel do Tridentu, hned se odebral za císařem do Innsbrucku a dosáhl od něho, že se nestavěl proti formuli „proponentibus legatis“. Na oplátku mu slíbil, že přijme jeho návrhy na reformy. I s Francouzi po bouřlivých debatách sjednal mír, také zásluhou lotrinského kardinála, a 15. července 1563 bylo možno konat XXIII. zasedání týkající se svátosti kněžství. Vzrostl počet Otců, takže se jej zúčastnilo 237 biskupů.

Dekret o svátosti kněžství z 15. července 1563. - Dogmatický dekret definuje nauku o božském původu kněžství, jako důsledek předchozí definice o oběti mše svaté, a vypočítává sedm stupňů, svátost pak přisuzuje pouze kněžství ve třech stupních. Nakonec tvrdí, aniž by řešil otázku božského práva, nadřazenost biskupů nad kněžími a výlučnost jejich funkcí. Tuto nauku potvrzuje také 7. kánon, který odsuzuje opačný názor, a 8. kánon, z něhož byla vyňata zmínka o papežském primátu.

Reformní dekret o svátosti svěcení kněží. - Reformní dekret je jedním z nejdůležitějších vyhlášených Tridentským koncilem. Opakuje povinnost biskupů sídlit ve svých diecézích a farářů ve svých farnostech a ještě zvyšuje tresty vyhlášené v VI. zasedání. Pak doporučuje včasné svěcení těch, kteří dosáhnou beneficia, jež má udělit biskup po zkoušce, zda kandidát má nutné požadavky týkající se věku, mravů a vědění. Jiná ustanovení se týkají nižších svěcení, která koncil doporučuje udělovat i ženatým osobám, a rovněž se doporučuje časový odstup mezi jednotlivými svěceními.

Semináře. - Poslední kapitola *Cum adolescentium* je věnována seminářům. Je to nová instituce a koncil doporučuje, aby byla zřízena v každém biskupském městě. Dekret zde obsahuje cosi nového vzhledem k předchozím všeobecným ustanovením o kulturním vzdělání církevních osob z V. zasedání. Koncilu byly známy nové zkušenosti, jichž se dosáhlo v Německu, a také založení koleje Germanika v Římě svatým Ignácem a kardinálem Moronem a semináře kardinálem Polem. Ten poskytl Tridentskému koncilu myšlenky ve svém spise „*Reformatio Angliae*“, kde poprvé užívá výrazu „seminarium“ v technickém slova smyslu jako pojmenování instituce. Vzhledem k předchozím dobám tridentský pojem semináře spojuje starý středověký pojem katedrální školy a univerzitní koleje pozdního středověku. Účelem tridentského semináře není být sídlem studentů, kteří navštěvují teologickou školu, jak tomu bylo u kolejí, nýbrž jeho posláním je duchovní výchova kleriků, která předtím neexistovala, s praktickým pastoračním zaměřením. Z toho vyplýval důraz na výuku zabývající se obřady a liturgickým zpěvem. Samy v sobě semináře nepočítají s univerzitním vzděláním, jež je vyhrazeno teologickým fakultám na univerzitách. Je to biskupská instituce, závisající na diecézním biskupovi, který se má postarat o jeho založení ve svém biskupském městě a nadat jej dostatečnými prostředky, aby mohl vybírat seminaristy i mezi chudými vrstvami. Tímto dekretem načrtl koncil úřad a postavu biskupa a postaral se o výchovu kléru k témuž ideálu. Jeho provádění však bylo pomalé a částečné podle podmínek jednotlivých zemí.

Návrh na reformu vladařů. - Práce koncilu se omezily na přípravu dekretu o svátosti manželství, zatímco současně se jednalo o všeobecné reformě křesťanstva. Papež byl ochoten provést reformu i řešit otázky reformy světských vládců, kteří se v Německu, ve Francii a ve Španělsku dopouštěli těžkých bezpráví. Koncem července byl připraven široký návrh rozdělený do 42 článků, ale ihned se setkal s tvrdým odporem císařských a francouzských vyslanců, a proto se nic neudělalo. Mnozí si přáli koncil uzavřít, zatímco Španělé si přáli, aby pokračoval, aby bylo možno definovat všechny sporné otázky, týkající se bludařů a odstranit disciplinární zlořády. Lotrinský kardinál se odebral do Říma k papeži a vrátil se do Tridentu až 8. listopadu s pověřením urychlit jednání koncilu, aby mohl být šťastně uzavřen.

Dekret o manželství z 11. listopadu 1563. - Jeho zásluhou se práce urychlily. 11. listopadu vyhlásilo XXIV. zasedání nauku, že manželství je skutečnou svátostí a že je svou podstatou nerozlučitelné. Současně byly odsouzeny omyly protestantů o právu církve stanovit překážky manželství, manželství kněží a řeholníků, nadřazenost panenství a celibátu nad manželstvím.

Dekret „Tametsi“. - Pak následoval dekret *Decretum de reformatione matrimonii*, rozdělený na 10 kapitol, z nichž první, slavný dekret *Tametsi*, obsahuje vážné rozhodnutí prohlásit za neplatná všechna tajná manželství, neboť byla příčinou zmatků. Ostatní kapitoly omezují některé manželské překážky, činí opatření proti únosu a konkubinátu a obnovují nařízení na ochranu svobody manželství proti opatřením světských pánů.

Reformní dekret. - Vlastní dekret reformy, vyhlášený během téhož zasedání má 21 kapitol. První se týká procesu zkoušky kandidátů na biskupství, k němuž připojuje také doporučení týkající se výběru kardinálů papežem, *ut lectissimos tantum sibi cardinales asciscat atque bonos maxime, atque idoneos pastores singulis ecclesiis praeficiat*. Jiné kapitoly se týkají provinčních a diecézních synod, biskupských vizitací, kázání biskupů a farářů, zvláště při udělování svátostí a během slavení eucharistie. Mnoho opatření se týká jmenování na benefícia, jejich rozdělení a zlořádů, jež bylo třeba potlačit.

Konkurs na fary. - Důležitá je XVIII. kapitola, která předpisuje konkurs a zkoušku pro jmenování farářů a nařizuje, aby byla přísná: *Peracto deinde examine, renuntientur quotcumque ab iis idonei indicati fuerint aetate, moribus, doctrina, prudentia et aliis rebus ad vacantem ecclesiam gubernandam opportunis, ex iisque episcopus eum eligat quem caeteris magis idoneum iudicaverit, atque illi et non alteri collatio ecclesiae ab eo fiat, ad quem spectabit eam conferre.*

Dekret o očistci. - Kardinál-legát Morone navrhl 13. listopadu, aby se koncil uzavřel, ale proti němu se postavil španělský vyslanec. Zpráva o nemoci papeže, která došla do Tridentu, způsobila urychlení přípravy posledního XXV. zasedání, jež se konalo 3. prosince 1563. V něm byla schválena nauka o očistci proti jeho popření protestanty a bylo doporučeno, aby se o něm kázalo věřícím, aniž by se hovořilo o obtížných otázkách a s vyloučením všeho toho, co by mohlo budit zvědavost nebo pověru anebo snahu po zisku.

Dekret o úctě svatých a svatých ostatků. - Druhý dekret prohlašoval oprávněnost úcty k svatým, uctívání svatých ostatků a posvátných obrazů, ale přísně napomínal, aby se vyloučilo všechno nevhodné a zvláště doporučoval, aby se nezaváděly posvátné obrazy smyslné anebo neobvyklé, aby se nepřipouštěly nové zázraky a nové ostatky bez schválení biskupa, a radilo se, aby v případě pochyb byla záležitost svěřena provinčnímu koncilu a aby se nezaváděly novoty bez porady s papežem.

Reforma řeholníků. - Poslední zasedání také schválilo dvojí dekret. První jedná v 19 kapitolách o reformě řeholníků a řeholnic a doporučuje, aby stanovené normy byly ode všech provedeny. Druhý dekret s 21 kapitolami se týká diecézního kléru a doporučuje prostý způsob života kardinálům a biskupům, řídké užívání exkomunikace, omezení mešních založení, vizitaci exemptních kapitul, jmenování koadjutorů, správu nemocnic, omezení patronátního práva, desátky a potlačení konkubinátu kléru. Významná je však 17. kapitola, která dokresluje ideál biskupa podle představ Tridentského koncilu. Zakazuje biskupům pokořovat vlastní důstojnost před vládci a světskými pány a také jim sloužit, zatímco mají být vždy a všem otci a pastýři. Na druhé straně ve 20. kapitole dekret doporučuje světským vládcům respekt pro práva a vynětí církve.

Poslední kapitola dekretu připomíná, že vše, co bylo koncilem rozhodnuto, *ita decreta fuisse ut in his salva semper auctoritate sedis apostolicae et sit et esse intelligatur*. I o tomto dodatku, hájeném italskými Otci, se na koncilu obšírně debatovalo.

Dekret o odpustcích. - Po skončení zasedání 3. prosince se zpívalo *Te Deum* a bylo rozhodnuto, aby příštího dne se konal obřad uzavření koncilu. V posledním okamžiku však mnozí Otcové žádali, aby byl vyhlášen dekret o odpustcích. Ten byl urychleně připraven a byl společně s ostatními vyhlášen druhého dne, 4. prosince. V něm se vyhláší, že církev má právo poskytovat odpustky a že jsou užitečné křesťanskému lidu, ale současně doporučuje, aby byly odstraněny zlořády, rozšířené v různých krajích: nejsou však podrobně vypočítávány, neboť se rozhodnutí chtělo ponechat hlavním synodám, jež pak

měly informovat papeže. Druhý dekret ukládal biskupům zachování újmy, postů a svátků. Třetí přenechával papeži a kongregaci Indexu přípravu seznamu zakázaných knih, jež nemohla sestavit komise pověřená koncillem, stejně tak jako text katechismu a vydání misálu a breviáře. Nakonec se prohlašovalo, že koncil uznal postavení křesťanských panovníků a jejich vyslanců a nabádal je, aby respektovali a dali zachovávat tridentské dekrety ve svých zemích.

Uzavření koncilu 4. prosince 1563. - V těchto dekretch byly vypočítány body, o nichž koncil nejednal a jež byly ponechány k rozhodnutí Svatému stolci. Týž den došlo k slavnostnímu uzavření koncilu. Kardinál Morone žádal Otce, zda by souhlasili s požádáním papeže o schválení všech akt koncilu. Všichni byli zajedno vyjma několika Španělů, kteří to nepovažovali za nutné. Pak se rozloučil s Otcí tradiční formulí: *Post actas Deo gratias, ite in pace!* Lotrinský kardinál ještě přidal několik aklamací, jež připravil podle zvyku starobylých koncílů. Mnoho Otců bylo dojata: „Velikost okamžiku se zmocnila všech, neboť cítili, že ruka Boží obrátila list v dějinách jeho církve“ (Pastor).

Podepsání akt koncilu a jejich schválení Piem IV. - Následující den 225 Otců podepsalo koncilní akta. Nastaly potíže s vyslanci, kteří se snažili hájit svrchovanost svých pánů nad církví. V Římě se ozvaly protesty některých kuriálních úředníků, jak pro finanční ztrátu, kterou kurie utrpěla, tak z obav že se umenší její vážnost. Ale papež Pius IV. trval na schválení dekretů. Učinil tak bulou *Benedictus Deus* z 26. února 1564, která však byla uveřejněna až 30. června.

Pečetí papežského schválení se uzavřel velký koncil. Zůstával nyní velký úkol uvést v život jeho ustanovení. To bylo dílem Pia IV. a jeho nástupců. Koncem XVII. století mohl Bossuet tvrdit proti Leibnizovi, který upíral Tridentskému koncilu všeobecnost, že koncil byl svorně přijat všemi místními církvemi a že není biskupa, kněze ani věřícího, který by mohl říci: „já nepřijímám tridentskou víru“ anebo „je možno pochybovat o tridentské víře“.

Koncil měl dlouhé a pohnuté dějiny, plné vnějšího odporu a někdy velmi těžkých vnitřních rozporů. Z nich vycházelo nekatolické dějepísectví (opíralo se především o stranického Pavla Sarpiho), které špatně posuzovalo Tridentský koncil. Skutečné poznání jeho průběhu a jeho ocenění umožnilo monumentální vydání *Concilium Tridentinum*, zahájené v roce 1901 Goerres-Gesellschaft, jež zavdalo podnět k obnovení zájmu a k dalším studiím.

Dílo Tridentského koncilu. - Žádalo se, zvláště se strany Karla V. a Němců, o koncil, který by obnovil jednotu víry narušenou protestantskou vzpourou. Nedosáhlo se však nikdy tohoto cíle. Byl zvolen Trident, neboť se

považoval za německé město, v naději, že se stane střediskem setkání a smíření s protestanty, kterým byly dány všemožné záruky bezpečnosti a jejichž účast koncil očekával. Vše zůstalo marné. Kdo znal nauku reformátorů, mohl tušit tento neúspěch. Luther, v jehož patách krácel Kalvín, změnil zdravou nauku o církvi a prakticky popřel článek víry o její viditelné jednotě, kterým jsou naopak prostoupeny všechny tridentské dekrety, i když jej koncil nevyjádřil zvláštní definicí. Další protestantská zásada - „čisté evangelium“ - stále oživovala jejich námitku proti katolíkům, což vytvářelo zdánlivě společnou základnu, z níž vycházeli všichni reformátoři, ale ve skutečnosti je rozdělovaly hluboké rozpory, jež nebyly překonány ani jejich „vyznáními“, neboť vyznávali evangelium, ale bez učitelského úřadu. Tridentský koncil se přidržel prvotní církve, když obnovil hodnotu Tradice a smysl celé církve jako „fundamentum fidei“ vedle Písma svatého.

Ve skutečnosti bylo plně dosaženo účelu koncilu, který odsoudil nové omyly a jasně vyjádřil katolické učení, jak to poznamenává v posledním koncilním dekretu: *Sacra Synodus id potissimum curavit, ut praecipuos haereticorum nostri temporis errores damnaret et anathematizaret, veramque catholicam doctrinam traderet et doceret, prout damnavit, anathematizavit et definivit.*

Fides Tridentina. - Jak bylo řečeno, době předcházející reformaci chyběla teologická jasnost, což bylo hlavní příčinou úspěchu protestantů. Obnova teologie, zahájená kolem poloviny XV. století se zpomalila a pokračovala pouze v prvních desetiletích XVI. století, ale příliš zvolna, než aby byla schopna se postavit proti šíření nových učení. Toto hnutí však vydalo své nejlepší plody na Tridentském koncilu, jehož obdivuhodné dekrety připravili ti teologové a biskupové, kteří vyšli z této teologické školy, kvetoucí zvláště v Itálii a ve Španělsku. Tridentské definice dokazují vzhledem k Lutherovi a protestantům „vysoký stupeň vyzrálé teologické vědy, bystrého postřehu a hlubokého proniknutí do složitosti křesťanského učení“ (Pastor). Ačkoliv tridentští teologové nebyli zběhlí v dějinách vývoje dogmat, přece byli dobře obeznámeni s Písmem svatým a se spisy církevních Otců a jejich definicemi šťastně vrcholí středověké zpracování teologie. Neodpovídá-li naprosto pravdě tvrzení, že koncil vypracoval „nové náboženství“, nazvané „tridentským katolicismem“, je naopak pravda, že tridentská víra, schválená aklamací na závěr koncilu, je vyznání víry, jež se napojuje na nejstarobylější víru církve a podává jasný a bezpečný výklad hlavních křesťanských věroučných článků, a nikoliv pouze protiprotestantskou polemiku.

Co koncil neuskutečnil. - Je třeba doznat, že všem částem katolické nauky nebyla věnována stejná pozornost. Zvláště schází na Tridentském koncilu definice o papežském primátu, již si přáli Italové, ale proti níž se stavěli Francouzi a bránila jí přehnaná biskupská tendence u Španělů, zatímco by byla bývala nutná proti omylu galikanismu, který se začal uplatňovat po Tridentském koncilu, a proti královskému regalismu, který se vyvíjel ve Španělsku.

Výsledky koncilu. - Dílo Tridentského koncilu pro reformu církve bylo velkolepé a odvážně obnovné. Nešlo pouze o zlořády a úpadek mravů, nýbrž o celou složitou soustavu výsad a vynětí, o různé struktury a instituce, jež byly tíživým dědictvím posledních středověkých století a už vstoupily do života a práva církve. Tridentský koncil chtěl obnovit pořádek a všeobecnou disciplínu na tomto poli. Vrátil biskupům jejich místo v církvi a pastýřský úřad a učinil z diecézí střed vši náboženské a církevní činnosti. „Biskupové se stali skutečnými zástupci reformy, z níž měl proudit všechen nový život“ (Pastor), a proto jim byla dána široká pravomoc, někde i jako delegátů Svatého stolce. Jejich úřad a jejich postava jsou popsány podle vysokých ideálů odpovídajících vzorům vyjádřeným už před Tridentským koncilem, ale nyní přijatým jako vzor tridentského biskupa (Jedin).

Závisle na biskupovi působí v duchovní správě diecézní kněz. Tridentský koncil chtěl zdůraznit jeho vysoké postavení vzhledem k řeholníkům. Podle předpisů koncilu se má pod dohledem biskupa, uskutečňovaným vizitacemi, zabývat péčí o vlastní kostel, bohoslužbou, udělováním svátostí a výukou věřících. I životu laiků věnoval koncil pozornost, zvláště manželství a rodině.

Provádění dekretů. - Disciplinární opatření Tridentského koncilu nedošla rychlého uplatnění a některá byla záhy zapomenuta. Tak např. předpisy o konání provinčních koncilů, zákaz hromadění obročí, zvláště v Německu, reforma kapitul, zakládání seminářů, k němuž ve Francii došlo až koncem XVII. století. Je ještě třeba poznamenat, že tridentské předpisy, příliš podrobné a přesné, sváděly k jistému formalismu, k převládnutí vnějších forem v bohoslužbě a k barokní nabubřelosti, na rozdíl od niterné zbožnosti svobodnější a spontánnější doby předtridentské. K tomu přistupují obavy před šířením bludařství, jež vedly k potlačení všeho, co by mu mohlo nasvědčovat, i když šlo o pouhé podezření, a tvrdá polemika proti protestantským obžalobám. To vše přispělo k vzniku onoho období označovaného jako „protireformace“, jež však nepatří k duchu tridentské obnovy, i když značně ovlivnila její provádění.

Kapitola V.

Potridentská reforma

1. Provádění tridentských dekretů za Pia IV.

Tridentský koncil vytvořil moudrý reformní plán, který vznikl z hlubokého smyslu pro církev a z požadavků nové doby. Bylo však úkolem papežů převzít a řídit dílo provádění tridentských dekretů v duchu reformy, jež ovládala koncil. Bez této činnosti by byly dekrety zůstaly mrtvou literou. Mimoto i přes jejich chvályhodné a neustávající snahy nebylo možno uskutečnit ustanovení koncilu vždy a všude a dosud je třeba prohloubit bádání o dosahu tridentské reformy, jak to ukazují studie posledních desetiletí.

Váženost papežství. - K pochopení obnovného díla prováděného papeži, je nutno je umístit do příznivých politických podmínek, v nichž bylo uskutečňováno, neboť váženost Svatého stolce stoupla a bylo možno ovlivňovat prostřednictvím nunciů dvory vladařů v celé Evropě. Váženost církvi také dodávalo nadšení různých řádů při uplatňování reformy, jako byli především jezuité, obnova církevního a řeholního života, skutečnost, že Řím se stal střediskem teologických studií založením Římské koleje (Collegio Romano) a kolejí různých řádů, nádhera nového barokního umění, které se dalo do služeb římské církvi a odtud pronikalo do katolických zemí celé Evropy.

Kongregace koncilu. - Pius IV. ústně schválil dekrety Tridentského koncilu 26. ledna 1561 a příslušnou bulou, vydanou až 30. června, vyhradil Svatému stolci jejich vyhlášení a výklad. K tomuto účelu jmenoval (2. srpna 1564) zvláštní komisi osmi kardinálů, jejichž počet později rozmnožil na patnáct. Jmenovala se *Sacra congregatio pro executione decretorum concilii Tridentini*. Její pravomoc rozšířili později Pius V. a Sixtus V. a zasadili nový úřad do rámce římské kurie. Kongregace měla úředně vykládat disciplinární dekrety koncilu a měla dbát o provádění těch, které se týkaly konání synod a provinčních koncilů, návštěv biskupů *ad limina*, rezidence biskupů a reformy duchovních a věřících.

Vyznání víry. - V rámci ustanovení koncilu Pius IV. vyhlásil 13. listopadu 1564 nové „Tridentské vyznání víry“, totiž přísahu, již měli učinit všichni duchovní správci a držitelé církevních beneficií. To bylo především vyhlášeno, aby se čelilo odvolání protestantů, kteří se vyznáním víry prvotní církve snažili vyhnout odsouzení koncillem. S hlediska věroučného je toto vyznání souhrnem

tridentských definic, s důležitými ujasněními v některých bodech, jako byl např. papežský primát.

Nový seznam zakázaných knih. - V témže roce 1564 dal Pius IV. vyhlásit nový Seznam zakázaných knih, který byl nově upraven z předešlého, vyhlášeného Pavlem IV. Už koncil začal s úpravou, ale pak práci přerušil a přenechal ji papeži, neboť to byl dlouhodobý a obtížný úkol. Nešlo totiž pouze o sestavení seznamu spisů bludařů anebo těch, kteří byli z bludařství podezříváni, ale také o ty, jež pouze v některých částech vyjadřovaly názory ne zcela pravověrné a tudíž nevhodné k četbě věřících. Byla to převážně italská literární díla a přehlédli je teologové a literáti ještě v době Pia IV.

Přijetí dekretů. - Současně se papež snažil dosáhnout přijetí dekretů u katolických národů. Benátky, italscí vladaři, Polsko a Portugalsko je ihned přijaly. Španělský král Filip II. chtěl přidat podmínku „pokud neodporují právům krále“. Německý císař Maxmilián II. dekrety přijal v roce 1556. S největšími výhradami se však setkaly ve Francii, kde panovaly obavy, že by tím byly ohroženy výsady galikánské církve. Proto byly přijaty věroučné dekrety, zatímco disciplinární ustanovení byla přijata až značně pozdě a pak je povolna uplatňovali francouzští biskupové počátkem XVII. století. Největšího rozšíření a nejlepšího uplatnění však dosáhly tridentské dekrety v Itálii, kde přispěly k obnově náboženského života především prostřednictvím synod a pastorálních biskupských vizitací, jež se konaly pravidelně podle tridentských nařízení.

Římský seminář. - Itálie má také značnou zásluhu na založení prvních potridentských kněžských seminářů. První byl seminář v Larinu, založený po návratu biskupa z Tridentu 25. ledna 1564. V témže roce byly založeny semináře v Rieti kardinálem Amuliem, v Camerinu a v Montepulciano. S většími obtížemi se setkala založení římského semináře, o němž se hovořilo už v Tridentu v roce 1562 a o který se zajímali zvláště jezuité. Pomýšlelo se na zřízení „semináře všech národů“ v Římě, který by vedle Římské koleje řídili jezuité. Nakonec se založení omezilo na Seminář římské diecéze, jemuž přál Pius IV., ale proti návrhu se postavil římský klérus, jehož obročí byla zdaněna ve prospěch nového semináře. Ten byl otevřen 1. února 1565 v paláci Carpi na Campomarzio, pak byl přenesen do paláce Madama a byl řízen jezuity.

2. Římská inkvizice

Římská inkvizice. - Šíření protestantismu utajeně a lstivě, zvláště v Itálii, a bojovný duch potírání bludařství, který pronikal katolické reformní hnutí, způsobily, že se dospělo k rozhodnutí k účinnějšímu a přímému boji proti podvratnému kacířství přímo římskou kurií. Inkviziční řízení předchozích dob mělo zcela jinou strukturu. Bylo svěřeno biskupům nebo inkvizitorům, kteří postupovali z papežské moci. Tento způsob boje proti kacířství byl nyní neúčinný a neodpovídal již novým požadavkům. Pavel III. byl znepokojen modenskými událostmi a z popudu Caraffy a sv. Ignáce bulou *Licet ab initio* ustanovil v roce 1542 novou trvalou kongregaci, pozůstávající z šesti kardinálů nazvaných „generálními a nejgenerálnějšími inkvizitory“, kterým dal nejvyšší a všeobecnou pravomoc nad všemi záležitostmi týkajícími se víry a nad všemi tribunály inkvizice, jež tehdy ještě existovaly na mnoho místech, stejně tak jako nad všemi jednotlivými osobami bez rozdílu jejich postavení nebo hodnosti, kteří byli buď bludaři, anebo podezřelí z bludařství, i nad knihami a naukami, které šířily.

Soustředění pravomoci a tak široká plná moc daná inkvizici zůstaly typickou známkou inkvizice. Ta byla svěřena lidem jako Caraffa, kteří byli odhodláni jich využít k zastavení šíření protestantismu. Setkali se však záhy s těžkými a choulostivými problémy, neboť inkviziční proces se konal v Římě a inkvizitoři vyžadovali, aby tam byli dopravováni obžalovaní z bludařství. To vzbudilo odpor především v Benátkách, kde bylo kacířství horlivě potlačováno, ale kde se žádalo, aby bludaři byli souzeni místní inkvizicí, nikoliv římskou, neboť v Benátkách s ní spolupracovali i laičtí soudcové. Musela obrátit zasáhnout papežská diplomacie, která prokázala Svatému stolci výborné služby zmírněním rozporů a usnadněním práce inkvizice.

Pavel IV. - Když se stal kardinál Caraffa papežem se jménem Pavel IV., jmenoval do čela inkvizice dominikána Michaela Ghisleriho, pozdějšího Pia V., který rozšířil pravomoc i na případy, jež nebyly přímo spojeny s bludařstvím, např. na svatokupectví. Skutečným představeným inkvizice byl však Pavel IV., který se osobně zúčastňoval jejích zasedání, i uprostřed války se Španělskem. Vycházel totiž ze správné zásady, že bludařství bylo větší zlo, a proto „bylo třeba proti němu postupovat se vší přísností jako proti tělesnému moru, neboť je to mor duše“, ale přitom si neuvědomoval, že z tohoto srovnání vyplýval také jiný způsob postupu. Není možno nesouhlasit se zamítavým úsudkem muže oddaného církvi, jako byl kardinál Seripando, který si takto stěžoval na přehmaty Pavla IV.: „Na počátku byl tento tribunál umírněný

a mírný v souladu s povahou Pavla III., ale později, když vzrostl počet předsedajících kardinálů a stále více se upevňovala pravomoc soudců, ale především později nelidská přísnost Caraffova, nabyl takové důležitosti, že v celém světě vynášel úděsné a obávané rozsudky, rozsudky, jež pouze tehdy je možno považovat za spravedlivé, jsou-li proniknuty láskou, kterou učil a uplatňoval Ježíš Kristus, který byl Bohem Otcem ustanoven soudcem nad všemi smrtelníky.“

Pavel IV. vedl mnoho procesů, týkajících se bludařství také proti vysoko postaveným osobnostem, jako byl kardinál Morone, biskup z Modeny Jiljí Foscarari, biskup z Cavy Gian Tommaso Sanfelice, a dokonce chtěl předvolat před soud kardinála Pole, který byl tehdy papežským legátem v Anglii. Je však třeba připomenout na jeho omluvu, že případy skutečného protestantství se množily, zastíraly se rouškou pravověří a že nacházely mocné ochránce na samé kurii.

Pius IV. - Po smrti Pavla IV. se proti inkvizici vzbouřil římský lid, osvobodil její vězně a zničil její písemnosti. Pius IV. však tuto instituci nezrušil, i když ji nevěnoval tolik pozornosti jako jeho předchůdce, a usměrnil její pravomoc. Dovolil, aby mohla tajně zprostit viny ty, kteří by se před ní dostavili z vlastní vůle, čímž zrušil zásadu církevního práva, vyjádřenou v Dekretálech.

Pius V. - Další rozvoj inkvizice nastal za Pia V. Zavdal k němu podnět především růst ohnisek protestantismu v Itálii, jež byla právem potlačována. Bylo vyšetřováno mnoho církevních osobností a řeholníků, kteří opustili své kláštery a římsští soudcové postupovali při procesním řízení vcelku zodpovědně a často velice mírně, s větší nestranností a přísností než světské soudy oné doby. V Itálii se zřídka vykonával trest smrti upálením.

3. Španělská inkvizice

Římskou inkvizici, ustanovenou Pavlem III., není možno srovnávat s inkvizicí, o níž požádal španělský královský pár Ferdinand a Isabela Sixta IV. To byl místní církevní tribunál, který sice měl pravomoc od papeže, ale měl ráz zcela národní a byl jmenován panovníkem. Jeho vznik zapříčinila zvláštní situace, jež se vyvinula ve Španělsku koncem XV. století, když došlo k boji mezi početnými, mocnými a bohatými Židy a křesťany, jenž vyústil ve vraždy a v krvavé potlačení.

Marranos. - Nenávist katolíků se obrátila vůči Židům nikoliv proto, že se dali pokřtít, nýbrž že jejich obrácení, vynucené okolnostmi doby, bylo jen

z prospěchářství a navenek a že byli křesťany jen podle jména. Nazývali je *conversos* anebo *marranos*. Ti však zachovávali dále své zvyky a křesťanstvím nadále pohrdali. Španělští králové Židy podporovali, neboť provozovali obchod a získávali zemi bohatství. Proto všechna soudní řízení proti nim vyhrazovali svému soudu. Situace se však hluboce změnila v druhé polovině XV. století, kdy vzrůstá odpor proti katolické víře, veřejná rouhání, čarodějství a ještě strašnější zločiny. Nebezpečí židovské nákazy bylo skutečné a značné. To přimělo kastilského krále Jana II. požádat v roce 1451 papeže o zákrok inkvizice proti Židům.

Španělská inkvizice. - Nová komise, která dostala pravomoc postupovat i proti biskupům, nebyla příliš výkonná, zatímco boj se zostřoval a teologové poukazovali na nebezpečí a na nutnost bránit víru proti „novým křesťanům“, kteří zase od víry odpadli. Isabela Kastilská a Ferdinand Aragonský, kteří svým sňatkem sjednotili Španělsko a vytvořili z něj tak mocný stát, požádali papeže Sixta IV. v roce 1478 o schválení nové inkvizice, jež se tak prakticky dostala pod jejich pravomoc. Tři první inkvizitory jmenoval král v září 1480, dalších sedm papež. Tribunály byly ustaveny na různých místech, první z nich v Seville. Aby bylo možno soustředit jejich činnost a lépe jí kontrolovat. Ferdinand a Isabela ustanovili *Consejo de la suprema y general Inquisición*, zvané krátce *La Suprema*, jíž byla dána pravomoc nade vším, co se týkalo víry. Předsedal jí generální inkvizitor, který měl plnou moc nad jednotlivými tribunály a nad jejich soudci a od jeho rozhodnutí nebylo odvolání. Sixtus IV. tuto novou inkvizici schválil v roce 1482 a jmenoval velkým inkvizitorem Tomáše Torquemadu, převora dominikánského kláštera Svatého kříže v Segovii. Byl to člověk značně přísný a jednal velmi tvrdě. Dominikáni však nebyli jedinými inkvizitory tohoto nového tribunálu.

Nová španělská inkvizice si však zachovávala ráz církevní instituce, neboť její pravomoc pocházela od papeže, který jmenoval velkého inkvizitora na návrh krále a inkvizitor pak jmenoval jiné úředníky. Nicméně svým složením a svou závislostí na králi i navenek připomínala jiné státní „rady“ ustanovené „katolickým králem“, který získal tento titul od papeže Alexandra VI. v roce 1496 a nemálo přispěl k vytvoření španělského absolutismu XVI. a XVII. století, který byl současně politický i náboženský pod jednotnou pravomocí krále.

Její činnost. - Tribunál inkvizice dal omezit pravomoc biskupů v jejich diecézích, neboť místní inkvizice byla vyňatá z jejich pravomoci, a biskupům byla upřena soudní a trestní moc. *Suprema* se také snažila dostat pod svojí pravomoc i biskupy a nejtěžší případ byl proces proti toledskému arcibiskupovi Bartoloměji Carranzovi, jehož chtěla soudit inkvizice z bludařství. Případ však

přenesl do Říma papež Pius V., který energicky hájil výlučné právo Apoštolského stolce soudit biskupy. Carranzo byl tedy souzen římskou inkvizicí a zemřel v roce 1575. Jiným důvodem neshod mezi papeži a španělskou inkvizicí byla její přísnost, kterou se papežové snažili mírnit, a její závislost na panovníkovi, který si jí sloužil pro své politické zájmy. Inkvizice se také zabývala cenzurou knih podezřelých z bludařství, ale i to často sloužilo zájmům dvora, jako např. v případě zákazu uveřejnění 11. svazku monumentálních církevních dějin kardinála Baronia, neboť v něm upíral právo španělského krále na „Sicilskou monarchii“.

Vypovězení Židů. - Inkvizice bojovala i proti různým formám pověry, jako je věšectví a magie, které tehdy kvetly ve Španělsku i přesto, že proti nim už zakročovalo státní zákonodárství. Uváděla totiž v pochybnost nestrannost státních soudců. Její hlavní činností však byly zákroky proti odpadlým Židům, k nimž byli později připojeni muslimové, kteří zůstali ve Španělsku po ukončení arabské nadvlády a buď odmítali stát se katolíky, anebo se obrátili jen naoko. Nazývali je *moriscos*. Nebylo však možno se zbavit ani jedněch ani druhých a násilnosti pokračovaly. Padl jim za oběť v roce 1485 dokonce inkvizitor v Aragonu Petr Arbuès. To přimělo španělské vladaře k jejich vypovězení ze země. Mnoho španělských Židů se uchýlilo do Portugalska, ale tam žili za daleko horších podmínek, neboť král Manuel se rozhodl v roce 1497 vyhnat je i z Portugalska, ale chtěl, aby tam zanechali své bohatství. Byly pokusy je násilím pokřtít, ale tomu se vzepřeli biskupové. Židé vypovězení ze Španělska a z Portugalska se pak rozptýlili po středomořských zemích, zvláště Francii a Itálii. Dobře byli přijati v Nizozemí, kde přispěli k rozkvětu obchodu a nabyli moci. V Amsterdamu si postavili velkou synagogu, kterou přirovnávali k Šalamounovu chrámu. Také šířili kulturu země svého původu a vyskytlo se mezi nimi mnoho významných myslitelů, z nichž nejslavnější je Spinoza (+ 1632).

Stejný osud postihl Maury, jichž mnoho zůstalo v jižním Španělsku po pádu arabského panství. Katoličtí králové se obávali rozpadu náboženské a politické jednotnosti státu, snažili se je násilím obracet, a tak docházelo k hromadným křtům. I přes tento krutý způsob, který neměl nic společného s křesťanstvím, nebylo možno potlačit rasový rozdíl a boj pokračoval po celé XVI. století a v roce 1609 došlo k úplnému vyhoštění Maurů ze Španělska, což mu způsobilo těžké ekonomické a sociální ztráty.

Španělští luteráni. - Španělská inkvizice se zabývala také pronikáním protestantismu, který však byl velmi vzácný. Proti bludařům se užívalo postupu středověké inkvizice. Jejich potrestání předcházela *sermo generalis*,

jímž se mělo zapůsobit na obrácení odsouzených, jež se nazývalo *auto-da-fé*. Ve Valladolidu a v Seville došlo v letech 1559 a 1560 k upálení šesti bludařů na hranici. Ostatní španělští protestanté se vystěhovali do Německa a do Švýcarska. Mezi nimi byli Jan Diaz, Jakub a František z Enzinas. František pořídil překlad Nového zákona a pak odešel do Anglie, Petr Nunez Vela byl pak profesorem v Lausanne. Nejdůležitější je v této skupině lékař Michal Servet, který psal knihy o fyziologii, ale také se zajímal o astrologii a o teologii a napsal *Christianismi restitutio*. Jeho protitritátské myšlení však proti němu popudilo Kalvína, který ho dal odsoudit a upálit v Ženevě v roce 1553.

Od těchto protestantů, kteří povětšinou prošli vlivem luterského myšlení je třeba oddělit humanisty a literáty, kteří byli žáci Erasma, jejichž díla byla ve Španělsku mnoho čtena, a kteří vytvořili skupinu erasmiánů. Jejich představitelem byl Alfonso z Valdès. Jejich vliv se projevil i v Portugalsku. K této skupině patřil také v Portugalsku Damian z Goes, který však byl zasažen vlivem protestantismu, a byl proto odsouzen.

„Alumbroados“. - Daleko hlouběji byly zakořeněny v španělském náboženském životě a tradici některé pseudomystické sekty, jež se množily od konce XV. století a kvetly po celé další století. První z nich je případ františkána Ocany. Začali je nazývat *alumbrados* anebo v polatinštěné formě *illuminados*. Bylo v nich mnoho náboženského fanatismu a přehánění. Zdůrazňovali pouze rozjímání a naprosté umenšení osobnosti, někdy skrze přemrštěné náboženské úkony, takže někdy zabředli do určitých mravních poblouzení, jako byla např. smyslová lhostejnost. Jedna skupina byla odhalena v Toledu v roce 1529 a odsouzena. V roce 1546 se také konal inkviziční proces proti córdobské klarisce Magdaléně od Kříže, která tvrdila, že má charisma proroctví a extatická vidění, ale ve skutečnosti trpěla křečovými záchvaty. Ta se veřejně odpřísáhla své viny. Také Carranza byl obžalován na základě svých spisů, že je *alumbrado*, a byl proto pronásledován inkvizicí. Podobnému obvinění neunikli ani velcí světci, jako byl Jan z Avily, Ludvík z Granady a sama svatá Terezie Veliká. Hnutí *alumbrados* pokračovalo i v druhé polovině XVI. století a v XVII. století dalo podnět ke vzniku *quietismu* Michala de Molinos (+ 1696) a jeho spisu *Guia espiritual*, odsouzeného papežem Inocencem XI.

Španělská inkvizice v Nizozemí. - Když byla zorganizována inkvizice ve Španělsku, katoličtí králové se snažili o její zavedení v jejich dalších državách v Itálii a v Nizozemí, ale setkali se se silným odporem. V Neapoli došlo k vzbouření v letech 1547 a 1562. Také v Miláně se projevil odpor a sám svatý Karel Boromejský si nepřál, aby tam byla zavedena, a žádal papeže, aby

byl zachován starý způsob inkvizice. K daleko ostřejším reakcím došlo v Nizozemí, neboť tento nový tribunál vypadal jako porušení starobyklých zemských svobod. Karla V. donutila k jeho zavedení nejen čilá propagace luteranismu, který tam pronikal ze sousedního Německa, ale také výskyt sekty anabaptistů. Potlačení bylo tvrdé a v jeho čele stáli laičtí komisaři za pomoci církevních osob a zvláštních zákonů. Bludařství bylo považováno za urážku císařské výsosti. Stačilo k tomu, když někdo rozšiřoval protestantskou Bibli nebo spisy, anebo je měl a četl. Vynesení rozsudků smrti bylo velmi časté, takže se odhaduje, že během padesáti let bylo na smrt upálením odsouzeno asi 2.000 lidí. Byl to značný počet na tak malou zem ve srovnání se Španělskem. Tato krutá přísnost však nijak nezabránila šíření bludařství, naopak odcizila poddané španělské nadvládě a připravila půdu pro boj proti synu Karla V., Filipu II., a k vítězné revoluci.

4. Svatý Pius V.

Pius V. a reforma kurie. - Pius IV. zemřel 9. prosince 1565. Zasloužil se nejen o skončení Tridentského koncilu, ale také o zahájení reformy. Jeho nástupcem se stal 7. ledna 1566 kardinál Michele Ghislieri, rodák z Bosca v Piemontě. Jako mladík vstoupil k dominikánům, byl pak biskupem v Mondovii, v roce 1551 byl jmenován inkvizitorem v Lombardsku, pak komisařem Svatého officia v Římě a kardinálem v roce 1557 za Pavla IV. Nový papež byl přísný a horlivý a předsevzal si zreformovat kurii a Řím podle programu Pavla IV. a provést nařízení dekretů Tridentského koncilu. Povolal do Říma Mikuláše Ormaneta, který byl představitelem reformního hnutí v severní Itálii a pomáhal sv. Karlu v Miláně. S jeho pomocí se snažil přimět kardinály k přísnějšímu způsobu života, reformovat Datarii, Penitencieri a další tribunály a úřady kurie. Také se snažil o reformu římského kléru, který osobně vizitoval, jmenoval reformní komisi a přál kněžským konferencím. Mimoto byl velmi nakloněn teologii. Prohlásil svatého Tomáše Akvinského učitelem církve. Dále šířil úctu k Nejsvětější svátosti a podporoval katechetickou výuku. Trval také na povinnosti biskupů sídlit v diecézi, na vizitacích a konání synod a velkou péči věnoval zkoušce kandidátů na biskupství a na opatství, jež se konala v Římě.

Reforma řeholníků. - Pius V. také věnoval značnou pozornost reformě řeholníků podle pokynů Tridentského koncilu. Některé řády zrušil, mezi nimi humiliaty, mnichy z Monteavellana, jež spojil s kamaldulskými, některé odnože servitů a františkánů. Jiným, jako byli benediktini a španělští

konventuálové, uložil reformu a potvrdil nové řády a kongregace. Vůči jezuitům byl přísný. Uložil jim povinnou společnou chórovou modlitbu a složení slavných slibů před kněžským svěcením.

Přísnost Pia V. se však projevila především v jeho postupu proti bludařům prostřednictvím inkvizice, kterou posílil a zaměřil na vyhledávání a potírání bludařů zvláště v Itálii. Tím vzniklo v Římě ovzduší strachu, jež vzrůstalo na konci pontifikátu, když se rozšířilo, že bude vyhlášena „strašná“ reforma mravů.

Katechismus. - Provedení Tridentských dekretů se stalo hlavním předmětem snahy Pia V., jehož zásluhou bylo uskutečněno mnoho reforem navržených koncilem. Jedním z jeho nejvýznamnějších děl bylo uveřejnění Římského katechismu, o němž se hovořilo v Tridentu už od roku 1546. Původně se zamýšlelo sestavit obsáhlý katechismus, připojit k němu homiliář určený farářům a z něho pak pořídit malý katechismus pro mládež. Díla se chopil Pius V., který řídil dlouhé přípravné práce, v nichž pak pokračoval z jeho pověření kardinál Sirleto. Už titul naznačoval jeho obsah: *Kathechismus ex decreto concilii Tridentini ad parochos*. Měla to být příručka pro lidová kázání a převážnou zásluhu na jeho přípravě měli dominikáni. Proto v něm převládá tomistická nauka, také proto, že jezuité si dosud nevytvořili vlastní teologickou školu. Katechismus se záhy značně rozšířil, byl přeložen do italštiny a do němčiny a pak také do francouzštiny, a tak přispěl k obnově a pronikání katolického učení.

Liturgické reformy. - Pius V. pokračoval v provádění reforem, jež papeži svěřil Tridentský koncil i na liturgickém poli. Dal připravit úřední text breviáře, který byl vytištěn v roce 1568 a v roce 1570 ukončil náročnější reformu misálu, na níž má význačnou zásluhu kardinál Sirleto, který vyloučil omyly, zjednodušil jeho texty a dodal mu organickou jednotu, která dosud scházela. Nebylo však možno provést reformu rituálu. Zabýval se jí později kardinál Santori a rituál schválil až v roce 1614 papež Pavel V.

Pius V. a Španělsko. - Pius V. byl také politicky činný, zvláště v otázce katolické obnovy a hájení křesťanství. Politická situace byla v jistém smyslu příznivá zásahům Svatého stolce, neboť Evropu ovládalo Španělsko, jež bylo katolickou velmocí a také ostatní katolické státy byly v podstatě nakloněny dílu katolické obnovy. Přesto se však stále více projevuje odpor vůči snahám papežů na politickém poli vlivem vzrůstajícího státního absolutismu, který dozrává v Evropě v druhé polovině XVI. století a jehož největším představitelem se stal španělský král Filip II. Papež Pius V. se ocitl v těžkých rozporech s Filipem II., který byl sice upřímným a horlivým zastáncem katolické věci

v Evropě, ale současně tvrdým obhájcem státního absolutismu zaměřeného proti právům a výsadám církevní pravomoci. K hlavním střetnutím došlo kvůli případu nešťastného toledského arcibiskupa Bartoloměje Carranzy, jehož uvrhla španělská inkvizice do vězení pro podezření z bludu, když řízení proti němu přenesl Pius V. k sobě do Říma. Mimoto Filip II. vyvolal protesty Pia V., když si přivlastňoval starou výsadu týkající se sicilského království - *Monarchia sicula* - v království neapolském a kvůli dalším právním otázkám tam i v Miláně.

Bula „In Coena Domini“. - Na obranu církevních výsad vyhlásil papež v roce 1568 bulu *In Coena Domini*, v níž vyhlásil církevní tresty proti zlořádům a přehmatům světské moci zasahujícím na církevní pole s podotknutím, že její obsah tvoří trvalý zákon.

Lepanto. - Činnost Pia V. se projevila při obraně katolicismu v náboženských bojích ve Francii, Nizozemí, Německu a Polsku. Jeho velkou zásluhou bylo zorganizování spojenecké ligy proti Turkům, jejímž výsledkem bylo velkolepé vítězství u Lepanta. Malta byla obklíčena od roku 1565 a byl ohrožen i Kypr. Nikosia padla v roce 1570. Papež si přál, aby do Ligy vstoupili všichni křesťanští vládci a pozval také Rusko. Podařilo se mu získat Španělsko, Benátky a výpravy se zúčastnila také papežská flotila pod velením Marcantonio Colonna. Také šlechtici neapolského království vyslali ozbrojené lodi. Křesťanskému loďstvu velel Don Juan z Rakouska, který porazil turecké loďstvo 7. října 1571. Tím zmizelo turecké nebezpečí ve Středomoří, i když středomořská doprava byla ještě po dvě staletí znepokojována tureckými piráty.

Exkomunikace královny Alžběty v roce 1570. - Nicméně neúspěšný byl zákrok Pia V. ve prospěch pronásledovaných katolíků v Anglii za vlády královny Alžběty. I přes násilné zavedení „anglikánského“ náboženství, žilo tam dosud mnoho katolíků, kteří doufali v katolickou obnovu, kdyby zasedla na anglický trůn nešťastná skotská královna Marie Stuartovna, která byla donucena v květnu 1563 utéci se pod ochranu Alžbětinu do Anglie. Pius V. podporoval politické plány Španělska pro případné vylodění v Anglii a stejně tak měl kladné stanovisko ke vzpouře skupiny šlechticů 15. listopadu 1569. Vzpouře se však nezdařila a vyvolala silnou odvetu Alžbětinu a tvrdší zacházení s Marií Stuartovnou. Tehdy v naději, že pomůže katolíkům k vítězství, Pius V. uvedl 25. února 1570 ve skutek, o čem již dávno uvažoval: slavnostně vyloučil z církve královnu Alžbětu, neboť upadla do kacířství, a proto ztratila trůn a poddané nezavazoval více vůči ní slib věrnosti. Toto opatření bylo nejen oprávněno středověkým pojetím papežské moci, ale také odpovídalo politické činnosti potridentských papežů. Z praktického hlediska

však naprosto selhalo, poněvadž nebralo v úvahu skutečnou situaci v Anglii, kde vzbudilo ostrou polemiku protestantů proti katolickému učení a zavedlo královně vhodnou příležitost k zesílení tlaku proti katolíkům. V roce 1571 dala schválit parlamentem tři zákony, podle kterých měli být potrestáni jako zrádci ti, kteří by upírali Alžbětě právo na trůn a nazývali by ji bludačkou anebo rozkolnicí, anebo kdo by přijali z Říma buly, dary a reskripty, anebo žádali o dispenze a rozhřešení. Mimoto ustanovila další soudní dvůr, který měl soudit všechny ty, kdo by neuznávali nejvyšší moc královny nad církví.

5. Řehoř XIII. a Sixtus V.

Po smrti Pia V. 1. května 1572 byl zvolen jeho nástupcem kardinál Hugo Buoncompagni, který si zvolil jméno Řehoř XIII. a během svého dlouhého pontifikátu pokračoval v díle katolické obnovy v Evropě.

Řehoř XIII. - Jak vyhlásil ve své první konzistoři 30. května 1572, předsevzal si posílit protiotomanskou politiku svého předchůdce a podporovat provedení tridentských dekretů a reformu církve. Zvláště trval na rezidenci biskupů, zabýval se jejich jmenováním a podporoval obnovné snahy především v Itálii diecézními a provinčními synodami po vzoru sv. Karla Boromejského v Miláně.

Také pečoval o zakládání seminářů. Řehoř XIII. uvedl v život tridentské zákony o řeholnicích a schválil nové, např. doplnění konstitucí barnabitů, voršilek a theatinů, zatímco začal rozkvétat řád kapucínů, kteří se šířili i mimo Itálii, a zvláště jezuitů, takže jeho pontifikát byl zlatým obdobím jejich rozvoje.

Římské koleje. - Do obnovného díla papežova a do rozvoje jezuitského řádu vstupovalo také zakládání národních kolejí v Římě. Byly založeny Germanicum a Hungaricum, jež byly později spojeny, a koleje anglická, řecká, maronitská a arménská a postavena velkolepá budova pro Římskou kolej v roce 1585, která se stala filozoficko-teologickou školou pro všechny národy světa a později se pojmenovala podle Řehoře XIII. Gregoriánskou univerzitou. Jméno Řehoře XIII. bylo také spojeno s gregoriánskou reformou kalendáře provedenou v roce 1582, s vydáním církevního zákoníku *Corpus iuris canonici* a s objevením katakomb.

Diplomatická činnost Svatého stolce. - Program katolické obnovy církve se nyní zaměřil na Francii, rozdělenou boji katolíků s hugenoty, na protestantské země Anglii, Holandsko a Švédsko a na Německo, kde bylo dosaženo trvalého úspěchu a kde se podařilo uskutečnit tridentskou reformu, položit hráz

šíření protestantismu a začít se znovunabýváním katolických pozic. Katolická obnova také zaznamenala úspěch v Polsku a upevnila se proti odporu protestantů díky činnosti papežských nunciů a jezuitů. Řehoř XIII. řídil toto velké dílo častým vysíláním nunciů k panovníkům a k biskupům, takže jeho pontifikát je považován za zlaté údobí papežské diplomacie, jež se projevuje v Evropě, v níž tehdy žily duchovní osobnosti, které hluboce chápaly problémy doby a byly věrné Svatému stolci a programu katolické obnovy.

Pokus o křížové tažení. - Řehoř XIII. pokračoval v cestě započaté už Piem V. a snažil se o sjednocení katolických velmocí v spojenecké lize. Chtěl pro ni získat především Španělsko a Benátky. Benátky se však bály o své obchodní zájmy a v roce 1573 učinily tajnou smlouvu s cařihradským dvorem, což vzbudilo papežovu nevoli.

Také španělský král Filip II. začal vyjednávat se sultánem a uzavřel s ním příměří, takže snahy Řehoře XIII. vyzněly naprázdno a k vojenskému tažení proti úhlavnímu nepříteli křesťanstva nedošlo.

Opozice Filipa II. - Činnost papežova se setkala s opozicí Filipa II. kvůli politice, kterou vedl španělský král ve svých panstvích v Itálii, v milánském vévodství a v království neapolském. Řehoř XIII. toužil dospět k všeobecné dohodě, ale střetl se s absolutismem Filipa II., který se zvláště zatvrdil kvůli vládě v „Sicilské monarchii“.

Banditství. - Vláda v papežských státech byla však v době Řehoře XIII. slabá a nešťastná. Pohroma banditství, jež kvetlo tehdy v celé Itálii, byla způsobena dlouhým obdobím míru, neboť vojáci byli tehdy nezaměstnaní a byli chráněni místními šlechtici. Banditství se rozšířilo zvláště v římském okolí a marné byly papežovy snahy je potlačit. Odhadovalo se, že tehdy bylo na 20.000 banditů; na tu dobu to byla skutečná armáda.

Sixtus V. (1585-90). - Banditismus se podařilo omezit přísným postupem teprve nástupci Řehoře XIII. Papežem byl tehdy zvolen kardinál Felix Peretti z Montalta, františkán, který si zvolil jméno Sixtus V. Hned po zvolení vyhlásil konstituci na potlačení banditismu, stanovící trest smrti pro ty, kteří nosili zbraně. Především chtěl zasáhnout ty, kteří bandity podporovali a sám dal příklad přísnosti, někdy přehnané, když např. odsoudil na smrt hraběte Pepoli v Bologni. Se stejnou přísností postupoval proti jiným zločinům a nemravnostem. Časté vynášení trestu smrti vzbudilo odpor současníků vůči papeži.

Církevní státy. - Jednou z hlavních snah Sixta V. bylo vytvoření moderního státu z církevních území podle požadavků doby. Vytvořil námořní válečnou flotilu, začal s vysušováním bažin v okolí Říma, od něhož však bylo po jeho

smrti upuštěno. Zahájil zdravou finanční politiku umístěním pokladu v Andělském hradě jako finanční rezervy.

Římská kurie. - V řízení církve Sixtus V. uskutečnil důležité reformy na římské kurii. Bulou *Postquam verus* z 6. prosince 1586 upravil strukturu kardinálského kolegia, jež trvala až do Druhého vatikánského koncilu. Vyhověl tak mnohým hlasům, jež se ozvaly v plánech pro reformu už od XIV. století. Stanovil přísné normy pro výběr kardinálů, počet kardinálů zvýšil na 70, aby mohly být zastoupeny všechny národy, a určil jejich titulární kostely. Další reforma se týkala stálé organizace kongregací. Už od první poloviny století zmizela důležitost konzistoří, zatímco převládal zvyk jmenovat pro vyřízení jistých záležitostí kardinálské komise, nazývané kongregacemi, z nichž některé měly trvalý charakter, jako např. Kongregace pro Index, Kongregace pro inkvizici, Kongregace pro Tridentský koncil, jež měla uvádět v život a vykládat tridentské dekrety, a Kongregace pro biskupy, která měla rozhodovat spory mezi biskupy. Sixtus V. k nim v roce 1586 připojil pátou Kongregaci řeholníků a bulou *Immensa aeterni Dei* z 22. ledna 1588 pozměnil a rozvinul jejich stanovy. Stanovil počet kongregací na patnáct a každé z nich určil přesně úkol, týkající se řízení církve a papežských států. Mezi novými kongregacemi byla Kongregace konzistoriální, jež se měla zabývat zřizováním nových diecézí a udělováním vyšších úřadů, o nichž bylo rozhodnuto v konzistořích, dále Kongregace signatury milostí, jež měla zkoumat žádosti o udělení milostí a výsad, které nespádaly pod běžné tribunály, a Kongregace ritů a obřadů, jež měla pečovat o zachovávání starých zvyků a důstojnosti obřadů a měla přidělenou reformu liturgických knih a svatořečení svatých.

Barokní umění v Římě. - Všeobecné pokyny Tridentského koncilu sloužily Sixtu IV. při provádění těchto reforem, jež proměnily římskou kurii v moderní zřízení, jež bylo na výši a odpovídalo požadavkům doby. Stejně horlivě si Sixtus IV. počínal i jinde. V roce 1587 založil ve Vatikánu tiskárnu a dal ji pod pravomoc jedné z nových kongregací, zbudoval pro Vatikánskou knihovnu nový skvostný prostor, dnešní Sixtinský sál, který tvoří dnes součást Vatikánských muzeí, a zamýšlel také zbudovat ústřední církevní archiv pro celou Itálii. K jeho jménu se váží i jiné skvostné stavby, např. Lateránský papežský palác, Vatikánský palác, nové papežské sídlo na Kvirinále, kopule baziliky sv. Petra, obelisky na římských náměstích. To vše bylo součástí plánu katolické obnovy. Toto barokní umění, které dnešek znovu plně oceňuje a jež se podivuhodně rozvíjelo během prvních desetiletí XVII. století mělo svou slavnostností a velkolepostí vyjadřovat ducha, který ovládal tridentskou reformu, a vítězství katolické víry nad protestantismem. Sám Řím, hmotně i duchovně obnovený,

měl se stát svědkem a příkladem. Ve skutečnosti se jeho stavby a jeho umění rozšířily a prosadily v celé Evropě.

Snahy o katolickou obnovu v Anglii v roce 1588. - Daleko nesnadnější však bylo provádění katolické obnovy v zemích, kde převládl anebo které ohrožoval protestantismus. Filip II., který vládl nejmocnějšímu politickému a vojenskému státu, ji všemožně podporoval, ale zároveň s ní směřoval své vlastní politické zájmy a vlastní plán na ovládnutí Evropy. Sixtus V. mu pomáhal finančně i morálně v jeho podniku proti Anglii, v duchu politiky Pia V., ale vojsko, které Filip II. shromáždil, aby se vylodilo na ostrově a nastolilo tam jeho vládu, bylo poraženo a zničeno Angličany v roce 1588. Tažení byl dodán charakter silně náboženský, neboť všude v kostelích se za jeho úspěch konaly čtyřicetihodinové pobožnosti, a porážka byla těžkou ranou nejen pro Filipa II. v Evropě, ale zvláště pro katolíky v Anglii, kteří tam začali být krutě pronásledováni. Protestanté vymysleli ve prospěch své víry legendu o „nepřemožitelné armádě“, jež měla být podle nich zničena bouří, kterou na ni seslal Bůh. Ve skutečnosti to byla jejich vojenská a námořní přesila, jež byla příčinou porážky.

6. Náboženské války ve Francii a smíření s Jindřichem IV.

Protestantismus ve Francii a hugenoti. - Francie byla už téměř po půl století dějištěm krvavé náboženské války, jež způsobila nesmírné škody církvi a jejím institucím. Vzhledem k blízkosti Německa tam pronikly luterské názory a názory švýcarských reformátorů a anabaptistů. Jejich šíření napomohl i postoj Františka I., který byl z politických důvodů spojencem německých protestantů a toužebně si přál jednotu různých protestantských a katolických skupin, a tak vzbudil odpor pařížské teologické fakulty. Jeho syn Jindřich II. (1547-1559), setrval v této proněmecké politice, ale ve Francii se postavil proti protestantům a shodl se s Pavlem IV. na inkvizici ve svém království. Mezitím pronikal do Francie kalvinismus, díky usilovné propagandě šířené Kalvínem a jeho žáky z Ženevy. Kalvinismus přijaly šlechtické rodiny, zvláště Bourbonové, kteří byli v přímé příbuzenské linii s vládnoucí rodinou s králem navarrským Antonínem a jeho bratrem Ludvíkem z Condé. Zreformovaní se zorganizovali ve společenství v čele s kazateli, kteří přišli ze Ženevy. V květnu 1559 konali v Paříži národní synod, který zveřejnil vyznání víry, nazvané „Galikánské vyznání“. Nazývali se hugenoti, snad podle švýcarského výrazu *Eindgenossen*, a během vlády Františka II. (1559-1560) se snažili násilím dosáhnout veřejného uznání.

Kateřina z Medici. - Po smrti krále vládla přešla do rukou desetiletého Karla IX. za regentství královny-matky Kateřiny z Medici. Šlechta však byla rozdělena na dvě skupiny: jedna, v jejímž cele stála rodina Guise, otevřeně podporovala katolickou stranu, zatímco druhá, v čele s Ludvíkem z Condé a admirálem Coligny a jinými, se hlásila k hugenotům. Kateřina se snažila o politický kompromis mezi oběma stranami. Přerušila procesy proti hugenotům a svolala do Poisy v roce 1561 náboženské rozhovory, jichž se zúčastnily osobnosti obou stran, ale bez praktických výsledků. Hugenoti vyšli posílení a byli po vydání ediktu o toleranci 17. ledna 1562 stále odváznější, neboť se jim dovoľoval kult i mimo města. Měli se však vystříhat všech násilností, nevyžadovat daně a vrátit, co ukradli katolíkům. Ale kazatelé přišli ze Ženevy je popouzeľi, aby tyto podmínky nezachovávali, a hlásali, že je nutno naprosto potlačit „katolickou modloslužbu“. To vyvolalo reakci katolíků spojenou s násilnostmi na obou stranách, např. vraždění ve Vissy 1. března 1562 ze strany lidí vévody z Guisa, který byl z pomsty zabit v Orléansu 18. února 1563.

Z lásky k míru v království uzavřela Kateřina z Medici smlouvu s oběma stranami - smlouvu v Ambroise v březnu 1563 -, kterou ukončila náboženskou válku. Ale neshody, z vůle hugenotů nabýt ve Francii vrchu, byly podporovány i finančně Německem a Anglií. Mírem v Saint-Germain v srpnu 1570 získali dovoľení všude ve Francii provozovat své náboženství vyjma Paříže a směli zastávat všechny státní úřady a ponechat si čtyři pevnosti jež obsadili. K upevnění tohoto míru zprostředkoval Coligny, který měl vliv na Karla IX., sňatek své sestry Markéty s navarrským králem Jindřichem, vychovaným svou matkou Janou Albret kalvínsky. Ke svatbě došlo 18. srpna 1572 v Paříži, kam se sjela velká část hugenotské šlechty se 4.000 ozbrojenci. Kateřinu znepokojila převaha Colignyho a chtěla se ho zbavit jedním z oněch zrádných atentátů, k nimž běžně docházelo na obou stranách. Atentát se však nepodařil a královna tedy pohnula slabého Karla IX. k vydání rozkazu, aby byli pobiti všichni hugenoti, kteří přišli do Paříže. K vraždění došlo v noci na 24. srpna - v tzv. „Bartolomějské noci“ - a v následujících dnech pokračovalo v provinčních městech. Počítá se, že na 5.000 hugenotů bylo násilně zavražděno. Mezi prvními byl Coligny, ale Jindřichovi z Navarry a jiným se podařilo zachránit zapřením kalvínské víry.

Ať byla situace pro katolíky sebetěžší a ať proti nim spáchali hugenoti sebevětší násilnosti, přece bartolomějské vraždění nelze nijak ospravedlnit. Aby francouzský dvůr ze sebe strásl zodpovědnost, snažil se vraždění představovat jako nutnou reakci na předpokládané vzbouření hugenotů a jako

vítězství, jež natrvalo porazilo jejich moc ve Francii. Tyto zprávy byly sděleny do Říma počátkem září a na ně se spolehl Řehoř XIII., který neznal pravdu, když přikázal v Římě zpívat *Te Deum* a vyhlásil svátky na oslavu zničení bludařství ve Francii. Vyvraždění hugenotů však zdaleka nemělo tento předpokládaný výsledek. Naopak vypukla nová válka, vedená během vlády slabého Jindřicha III. (1574-1589), jenž vydal hugenotům nový dekret náboženské svobody, která však byla omezena následujícím ediktem vydaným v Poitiers v září 1577.

Proti této rostoucí síle hugenotů uzavřeli katolíci v roce 1577 „Svatou ligu“, aby si zachovali katolickou víru, krále a zem. Pod vedením vévody z Guisy Jindřicha, měla liga u lidu velký úspěch a zvenku ji podporoval Filip II., který se snažil vyloučit navarrské z nástupnictví na trůně. Tento problém nastal v roce 1584 po smrti Františka, bratra Jindřicha III., neboť byl bezdětný, a dědicem trůnu byl Jindřich Navarrský, který se vrátil v roce 1575 ke kalvinismu. Aby tomuto nároku zabránili, Liga a Filip II. získali od papeže Sixta V. konstituci, v níž byl Jindřich prohlášen kacířem a tím v roce 1585 padlo jeho právo na korunu. Ale situace se zhoršila sporem krále Jindřicha III. s Ligou a jejími vůdci, takže došlo k zavraždění Jindřicha z Guisy a jeho bratra kardinála Ludvíka, arcibiskupa z Liensu. Ale lid se vzbouřil proti králi. Ten byl donucen dát se na stranu hugenotů, ale byl zabit v roce 1589 jedním fanatikem. Liga naopak ovládala Paříž.

Sixtus V. a Jindřich Navarrský. - Sixtus V. se postavil na stranu Ligy pod vlivem Filipa II. a v roce 1590 s ním uzavřel spojení, jehož cílem byla obnova katolické víry ve Francii. Pak si však uvědomil, že toto spojení sloužilo více Španělsku než církvi a že vláda Filipa II. ve Francii nebude nikdy přijata. Proto se stáhl a traktát nepodepsal, ač na něj Filip a Liga činili silný nátlak. On sám zaujal vyčkávací postoj v naději, že se podaří obrátit Jindřicha IV., což by znamenalo skutečné rozřešení náboženské války ve Francii.

Spor s Filipem II. vyjevil také obavy Sixta V. a jeho snahu osvobodit Svatý stolec od ochrany Španělskem, které směřovalo své politické zájmy se zájmy církve. Za této napjaté situace zemřel papež krátce nato, 27. srpna 1590.

Urban VII., Řehoř XIV., Inocenc IX. - Pak následovaly za sebou tři krátké pontifikáty: Urbana VII. (od 14. do 27. září 1590), Řehoře XIV. (od 5. prosince 1590 do 16. října 1591) a Inocence IX. (od 29. října do 30. prosince 1591). Druhý z nich pokračoval ve Francii ve válce proti Jindřichu IV. Navarrskému. Mimoto podporoval katolickou reformu, vydal dekret o zkoušce biskupů, jak

ji doporučoval Tridentský koncil, a změnil právo azylu, proti němuž se postavily katolické státy, neboť ztěžoval vykonávání spravedlnosti.

Klement VIII. (1592-1605). - V posledních konklávech byl odsunut stranou vliv španělského krále, který se vždy snažil prosadit svého kandidáta. Tak tomu bylo i po smrti Inocence IX. Tentokrát byl kandidátem kardinál Santoro, ale místo něho byl zvolen kardinál Hypolit Aldobrandini, který si zvolil jméno Klement VIII. I on sice vyhovoval Španělsku, avšak méně.

Nový papež musel řešit těžkou otázku uznání Jindřicha Navarrského za francouzského krále. Zpočátku podporoval Filipa II., neboť nevěřil slibu Jindřichovu, že se obrátí na katolickou víru, neboť už to učinil předtím dvakrát, ale pak se zase vrátil ke kalvinismu. Aby překlenul odpor papežův, král se na něj přímo obrátil 8. října 1592 velmi uctivým listem. Klement VIII. váhal a nechtěl hned přijmout vyslance, jež chtěl Jindřich vyslat do Říma. V jeho prospěch však zasáhli u papeže vyslanci Benátek a Florencie, kteří měli především na mysli oslabení španělského vlivu na církev, zatímco ve Francii se katoličtí členové Ligy sbližovali s katolickými straníky Jindřichovými a pařížský parlament odmítl přijmout za královnu Isabellu, dceru Filipa II., jež byla zasnoubená cizozemskému knížeti.

Odpřísáhnoutí bludu Jindřichem Navarrským. - 25. července 1593 Jindřich Navarrský podnikl rozhodný krok a v historickém kostele sv. Diviše se zřekl svého kalvínského bludu a obdržel od některých biskupů, pod podmínkou papežova schválení, rozhřešení od vyloučení z církve Sixtem V. v roce 1585. Bezpochyby tu hrály hlavní roli politické důvody, ale není možno zcela tvrdit, že to bylo pouze politické gesto.

Nedůvěra Říma. - Klement VIII. se nacházel v těžké situaci. Španělsko naléhalo, aby se dal na stranu Filipa II. a nevěřil činu Jindřichovu, který měl považovat za pokrytecký. Papež sám byl nejistý, ale byl stejně znechucený nátlakem Španělska. Španělskému vyslanci řekl: „Jsou zlé časy, neboť všechno je v rukou jediné mocnosti, totiž španělského krále.“ V Římě zase kolovaly spisy církevních právníků a teologů proti rozhřešení Jindřichově. Na Kongregaci inkvizice panovalo rozdělení. Koncem listopadu 1593 Klement VIII., přijal soukromě - nikoliv jako vyslance - navarrského knížete, jehož vyslal král Jindřich, ale neudělil hned žádané rozhřešení. Mezitím ve Francii se stále více katolíků přidávalo na Jindřichovu stranu. Ten byl tedy 27. února 1594 korunován a pomazán na francouzského krále v Chartres a 22. března triumfálně vstoupil do Paříže.

Nebezpečí galikanismu. - Váhání a vyčkávání papeže s uznáním krále vyvolalo zvláště mezi advokáty pařížského parlamentu upevnění galikánských

myšlenek, jež se vytvořily už v první polovině XV. století a zesílily během Tridentského koncilu. V roce 1594 napsal advokát parlamentu Petr Pithou knihu *Libertés de l'Église gallicane*, kterou věnoval Jindřichu IV. V 83 článcích vypočítává zásady, různého původu a různé hodnoty, o těchto výsadách, jež vymáhala francouzská církev na Svatém stolci. Jak bylo řečeno na počátku, tyto svobody nebyly považovány za přehnané výsady, nýbrž za přirozená anebo všeobecná práva francouzské církve. Bylo skutečně vážné nebezpečí rozkolu a hovořilo se o založení národní církve s vlastním patriarchou, nezávislým na papeži.

Poselstvo Jindřicha IV. v Římě a jeho rozehřesení. - Klement VIII. přijal v listopadu 1594 nové poselstvo Jindřicha IV., v němž byl schopný a věrný právník Arnaut d'Ossat. Jednání byla na dobré cestě, když do Říma došla zpráva o vyhnání jezuitů z Francie 1. ledna 1595. Byli obviněni, že chystali atentát a zavraždění krále a že byli „otroky Španělska“. Nicméně papež zůstal klidný podle moudré rady svého zpovědníka Baronia, který podporoval rozehřesení. 12. července přijal úřední vyslance, biskupa z Evreux Du Perrona a poté, co vyhlásil modlitby a vypracoval podmínky, 17. září 1595 vyhlásil v bazilice sv. Petra rozehřesení Jindřicha IV. Podmínky byly přijaty jeho šesti zástupci. Mimo jiné se v nich žádalo o uplatnění tridentských dekretů „vyjma těch věcí, jež nebylo možno uskutečnit, aniž by se rozjitřil pokoj království“.

Mír, který byl Francii vrácen po 35 letech náboženských válek, a návrat onoho národa mezi katolické mocnosti Evropy přinesly církvi a Svatému stolci mnoho užitku. Okolnosti postupu protestantismu a katolické obnovy posloužily absolutistickým sklonům Španělska Filipa II., který, ač upřímný katolík, ztotožňoval vlastní národnostní záměry s dobrem církve, jako by to vyžadovala služba Bohu.

Nátlak Filipa II. - Také jeho vnitropolitický postoj církvi škodil, neboť Filip bránil přímým stykům španělské církve se Svatým stolicí a vládl jí prostřednictvím inkvizice, jež byla tak ponížena na státní instituci. Této politice byly nakloněny některé církevní osobnosti toužící po církevních úřadech a teologové a kanonisté, kteří si tak ospravedlňovali své absolutistické tendence. Vůči papežské kurii užíval Filip II. současně nátlaku a korupce, zvláště v konkláve, a proto lepší církevní představitelé se dovolávali svobody církve.

Zneužívání církevní moci Španělskem se projevovalo ještě tíživěji na jeho italských územích v Miláně a v Neapoli, kde zavedla tradici regalismu, kterou si pak sloužili jurisdikcionalisté v XVIII. století. Výhodné pro Svatý stolec a pro posílení papežských států a umenšení španělského vlivu v Itálii bylo

znovuzískání Ferrary, jež se z léna stala v roce 1597 nedělitelnou součástí území pod politickou mocí papežů.

Díky nové situaci, jež se vytvořila ve Francii, a zásluhou rozvážné politiky Klementa VIII. dosáhl Svatý stolec na konci jeho pontifikátu větší svobody. Po zmírnění vlivu Španělska byla situace vyrovnávána Francií, která se stala jeho hlavním soupeřem.

7. Náboženské hnutí

Činnost papežů směřující k uplatňování tridentských dekretů měla spíše ráz disciplinární a vedla k jistému formalismu a k velkému konformismu. Vedle toho bylo dosaženo výborných výsledků v lepší organizaci a církevním životě. Tomu přáli reformní biskupové potridentské doby, jejichž hlavním představitelem byl sv. Karel Boromejský ve své milánské diecézi a celé své církevní provincii. Jiní italští biskupové, i když si nezískali stejnou prestiž, nicméně úspěšně prováděli ve svých diecézích reformu, dodržováním tridentských dekretů, zvláště zakládáním seminářů a katechetickou výukou. Pak se dále vyvíjí, především v Itálii, náboženské hnutí, jež se projevuje na poli zbožnosti, mystiky a posvátného umění.

Řeholní řády v Itálii. - Různé řády a kongregace, založené v první polovině XVI. století, se šířili i mimo Itálii, zvláště tam, kde jim přáli biskupové a klérus. Zvláště rychle se rozšířili jezuité, kteří zakládali koleje a řídili semináře, a kapucíni, kteří se oddávali lidovému kázání, a tak byli lidu nejbližší.

Sv. Filip Neri a Oratorium. - V Římě vzkvétala náboženská hnutí od počátku XVI. století a k nim přibýlo nové založení - Oratorium sv. Filipa Neri. Narodil se ve Florencii v roce 1515 a do Říma přišel v roce 1533 nebo 1534. Zde byl v roce 1551 vysvěcen na kněze a usadil se při Bratrstvu charity, založeném už v roce 1524 nedaleko kostela sv. Jeronýma. U sv. Jeronýma byl jakýsi kněžský dům, kde se z popudu sv. Filipa konaly skutky křesťanské lásky a duchovní správa, zvláště se tam v kostele zpovídalo. Tam začínalo Oratorium, které dostalo konečnou podobu v roce 1565 a jemuž sv. Filip vtiskl zcela nový ráz. Působilo totiž vedle dalších institucí a zabývalo se jako ony konáním skutků křesťanské lásky, ale také činností duchovně-kulturní. Při schůzkách Oratoria se četly životy svatých, hovořilo se o duchovních spisech, zpívaly se starobylé chvály, anebo nové, složené pro Oratorium.

Oratorium Filipovo je nejdůležitější výraz římské potridentské spirituality a zapůsobilo hlubokým dojmem na Řím oné doby, neboť do něho vstupovaly

osobnosti, jako byl pozdější slavný církevní historik Cesare Baronio. Pius V. neviděl novou instituci příliš dobře, ale Řehoř XIII. jí přál. V roce 1574 Filip získal nové sídlo nedaleko kostela sv. Jana Florentanů, ale odtud byl vyhnán už za rok, a proto obdržel od papeže zchátralý kostel P. Marie ve Valicelle, který dal zbořit a na jeho místě postavit nový velký kostel, zvaný Chiesa Nuova. Nové sídlo se mělo podle Filipa stát střediskem duchovního života a kultury, a proto dal zbudovat velkou knihovnu, pro níž sbíral staré rukopisy a odborné knihy. Tato knihovna velmi ovlivnila celý Řím XVII. století. Oratorium dalo v roce 1575 vznik nové kongregaci kněží a kleriků, kteří se rozšířili především v městech papežských států a v jižní Itálii v Neapoli a v Palermu, ale také na severu Itálie, kde kongregace oratoriánů absorbovala některé místní starší instituce.

Oratorium sv. Filipa bylo nejlepším výrazem náboženského života v Římě koncem XVI. století a přispělo k jeho obohacení novou školou spirituality, která se vyvíjela po celé XVII. století.

V Itálii však tehdy vznikly i jiné menší instituce, jako např. Kongregace Velké Matky Boží, kterou v Luce založil sv. Jan Leonardi (+ 1609).

Reformní a duchovní hnutí ve Španělsku. - V téže době kvetlo náboženské hnutí ve Španělsku a začínala duchovní obnova Francie. Španělsko charakterizují velké postavy světců, kteří byli zakladateli anebo reformátory řádů. Sv. Jan z Boha (+ 1550) založil v Granadě řád milosrdných bratří, nejprve jako společenství laiků, kteří konali skutky křesťanské lásky, zvláště v nemocnicích. V roce 1572 je schválil jako řád s řeholí sv. Augustina Pius V. Sv. Petr z Alcantary (+ 1560) zreformoval františkány, a tak dal vznik nové větvi zvané „bosáci“ anebo „alcantarští“.

Sv. Terezie Veliká a reforma karmelitánů. - Sv. Terezie z Avily (+ 1582) se zabývala reformou ženských karmelitánských klášterů. Pius IV. ji k tomu dal schválení a pravomoc. S dovolením generála řádu Giovan Battista Rossiho (+ 1578) byla reforma zavedena i v mužských klášteřích (1568). Nejprve byly obtíže s řeholníky provincií, takže s radostí bylo uvítáno zřízení zvláštní provincie oddělené od „zutých“ v roce 1581, pak opět uvnitř reformy samé mezi přísným směrem P. Mikuláše od Ježíše Marie Dorii (+ 1594) a umírněným směrem P. Jeronýma Graciána od Matky Boží (+ 1614). Když bylo od Sixta V. získáno uzákonění reformy rozhodnutím Kongregace (1587), získala se tím plná právní nezávislost na generální kapitule řádu v Cremoně v roce 1593.

Sv. Terezie napsala mnoho děl a je oslavována jako „mystická doktorka“. Na tomto poli byl činný i sv. Jan od Kříže (+ 1591), karmelitán a spolupra-

covník tereziánské reformy. Jeho díla vytvářejí nejdůležitější teologický systém mystiky moderní doby, který vychází z jeho osobní zkušenosti a dovádí duši přes očistění smyslů a osvětlení až k sjednocení s Bohem.

Hnutí duchovní obnovy ve Francii. - Španělské duchovní hnutí ovlivnilo i Francii, kde snaha po duchovní obdobe kvetla i v době náboženských válek, a čerpalo inspiraci i od náboženského hnutí v Itálii.

Náboženský mír, který začal s rozhrěšením Jindřicha IV., velmi prospěl a podnítil katolickou obnovu země. Po 35 letech bojů se octly mnohé kostely a kláštery v troskách, ale nastal i mravní úpadek. Na druhé straně Francie měla dobré biskupy a sám král Jindřich IV. měl zájem na rozkvětu katolictví a na obrácení hugenotů. Také Klement VIII. velmi zdůrazňoval zavedení reformy církve ve Francii podle myšlenek Tridentského koncilu a naléhal na krále, aby dal zveřejnit dekrety koncilu. Proti tomu se stavěli galikáni, kteří se domnívali, že jsou tím ohrožena práva krále a svoboda francouzské církve. Výnos krále o uveřejnění dekretů tedy v roce 1600 padl kvůli jejich odporu.

V těchto snahách pokračoval Pavel V., jak vyplývá např. z pokynů daných nunciu v Paříži Barberinimu v roce 1604, a ostře se postavil proti galikánským tendencím a zasahoval u episkopátu a kléru, aby přijali Tridentský koncil. Reformní dekrety byly pak přijaty na shromáždění kléru 7. července 1615, i přes neklid vzbuzený galikány a hugenoty, a byly pak potvrzeny přísahami biskupů a vyhlášeny na provinčních synodách. Velmi se o to zasloužili kardinál Du Perron a nuncius Ubaldini.

V tom okamžiku už obnova církve ve Francii naplno probíhala. Značně k ní přispívali jezuité, kteří se tam směli navrátit v roce 1603 a snažili se o intenzivní pronikání, reforma benediktinů založením nových kongregací v Saint-Vannes a maurinskou, rozšíření kapucínů, obdivovaných pro strohost života, mezi něž vstupovaly i vysoce postavené osobnosti a kteří se vyznamenali jako kazatelé a vyvracením kalvinismu. Neméně významné bylo zavedení španělské karmelitánské reformy Barborou Acarie, jež zřídila v Paříži středisko spirituality a činnosti.

Kardinál Berulle. - V této tak duchovně bohaté době vynikají dvě velké osobnosti: kardinál Petr Berulle (1575-1629) a sv. František Saleský (1567-1622).

Kardinál Berulle byl ovlivněn v mládí německými kartuziány, jezuity, u nichž studoval, italským duchovním hnutím (Společností Božské Lásky, sv. Karlem Boromejským a sv. Filipem Neri) a obnovou scholastiky a liturgie. Byl vysvěcen na kněze v roce 1595 a rozhodl se, že zůstane diecézním knězem. Spolu s Barborou Acarií se snažil o uvedení reformy sv. Terezie Veliké do

Francie. V roce 1604 přišlo šest španělských karmelitek do Paříže, kde se ubytovaly v jednom konventu. Když kardinál Berulle umíral, bylo ve Francii už 43 klášterů karmelitek.

Staral se však i o reformu jiných řádů, ale jeho hlavním dílem bylo založení Oratoria. Na počátku bylo pouze odnoží italského Oratoria, ale pak mu zůstalo pouze jméno. Byla to kongregace diecézních kněží, založená v Paříži v roce 1611 a schválená Pavlem V. v roce 1613 s titulem „Kongregace Oratoria našeho Pána Ježíše Krista“. Jejím cílem bylo pěstovat v diecézním knězi tři vlastnosti: autoritu Boží, svatost a nauku. Byly pak založeny další domy a Oratorium se rozšířilo po celé Francii. Nové kongregace byly svěřovány semináře, např. pařížský, koleje, jichž bylo 17 v době smrti Berulla, takže dosáhla podobného vlivu, jaký měli jezuité, což vzbudilo jejich odpor.

Vlivem Berullovým a Oratoria došlo k vzniku dalších kongregací ve Francii, např. sulpiciánů, založených Jakubem Olierem, eudistů neboli Kongregace Ježíše a Marie, založené sv. Janem Eudes v roce 1643, a především Misie, založené sv. Vincencem de Paul v roce 1625. Všechna tato založení měla jediný cíl - pozvednout stav kněží. Nesmírně prospěly duchovní proměně Francie a změně mravů jak kléru, tak i lidu.

Sv. Vincenc de Paul. - Dílo sv. Vincence se soustředilo na evangelizaci venkovanů, na duchovní cvičení pro laiky, na kněze v domě sv. Lazara v Paříži, kteří byli proto pojmenováni lazaristé, a na dobročinnost vůči chudým. K tomuto účelu založil společnost „Dobročinných dam“, které se staraly ve farnosti nejen o hmotnou, ale také o duchovní pomoc chudým nemocným a spolu se sv. Ludvíkou Marillac zorganizoval „Dcery lásky“ v roce 1633, jež nebydly v klauzuře jako jiné ženské řády, ale vycházely do chudých čtvrtí a pomáhaly nemocným doma, sbíraly sirotky a vykonávaly jinou sociální péči. Sv. Jan Eudes založil v roce 1641 „Religieuses de Notre Dame de la charité du refuge“, jež pečovaly o konvertitky, z čehož se v roce 1835 vyvinula Kongregace Dobrého Pastýře.

Sv. František Saleský. - Narodil se v letech 1567 nebo 1568 na zámku Sales v Savojsku a po studiích práv v Padově, kde přišel do styku s italským duchovním hnutím, a pod vliv jezuity Passevina byl vysvěcen na kněze v roce 1593. Jako důsledek války proti hugenotům se část kraje Chablais vrátila k Savojsku a on, který měl titul a úřad probošta ženevské kapituly, se věnoval obrácení onoho kalvínského kraje. V roce 1598 byl jmenován koadjutorem ženevského biskupa Graniera a v roce 1602 se stal jeho nástupcem se sídlem v Annecy. Zorganizoval diecézi podle tridentských dekretů a zvláště mu leželo na srdci vzdělání kněží a studium teologie. Spolu se sv. Františkou Fremiot de

Chantal založil v roce 1610 v Annecy řád Navštívení Panny Marie, jehož účelem bylo zmírnit přísnost jiných ženských řádů přijímáním nemocných žen a vdov a nahrazením tvrdosti cvičením se v mírnosti a poslušnosti. Řád se brzy rozšířil ve Francii a získal si členky z vysokých rodin. Patřily mu kláštery Paray-le-Monial a jeho členkou byla sv. Marie M. Alacoque, která šířila úctu k Božskému Srdci.

Důležitost sv. Františka Saleského je všeobecně známá především kvůli jeho duchovním spisům, zvláště jeho „Uvedení do zbožného života“ z roku 1608, jež dodnes má veliký vliv v duchovním světě.

Dalším typickým jevem francouzské duchovní obrody byla Společnost Nejsvětější svátosti, založená v roce 1627 vlivem Jindřicha z Lenis. Shromažďovala laiky a duchovní, kteří se věnovali dobročinnosti, bojovala proti zkaženosti a nectnostem doby, jako byly souboje, a proti protestantům a janse-
nistům. Bylo jim však vyčítáno, že byli „otroky povinnosti“ a „zbožní intrikáni“, neboť to byla tajná společnost, takže ji kardinál Mazarin v roce 1660 rozpustil.

Po škodách způsobených náboženskými válkami Francie znovu nabyla v první polovině XVII. století touto širokou a hlubokou duchovní a církevní obnovou nový lesk a vliv v církvi, jež však měly být zakaleny a oslabeny velkými spory galikanismu a jansenismu.

Kapitola VI.

Misie

1. Portugalská a španělská expanze v XV. století a evangelizace

Severské misie. - Snaha církve přinášet evangelium národům, jež nejsou křesťanské není typická pro poslední staletí, nýbrž se vyvíjela od středověku, kdy velká německá biskupství se snažila o pokřesťanštění východní Evropy a řády jako cisterciáci, pak dominikáni a františkáni šířili křesťanství. Díky těmto snahám se křesťanství rozšířilo v XI.-XIV. století do severní Evropy a do severovýchodní Evropy. Toto dílo evangelizace však nebylo všude dobře církevně organizováno. Křesťanství sice proniklo až do Grónska už v XI. století, ale v době Mikuláše V. přišla odtud do Říma žádost o kněze a biskupa, která byla obnovena za Inocence VIII. a vyřízena teprve Alexandrem VI., který měl starost o církve v tak dalekém kraji a vyslal tam za biskupa Gardaru neboli Grónska benediktina Matěje.

Misie na Východě a v Asii ve XIV. století. - Pozornost papežů se obracela od XIII. století také k východním zemím a do Asie, kde žili muslimové anebo pohané. Inocenc IV. a pak zvláště papeži ve XIV. století se snažili vysílat hlasatele evangelia do obrovské říše Tatarů, pak do Persie a dokonce až do Číny, kam pronikl Jan z Montecorvino a založil v roce 1293 biskupství v Pekingu. Jiné diecéze vznikly v oněch dalekých končinách ve XIV. a XV. století, ale nemohly přežít kvůli pronásledováním a vzdálenosti křesťanských středisek. O asijské misie se zvláště zasloužili dominikáni a františkáni, povzbuzeni duchem misijního poslání obou řádů. K podpoře této misijní činnosti zakládali v obchodních střediscích Východu zvláštní školy, v nichž byli vzděláváni budoucí misionáři pro Afriku a pro Asii, zvaní „společnost putujících pro Krista“. Myšlenka se zrodila v dominikánském řádu s úmyslem věnovat se obrácení muslimů. K tomuto účelu otevřel sv. Rajmund z Penafortu zvláštní koleje ve Španělsku a na muslimských územích, např. v Murcii a Tunisu, a požádal sv. Tomáše Akvinského o dílo, jež by nevěřícím vysvětlilo křesťanské učení. Tak vznikla *Summa contra gentiles*. Dále ji rozvinul františkánský terciář Raymund Lull na počátku XIV. století, který psal o problému misí a propagoval nutnost znalosti jazyků jednotlivých pohan-ských národů při díle evangelizace a volné výměny názorů. V Miramara na

Mallorce založil kolej pro školení misionářů a na Viennském koncilu navrhl založit podobné školy v celé církvi.

Námořní expanze směrem k Atlantickému oceánu. - I když papežové přáli těmto misijním snahám, misionáři se nedokázali prosadit, neboť zůstávali osamoceni a iniciativa vycházela především od těchto horlivých řeholníků. Skutečné misie však začínají až v XV. století hlásáním evangelia národům a kmenům, jež dosud žily mimo dosah církve. Díky objevům afrických ostrovů v Atlantickém oceánu Španěly a Portugalci se obě země staly ve XIV. století námořními a obchodními velmocemi, jež nejprve soupeřily s italskými námořními republikami, ale pak je překonaly a převládly v západním Středomoří, jež bylo ve středověku zanedbáno, neboť všechna pozornost se obracela k Východu. Využitím své zeměpisné polohy a zrozením myšlenky najít obchodní cestu, kterou by bylo možno se přímo dostat na Východ, Španělsko i Portugalsko rozšířily svá panství a svou námořní dopravu na severní pobřeží západní Afriky a pak za Gibraltar k Atlantickému oceánu.

Z obchodních zájmů pronikaly tyto dva národy stále dále do Atlantiku. Počátkem XIV. století byly objeveny Kanárské ostrovy, jichž se v roce 1334 zmocnili Španělé, ale později se staly předmětem sporu mezi nimi a Portugalci. Ti v XV. století, především zásluhou krále Jindřicha řečeného Námořník (+ 1460), získali atlantické ostrovy Madeiru a Azory a postupovali podél afrického pobřeží až k Bílému mysu, ke Capo Verde, Guiney a Kongu. V roce 1487 se Bartoloměj Diaz připlavil až k Mysu dobré naděje a za deset let tuto plavbu opakoval Vasco de Gama, který proplul až do Indického oceánu a přistál v Kalkatě. V roce 1510 byla dobyta Goa, jež se stala hlavním městem nového obrovského panství Portugalců v Indii.

Pokřesťanstění nových zemí. - Prvním důvodem těchto objevů byl obchodní zájem o otevření nových přímých cest do Indie, odkud se dovážely do Evropy vzácná koření, aniž by bylo třeba projíždět východním Středomořím ovládaným Turky. Mimoto tu byly i důvody politické, neboť jak Španělsko, tak Portugalsko chtěly získat nová území a upevnit na nich svá panství a zorganizovat je v provincie a království. K těmto důvodům se ještě pojil náboženský důvod, který pramenil ze staré myšlenky boje proti muslimům za dobytí celého Pyrenejského poloostrova křesťany. Tomuto pojetí se přibližovala i myšlenka křížové výpravy, v XV. století dosud živá.

Koncese papežů. - Papežové podporovali tyto podniky Španělů a Portugalců, neboť měli na mysli jejich využití k pokřesťanstění nově objevených krajů. Když Klement VI. uznal panství španělského šlechtice Ludvíka z Cerdy nad Kanárskými ostrovy a v roce 1344 mu je předal jako feudum, současně mu

přikázal, že musí šířit křesťanskou víru mezi tamními pohanskými obyvateli. Stejná starost vedla papeže v XV. století při udělování vlády portugalským králům nad nově objevenými územími na severním pobřeží Afriky a později v Atlantiku. Nejdůležitější je v tomto ohledu konstituce *Romanus Pontifex* papeže Mikuláše V. z roku 1455 pro Jindřicha Námořníka, jež uznávala jeho nabytí vlády nad Madeirou a nad Azorskými a Kanárskými ostrovy a schvalovala jeho úmysl doplout přes moře k Indiánům. Ti byli zaměňováni s Etiopany a s bájným královstvím „kněze Jana“ a pomýšlelo se na spojenectví mezi křesťanskými královstvími proti společnému nepříteli - muslimům.

Křížová tažení a církevní organizace. - První výpravy proti muslimům v severní Africe měly ráz křížového tažení s připojenými odpustky a výhodami udělenými od papežů. Hned za dobyvateli šli misionáři, zvláště františkáni, kteří si v oněch zemích zřizovali kláštery a kázali evangelium. Toto dílo se rozvíjelo, když se portugalský výboj obrátil k obyvatelstvu atlantických ostrovů a pobřeží, jež bylo pohanské a snadněji přijímalo křesťanství. Misionáři se však záhy dostali do sporu s portugalskými dobyvateli, kteří ukládali nesmírné daně a provozovali obchod s otroky, který byl v oněch krajích běžný a mimoto jejich země potřebovala zdravé a silné dělníky. Evžen IV. pohrozil exkomunikací proti těmto přehmatům, jež se však neustále množily nejprve v portugalských koloniích a pak i ve španělských. Staral se také o církevní organizaci v nových zemích a podporoval řeholníky, kteří se oddali jejich evangelizaci. Nedošlo však k přímým zásahům Svatého stolce, neboť největší péči o organizaci, také duchovní, na objevených územích převzal portugalský král, zvláště Jindřich Námořník, který k tomu používal především Rád čili Milici Kristovu, rytířský řád založený v roce 1319 za papeže Jana XXII. Tento řád se stal velmi mocným a bohatým díky obdarování králi a z majetků získaných v nových koloniích. Král byl administrátorem a papežové mu dávali duchovní pravomoc nad majetky řádu až do dovolení Kalixta III. z roku 1466, který uznal Řádu Kristovu duchovní pravomoc nad všemi portugalskými územími získanými v přítomnosti i v budoucnosti „od vládců Bojardora a Nama přes Guineu a dále až k Indům“. Představený řádu, a nikoliv už portugalský král, měl na starosti všechna beneficia, řeholní i světská, a všechna území byla vyhlášena za *nullius dioceseos*. Byl to jakýsi způsob patronátu, který měl dospět k pratickému uplatnění a dosáhnout dalšího vývoje až s dalšími územními zisky v Indii.

„Darování“ papežů. - Povolení papežů se nazývala „darování“ a portugalscí králové přijali „investituru“ nad novými územími starobyklým feudálním způsobem. I když bylo v praxi uznáno dobytí, k němuž již došlo, přece teoretické zdůvodnění tohoto postupu se zakládalo na nauce, vypracované

kanonisty ve XIII. století, jež byla uznávána až do XV. století, že papež, nakolik je vikář Ježíše Krista, nejvyššího Pána země, může poskytnout křesťanskému vládci panství nad zemí a nad pohanskými národy.

2. Evangelizace Ameriky

Buly Alexandra VI. - Stejnou žádost podali papeži španělští králové po odvážném přeplutí oceánu Kryštofem Kolumbem a objevení ostrovů v Karibském moři a pak americké pevniny 12. října 1492, neboť se zpočátku domnívali, že to byla část bájně Indie. Na popud Ferdinanda a Isabely, kteří si chtěli zajistit proti Portugalsku panství nad zeměmi nově objevenými s jejich pomocí, vydal Alexandr VI. v květnu nebo červnu 1493 bulu *Inter caetera*, jíž stanovil rozdělovací čáru ve vzdálenosti sto mil za Azorskými ostrovy a za Capo Verde, jež byla později posunuta a zabírala i část dnešní Brazílie. Prohlásil, že všechny ostrovy a země za touto čarou jsou pod vládou a svrchovaností španělských králů a před touto čarou portugalského krále. Podle vzoru papežských bul vydaných Portugalcům Alexandr VI. i zde hovoří o darování a postoupení skutečné vlády. To je právní smysl dokladu, v němž se opět uplatňuje teorie o časné vládě papeže nad světem jako vikáře Ježíše Krista, nejvyššího Pána světa.

Královský patronát. - Toto postoupení moci je však podřízeno povinnosti španělských králů přinést evangelium oněm pohanským národům, jejichž zvyky se popisují, a Alexandr VI. upřímně doufal v jejich rychlé obrácení na křesťanství. Ferdinand a Isabela s ním tuto naději sdíleli, a proto se starali o vyslání řeholníků do nově objevených zemí v Americe, aby tam hned přinesli evangelium. Kryštofa Kolumba doprovázel na jeho druhé cestě bratr Bernard. Byl z řádu minimů-paulánů a jako apoštolský vikář se vrátil v roce 1495. Činnost misionářů organizoval a kontroloval španělský král, který získal od Julia II. v roce 1506 právo patronátu ve všech svých koloniích, a tímto rozsáhlým ústupkem byla svěřena králi volba a vysílání misionářů, výhradně španělských, jmenování biskupů pro ony kraje, zakládání kostelů, škol a církevních institucí. Podobného dovolení dosáhlo Portugalsko v roce 1514 od Lva X. pro své kolonie v Indii.

Patronát byl rozšířen katolickými králi, kteří ustanovili „Apoštolský vikariát“ Koruny v rámci Nejvyšší státní rady pro Indie, jehož sídlo bylo v Seville a který projednával všechny náboženské záležitosti španělských území v Americe. Pod vlivem tohoto regalismu, který si Španělsko od církve zajistilo a který byl zvlášť vyostřen Filipem II., se tyto staré výsady staly nástrojem

k zabraňování styku španělských kolonií se Svatým stolcem a odňaly mu nad nimi kontrolu. Proměnily se v skutečnou tyranii, jež bránila i svobodnému hlásání evangelia.

Obrana Indiánů. - Otázka, jež měla naukový podklad, se týkala způsobu s nímž zacházeli španělští dobyvatelé s domorodými obyvateli Ameriky, jichž zneužívali a podmaňovali si je jednak z touhy po získání majetku, jednak proto, že je považovali za nižší lidské bytosti, kterým nenáležela stejná práva. Bylo zásluhou především španělských dominikánských teologů, že se zastali Indiánů a že odsoudili brutální způsob dobyvatelů. Antonín z Montesimo (+ 1545) po návratu z Haiti zahájil v roce 1511 kampaň na obranu přirozeného práva Indiánů, jež někteří teologové a kanonisté, kteří podporovali španělského krále, popírali. Tuto obranu teologicky prohloubili další významní teologové dominikánského řádu, zvláště Dominik Soto a František de Victoria, a tak přispěli ke konečnému překonání církevně-právní teorie o přímé moci papeže. K uznání přirozeného práva Indiánů velmi přispěl Bartoloměj Las Casa (+ 1566), který se odebral v roce 1502 do Hispanioly (dnešní Kuba), kde se hned postavil proti chamtivosti a násilí Španělů, jež udal na královském dvoře a hledal podporu u kardinála Ximeneze. Byl však poražen a obžalován dobyvateli jako nepřítel vlasti. V roce 1523 vstoupil k dominikánům a pokračoval ve svém misijním díle v amerických koloniích. Byl v roce 1543 jmenován biskupem v Chiapas. Na obranu Indiánů napsal díla *De unico vocationis modo* a *Historia de las Indias*, v nichž odsuzuje metody užívané Španěly a jejich zotročování Indiánů. To však bylo dovoleno vzhledem k černochům dováženým z Afriky, poněvadž byli pohané.

Spisy Las Casas jsou součástí obsáhlé teologické literatury, k níž zavdalo podnět objevení nových zemí v Americe a evangelizace, která tam hned začala. V Evropě způsobila velké nadšení myšlenka na možnost získat pro evangelium ony národy a také Erasmus v jednom svém díle vyzýval, aby se našli misionáři „Kristovy filozofie“ mezi novými národy.

V roce 1513 bl. Pavel Giustiniani a Petr Quirini předložili Lvu X. plán, v němž se navrhovalo zřízení kateder nejen k výuce klasických jazyků, ale také jazyků všech ostatních nedávno objevených národů, a aby se horlivě a metodicky věnovala péče pokřesťanštění nevěřících a rozkolníků. Týmž problémem misionářské metody se zabývali dominikán Isidor degli Isolani ve svém díle *De imperio militantis ecclesiae* z roku 1516 a františkán Mikuláš Herborn ve spise *Epitome convertendi gentes Indiarum* z roku 1532, v němž odsuzoval chamtivost dobyvatelů Mexika. Profesor práva a pak biskup v Tournai, Jan Vendeville, se dotkl problému školení misionářů a navrhoval Svatému stolci,

aby založil příslušné semináře. Tyto a podobné misijní otázky se stále více probíraly v teologických knihách koncem XVI. století. Je třeba zvlášť jmenovat španělského jezuitu Josefa z Acosty (+ 1600), který napsal spis *De procuranda Indorum salute*, kde navrhoval různé metody evangelizace podle stupně civilizace národů, a karmelitána Tomáše od Ježíše (+ 1627) s jeho díly *Stimulus missionum* a *De procuranda salute omnium gentium*. Byly to vlastně příručky jak si počínat v díle pokřesťanštění všech nekatolických národů, od Židů až po protestanty, mohamedány, východní rozkolníky a pohany.

Organizace Ameriky. - I přes krutost dobyvatelů a přes tvrdé nucení Indiánů k obrácení na křesťanskou víru se v podstatě v XVI. století vykonalo velké dílo, jež získalo katolicismu nesmírná území pod španělskou nadvládou. V roce 1513 vznikly první diecéze v Santo Domingo, v Concepción, v La Vega a v Portoriku a později se církevní organizace rozšířila.

Mexiko. - Do Mexika násilím dobytého Fernandem Cortesem v roce 1519 pronikli františkáni, pak dominikáni a augustiniáni. V roce 1526 byla založena první diecéze v Tlaxcala a rok nato františkán Juan ze Zamarragy byl vyslán do diecéze v Mexiku, kanonicky zřízené v roce 1530 a povýšené na metropoli v roce 1548 se sufragánními diecézemi Antequera (1534), Michoacan (1536) a Nova Galicia (1548). Tato církevní organizace usnadnila konání prvních mexických provinčních koncilů v letech 1555 a 1565, na nichž biskupové stanovili církevní disciplínu. Větší rozkvět církevního života nastal po příchodu jezuitů v roce 1572, kteří se zcela soustředili na výchovu kléru. Z Mexika se vydali františkáni k západnímu pobřeží Tichého oceánu, kde pokřesťanštovali a civilizovali kraje dnešních Spojených států.

Jižní Amerika. - Mexiko bylo organizováno ze Španělska ve formě vicekrálovství. Druhý vicekrál byl ustanoven v Peru, jež dobyl Francesco Pizarro v letech 1524-1531 svržením dynastie Inků. V roce 1529 pracoval v zemi jeden dominikánský biskup, v roce 1539 bylo v Limě, novém hlavním městě, zřízeno biskupství, povýšené v roce 1546 na arcibiskupství. V roce 1567 se tam slavil první provinční koncil. Jiná biskupská sídla s příslušnými arcibiskupstvími byla v Kolumbii (Santa Fé, Bogota) a ve Venezuele (Caracas).

Brazílie. - Do Brazílie pronikli Portugalci. Země jim patřila na základě rozdělení papeže Alexandra VI. Evangelizaci tam prováděli z velké části jezuité, kteří bránili domorodce před dobyvateli. Mezi jezuity vynikal P. Josef z Anchietta (1553-1597). Bahia neboli San Salvator se stal diecézí v roce 1551, ale organizace se vyvinula až později v roce 1676, když vznikly sufragánní diecéze Rio de Janeiro a Pernambuco.

Chile. - Chile, objevená Diegem Almagrem, druhem Pizzara, byla pokřesťanšťována mercedáři, dominikány, františkány a jezuity. Byly tam založeny diecéze Santiago (1561) a Concepción (1564), ale evangelizace tam pokračovala pomalu kvůli bojům Španělů s domorodci.

Argentina. - Na území La Plata, kde je dnešní Argentina, Uruguay a Paraguay, objeveném Španěly v roce 1516, bylo další vicekrálovství a diecéze Asunción a La Plata.

Reducciones. - V roce 1587 se jezuité usadili v Paraguayi a tam v roce 1609 s povolením španělských autorit zorganizovali indiánské komunity, aby domorodce uchránili před vykořisťováním a zločinnými vlivy španělských kolonizátorů. Jejich politická organizace připomínala myšlenky, vyjádřené už některými mysliteli v XVI. století, o jakémisi ideálním státu, který by měl být založen na náboženské základně a komunisticky organizován. Nazývaly se *Reducciones* anebo *Doctrinas* a mimo uznávání autorit Španělska a daně na hlavu byly zcela nezávislé, se správou řízenou jezuity, kteří se starali o hmotný a duchovní život komunit. Existovalo asi 30 Redukcí se 150.000 obyvateli, z velké části z kmene Guaranů, jež řídilo 60-80 misionářů. Půda byla společným vlastnictvím a výrobky byly určeny společné potřebě, ale přesto v menší míře existovalo i soukromé vlastnictví. Byla to teokratická vláda, kde převládalo náboženství. Domorodce vychovávali a jejich práci řídili jezuitští misionáři. I přes přehnanou ochranu z jejich strany a přes přísný hospodářský systém dosáhly Redukce v Paraguayi skvělých výsledků a kulturně pozvedly ony pohanské a primitivní kmeny, než byly Portugalskem násilně potlačeny v roce 1750. V tomto evangelizačním díle se však vyskytly také stíny, vyvolané přílišným napojením misionářů na dobyvatele a metodami, jakými byla ukládána víra, urychlenými křty, nucenými obráceními a ukládáním desátek. Přesto však toto pokřesťanštění přineslo jižní Americe velký užitek a díky úsilí řeholníků tam rozkvetla křesťanská víra. Vznikly tam školy a univerzity, charitativní ústavy a díla. Ačkoliv ne všichni Indiáni byli donuceni k civilizovanému životu, zvláště ve vnitrozemí, přece církev byla trvale zorganizována v celé Latinské Americe, kde v roce 1610 bylo pět arcidiecézí, 27 diecézí a asi 400 řeholních domů. I v severní Americe, získané Španěly, kvetl organizovaný náboženský život v Novém Mexiku, na Floridě a v Kalifornii. Na sever později přišli francouzští misionáři, augustiniáni a jezuité, kteří evangelizovali Kanadu, tehdy nazvanou Novou Francií, ale setkali se s odporem Indiánů a někteří z nich byli jimi umučeni. V roce 1658 byl ustanoven apoštolský vikariát v Kanadě a v roce 1674 vznikla diecéze v Quebecu.

3. Východní Indie, Japonsko a Čína

Goa. - Ve Východních Indiích vzniklo první křesťanské středisko v Goy, kterou dobyli Portugalci v roce 1510 a učinili ji středem svých panství, jež se rozprostírala od mysu Dobré naděje až po Japonsko. V roce 1533 tam byla zřízena diecéze a seminář pro výchovu misionářů. V roce 1542 tam připlul svatý František Xaverský s několika druhy a rozvinul tam misijní činnost. Vzepřel se proti zkaženým Portugalcům, zcela se věnoval posílení křesťanství v onom kraji a snažil se o obrácení pohanů v Trevancore. Pak odplul na Malajský poloostrov, na Molucké souostroví a na ostrovy Indického oceánu. Po návratu do Goy podnikl dlouhou cestu do Japonska, kam se dostal v roce 1549, začal tam hlásat evangelium a přes odpor buddhistických bonzů tam získal mnoho konvertitů. Měl rozsáhlý plán na pokřesťanštění celé Asie a chtěl jej uskutečnit s pomocí domorodého kléru a místních katechistů, zachovávat přitom asijským národům jejich kulturu a civilizaci a omezit se pouze na náboženskou činnost, aniž by ji míchal s politickými a obchodními zájmy evropských mocností. Cítil, že k uskutečnění tohoto díla bylo třeba proniknout do rozsáhlé Číny, která ho přitahovala svou starobyklou tradicí a bohatou kulturou. Tu zamýšlel učinit východiskem své činnosti v Asii. Nemohl tam však vstoupit, neboť země byla uzavřena cizincům, a zemřel před jejím pobřežím na ostrově Sanciamo 2. prosince 1552.

Jižní Indie. - V jižní Indii pokračovali ve Františkově díle jeho jezuitští spolubratři, kteří se však příliš opírali o Portugalce, kteří nad nimi uplatňovali právo patronátu, které obdrželi od papeže. V roce 1558 se Goa stala církevní metropolí s dvěma sufragánními diecézemi Cocino a Malucca. V roce 1576 bylo k nim připojeno i Macao a pak ještě dvě diecéze Graganor a sv. Tomáš v Meliapuru, jež byly vytvořeny pro křesťany, řečené „sv. Tomáše“, kteří v roce 1559 opustili nestorianismus a stali se katolíky, ale v roce 1653 zase znovu odpadli.

Malabarské rity. - I když práce misionářů přinesla dobré ovoce, katolíků bylo málo a obrácení Indů bránil způsob jejich života a kastovníctví. Jezuita Robert de Nobili, který přišel do Indie v roce 1606 se domníval, že nebude možno překlenout tyto překážky, pokud se neuzná tento jejich společenský systém se zachováním toho, co není výslovně pohanské. Vstoupil tedy do nejvyšší kasty bráhmanů, přijal jejich oděv a žil jejich odříkavým životem (sannyasi) a podle vzoru jejich náboženských učitelů (guru), studoval jejich sanskrt a sanskrtskou literaturu, v níž sepsal několik knih, a tambulský jazyk. Mnoho Indů bylo touto metodou zaujato, neboť jim ponechávala jejich způsoby

a přizpůsobovala jim některé křesťanské úkony, zvláště křest, který byl udělován s vyloučením některých rituů, a poněvadž tolerovala místní malabarské obřady. Stejným způsobem se jeho spolubratr P. Consalvo Fernandez věnoval evangelizaci nejnižší, všemi pohrdané kasty. I když někteří jezuité se postavili proti této neobvyklé metodě, jezuitský generál P. Acquaviva a sv. Robert Bellarmin ji schvalovali a Svatý stolec ji povolil v roce 1623. Obtíže však vzrostly s příchodem jiných misionářů do Indie, františkánů a kapucínů, kteří v Římě obvinili malabarské rity z pohanské pověry.

Do Annanu a do Kočínčiny (sev. Vietnam) přinesli křesťanství jezuité a dominikáni. Jezuité pracovali též na Cejlonu (dnešní Srí Lanka), kde vznikly kvetoucí křesťanské obce. Přesto i tam a na ostatních ostrovech Indického oceánu se začal projevovat odpor protestantských Holanďanů, kteří vytvořili v roce 1602 obchodní společnost, jejímž účelem bylo vytlačit z oněch kolonií Portugalce a svým kalvinismem ztěžovat dílo katolických misionářů.

Filipíny. - Filipínské ostrovy objevil v roce 1521 Magellan. V roce 1569 se jich zmocnili Španělé. Evangelizaci tam zahájili augustiniáni a po nich následovali františkáni, dominikáni a jezuité. Víra se tam rychle rozšířila také díky pomoci, kterou misionářům poskytovali španělští guvernéri. V roce 1579 byla zřízena diecéze v Manile, která se stala v roce 1595 arcidiecézí s třemi sufragánními diecézemi a sídlem dominikánské univerzity. Během XVII. století byla velká část obyvatelstva katolická, i když náboženský život se upínal na vnější formy a scházela důkladnější náboženská výuka.

Japonsko. - V Japonsku pokračovalo nadějně dílo zahájené svatým Františkem Xaverským a jeho druhy v letech 1549-1551. Vzniklo mnoho křesťanských obcí v různých částech země s pomocí místních pánů, takže tam bylo v roce 1571 na 30.000 křesťanů. Velkou zásluhu na pronikání křesťanství a na církevní organizaci měl Alexandr Valignano (+ 1606), který použil nových metod, snažil se přizpůsobit kázání křesťanství jazyku a místní kultuře a sám napsal řadu děl japonsky. Jeho činnost se především soustřeďovala na vyšší vzdělané vrstvy. Z jeho podnětu přišlo v roce 1585 do Říma poselstvo tří japonských knížat vzdát čest Řehoři XIII. Misionáři se však setkávali se silným odporem představitelů buddhismu a bylo na ně podezřívavě pohlíženo, poněvadž byli cizinci a navíc byli ve spojení s portugalskými obchodníky. V roce 1587 vypuklo první pronásledování křesťanů, jež způsobilo zničení kostelů a mučednictví mnoha křesťanů. Druhé pronásledování v roce 1596 bylo vyvoláno výpravou španělské lodi San Felipe, jíž se zúčastnili i jezuité, jimž bylo později vyčítáno, že schvalovali dobytí země Španěly. I přes tyto obtíže

se katolické obce udržely v různých krajích Japonska, takže v roce 1613 se odhadoval počet katolíků na 300.000.

Jezuité nezůstali sami, neboť do Japonska došli v roce 1598 i františkáni a v roce 1602 dominikáni a augustiniáni. Františkáni se zajímali především o prostý lid a zakládali nemocnice. Záhy však došlo ke sporům jezuitů s ostatními řeholníky, kteří se stavěli kriticky k jejich způsobu přizpůsobování. To přispělo ke krizi v japonských misiích, postižených stále vzrůstajícím pronásledováním, v němž měli prsty také holandsští obchodníci, kteří nepřáli misiím také kvůli rivalitě s Portugalci a kvůli kalvinismu. V roce 1614 byli všichni misionáři vypovězeni do Nagasaki, jež se stalo křesťanským městem zásluhou jezuitů, a japonští konvertité byli donuceni k odpadu. V roce 1622 byl umučen velký počet misionářů a křesťanů a rok poté také ve Shibě u Eda. Mučedníků přibývalo po celé XVII. století a po vydání ediktu v roce 1637, jímž se Japonsko uzavíralo všem cizincům, vyjma holandským kupcům, nebylo možno misionářům proniknout do země. Nějací tajní křesťané se udrželi v Nagasaki a zachovali si svou víru až do příchodu misionářů v roce 1865.

Čína. - Evangelizace Číny úzce souvisí s misiemi v Indii a v Japonsku. Svátý František Xaverský chtěl z ní učinit střed svého misijního díla, ale zemřel, aniž by do ní mohl vstoupit, v roce 1552. Po něm tam pronikli jezuitští a jiní misionáři, ale nepodařilo se jim tam uchytit natrvalo, neboť jim scházela potřebná příprava a setkávali se s otevřeným nepřátelstvím.

Metoda přizpůsobení. - Zásluha za vytvoření dalekosáhlého plánu na misijní proniknutí do Číny patří představenému všech jezuitských misií v Asii Alexandru Valignanovi. Pod jeho vedením se připravil a naučil čínsky P. Michael Ruggeri (+ 1607) ze základny na Macau, který přišel do Číny spolu s P. Matoušem Ricci (+ 1610) 10. září 1583 a založil první rezidenci v Shiuhingu, jež před jeho smrtí měla pět různých poboček, mimo jiné v Pekingu, a získala více než 2.500 konvertitů. Úspěch zapříčinila především jeho misijní metoda, která se snažila poznat a respektovat čínskou kulturu a zvyky a přizpůsobit jim, nakolik to bylo možné, terminologii a křesťanské obřady. Byl přijat i na císařském dvoře a vešel ve styk s čínskými mudrci. Vystupoval jako jejich kolega a studoval jejich klasiky. Napsal v čínštině katechismus a jiná díla a snažil se použít západní vědy ve svém evangelizačním snažení.

V jeho misi pokračovali jeho druhové, kteří vytvořili v Pekingu důležitou vědeckou knihovnu s knihami, jež jim poslal darem z Evropy mimo jiné Pavel V. Jejich vážnost vzrůstala, když upravili čínský kalendář s pomocí evropských odborníků a získali velký vliv na císařském dvoře, kde došlo

k mnoha obrácením. Počet katolíků vzrostl kolem roku 1650 asi na 150.000 a v roce 1675 jich bylo asi 300.000. Po pronásledování si získali znovu vážnost, takže císař Khang Hsi jim udělil plnou náboženskou svobodu a sám pomýšlel na obrácení ke katolicismu.

Čínské rity. - Dílo pokřesťanění Číny však utrpělo vnějšími i vnitřními rozpory. Řehoř XIII. dal v roce 1585 jezuitům výhradní právo k evangelizaci Číny a Japonska. Později omezili další papežové toto rozhodnutí a otevřeli misie v Číně žebravým řádům, pak všem řeholním řádům a nakonec v roce 1673 i diecézním kněžím. Noví misionáři neschvalovali metodu přispůsobení, zavedenou jezuitu, kteří dovozovali obráceným Číňanům zvyky a rity, jako např. prokazovat úctu Konfuciovi a předkům, neboť je považovali za úkony čistě občanské, dále užívali čínská slova pro teologické pojmy a vypouštěli některé rity při udělování svátostí. Tyto čínské rity byly na udání dominikanů v Římě v roce 1645 zakázány papežem Inocencem X., ale pak zase povoleny Alexandrem VII. v roce 1656. Otázka se vyhrotila koncem století, když přibyl do Číny první apoštolští vikáři František Pallu a po něm Karel Maigrot. Kongregace pro šíření víry (Propaganda) vyslala do Číny dva legáty Karla z Tournon a pak Abrože Mezzabarbu, kteří čínské rity zakázali. Jezuité se však nepodrobili těmto zákazům a nařízením Propagandy s odvoláním na předchozí dovolení papežů. Na jejich stranu se pak postavil čínský císař Kanghi, který dal Tournona zatknout a nařídil čínským křesťanům zachovávat rity zakázané z Říma.

Nakonec se jezuitští misionáři v roce 1742 poddali konečnému zakazu Benedikta XIV. Dlouhý rozpor se však stal osudným jak pro řád, který byl obviněn z neposlušnosti vůči Svatému stolci, tak pro misie v Číně, kde došlo k odpadu mnoha křesťanů a k úpadku misii, jež pak byly zasaženy daleko silnější ranou, když byl zrušen jezuitský řád a jezuiti nadobro opustili Čínu. Částečně v jejich práci pokračovaly jiné řády, zvláště francouzští misionáři, kteří přišli do Číny v druhé polovině XVII. století, zejména ze „Société des missions étrangères“, a pak lazaristé.

4. Kongregace pro šíření víry („De Propaganda fidei“)

Obtíže patronátu. - Velký rozmach misii a na druhé straně těžkosti způsobené „patronáty“ Španělska a Portugalska přispěly k dozrání úmyslu papežů zasahovat přímo do řízení misijního díla. Za Filipa II. Rada pro Indie rozšířila svou autoritu a pravomoc na všechny záležitosti týkající se misie, a proto papežské buly neměly platnost bez jejího schválení, misionáři, zvláště

řeholníci, zcela na ní ve všem záviseli a i biskupy jmenoval král a nemohli jednat přímo se Svatým stolcem, nýbrž pouze prostřednictvím Rady. Filip II. byl žárlivý na své patronátní právo, jež považoval za základní výsadu své koruny, a v roce 1568 se vzepřel žádosti Pia V., který chtěl vyslat do Západních Indií papežského nuncia, aby dohlížel a řídil nové křesťanské obce.

Snahy Pia V. v roce 1568. - V témže roce Pius V. na návrh jezuitského generála sv. Františka Borgii oznámil svůj plán na zřízení dvou kardinálských kongregací, jedné, aby se zabývala návratem ke katolické víře zemí severní Evropy, jež přešly k reformaci, a druhé, „aby stála v čele záležitostem, týkajícím se vývoje katolického náboženství v Indiích, jak Východních, tak Západních, a použitím vhodných prostředků, aby národy obou Indií, které přijaly víru, byly v ní upevněny, a ti, kteří dosud žili v temnotách nevěry, byli vyzváni, aby vstoupili do pravé církve“.

Návrh se neuskutečnil, neboť první kongregace zřízena nebyla a druhá, když učinila několik opatření, se setkala s odporem Filipa II. Myšlenka byla tedy odložena a nástupce Řehoř XIII. se snažil o založení římských kolejí, jež by zajistily katolickou výchovu kněží určených k působení jak v protestantských zemích, tak na Východě, pro něž zřídil koleje řeckou, arménskou, maronitskou a kardinálskou kongregaci. Pomáhal mu v tom horlivý kardinál Julius Antonín Santori, kterému se podařilo za Klementa VIII. obnovit plán založením *Congregatio super negotiis sanctae fidei et religionis catholicae*, jejímiž členy bylo devět kardinálů s ním v čele. Tato kongregace se udržela po celý pontifikát Klementa VIII. a pečovala o misie jak na severu Evropy, tak na Východě. Do Indie vyslala apoštolského vizitátora a v roce 1599 dosáhla návratu „křesťanů sv. Tomáše“ ke katolické jednotě. Vypracovala také široké plány na šíření víry ve všech světadílech.

Ty převzal Řehoř XV., horlivý podporovatel misí, jenž 6. ledna 1622 založil kongregaci 13 kardinálů a dvou prelátů se sekretářem *quibus negotium propagationis fidei commisit et commendavit*. Nová kongregace („De Propaganda fidei“, tzv. „Propaganda“) se hned chopila práce s programem řídit a koordinovat misijní činnost jednotlivých řádů, nezávisle na politických svazcích, jež bránily jejímu vykonávání. Pole evangelizace bylo rozděleno do třinácti provincií, z nichž každá byla svěřena jednomu kardinálu kongregace, kterou Řehoř XV. kanonicky zřídil bulou *Inscrutabili* 22. června a dal jí plnou moc na celém poli šíření víry: *Omnia et singula negotia ad fidem in universo mundo propagandam pertinentia cognoscant et tractent*.

Už od počátku se pomýšlelo na zřízení koleje při této kongregaci pro výchovu misionářů. To si vzal na starost Jan Křtitel Vives, jeden ze dvou

prelátů nové kongregace, jemuž se podařilo zbudovat kolej za Urbana VIII. v roce 1641. Za téhož papeže byla úředně zřízena tiskárna „De Propaganda fidei“, jež vznikla už v roce 1626 s cílem tisknout knihy v různých jazycích misijních zemí. Vkrátku se podařilo pořídit díla v 23 jazycích, jež velmi přispěla v rozšíření katolické nauky a všeobecně i kultury v celém světě.

Nová kongregace Propaganda se snažila odstranit všechna omezení, která kladl portugalský patronát posílání misionářů do asijských zemí a stejně tak i monopol některých řádů, např. jezuitů. Již v zakládací bule, ale prakticky až po roce 1643, byly odvolány všechny výsady řeholníků, pro misionáře byla povinná *missio* - posílání kongregací - a misie se otevřely všem řádům, tj. karmelitánům, augustiniánům, theatinům a kapucínům.

Kongregace se velmi rychle vyvinula a ustavila v roce 1633 jako svou součást Kongregaci fakult čili pravomocí, jež měla udělovat misionářům zvláštní pravomoci, a v roce 1640 Kongregaci o pochybnostech. Později v roce 1665 vznikla Kongregace pro Čínu a v roce 1671 zásluhou kardinála sv. Řehoře Barbariga Konference koncilů, zabývající se studiem církevních dějin. Mimoto od počátku byla kongregace Propagandy nadána příjmy a majetky, aby mohla přímo podporovat misionáře, bez pomoci koloniálních velmocí.

Apoštolští delegáti. - Aby mohla řádně plnit své poslání, vyslala kongregace Propaganda do misijních zemí vlastní delegáty čili komisaře, nebo apoštolské vikáře. Jejich ustanovení žádali zvláště misionáři řeholníci mimo jezuitů, kterým bránila v činnosti kontrola patronátů anebo monopol jezuitů. Jedna taková žádost pro Indii a Japonsko byla zaslána Urbanu VIII. v roce 1622. Propaganda chtěla jmenovat apoštolského delegáta pro východní Indii, ale návrh se setkal s těžkostmi.

Apoštolští vikáři. - V roce 1637 se však podařilo vyslat apoštolského vikáře, což je první takový případ v dějinách, do království Adalcan nedaleko Goy. Byl jím Matouš z Castro, který byl vysvěcen na biskupa a opatřen rozsáhlou pravomocí k správě onoho území, jež se dosud nestalo diecézí. Jiní apoštolští vikáři byli jmenováni pro Kanadu (1653), pro Čínu (1659), pro Indočínu (1669) a pro Siam (1678). Pravomoc pro Čínu byla potom propracována a misie na jejím obrovském území byly rozděleny do šesti velkých vikariátů, spadajících nejprve v roce 1678 pod dva apoštolské delegáty a pak v roce 1701 pod jediného generálního prokurátora Číny.

Apoštolští vikáři na Východě. - Instituce apoštolských vikářů byla kongregací Propagandou rozšířena také na Východ, kde nastal dvojí problém, zachovat v katolické víře věřící latinského obřadu a snažit se obrátit různé skupiny křesťanů, kteří se během staletí oddělili od Říma. Po pádu posledního

zbytku území Benátčanů na Kypru v roce 1571 zmizela latinská biskupství, která se tam vytvořila koncem středověku. V roce 1622 Propaganda rozdělila celý Východ na tři patriarchální vikariáty, jen podle jména závislé na příslušném titulárním patriarchovi tří velkých sídel, s pravomocí až k Indii. Nedospělo se však k trvalé církevní organizaci a byla snaha se postarat jen o některá místa. V roce 1624 byl jmenován latinský arcibiskup do Smyrny, pak na Kypr. V roce 1629 na žádost perského krále byl jmenován jeden biskup pro Peršany latinského obřadu se sídlem s Ispahanu, karmelitán Jan Taddeo. V Aleppu, pak v Baghdádu a v Káhiře a trvaleji v Cařihradě v roce 1651 byli jmenováni apoštolští vikáři s biskupským svěcením pro péči o latinské katolíky a pro Východňany, kteří neměli vlastní biskupy.

Misionáři se vydali i do jiných krajín na celém Východě a do Habeše s velkou horlivostí a s pomocí kongregace Propagandy. Z jejich snah zůstala jen jejich velkodušná oddanost, jež svědčila také o náročném a celosvětovém programu misí v XVII. století, ale nepodařilo se jim získat ony národy kvůli místním situacím a nedostatku prostředků.

Kapitola VII.

Papežové první pol. XVI. století a za třicetileté války

1. Pavel V.

Lev XI. (1605). - Po smrti Klementa VIII. 5. března 1605 Španělsko činilo v konkláve nátlak, aby zabránila volbě kardinála Baronia, poněvadž ve svých Církevních dějinách upřel „Sicilské monarchii“ výsady. Byl zvolen kardinál Alexandr z Medici, Lev XI., který však zemřel 21. dubna 1605. V novém konkláve se znovu ujaly intriky, ale nikomu se nepodařilo vnutit svého kandidáta a byl zvolen kardinál Kamil Borghese se jménem Pavel V.

Pavel V. - Nový papež si získal zásluhy svým přísným postupem proti banditismu, svou reformou úřadů, založením Tajného archivu Svatého stolce (1614) a dokončením baziliky sv. Petra (1615).

Na politickém poli Pavel V. zažil ostré rozpory s benátskou republikou o pravomoc, takže uvalil na město interdikt, což mělo těžké následky. Příčina byla sama v sobě nepatrná a bylo možno ji vyřešit. Městská správa uvěznila dva kleriky, kteří se provinili běžnými zločiny, ale papež to považoval za porušení privilegia církevního soudnictví a žádal o jejich propuštění s hrozbou těžkých církevních trestů, neuposlechnou-li ho. Tento neústupný postoj zapříčinily též dva benátské zákony z let 1604 a 1605, jež vyžadovaly schválení senátu pro zřizování a stavbu nových kostelů a klášterů na území republiky a pro darování nemovitostí církevním ústavům.

Interdikt (1606). - Pavel V. však učinil chybu, když příliš stál na svém a převedl celý případ na naukové pole. Je pravda, že v oné době, po vydání tridentských dekretů proti absolutistickým snahám křesťanských panovníků, rozvinuli církevní právníci a teologové nauku o svobodě a imunitě církve. Pavel V. si vzal za příklad Pia V., jehož chtěl následovat i v hájení církevní pravomoci. Neuvedomil si však rozsah případu a politickou situaci v Benátkách. Republika ztratila svou moc a hospodářsky upadala, zatímco naopak církevní instituce vzkvétaly. Ve vládě města převládla skupina tak řečených mladých, která propagovala politiku prestiže. Jejím mluvčím byl dóže Leonard Doná. Bylo rozhodnuto vzdorovat papežovým pohrůžkám a byla připravována odpověď na jeho naukové důvody jmenováním poradce „teologa a kanonisty“

frá Pavla Sarpiho z řádu servitů v roce 1606. Rozvinula se „válka spisů“, která zaměstnávala Pavla V. a jež jej přivedla k vyhlášení exkomunikace signorie a interdiktu nad všemi benátskými územími 17. dubna 1606. Signorie tedy zakázala zveřejnění papežských bul a nařídila, aby se všude konaly bohoslužby jako obvykle. Odpor se zpočátku setkal s úspěchem, ale pak nátlak a rozhodnost Pavla V. způsobily, že jezuité, nejprve nejistí, a po nich další řeholníci theatini, kapucíni a minimové neuposlechli příkazů signorie, a byli proto vyhnáni ze všech benátských území. Spor se začal nebezpečně vyvíjet postojem Sarpiho, který vyzýval signorii k skutečné vzpouře proti papeži a byl tajně spojen s hugenoty a galikánskými nepřáteli papežství. Na jeho podnět se Benátky snažily rozšířit svůj boj a dodat mu celoevropský rozměr, což se však nepodařilo.

Když mělo dojít k válce, Španělsko nabídlo zprostředkování mezi oběma stranami, ale neuspělo. Podařilo to však Francii prostřednictvím kardinála Joyeuse, kterého vyslal Jindřich IV. k papeži a do Benátek počátkem roku 1607. Bylo dosaženo dohody, kterou Pavel V. přijal. 21. dubna 1607 zrušil tresty poté, co obdržel ujištění týkající se dvou uvězněných kleriků a proticírkevních zákonů.

I když tento spor trval jen krátce a nerozšířil se, byl sám o sobě velmi vážný a mohlo a mělo se mu vyhnout. Protestantské myšlení Pavla Sarpiho našlo příznivce v Benátkách, nikoliv pro naukové hledisko, nýbrž proto, že sloužilo jako zbraň proti Svatému stolci. Byl to prestižní spor, jako mnoho jiných v XVII. století, neboť Benátkám záleželo na prosazení svého vlivu v Itálii. Papež, který nebyl zběhlý v politice, pouze spor vyostřil, hned pohrozil a pak jej přenesl na naukové pole.

Katolíci v Anglii. - Během pontifikátu Pavla V. se však vyskytly i jiné politicko-náboženské otázky. V Anglii po dlouhé vládě královny Alžběty (1558-1603) nastoupil na trůn Jakub I., syn královny Marie Stuartovny, který pod svou vládou spojil tři země: Anglii, Skotsko a Irsko. Byl kalvínsky vychován, ale udržoval styky s katolickými zeměmi i s papežem Klementem VIII., a proto dodával naději, že bude tolerovat katolíky, dostane-li se na trůn. Katolíci i přes pronásledování za královny Alžběty byli dosud velmi početní, snad polovina národa se dosud hlásila k staré víře. Byli také velmi činní a dostávali velkou pomoc od početných vystěhovalců na pevnině a od misionářů, kteří se vydávali do Anglie, aby ji znovuzískali ke katolické víře. Vilém Allen založil v Douai v Belgii seminář pro přípravu anglických mladíků na kněžství, který potom přesídlil do Remeše, a jiný seminář byl založen v Římě Řehořem XIII. v roce 1579. Katoličtí kněží, zvláště jezuité, tajně

přistávali v Anglii, sloužili mše svaté a často podstupovali mučednictví. Scházeli jen biskupové, po smrti posledního katolického biskupa z Licolnu v roce 1584, a řízení církve bylo svěřeno v roce 1598 arcikněžím.

Jakub I. a „spiknutí střelného prachu“ v roce 1605. - Jakmile dosedl Jakub I. na trůn, zklamal všechny naděje. V roce 1604 vyhlásil nová opatření, jimiž se nařizovalo přísné uplatňování protikatolických zákonů královny Alžběty a sám odsuzoval katolíky na smrt. Zoufalství přivedlo některé z nich k zorganizování spiknutí, jež by pomohlo nastolit nového krále. Bohatý katolický pán Robert Catesby spolu s dvěma šlechtici a dalšími pány, jichž bylo celkem třináct, plánoval od března 1604 výbuch v parlamentě v den, kdy Jakub I. měl zahájit jeho zasedání. Jezuitský provinciál Jindřich Garnett zrazoval od tohoto zločinného plánu, ale nemohl mu zabránit, neboť se o něm dozvěděl pod zpovědním tajemstvím. Všemocný ministr Robert Cecil byl o plánu informován, ale čekal až do stanoveného dne 5. listopadu 1605 a v předvečer spiknutí halasně veřejně odhalil. Viníci byli ihned popraveni, ale vláda se snažila rozšířit zodpovědnost za spiknutí na všechny katolíky, představovala ho jako dílo „papeženců“ a zvláště zuřila proti jezuitům, bohoslovcům semináře a katolickým kněžím. P. Garnett a jeho spolubratr P. Oldcorne byli zatčeni a 9. května 1606 popraveni.

Přísaha věrnosti (1606). - Tato odsouzení měly ospravedlnit nové zákony proti katolíkům, jež parlament schválil 27. května. Jimi se katolíkům nařizovalo praktikovat protestantské náboženství pod tresty těžkých pokut a dalších dávek. Mimoto museli všichni katolíci a podezřelí z katolictví vykonat zvláštní přísahu věrnosti pod trestem zabavení majetku a doživotního věznění. Přísaha nejenže uznávala Jakuba I. za právoplatného krále, ale také přikazovala vyhlásit za „bezbožnou a kacířskou“ nauku, že exkomunikovaní anebo papežem sesazení vládci, mohli býti zbaveni vlády a zabiti poddanými. Dále se mělo prohlásit, že ani papež ani nikdo jiný neměl moc zrušit tuto přísahu, vyžádanou právoplatnou autoritou, a že ji měli ti, kdo odpřísáhli, stále zachovávat i přes rozsudek exkomunikace anebo sesazení.

Naukový spor. - Mnoho katolíků se octlo v nejistotě, zda přísaha věrnosti je dovolená. Sám arcikněz Blackwell se klonil k názoru, aby ji složili. Pavel V. však ji odsoudil v breve z 22. září 1606, neboť obsahovala „prohlášení proti víře a proti spáse duše“. Jakub I. se tedy snažil o její přijetí a ovlivnil Blackwella a v roce 1608 napsal *Apologia pro iuramento fidelitatis*, v níž se snažil teologickými důvody dokázat její dovolenost. Odpověděl mu svatý Robert Bellarmin spisem, kterým se obracel přímo na krále, a anglický král pokračoval v polemice především proti tomuto velkému římskému teologovi.

Přísaha věrnosti byla zbraň, kterou užíval Jakub I. v boji proti katolíkům, a třebaže pronásledování nebylo tak krvavé jako za Alžběty a došlo k málo odsouzením na smrt, bylo neustále pácháno násilí a vynášeny rozsudky, jež ochuzovaly katolíky a prakticky je vyloučily z účasti na občanském životě země.

Pronásledování ve Skotsku a v katolickém Irsku. - I přes tato pronásledování se Jakub I. snažil získat papežův souhlas k sňatku svého syna s nějakou katolickou princeznou, ale tyto manželské námluvy neuspěly, zvláště na španělském dvoře. Nátlak Jakuba I. na katolíky byl neméně tvrdý ve Skotsku, kde žilo také dosud mnoho katolíků, a ještě tvrdší v Irsku, které prakticky zůstalo téměř celé katolické. Král tam chtěl uplatňovat anglické zákony, jež předpisovaly anglikánskou bohoslužbu a přikazovaly vyhnat katolické kněze. Irský lid se vzbouřil a započal hrdinný boj proti pronásledování organizovanému anglickými úředníky. Katolíci byli sice vyloučeni z anglického veřejného života, ale zůstali v menšině a byli terčem stále rostoucího protikatolického postoje většiny, která vytvořila protestantský stát. „Spiknutím střelného prachu“ se uzavřel proces, který započal před osmdesáti lety. Kněží misionáři nemohli více vstoupit do Anglie a nenacházeli tam podporu, vyšší společenská vrstva byla vychovávána protikatolickými učiteli a nebylo možno vyučovat na žádné škole, která se nepřizpůsobila státnímu náboženství. Začalo se s uctíváním národa, který povzbuzen vítězstvím proti Filipovi II., chopil se protikatolických forem a silně přispěl k názoru považovat papeže a katolíky za nepřátele a cizince.

2. První údobí třicetileté války

Za pontifikátu Pavla V. vypukla třicetiletá válka, která zasáhla a zničila Německo a těžce zasáhla dílo potridentské katolické obnovy.

Rudolf II. - Po augsburském míru v roce 1555 se oslabily pozice katolíků, jež se však znovu upevňovaly v druhé polovině XVI. století, když se pozvedla říše a katolická šlechta s pomocí Svatého stolce a apoštolskou horlivostí jezuitů a kapucínů.

Císař Rudolf II., který nastoupil po Maxmiliánovi II., podporoval katolickou obnovu a zakázal ve městech protestantismus. Ještě rozhodněji si počínal v boji proti protestantským reformátorům jeho bratranec Ferdinand, který byl od roku 1596 arciknížetem štýrským, karniolským a korutanským. Ten přinutil „predikanty“ k odchodu ze země a všemi silami podporoval obnovu víry a katolického života. V tom mu pomáhal akvilejský patriarcha

František Barbaro, pod jehož pravomocí byly ony země, a pak jezuité, kteří jej vychovávali.

České země. - Tyto úspěchy byly ohroženy nebezpečím tajných rozbrojů uvnitř habsburské rodiny mezi Rudolfem II. a jeho bratrem Matějem, který toužil po nástupnictví v říši a v roce 1608 si získal vládu nad Rakouskem, Uherskem, Moravou a Čechami. Z rozbrojů těžili Čeští bratři, utrakvisté a luteráni v Čechách a ve Slezsku, kteří se vzbouřili a 9. července 1609 si vynutili na Rudolfovi II. císařský Majestát, který jim zajistil toleranci. Pak se dosáhlo dalšího kompromisu mezi katolickými a protestantskými státy, uznaného císařem. Tyto dva dokumenty uznávaly plnou náboženskou svobodu „Českému vyznání“ z roku 1575, jež bylo směsí husitských, luterských a kalvínských nauk. Byla pro ně otevřena v Praze univerzita, směli si otevírat kostely, školy a měli zvláštního úředníka, který chránil jejich práva. Podobných ústupků se dostalo Slezsku a Lužici.

K těmto ústupkům, jež se staly předmětem sporu mezi Rudolfem II. a jeho bratrem Matějem, došlo v době, kdy se v Německu v květnu 1608 ustavila Jednota na obranu „evangelické“ víry, v jejímž čele stál kurfiřt rýnského Palatinátu Fridrich IV. a kterou podporoval francouzský král Jindřich IV. Fridrich IV. byl kalvinista a snažil se o nadvládu nad německými protestantskými knížaty, a proto se na Jednotě neúčastnili němečtí luteránští kurfiřtové Sasko a Braniborsko, kteří stáli na straně císaře.

Katolická Liga. - Kvůli obraně proti bojovné Jednotě se spojili katoličtí páni ve vojenské spojení, později nazvané Liga, jež vedl Maxmilián I. Bavorský. Papež zaujal vyčkávací stanovisko a nechtěl do Ligy vstoupit z ohledu na císaře.

Po smrti Rudolfa II. v roce 1612 po něm nastoupil Matěj, za jehož vlády pokračovalo uspokojivé dílo katolické obnovy v Německu. Jejím představitelem byl Maxmilián Bavorský. Ferdinand Bavorský byl zvolen biskupem v Münsteru a Paderbornu a také jiné diecéze měly horlivé biskupy, kteří bránili katolické zájmy. Jezuité a kapucíni pracovali v Kolíně, ale zvláště silné bylo dílo obnovy staré víry v Tyrolsku, napadeném protestantismem.

Pražské povstání (1618). - Také v Čechách postupoval císař Matěj energicky v obnovném díle za podpory horlivého pražského arcibiskupa Jana Lohela, jezuitů a kapucínů. Ale kalvínská šlechta se vzpouzela a došlo k otevřené revoltě, kterou vedl Jindřich Matěj z Thurnu. Na královský dekret zakazující protestantům se shromažďovat odpověděli vyhozením z okna Pražského hradu dvou císařských místodržících a jejich písaře 23. května 1618. Tento zločin vstoupil do dějin pod jménem „druhá pražská defenestrace“.

Pražský arcibiskup byl zatčen a jezuité byli vyhnáni z Čech a Moravy. Vypukla revoluce, k níž se přidali také slezští protestanté a hlava Jednoty, kalvinista Fridrich, který nastoupil v roce 1610 po svém otci.

Obě strany konaly přípravy na válku, jež začala 28. srpna 1619 po zvolení Ferdinanda II. císařem, který nastoupil po Matějovi, a poté, co přijal kalvinista Fridrich V. od vzbouřenců českou korunu, kterou držel od roku 1617 Ferdinand II.

Vítězství na Bílé Hoře 1620. - Nebezpečí pro víru pohnulo Pavla V. k velké pomoci katolické Lize a novému císaři, jemuž se dostalo pomoci také ze Španělska. Vojsko Ligy vytáhlo proti kalvinistům a Fridrichu V., kterému nedodala Francie slíbenou pomoc, neboť mezitím dosáhl Pavel V. neutralitu Ludvíka XIII. 8. listopadu 1620 dosáhla Liga velkého vítězství na Bílé hoře, jež donutilo Ferdinanda V. k útěku.

Vítězství staré víry proti protestantismu zajistilo Ferdinandu II. českou korunu a s ní i budoucnost katolické církvi v zemích ovládaných Habsburky. V českých zemích převládli katolíci nad protestanty díky usilovné činnosti jezuitů a kapucínů, podporovaných Rakušany, kteří nyní zemi ovládali.

3. Řehoř XV.

Řehoř XV. - Když se v Římě oslavovalo vítězství na Bílé hoře, papež Pavel V. byl raněn mrtvicí a krátce nato zemřel 28. ledna 1621.

Konkláve rychle zvolilo jeho nástupcem, po vyloučení kardinálů Baronia a Fridricha Borromea, kardinála Alexandra Ludovisiho, který byl arcibiskupem v Bologni, a ten si zvolil jméno Řehoř XV.

Jeho první starostí bylo využití katolického vítězství. Zvýšil podporu Ferdinandu II. a Lize, zatímco kalvínská Jednota byla mezitím rozpuštěna. Tak zasadil o předání palatinského kurfiřtství Maxmiliánu Bavorskému. Toto připojení k Bavorsku umožnilo návrat Palatinátu od kalvinismu ke katolicismu.

Francie. - Ve Francii Řehoř XV. podporoval dílo katolické obnovy a doporučoval jmenování dobrých biskupů a vzdělání duchovenstva, jak to vyjádřil mj. i v pokynech novému nunciovi Corsinimu. Katolická obnova dobře pokračovala, kalvinismus byl v úpadku. Nejenže jej Ludvík XIII. potlačoval, i když musel dodržovat nantský edikt, ale i pro početná a důležitá obrácení ke katolictví, k nimž došlo právě v oné době. Řehoř XV. vyhověl přání dvora a jmenoval pařížským arcibiskupem mladého biskupa z Luconu

a almužníka královny Marie z Medici, Armanda Richelieu, jemuž dal i kardinálský klobouk.

Valtellina. - Za pontifikátu Řehořova se hrozivě vynořovala otázka Valtelliny. Byla dobyta protestantskými Grigiony, proti nimž se vzbouřila v roce 1621 a padla pod španělskou nadvládu, pro něž bylo toto území důležité, neboť tvořilo spojovací článek mezi habsburskými a španělskými panstvími v Itálii. Francie se naopak snažila zabránit tomuto zvýšení habsburské moci. Smlouvou uzavřenou v Madridě 15. dubna 1621 Valtellina se znovu dostala pod moc Grigionů, ale bez podmínek. Řehoř XV. dosáhl, že Valtellina byla dočasně obsazena papežskými vojsky.

Reforma volby papeže. - Mezi těmito politickými zásahy, které se neustále ztěžovaly vlivem stále rostoucích rozporů mezi velkými katolickými státy, Řehoř XV. se obával o vnitřní život církve. Do papežských voleb byl uveden kolem poloviny XVI. století zvyk „adorace“ kandidátu papežství, který byl posazen na oltář kaple, jakoby už byl papežem, aby i ostatní kardinálové byli donuceni mu dát své hlasy, aby se tak dosáhlo předepsané dvoutřetinové většiny. Řehoř XV. bulou z 15. listopadu 1621 tento zvyk zakázal, neboť ohrožoval svobodu kardinálů při volbě, a stanovil, aby se papežská volba konala starým způsobem inspirace anebo kompromisu, na němž se všichni museli shodnout, anebo tajným hlasováním, pro něž bylo třeba dvou třetin hlasů a jednoho navíc.

Byla ponechána prohlášení hlasů po hlasování a nesmělo se bránit vlivu katolických dvorů na volbu papeže, na něž přešla koncem XVII. století právo velmocí, tj. říše, Francie a Španělska, a vyloučení jednoho z kandidátů na papežství, čili právo veta.

Církevní činnost. - Druhou bulou z 12. března 1622 upravil samotný obřad papežské volby. Velkou zásluhou Řehoře XV. bylo založení Kongregace pro šíření víry 6. ledna 1622, o níž už byla řeč. Také schválil Řád řeholních kleriků zbožných škol, zvaných v románských zemích od slova „scuole pie“ „scolopy“ a na severu piaristy, jež založil sv. Josef Calasantský v roce 1648 v Římě. Také od něho dosáhli schválení „zbožní misionáři“ Karla Caraffy, reformovaná kongregace benediktinů sv. Maura, zvaných maurini. Svatořečil též sv. Ignáce, sv. Františka Xaverského, sv. Filipa Neri, sv. Terezii Velikou a podporoval úctu k sv. Anně a sv. Josefu, jehož svátek schválil na 19. března, a k Neposkvrněnému početí P. Marie, o němž zakázal hovořit ve smyslu odporujícím zbožné víře. Zemřel 7. července 1623.

4. Urban VIII. a pokračování třicetileté války

Urban VIII. (1623-1644). - Nástupcem Řehoře XV. se stal kardinál Maffeo Barberini se jménem Urban VIII. Hned musel čelit měnící se politické situaci, v níž začala převládat Francie nad říší a nad Španělskem pod politickým vedením kardinála Richelieu. Urban VIII. si snažil zachovat nestrannost v rozporech mezi katolickými velmocemi, ale byl poněkud ovlivněn Francií. Katolické zájmy, především v Německu, tím značně utrpěly.

Nástupnictví v Mantově. - Za jeho pontifikátu pokračoval spor o Valtellinu, kterou obsadila v roce 1624 francouzská vojska, ale nakonec byla vrácena Grigionům. 5. března 1626 došlo pak v Monzonu k dohodě mezi Francií a Španělskem, jíž byla zajištěna Valtellině, Sondriu a Chiavenně výlučnost katolického náboženství.

Dalším důvodem zásahu Francie do italské politiky byla otázka nástupnictví v mantovsko-monferratském vévodství, k níž došlo po vymření rodu Gonzaga v roce 1622. Španělsko chtělo připojit toto území k milánskému vévodství, zatímco Francie podporovala nástupnictví vévody z Nevers. Urban VIII. se bránil španělským vlivům v Itálii a snažil se být nestranný, což bylo Francii na prospěch, nemohl však zabránit válce. Francouzské vojsko, vedené samotným kardinálem Richelieu, napadlo Pimentsko, zatímco císařská vojska, jež zasáhla ve prospěch Španělska rozhodnutím Ferdinanda II., napadla a vydrancovala Mantovu v červenci 1630. Zpustošení Mantovy zapůsobilo v Římě hlubokým dojmem a způsobilo, že se papež odklonil od císaře. Bylo to právě v okamžiku, když byly ohroženy zájmy církve v Německu vyložením švédského krále Gustava Adolfa.

Dánské údobí třicetileté války a restituční edikt. - V Německu dobře pokračovala katolická obnova, ale také druhé, „dánské“ údobí třicetileté války, způsobené zásahem dánského krále Kristiána IV. ve prospěch protestantů, jemuž poskytl finanční pomoc kardinál Richelieu, skončila vítězstvím Ligy a Ferdinanda II. Politické úspěchy spolu s usilovným dílem katolické obnovy pohnuly Ferdinandu II. vydat 9. března 1629 po dlouhé přípravě a nejistotě na popud Maxmiliána Bavorského restituční edikt. Edikt je v podstatě výklad augsburského míru z roku 1555 a nařizoval navrácení do roku 1631 těch zemí, jež protestanti obsadili po roce 1555. Také vyhlašoval za nezákonné a propadlé držení církevních založení a biskupství proti *reservatum ecclesiasticum* stanovenému v Augsburgu. Tak i pro katolíky vyžadoval takzvané právo reformy, neboli provádění zásady *cuius regio, eius religio*, a nebral v ohled pojetí Ferdinanda I. Nakonec edikt vyhlašoval náboženský mír z roku 1555,

který se týkal pouze katolíků a těch, kdo se hlásili k Augsburskému vyznání, protože z něho museli být vyloučeni kalvinisté.

Edikt, jakkoliv proti němu nebylo možno nic namítat z hlediska právního, byl přece časově nevhodný, neboť chtěl obnovit situaci, ke které se dospělo před 74 lety a nebral v ohled hluboké změny, jež mezitím nastaly. Protestantská knížata, jež tak ztratila jednu třetinu svého majetku, byla velmi podrážděna.

I papež projevil výhrady proti způsobu, jakým Ferdinand II. postupoval při provádění restituce, autoritativně a bez ohledu na Svatý stolec. Vynořily se také otázky, komu předat církevní majetky, neboť císař byl ochoten dát staré majetky mnišských klášterů jezuitům a kapucínům.

Švédské údobí třicetileté války (1630). - Této situace využil švédský král Gustav Adolf, který zasáhl v Německu, a tak otevřel třetí údobí třicetileté války. Nedá se říci, že chtěl zasáhnout na obranu protestantské věci v Německu. Již po léta se připravoval na válku, aby se stal pánem Baltského moře. Uzavřel tajnou smlouvu s Francií a v červenci 1630 se vylodil v Pomoránsku s armádou 12.000 mužů.

Katolická německá knížata byla rozdělena a Maxmilián Bavorský právě v tom okamžiku propustil velkého generála Valdštejna. V Římě si papež Urban VIII. zpočátku neuvědomil velké nebezpečí pro katolickou víru způsobené vyloděním Gustava Adolfa. Více mu ležela na mysli otázka Mantovy, jejíž drancování živě připomínalo zpustošení Říma před sto lety.

Řezenský mír. - Ferdinand II., který byl přímo ohrožen, se snažil usmířit s Francií, již odstoupil Mantovu, která byla přislíbena mírem řezenským 13. října 1630 vévodovi z Nevers. Urban VIII. byl velmi uspokojen touto mírovou smlouvou a císař, který se zbavil problému v Itálii, po zajištění neutrality Francie doufal, že porazí Gustava Adolfa. Ale Richelieu pokračoval ve svých piklích proti Habsburkům a nedovolil králi Ludvíku XIII. schválit řezenský mír. V Barwaldu naopak v lednu 1631 uzavřel dohodu s Gustavem Adolfem. Švédský král přijal doložku, kterou si vynutil Richelieu, že katolické náboženství bude zachováno v dobytých územích, že on zůstane neutrální vůči Lize, jestliže i ona zachová neutralitu, a obdržel od Francie velkou sumu peněz, jež mu umožnila pokračovat ve válce.

Mír v Cherasco 1631. - Urban VIII. se snažil zabránit tomuto spojení, ale Richelieu chtěl válku kvůli svému politickému plánu na zničení císařovy moci. Papeži se podařilo dát uzavřít konečný mír mezi Francií a císařstvím v Itálii v červnu 1631 v Cherascu, ale nepodařilo se mu zabránit, aby Francie napokračovala ve spojení s Gustavem Adolfem.

Ten mezitím dosáhl významných vítězství a dotáhl až k Rýnu a tím se stal pánem Německa. Znovu se ocitly v nebezpečí církevní knížectví a sama katolická víra. Urban VIII. pomáhal Ferdinandovi II. a Lize, vyhlásil modlitby a zvláštní Svatý rok na 31. prosince 1632. Odolal však nátlaku Španělska, které i násilím chtělo papeže donutit, aby se postavil proti Francii, neboť byla spojencem a podporovatelkou protestantů v Německu.

Zkáza německých katolíků. - Škody německých katolíků v zemích dobytých Gustavem Adolfem byly nesmírné a protestanti jásali, neboť očekávali, že švédský král se zmocní i Itálie a zničí papežské státy a papežství. Během roku 1632 však začíná odpor katolíků. Valdštejn se znovu octnul v čele císařského vojska a spojil je s vojskem Maxmiliána Bavorského. 25. května byla dobyta Praha a 26. listopadu v bitvě u Lutzen padl Gustav Adolf.

Francouzské údobí třicetileté války. - Urban VIII. doufal, že touto událostí se válka uzavře, ale Richelieu se rozhodl v ní pokračovat a přímo do války zasáhl, zatímco Španělsko násilně žádalo, aby se papež dal na stranu Habsburků a přerušil styk s Francií.

Po porážce Švédů císařskými u Nordlingen 6. září 1634 se znásobily snahy papeže po mírovém kongresu. Ale Richelieu byl rozhodnut pokračovat ve vlastní politice a v roce 1635 vypověděl Španělsku válku a usiloval o spojení s Turky. Válka Francie proti Španělsku se rozšířila a trvala až do roku 1644.

Politika „raison d'état“. - Škody, jež dlouhá válka natropila církvi byly nesmírné. Dílo katolické obnovy v Německu bylo přerušeno a samo Německo bylo zničeno a zbídačeno. Stačí uvést příklad Bamberku, který byl dobyt oběma stranami třináctkrát.

Richelieu zemřel 4. prosince 1642 před zakončením války. S nezájmem sledoval toto ničení a nad něj stavěl stavěl důvody státu. Byla to skutečná ideologie, jež podřizovala politickým zájmům vše ostatní, i náboženství. Na druhé straně císař a ještě více Španělsko chtěli využít své obrany církve v Německu proti protestantům k podrobení si papeže pro vlastní politiku.

Urban VIII. se snažil zůstat nestranný mezi mocenskými bloky, ale i jeho postoj jakkoliv byl oprávněn za dané situace, podporoval hru kardinála Richelieu a přispěl k rozdělení politiky katolických velmocí od obrany katolictví, což zabránilo dalšímu pokračování katolické obnovy v Evropě a vedlo k vyloučení Svatého stolce z velkých událostí evropské politiky.

5. Odsouzení Galilea

V době Urbana VIII. došlo k odsouzení toskánského vědce Galilea Galilei inkvizicí.

Aristotelismus. - K pochopení tohoto bolestného případu je třeba vzít v úvahu převládnutí aristotelismu na univerzitách a aristotelské metody ve filozofických studiích a na druhé straně snahu katolických teologů o zachování věrnosti doslovnému výkladu Písma svatého, na němž tak trvali protestanté. Tato snaha se stala společným východiskem všech výměn názorů jedněch s druhými.

Galilei se narodil v Pise v roce 1564 a stal se profesorem matematiky na univerzitě v Padově v roce 1592. Věnoval se intenzivní vědecké činnosti. Vycházel ze zkušenosti, na rozdíl od peripatetické deduktivní metody peripatetiků své doby, kteří se opírali výlučně o autoritu Aristotela. Zkušenosti a studie potvrdily Galileovi správnost heliocentrického systému, který zastával o století dříve Mikuláš Koperník, a dokázal, jak pouze tento systém je schopen vysvětlit objevy, k nimž dospěl v astronomii. Přesto však Koperníkova teorie čekala dosud na experimentální zkoušku.

Galileova polemika. - Když byl jmenován prvním matematikem na univerzitě v Pise v roce 1610 a dobře přijat v Říme, kde se stal členem prestižní *Accademia dei Lincei* (= Akademie rysů, rovnající se dnešní Akademii věd), vzbudil ostře polemiky peripatetiků. Polemika se později točila kolem problému, zda je možno heliocentrický systém sloučit s údaji, jež poskytuje víra, předkládanými peripatetiky. Galileo dokázal svým odpůrcům s teologickou přesností, jak nepřesně byly vykládány texty Písma svatého a církevních Otců a jaký byl vztah vědy a víry. V Neapoli se za něho postavil karmelitán Pavel Antonín Foscari.

Ale proti teorii Galileově se stavěl „všeobecný názor“, možno říci „od počátku světa“, a tak vzbuzovala podezření mnoha teologů. Vědec byl obžalován u Svatého officia několika dominikány počátkem roku 1615. V naději na lepší obranu se Galileo odebral do Říma v prosinci 1615, kde se diskuse přenesla na naukové pole a Svaté officium bylo požádáno o rozhodnutí.

Rozhodnutí Svatého officia v roce 1616. - Byly předloženy dvě otázky komisi 11 teologů a ti dali 24. února 1616 odpověď, „že »Slunce je středem světa a je nehybné«, je výrok nesmyslný a nepravdivý ve filozofii a výslovně kacířský, neboť výslovně odporuje Písmu svatému“ a „že »Země není středem světa a není nehybná, ale že se otáčí kolem sebe také denním pohybem«, je také nesmyslný a nepravdivý filozofický výrok, který, pojímá-li se teologicky,

je přinejmenším mylný pokud se víry týká“. Tuto odpověď schválili kardinálové Kongregace inkvizice za přítomnosti papeže, ale nebyla uveřejněna a zůstala jako vnitřní směrnice. Kardinál Bellarmin byl pověřen, aby napomenul Galileia, aby upustil od svých teorií, s pohrůzkou uvěznění, kdyby neuposlechl. On slíbil 26. února 1616, že nijak nebude držet, učit nebo hájit ústně nebo písemně heliocentrické nauky.

„*Dialogo dei massimi sistemi*“. - Galilei však svůj slib nedodržel a v některých spisech hájil správnost Koperníkova systému. To se projevilo nejvíce v *Dialogo dei massimi sistemi*, který uveřejnil v roce 1632. Je psán ve formě čtyřdenní debaty mezi třemi účastníky o dvou systémech - ptolemaiském a koperníkovském. Ten je podáván jako vědecká hypotéza, kterou víra nepřijímá, ale autor neskrývá pro ni své sympatie a ostře kritizuje druhý systém, jemuž se vysmívá.

Odsouzení Galileiho. - Galilei se snažil pro svůj spis získat *imprimatur* římského generálního vikáře, magistra posvátného paláce (=papežského teologa), florentského inkvizitora, generálního vikáře a velkoknížete. Přes všechnu obezřetnost kniha vzbudila ostré reakce, neboť se jevila jako neposlušnost Galileia vůči příkazu nešířit a nehájit koperníkovský systém. 12. února 1633 byl povolán do Říma před inkviziční soud a bylo mu dovoleno bydlet až do dubna u florentského vyslance ve Villa Medici. Proces a výsledky se týkaly žaloby, že neuposlechl příkazu kardinála Bellarmina z roku 1616. Galilei se bránil a popřel, že by zastával Koperníkovu teorii po tomto příkazu. Ale, jak známo, poznamenal P. komisař, opak se jeví jasně v knize, kterou sepsal a jeho obhajoba nepřesvědčila ty, kteří jej podrobili výslechu. 22. června byl slavnostně přečten rozsudek, v němž se prohlašovalo, že Galilei je silně podezřelý z bludu, a proto upadl do příslušných trestů, jež z něho mohly být sňaty po odvolání. Spis *Dialogo dei massimi sistemi* byl zakázán a autor odsouzen do vězení Svatého officia podle dobrozdání inkvizice a byl povinen po tři roky každý týden se modlit sedm kajících žalmů. Galilei si přečetl text odvolání a podepsal jej. Trest žaláře mu byl ihned změněn papežem na nucený pobyt ve Villa Medici, pak v Sieně a nakonec v jeho vlastní vile v Arcetri nedaleko Florencie, kde zemřel v roce 1642. Urban VIII. mu nikdy nechtěl poskytnout plnou milost.

Proces proti Galileovi byl nepochybně velice tvrdý a je překvapující, jak se s ním zacházelo. Nedošlo k dalšímu zkoumání otázky, ani se nebral ohled na názory výborných teologů, kteří se klonili ke Koperníkovu systému. Sám Urban VIII. se vyjádřil v roce 1624, že Koperníkova nauka nebyl blud, a choval se k němu i po uveřejnění *Dialogu* přátelsky. Pak měl ale strach o nauku

o neomylnosti Písma svatého a vědec byl souzen a odsouzen, neboť pokračoval v obhajobě nauky zavržené v roce 1616 jako přičící se Písmu svatému.

6. Inocenc X. a vestfálský mír

Inocenc X. - Urban VIII. zemřel 29. července 1644 a jeho nástupcem se stal kardinál Jan Křtitel Pamfili se jménem Inocenc X. Jeho pontifikát znamená úpadek vlivu Svatého stolce, který přestává být střediskem evropské politiky. Na mírovém kongresu v Münsteru, který byl zahájen v roce 1644, aby byl obnoven řád v Německu po dlouhé a ničivé třicetileté válce, papežský nuncius Fabio Chigi, budoucí Alexandr VII., se nezmohl na více než na protesty, jež nikdo nebral vážně.

Vestfálské dohody, 1648. - Jednání byla velmi složitá a únavná a převládaly tam tři mocnosti: Rakousko, Francie a Švédsko. Jednání byla uzavřena v roce 1648 dvěma dohodami v Osnabrücku se Švédskem a dohodou v Münsteru s Francií.

Tři mocnosti se snažily vytvořit politickou rovnováhu v Evropě, jež by schválila stav, který se vytvořil během války. Pokud se týká náboženské otázky, byla stanovena zásada rovnosti protestantů s katolíky. „Bude přesná a vzájemná rovnost mezi všemi kurfiřty, knížaty a státy jednoho i druhého náboženského vyznání“ (čl. V, 1 dohody v Osnabrücku). Jiná zásada, jež se vžila během náboženských válek, byla také vyslovena v dohodě, totiž nadřazenost státu v řešení náboženských otázek (čl. V, 12).

Ustanovení týkající se náboženství. - Ustanovení vestfálských dohod, týkající se náboženství v Německu, se opírají o tyto zásady. Byl dovolen kalvinismus, jemuž byla uznána stejná práva jaká mělo Augsburské vyznání. Kalvínská území a majetky byly ponechány tomu, kdo je držel 1. ledna 1624, ať to byl katolík nebo protestant. Jiné majetky klášterní a církevní byly přenechány protestantům jako odškodnění a uspokojení - poprvé se zde objevuje slovo sekularizace ve spojitosti s církevním majetkem. Bylo potvrzeno tzv. *reservatum ecclesiasticum* z roku 1555, jež zaručovalo zbytek církevního panství. Stejně bylo schváleno *ius reformandi*, jež však bylo omezeno zásadou, že náboženské poměry v císařských městech a v jiných státech měly zůstat takové, jaké byly v roce 1624. Proto pán, který by přešel od jedné víry ke druhé, mohl na svém dvoře a ve farnostech, které by si to přály, nařídít novou bohoslužbu, ale nemohl ji vnutit celé zemi. Mimoto byla zaručena domácí bohoslužba katolíkům i protestantům žijícím na území jiného náboženského vyznání. Nakonec bylo stanoveno, aby, když se budou rozhodovat náboženské

otázky na říšském sněmu, se státy dělily na dvě skupiny a vytvořily *corpus catholicorum* a *corpus evangelicorum* a rozhodovalo se na základě smluv a nikoliv počtu hlasů. Stejná zásada o náboženské rovnoprávnosti měla platit i pro císařské soudy, kde měli být katolíci a protestanti zastoupeni ve stejném počtu.

Vestfálský mír znamenal definitivní ztroskotání snah o katolickou obnovu v Německu, jejíž vítězství před dvaceti lety se zdálo být na dosah ruky. Tento úsudek je správný, neboť církve a její práva utrpěly nesmírné ztráty a Německo natrvalo ztratilo náboženskou jednotu a zůstalo rozdělené mezi katolíky, luterány a kalvinisty, a tak politicky bylo oslabeno, neboť ztratilo některá práva a rozdělovalo se na stovky malých státek, nad nimiž měla vrchní moc císařská autorita, tehdy už naprosto oslabená. Francie dostala tři biskupství: Metz, Toul a Verdun, Alsasko a jiná území. Švédsku připadlo Braniborsko. Synu Fridricha V. připadl Palatinát a kurfiřtská hodnost, a počet kurfiřtů vzrostl na osm.

Příčiny, jež vedly k vestfálskému míru, je třeba hledat v událostech třicetileté války a také ve vývoji, jímž prošly evropské státy, které se staly absolutistickými a uznávaly pouze vlastní politické zájmy. V těchto dohodách se poprvé objevuje slovo mocnost, aby se poukázalo na státy, v nichž jsou síly a zásady, kterými disponují, a je zde snaha stanovit politický systém, který se neopírá o právo, ale o hru mezi protivnými silami. Náboženství bylo podřízeno tomuto systému, a proto jeho upřímné a chvályhodné snahy o zavedení trvalého míru mezi různými náboženskými vyznáními a různými státy vyzněly naprázdno.

V tomto politickém vývoji evropských států nemohl Svatý stolec hrát žádnou úlohu, ani nemohl uplatňovat rozhodující vliv a jeho postavení se ještě zmenšilo po uzavření vestfálského míru, až nakonec vyústilo v praxi chápat ho jako zástupce papežského státu.

Protest Svatého stolce. - Nic neplatil protest Inocence X. vyjádřený 26. listopadu 1648 v bule *Domus mea*, v níž byly všechny články dohody, jež tato obsahovala, poškozující katolickou víru, bohoslužbu, Apoštolský římský stolec, stejně tak jako místní církve, prohlášeny za nicotné, prázdné, neplatné, ničemné, zavrženíhodné atd. V dodatku dohody však bylo už předem stanoveno, že proti mírové dohodě a jejím jednotlivým článkům bez výjimky se nemohla opřít žádná strana, čímž byla míněna církve a její práva.

Nepotismus Inocence X. - Na pontifikát Inocence X. mimo tyto politické události také vrhá stín nepotismus, který se zmocnil tohoto starého a slabého papeže. Octl se pod vlivem manželky svého staršího bratra, dámy Olympie

Maidalchiniové, ženy energické a intrikářské, a tak vzbudil nelibost římské šlechty. Nedovolil však, aby se rodina vměšovala do církevních záležitostí. Na druhé straně se bouřili příbuzní zesnulého Urbana VIII. z rodiny Barberini, proti nimž bylo zahájeno soudní řízení a které podporovala Francie, jejíž politiku nyní vedl kardinál Mazarin.

Válka proti městu Castro. - Další událostí doby Inocence X. byla válka proti městu Castro nedaleko Bolsenského jezera, jež bylo pod vládou parmského a piacentinského vévody Ranuccia II. z rodiny Farnese. Vévoda nesplácel dluhy své římské bance „Monti Farnesi“ a choval se drze i v církevních otázkách. Vražda Kryštofa Giardy, nového biskupa v Castru, pohnula Inocence X. k zásahu proti panství rodiny Farnese. Castro bylo dobyto a zcela zbořeno včetně kostela. Na jeho místo byl umístěn nápis: „Tu stálo Castro.“ Biskupství bylo přeneseno v roce 1649 do Acquapendente.

Kapitola VIII.

Galikanismus

1. Vývoj v první polovině XVII. století

Nauka o „nepřímé moci“. - Potridentské teologii náleží velká zásluha na upřesnění nauky o vztazích mezi církví a státem, již vypracovávali už starší teologové v XV. a XVI. století, kteří odstraněním pozdně středověkého pojmu „přímé moci“ (*potestas directa*) připravili půdu pro nové pojetí těchto vztahů.

Nová nauka, zvaná *potestas indirecta*, se staví proti předchozí. Zastává v podstatě základní právo církve zasahovat i do časného řádu a vyjmenovává i různé způsoby jeho použití, ale liší se od *potestas directa* pouze, že je jinak odůvodňuje. Tak sv. Robert Bellarmin tvrdí, že papež má pouze duchovní moc, ale „nepřímo a ve vztahu k duchovní moci má moc zasahovat do časných záležitostí všech křesťanů“. Moc papeže v časných záležitostech hájí Bellarmin na základě plnosti moci, kterou má papež, a podřízenosti časného účelu státu duchovnímu cíli církve.

Bellarmina vedla k zdůraznění autority papežovy v časných záležitostech polemika s anglickým králem Jakubem I. v otázce přísahy věrnosti, zatímco hranice „nepřímé moci“ nebyly dosud upřesněny.

Nauku rozvinul až Suarez v díle *Defensio fidei catholicae et apostolicae* z roku 1613, kterou rozšiřovali jezuité, neboť ji považovali za jeden z naukových bodů svého řádu. Nebylo to však jejich výhradním vlastnictvím, neboť ponechali-li se stranou někteří tvdošíjní zastánci *potestas directa* v XVII. století, nauka o nepřímé moci se stala společným majetkem všech teologů a kanonistů, kteří byli věrní Svatému stolci.

Pithou. - Ve Francii se střetla s odporem především juristů, kteří zastávali pojem, tehdy ještě vypracovávaný, absolutistického státu, zosobněného vládcem. Tito juristé vybírali prvky tradiční protipapežské francouzské tradice doby velkého západního rozkolu a zpracovávali je do systému, který byl představován jako obrana starých „svobod“ církve ve Francii. To je galikanismus státních úředníků, který v roce 1594 kodifikoval advokát Petr Pithou v díle *Libertés de l'Eglise gallicane* věnovaném králi Jindřichu IV.

Richer. - Tato nauka byla dále rozpracována pod vlivem protestantských názorů a s jasným protipapežským zaměřením sorbonnským teologem Edmundem Richerem (+ 1631), který převzal některé důvody od Gersona do

svého spisku *De ecclesiastica et politica potestate libellus* vydaného v roce 1611.

Richer se zabývá vnitřním zřízením církve a dochází k závěru jímž je znetvořuje. Říká totiž, že její řízení, týkající se moci posvěcovat, učit a řídit, patří celé církvi, je vykonáváno hierarchií, tj. biskupy a kněžími, jež nazývá *ecclesia sacerdotalis*. Moc papeže závisí od církve, je pouze „služebná“ a z vůle biskupů, kteří si dobrovolně omezují svou moc. Církevní správa je monarchická jak ve všeobecné církvi, tak v jednotlivých diecézích, ale řízení církve (regimen) se děje prostřednictvím synod a všeobecného koncilu. Proto podle Richera zákonodárná moc náleží koncilu, zatímco papež ji dává provádět, ale nemůže sám bez souhlasu církve k ničemu nikoho zavazovat. Nakonec Richer upírá papeži jakékoliv právo zasahovat do časných záležitostí.

Odsouzení Richerova spisu. - Tento podvratný spis se setkal s odporem ve Francii a na Sorbonně, byl odsouzen na provinčním koncilu v Sens, jemuž předsedal kardinál Du Perron. Teologická fakulta zbavila Richera jeho profesorského místa a donutila ho k víceméně obojakému odvolání v roce 1622. Později v roce 1634 dosáhl nuncius schválení výslovného odsouzení Richerových omylů.

Clermontské články. - Richeriáni zastupují nejvyhraněnější křídlo galikánského směru, jež nikdy nedosáhlo celkového schválení. Ve Francii však rostl odpor vůči nauce o „nepřímé moci“ papeže a vůbec proti autoritě papeže v církvi. V roce 1610 byla zavržena díla kardinála Bellarmina, neboť obsahovala tuto nauku, a jezuitům koleje v Clermontu byly vnuceny tyto články: 1) koncil je nad papežem, 2) papež nemá žádnou moc nad časnou mocí králů a nemůže je zbavit království exkomunikací, 3) kněz má povinnost vyjevit atentát anebo spiknutí proti králi, o nichž se dozví ve zpovědi, 4) církevní osoby jsou poddanými světského vládce a politického úředníka.

Politika kardinála Richelieu. - V roce 1614 byla snaha dát schválit shromážděním stavů jako „základní zákon“ náhradu za jakoukoliv nepřímou moc.

Za vlády kardinála Richelieu byla podporována galikánská tendence jako prostředek absolutismu uvnitř království a jako výraz nezávislosti na Svatém stolci. V roce 1626 dal odsoudit dílo italského jezuita Antonína Santarelliho, který zastával ve vyhraněné podobě nauku Bellarminovu v díle *O moci papeže trestat blud, rozkol, odpad a zneužití svátosti pokání*. Při té příležitosti se jezuité v Paříži podrobili podepsat prohlášení, jímž se zavazovali neprosazovat na politickém poli žádnou nauku, kterou by nezastávala Sorbonna. Mimoto Richelieu podporoval vydávání historicko-kanonistických spisů, jež hájily

galikánské zásady, jako např. díla bratří Petra a Jakuba du Puy pod názvem *Des droits et libérés de l'Eglise Gallicane avec leurs preuves* a Petra de Marca *De concordia sacerdotii et imperii seu de libertatibus gallicanis*. V roce 1641 vyšly první čtyři díly. De Marca je zastáncem umírněného galikanismu, neboť připouští nadřazenost papeže nad koncilem, ale dochází k závěrům omezujícím autoritu papeže na základě zásad starého římského práva, že církevní zákony ke své platnosti potřebují souhlas církve a tou rozumí shromáždění kléru a lidu, který zastupuje vládce. Pro de Marca galikánské svobody nejsou nic jiného než přijaté zákony, jež papež nemůže zrušit.

Galikánská polemika se zvláště přiosťřila, když se v roce 1640 objevilo anonymní dílo *Optati Galli de cavendo schismate*, jímž se autor obracel k francouzskému episkopátu a v němž tvrdil, že ve Francii byla pěstována myšlenka zřídit patriarchát a že nastal předvečer rozkolu. Richelieu dal spis odsoudit a vyvrátit.

Na druhé straně vzdělanost na poli církevních dějin, jež tehdy kvetly v Paříži, poskytovala galikánské polemice důvody v protipapežském smyslu. Tu podporovaly také souběžné spory jansenistické a filojansenistické a marnivost profesorů Sorbonny, kteří chtěli uplatňovat vůči Římu svou vlastní nauku, neboť Řím se v té době stal světovým učilištěm teologického vzdělání.

Není třeba zevšeobecňovat tyto galikánské směry, neboť i na Sorbonně našly odpůrce. Na druhé straně mezi biskupy a v duchovním prostředí převládala úcta k papeži, kterou rozšiřovaly a podporovaly nově založené instituce, zvláště jezuité a kapucíni, kteří intenzívně působili ve Francii.

2. Případ „Korsické gardy“

Mazarin pokračoval v církevní politice kardinála Richelieu. Po jeho smrti v roce 1661 převzal vládu mladý 23 letý Ludvík XIV. Ten si předsevzal uplatňovat politiku prestiže i vůči Svatému stolci.

Alexandr VII. (1655-1667). - Francie byla nespokojena s volbou Alexandra VII. 7. dubna 1655. Stal se jím kardinál Fabio Chigi, který byl předtím nunciem k Kolíně během jednání o vestfálském míru a od roku 1651 byl státním sekretářem Inocence X. Když naléhal na ustavení Ligy proti Turkům, Francie působila potíže, neboť si nepřála, aby z toho nemělo prospěch Rakousko.

Vyslanec Créqui a „čtvrť“. - V roce 1662 vyslal Ludvík XIV. do Říma jako svého vyslance nadutého vévodu z Créqui, který začal způsobovat

protokolární těžkosti. Nejvážnější bylo jeho předstírání, týkající se diplomatické imunity jeho sídla v Palazzo Farnese, které zakoupil, totiž takzvané „svobodné čtvrti“, kterou neprávem rozšířil až tam, „kam dohlédl“, a jež znamenala ochranu pro všechny známé zločince, kteří se tam uchýlovali před policií.

Incident s Korsickou gardou. - Tak došlo k incidentu 20. srpna 1662, když papežští vojáci tzv. Korsické gardy, vyprovokovaní Francouzi vtrhli do Palazzo Farnese. Ten zavedl záminku Ludvíku XIV. k odvolání velvyslance, k vyhnání nuncia z Francie, k přerušení diplomatických styků a k zabránění papežských území ve Francii, Avignonu a Venassinu. Dále král pohrozil napadením papežského státu.

Díky zprostředkování velkovévody toskánského se 12. února 1664 dosáhlo dohody v Pise, která byla pro Svatý stolec značně pokořující. Korsická garda byla rozpuštěna a legace vedená kardinálem Flaviem Chigi, synovcem papeže, se musela odebrat do Francie a žádat krále o prominutí. Tak se věc uzavřela a v roce 1665 byl znovu vyslán do Říma Créqui. Tímto křiklavým způsobem se chtěl Ludvík XIV. prosadit a na důkaz toho dal jako program svému vyslanci v Římě prohlášení: „Nejkřesťanštější král nemá zapotřebí milosti Svatého stolce, neboť papežové závisí na Francii, která je středem evropské politiky.“

Teze P. Coreta. - Boj Ludvíka XIV. proti Římu zavedl příležitost k novému a důležitému údobí galikánské polemiky. Koncem roku 1661 jezuita Coret hájil na koleji v Clermontu tezi o neomylnosti papeže i mimo koncil v otázkách práva i praxe. Teze byla namířena proti jansenistům, kteří odmítali přijmout prohlášení Inocence X. z roku 1654, které potvrdil v roce 1656 i Alexandr VII., jež ukazovalo, jak slavných pět odsouzených článků Janseniových bylo skutečně obsaženo v jeho dílech. Teze Coretova způsobila pobouření jansenistů a galikánů, kteří zastávali naprosto jinou nauku, a sámého Ludvíka XIV., neboť se tvrdilo, že je proti právům koruny dávat papežským rozhodnutím neomylnou autoritu, proti níž by král nic nezmohl. Coret byl pokárán samotným králem a rozpor se utišil. Ale tento zásah byl daleko vážnější, neboť ukazuje jak otázka galikanismu převládla v politice a v zákroku krále.

Odsouzení pařížským parlamentem. - Ještě složitější byl spor, k němuž došlo v lednu 1663, kdy Ludvík XIV. vedl boj s Římem, v otázce teze obhájené na Sorbonně Gabrielem Dreuetem z Villaneuve, který byl žákem jezuitů. Pařížský parlament odsoudil tři jeho tvrzení, totiž: 1) že Kristus dal Petrovi a jeho nástupcům nejvyšší moc v církvi, 2) že papežové z různých

oprávněných důvodů dali různým místním církvím výsady, např. galikánské církvi, 3) že všeobecné koncily jsou velmi užitečné k vykořenění bludů, k skončení rozkolů a jiných nepořádků, ale že nejsou naprosto nutné.

Parlament se vmísil do otázky galikanismu, aby utvrdil svou autoritu, ale vyvolal reakci Sorbonny, která byla zneklidněna tímto zásahem do čistě teologické záležitosti. Zasáhl však Ludvík XIV., který ve své politice nepřátelské vůči Svatému stolci toto rozhodnutí parlamentu vnutil.

Šest článků Sorbonny. - Následoval hned druhý spor. Poté, co cisterciák Vavřinec Desplantes hájil tezi, že papež „má nad celou církví plnou pravomoc, ať v oblasti vnitřní či vnější“, teologická fakulta zveřejnila 4. května 1663 šest článků o autoritě papeže, jež je prvním vyhlášením galikanismu a předchůdcem čtyř článků z roku 1682. Šest článků má negativní charakter a přisuzují autoritu galikanismu, který je předkládán jako nauka pařížské teologické fakulty. První tři zamítají *potestas indirecta* se všemi druhy uplatnění, jež vypočítává Bellarmin, čtvrtý odsuzoval jakékoliv tvrzení odporující autoritě krále, nebo svobodám galikánské církve a církevním zákonům přijatým v království, pátý hlásal nadřazenost koncilu nad papežem a šestý popíral jeho neomylnost bez souhlasu církve.

V letech 1664-1665 následovaly další spory a Sorbonna odsoudila několik spisů, v nichž se přehnaně hájila papežova autorita. Alexandr VII. odsoudil v roce 1665 šest článků Sorbonny a jisté napětí mezi Římem a Francií trvalo až do roku 1669. Tehdy za papeže Klementa IX., jímž se stal kardinál Julius Rospigliosi, došlo k takzvanému míru církve v otázce jansenistů, ale ve skutečnosti to byl spíše kompromis než skutečný mír, když se podrobili čtyři jansenističtí biskupové a s církví byly smířeny řeholnice z Port-Royal.

3. Spor o regália

Klement X. (1670-1676). - Spor znovu vypukl za papeže Klementa X., starého kardinála Altieriho, který, stejně tak jako jeho tři předchůdci, byl opatrný vůči Francii, jež se stala největší evropskou mocností.

Příčinu ke sporu zavedla celkem málo významná záležitost. Bylo starobylým právem francouzského krále pobírat výnosy z neobsazených biskupství (*regale temporale*) a tyto sumy, celkem malé, šly pak buď do státní pokladny, anebo na charitativní účely, např. také na obracení protestantů. Druhý lyonský koncil (1274) omezil toto právo upřesněním, že je to povolení udělené Svatým stolcem. Stoupenci galikanismu však v XVII. století tvrdili, že to bylo korunní právo (*ius regale*) vztahující se na celou Francii.

Dekret o regáliích. - Ludvík XIV., který vydal koncem roku 1672 různá církevní opatření, aniž by se poradil s Apoštolským stolcem, uveřejnil v roce 1673 dekret, který ještě upřesnil v roce 1675, jímž rozšiřoval toto domnělé právo na jižní provincie království, až dosud svobodné, a na nedávno dobytá území, a rozhodl, že jedna třetina důchodů uprázdněných biskupství půjde do pokladny pro obrácení protestantů a dvě třetiny že dostanou zvolení preláti.

Ludvík XIV. nechtěl začít spor. Podle mínění mnoha právníků regália byla korunním právem a papež Klement X. se hned neozval.

Odvolání biskupů z Alleta a Palmieru (1677). - Biskupové tak byli ohroženi na svých svobodách, ale poněvadž byli bázlivi a dvorští, podrobili se, neboť nešlo o velikou věc. Naopak se proti tomu opřeli dva teologové, kteří se odvolali na kánon II. lyonského koncilu, který zakazoval pod trestem vyloučení z církve rozšiřování korunních práv, a přiměli k protestu biskupy z Alletu a Palmieru. Tito dva biskupové byli filojansenisté a odvolali se k shromáždění francouzského kléru, jež se sešlo v Paříži v roce 1675. Shromáždění pod vedením pařížského arcibiskupa, dvořana Františka de Harlay, se za ně nepostavilo a Ludvík XIV. zamítl jejich protest. Proto se oba biskupové odvolali v roce 1677 k Apoštolskému stolci.

Inocenc XI. (1676-1689). - Papežem byl zvolen 11. září 1676 kardinál Benedikt Odescalchi, bl. Inocenc XI. Žil přísně a byl rozhodnut pro reformu církve. Nový papež viděl v způsobu jednání Ludvíka XIV. nebezpečí pro církevní svobody, a proto se rozhodl rázně se mu opřít. Přijal odvolání biskupa z Palmier, chválil jeho horlivost a jmenoval komisi kardinálů, aby prozkoumala otázku regálií. „Horlivci“ v komisi, snažící se hájit zásady porušené francouzským králem, chtěli, aby byly zavrženy dekrety o regáliích. Inocenc XI. poslal Ludvíku XIV. první breve v roce 1678, v němž odsuzoval jeho počínání a napomínal jej, aby zachovával kánon II. lyonského koncilu. Versailleský dvůr však neodpověděl, neboť si byl jist, že papež ustoupí. Proto následovalo druhé breve, zaslané počátkem roku 1679, a po dalších zákrocích krále v tomto směru papež v třetím breve v roce 1680 potvrdil své rozhodnutí v této otázce neustoupit.

Odsouzení v konzistoři (1681). - Ludvík XIV. byl podrážděn neústupností Inocence XI. a byl ve svém postoji podporován svým zpovědníkem jezuitou P. La Chaizé a pařížským arcibiskupem. Spor se rozšířil v roce 1680, když se papež postavil proti jmenování abatyší učiněným králem (nazývala se *duchovní regália*). Když nebylo možno dojít k dohodě a k zprostředkování jinými knížaty, Inocenc XI. se rozhodl k poslednímu kroku a v konzistoři 13. ledna 1681 obvinil Ludvíka XIV. z atentátu proti svobodě církve ve

Francii, zveřejnil všechna předešlá jednání a prohlásil, že bude pevně hájit práva církve.

4. Shromáždění francouzského duchovenstva (1681-1682)

Konzistorní řeč nebyla zveřejněna, ale Ludvík XIV. nepomýšlel na dohodu s papežem, i když do Říma poslal vyjednávat kardinála D'Entrées. Považoval regálie za prestižní otázku, v níž měl papež ustoupit. Nuncius v Paříži psal 7. dubna 1681: „Všichni jsou přesvědčeni, že Jeho Výsost nechce ustoupit od rozhodnutí užívat regálií ve všech diecézích království.“

Shromáždění biskupů v roce 1681. - K přinucení Svatého stolce k ústupu si chtěl Ludvík XIV. posloužit francouzským episkopátem. Využil k tomu jeho shromáždění na jaře roku 1681 v Paříži za předsednictví pařížského arcibiskupa Harleje a remešského biskupa Le Tellier. Toto „malé shromáždění“ pozůstávalo z 52 biskupů a bylo zcela povolné vůči královským přáním. Bylo schváleno prohlášení, v němž se schvalovalo chování krále vůči papeži, a kritice byla podrobena některá papežská opatření, nakolik porušovala galikánské svobody, a navrhovalo se svolání národního koncilu a shromáždění duchovních králem.

Požadavek shromáždění duchovních. - Ludvík XIV. se chopil druhé myšlenky. Shromáždění duchovních obvykle jednalo o administrativních otázkách, např. stanovení daní atd., ale nyní mělo mít daleko širší úkol, neboť mělo rozhodnout otázku regálií a mělo stanovit nápravu „protikonkordátních přehmatů římského dvora“. Tak dal král napsat v svolávací listině zaslané arcibiskupům království s datem 16. června 1681. Velmi pozorně se vybíraly osobnosti příznivé dvoru mezi členy episkopátu a kléru na provinčních shromážděních.

Zahájení shromáždění duchovních. - Shromáždění se sešlo v Paříži 1. října 1681 za přítomnosti 34 biskupů a 37 prelátů. Král nebyl přítomen, a proto se čekalo na jeho návrat. Pro získání času byl pověřen biskup z Meau, Bossuet, aby připravil zahajovací proslov, který byl pronesen 9. listopadu.

Bossuet si přál vyložit teologicky tajemství církve - a to bylo vlastním námětem jeho řeči - zdůraznit římský primát, aby uvedl shromáždění na myšlenku smíření mezi králem a papežem. V něm vyniká osobní stanovisko Bossuetovo - dojít ke kompromisu, jak o tom podal zprávu nuncius: „Projev, jak jsem slyšel, byl dlouhý a velmi učený. Věci byly podávány takovým způsobem, jakoby se chtěly zachránit všechny strany.“ Shromáždění se pak rozdělilo na komise, z nichž první se měla zabývat rozbořem otázky regálií.

Bossuet, který vynikal v diskusích, se snažil o to, aby se vyhnul dostat se do pozic vyhraněných regalistů, přece však se mu zdál postoj papeže přehnaný. Jeho myšlenkou bylo vyjít ze sporu kompromisním řešením.

Otázka papežské moci. - Kompromis navrhovaný Bossuetem měl spočívat v přijetí některých zmírnění při užívání královské moci Ludvíkem XIV. Toto právo pro všechna biskupství mu přiřklo shromáždění 3. února 1682. To však nebylo ani hlavním ani jediným účelem shromáždění podle plánů Ludvíka XIV. a jeho ministrů. Už od 20. prosince byla jmenována druhá komise, nazývaná „šest propozic Sorbonny“, jíž předsedal Gilbert z Choiseul, biskup z Tournai. Jejím účelem bylo vrátit se k šesti bodům z roku 1663 a vytvořit z nich naukové prohlášení o papežské moci.

Bossuet, jak je známo ze zprávy o pracích shromáždění, se snažil této otázce tak choulostivé a tak nebezpečné vyhnout. Navrhl, aby se z hlediska teologického prozkoumala celá tradice o této otázce. V opačném směru činili nátlak arcibiskupové remešský a pařížský. Také jezuita La Chaise se přičinil o popíchnutí krále, který zakázal jakoukoliv diskusi a nařídil, aby se o otázce jednalo. To byla první Bossuetova porážka. Poté se nejen podrobil příkazu dvora, ale když Choiseul připravil „špatně a školometsky“ články prohlášení, sám se nabídl připravit jejich novou úpravu v zjednodušené a vhodnější formě, aniž by změnil jejich podstatu.

5. Prohlášení z 19. března 1682

Během výměny názorů Bossuet dosáhl aspoň toho, že se nehovořilo o zásadě odvolání od papeže ke koncilu, ale i přes jeho úpravy a obranu, kterou se pak snažil dělat, prohlášení tak jak je schválilo shromáždění 19. března 1682, je velmi těžký čin, neboť si osobuje naukový úsudek o moci papeže a chce ji omezit. Je daleko vážnější než šest bodů z roku 1663, jež sestavila teologická fakulta, a v záporné formě, neboť nyní chce vyjádřit naukové rozhodnutí, zavazující celou galikánskou církev formou příkazu.

Úvod. - Jasně to vyplývá z titulu *Cleri Gallicani de ecclesiae potestate declaratio* a z předmluvy, v jejíž závěrečné části se jasně vyjadřuje, že Prohlášení mělo mít naukovou platnost: *Nos Archiepiscopi et Episcopi, Pariis mandato regio congregati, ecclesiam Gallicanam repraesentantes, una cum ceteris ecclesiasticis viris nobiscum deputatis, diligenti tractatu habito, haec sancienda et declaranda esse ducimus.*

Úvod zakrývá skutečný důvod Prohlášení, totiž omezení papežské moci, když se snaží zdůrazňovat nutnost hájit galikánské svobody, mnohými ohrožené, a poskytuje jiným příležitost potírat autoritu Svatého stolce.

Jiný je tón čtyř článků, jež tvoří vlastní text Prohlášení. Za základ jim sloužilo šest bodů Sorbonny z roku 1663, ale i přes zdánlivou podobnost zde byl smysl velmi zesílen.

První článek. - První článek je nejdelší, spojuje první tři články z roku 1663 a týká se problému nepřímé moci papeže: *Primum beato Petro eiusque successoribus Christi vicariis ipsique Ecclesiae rerum spiritualium et ad aeternam salutem pertinentium, non autem civilium ac temporalium a Deo traditam potestatem... Reges ergo et principes in temporalibus nulli ecclesiasticae potestati Dei ordinatione subici, neque auctoritate clavium Ecclesiae directa vel indirecte deponi, aut illorum subdites eximi a fide atque oboedientia ac praestito fidelitatis sacramento salvi posse; eamque sententiam publicae tranquillitati necessariam, nec minus Ecclesiae quam Imperio utilitatem, ut Verbo Dei Patrumque traditioni et sanctorum exemplis consonem omnino retinendum.* (DB 1322-1327)

Článek odporuje Bellarminově formulaci „nepřímé moci“, ale na rozdíl od bodů z roku 1663 neuvádí otázku jako pouhý teologický názor, nýbrž jeho nauku zavrhuje a nařizuje držet za pravou nauku, v souhlase s Písmem a Tradicí, zásadu, že církev neobdržela od Boha žádnou moc v oboru časném. Mimoto se nehovoří v článku o povinnostech krále, ani o přehmatech, týkajících se duchovních záležitostí.

Druhý článek. - Druhý článek naznačuje nauku o svrchovanosti koncilu nad papežem: nedotýká se jí výslovně, ale dovolává se příslušných dekretů Kostnického koncilu, kterých se vždy dovolávali galikáni a jež jsou obsaženy v Pragmatické sankci v Bourges. Celkový smysl článku však není méně vážný, neboť považuje kostnické dekrety o nadřazenosti koncilu za neomylné, s jasným úmyslem napadnout a omezit onu duchovní moc papeže, o níž hovoří první článek:

Sic autem inesse Apostolicae Sedi ac Petri successoribus Christi vicariis rerum spiritualium plenam potestatem, ut simul valeant atque innata consistent sanctae oecumenicae synodi Constantiensis a Sede Apostolica comprobata, ipsoque Romanorum pontificum usu confirmata, atque ab ecclesia Gallicana perpetua religione custodia decreta de auctoritate conciliorum, generalium, quae sessione quarta et quinta continentur, nec probari a Gallicana ecclesia qui eorum decretorum, quasi dubiae sint auctoritatis ac minus approbata, robur infringant, aut ad solum schismatis tempus Concilia dicta detorqueant.

Třetí článek. - Třetí článek jde ještě dále, jak na to ukazuje první slovo *hinc*, a po omezení duchovní moci papeže poukazem na kostnické dekrety o nadřazenosti koncilu nyní chce omezit i její užívání poukazem na známé galikánské svobody:

Hinc Apostolicae potestatis usum moderandum per canones Spiritu Dei conditos et totius mundi reverentia consecratos, valete etiam regulas, mores et instituta a regno et ecclesia Gallicana recepta, Patrumque terminos manere inconcussos, atque id pertinere ad amplitudinem Apostolicae sedis, ut statuta et consuetudines tantae sedis et ecclesiarum consensione firmatae, propriam stabilitatem obtineant.

Svým vyjádřením článek zmírňuje stejnou zásadu vyjádřenou v roce 1663 a obratně předkládá uznávání galikánských svobod jako slávu Apoštolského stolce. V podstatě se v článku skrývá nebezpečí pro nauku o budování církve, neboť se tvrdí, že kánony koncilů jsou nepřekročitelnou hranicí pro vykonávání papežské moci, což později převzal Febronius, a naznačuje se myšlenka, že církevní moc papeže je podřízena moci všeobecné církve, že svět stojí výše než Řím. Na druhém místě se kladou na stejnou úroveň kánony nějakého koncilu, galikánské svobody, jako by byly schváleny církevními Otcí a samým Svatým stolicí, který je ve skutečnosti nikdy neschválil, a navíc všemi místními církvemi. Mimoto se rozšiřuje svévolně pojem galikánských svobod, jež se nyní vztahuje na zvyklosti francouzského království, neboť úsudek o nich nakonec závisel na světské moci a nikoliv církevní.

Čtvrtý článek. - Čtvrtý článek uzavírá program na zúžení papežské autority a staví ji do rozporu s autoritou univerzální církve, takže výslovně popírá papežovu neomylnost: *In fidei quoque quaestionibus, praecipuas Summi Pontificis esse partes, eiusque decreta ad omnes et singulas ecclesias pertinere, nec tamen irreformabile esse iudicium nisi Ecclesiae consensus accesserit.*

Toto je jasné, prosté a současně břitké popření neomylnosti římských papežů, jež je v rozporu s úvodním projevem Bossuetovým, v němž byla Apoštolskému stolci přiznána neomylnost. Také vzhledem k šestému bodu z roku 1663 je daleko vážnější, neboť souhlas církve byl považován za běžný dodatek - *accedente Ecclesiae consensu* -, zatímco nyní je to nezbytná podmínka - *nisi accesserit*.

Nauková vážnost Prohlášení. - I přes nepřímé a neformální prohlášení víry v papežský primát, jež se vyskytuje v úvodní části, čtyři články jsou nejen úkonem pomsty vůči Římu, ale také nebezpečnou novotou vzhledem k dosavadním projevům galikanismu. Není to už názor jedné teologické fakulty na teologické otázky, o nichž se tehdy debatovalo ve školách, jako tomu bylo

v roce 1663, nýbrž je to prohlášení biskupů jménem celé církve ve Francii, kteří rozhodují za místní církve o tom, o čem se svobodně jedná jinde, takže jejich prohlášení je hrozbou rozkolu.

Bossuet se snažil hájit Prohlášení tím, že se jednalo jen o vyhlášení názorů, nikoliv o naukové rozhodnutí, ale jeho názor se neshoduje s textem úvodu a s obsahem článků, jež jsou prohlášením a nepředkládají názory.

Tak je také chápal Ludvík XIV., který je po jejich schválení shromážděním duchovních 19. března 1682 rychle schválil, stejně tak jako to učinil parlament, a nařídil, aby se čtyřem článkům učilo ve všech školách a seminářích království a aby na ně každoročně přísahali všichni profesori.

6. Odpor Inocence XI.

Papežské breve. - Inocenc XI. nevyčkával s odpovědí, jež byla včasná a pevná a přispěla k pochopení vážnosti sporu. Na dopis shromáždění zaslaný v únoru, jímž se papeži oznamovalo schválení regálií panovníkem, odpověděl francouzským biskupům papežským tvrdě psaným breve, jež se hned rozšířilo a vzbudilo velký ohlas.

Papežské breve přispělo k posílení opozice vůči čtyřem článkům, která se projevovala na různých stranách, také mezi doktory Sorbonny, takže král je musel násilím vnutit. Proti nim se vyjádřily univerzity v cizích zemích: v Lovani, ve Španělsku, v Itálii a v Uhrách.

Ludvík XIV. si nepřál, aby se dospělo až k rozkolu, a když viděl nebezpečí, jež vytvořilo shromáždění duchovních, jež se nyní octlo v rozporu s papežem, neočekávaně je uzavřel v květnu 1682. Bylo však rozhodnuto se nevrátit na stará stanoviska před vyhlášením čtyř článků, neboť to byla nyní prestižní otázka, a rovněž neodvolal příkazy dané školám ve Francii.

Odvolání ediktu nantského (1685). - Papež se nedal pohnout ani gestem Ludvíka XIV., který v roce 1685 odvolal edikt nantský, a tak odňal hugenotům výsady, kterých užívali už po jedno století. Bylo to opatření, podmíněné i zájmy vnitřní politiky, a Inocenc XI. toho využil, když si stěžoval na rozpory v králově politice, jež se na jedné straně chlubila, že potlačuje bludařství, a na druhé straně vnucovala články obsahující nebezpečné nauky. Papež se neostýchal předvolat Ludvíka XIV. na Boží soud, který jej nemohl minout a postihl nejen jeho, ale též jeho rodinu.

Inocenc XI. se tak snažil pohnout Ludvíkovým svědomím a použil všech prostředků, aby se dostal přímo k němu. Ale zpovědník králův, jezuita

La Chaise, zůstal netečný k těmto snahám papeže, a ten se obrátil na morgantickou manželku Ludvíka XIV. *Maintenons*.

Rozpor se vlekl a ztěžoval, neboť Inocenc XI. nechtěl církevně uznat, jak to předpisoval konkordát Lva X., biskupy jmenované králem, kteří podepsali čtyři články. Tak vzrůstal počet neobsazených biskupství, který dosáhl v roce 1688 počtu 35.

Zrušení diplomatické imunity a práva azylu. - Jiný spor znovu ztížil situaci, už tak velice napjatou. V Římě zneužívali vyslanci svou diplomatickou imunitu, nazývanou *quartiere*. Rozšiřovali ji protiprávně na okolí svého paláce, jež se stalo útočištěm lotrů. Inocenc XI. se rozhodl odstranit tyto zlořády a pohnul některé mocnosti, jako bylo Španělsko a Benátky, aby se tohoto práva vzdaly, a vyhlásil, že nepřijme nového francouzského vyslance, dokud neučiní totéž.

Kroky Ludvíka XIV. - Ludvík XIV. z toho znovu učinil prestižní otázku a v březnu 1687 jmenoval vyslancem pyšného markýze z Lavardinu. Tehdy papež uveřejnil 30. května 1687 bulu, kterou rušil právo azylu. Lavardin přibyl do Říma v listopadu s velkou okázalostí a s průvodem ozbrojenců, ale nebyl ani uznán ani přijat papežem. Ludvík XIV. na odvetu uvěznil nuncia Msgre. Ranucciho a pak v říjnu 1688 obsadil Avignon a vévodství Venassin, jež ve Francii patřilo papeži, a vyhrožoval, že pošle námořní flotilu do Civitavecchia s vojskem, jež obsadí papežský stát.

Nebyly to plané hrozby, neboť Ludvík XIV. disponoval největší ozbrojenou vojenskou silou v Evropě a papež se jí nemohl opřít. Inocenc XI. se však nesklonil a vyčítal králi jeho násilné chování: „Když jste vyslal Lavardina doprovázeného dragouny, zacházel jste s viditelnou hlavou církve jako s hugenoty ve vašem království, když jste pak vyslal námořní síly, je to jako jednat s alžírskými piráty k pohoršení a hrůze i oněch nevěřících.“

Odvolání Ludvíka XIV. ke koncilu. - Poslední nepřátelský čin podnikl Ludvík XIV. v září 1688 po dohodě s pařížským arcibiskupem Harleyem a se svým zpovědníkem P. La Chaise: parlamentu předal žádost o všeobecný koncil, který by jednal o všech sporných bodech se Svatým stolcem. K odvolání se přidalo shromáždění duchovních a tři francouzské univerzity. Byl to zastrašovací tah, ale ani ten nemohl pohnout pevným papežem.

Otázka Kolína. - Papež neustoupil ani v jiné otázce, jež ho uvedla do rozporu s politikou Ludvíka XIV. V Kolíně, jenž byl nejdůležitějším církevním kurfiřtstvím v Německo, starý arcibiskup Maxmilián Jindřich Bavorský jmenoval v roce 1687 svým pomocným biskupem s právem nástupnictví štrasburského biskupa, kardinála Viléma z Fürstenbergu, který byl oddaným

přítelem Ludvíka XIV., jenž si jím chtěl sloužit k rozšíření svého vlivu na toto území. Bavorská vládnoucí rodina však připravovala pro toto místo mladého prince Josefa Klementa z Wittelsbachu. Po smrti arcibiskupa v roce 1688, otázka přešla k papeži, který se rozhodl pro tohoto druhého kandidáta a odmítl schválit milce Ludvíka XIV., který byl ochoten ustoupit v otázce imunity, kdyby ho papež v této věci uspokojil.

7. Odsouzení čtyř článků a rozřešení sporu

Odvolání Lavardina (1689). - Ludvík XIV. nechtěl zajít příliš daleko ve sporu se Svatým stolcem a pevnost Inocence XI. mu dala najevo, že se ocitl v slepé uličce. Také politická situace mu nebyla příznivá - připravovalo se spojení mezi jeho protivníky. Prvním krokem bylo odvolání Lavardina v dubnu 1689.

Alexandr VIII. - V té době, 12. dubna, zemřel Inocenc XI., a bylo zahájeno dlouhé konkláve, do něhož se snažil zasahovat francouzský král, aby byl zvolen papež, který by mu byl nakloněn. 6. října byl zvolen kardinál Petr Ottoboni, který přál Francii a přijal jméno Alexandr VIII. Záhy došlo k jednání: nuncius se mohl vrátit do Itálie, Ludvík XIV. se vzdal práva imunity v roce 1690 a vrátil papežská území ve Francii, jež obsadil.

Zveřejnění odsouzení čtyř článků (1691). - Nový papež králi poděkoval a prokázal mu několik zdvořilostí. Neustoupil však v otázce regálií a čtyř článků, a když všechny pokusy o smír zůstaly bezvýsledné, dal zveřejnit 29. ledna 1691, krátce před smrtí, odsouzení dokumentů shromáždění duchovních z roku 1682, které připravil už Inocenc XI. Není to odsouzení věroučně v pravém slova smyslu, ale výslovné prohlášení o neplatnosti Prohlášení, včetně jeho schválení králem a rozhodnutí o regáliích:

Omnia et singula, quae tam quoad extensionem iuris regaliae, quam quoad declarationem de potestate ecclesiastica ac quattuor in ea contentas propositiones in supradictis comitiis cleri Gallicani a. 1682 habitis acta et gesta fuerunt ... ipso iure nulla, irrita, invalida, inania, viribusque et effectum penitus et omnino vacua ab ipso initio fuisse et esse ac perpetuo fore, neminemque ad illorum seu cuiuslibet eorum, etiamsi iuramento vallata sint, observantia teneri ... tenore praesentium declaramus. (DB 1326)

Papežské breve způsobilo silný dojem, takže Ludvík XIV. nepřijal rady galikánů, aby proti němu zakročil.

Inocenc XII. (1691-1700). - Spor se rozřešil až za nového papeže, kterým se stal se jménem Inocenc XII. kardinál Antonín Pignatelli, který byl zvolen po nejdelším konkláve století, trvajícím od 12. února 1691 do 12. července 1691.

Papež si přál smír stejně tak jako Ludvík XIV., jehož vojenská síla upadala. První krok učinil král, když žádal o papežovo potvrzení biskupů, které on sám jmenoval během sporu a kteří se zúčastnili shromáždění duchovních v roce 1682. Biskupové slíbili, že Ludvík XIV. brzy zruší povinnost učit čtyři články ve školách. Papež 9. ledna 1692 ony preláty jmenoval, ale žádal je, aby neuznali ani přímo ani nepřímo rozšíření práva regálií.

List Ludvíka XIV. papeži (1693). - Obtížnější byla otázka biskupů, kteří podepsali Prohlášení v roce 1682, neboť od nich se žádalo výslovné odvolání. Nakonec Ludvík XIV. ustoupil a poslal papeži 14. září 1693 list, v němž prohlašoval, že odvolal příkaz učit čtyřem článkům. V též den nařídil každému z biskupů, kteří byli kdysi členy slavného shromáždění, celkem šestnácti, poslat omluvný list Inocenci XII. Papež vše přijal a oznámil ústupek krále a zmínil se o listech biskupů v konzistoři 5. října 1693.

Tak se skončilo velké střetnutí. Okolnosti a způsob, jakým se vyvíjel spor, vyjevily mravní sílu Svatého stolce a vytvořily první příklad zápasu církve s moderním státem, který byl tak odlišný od středověkých bojů a také od střetnutí v XVI. a XVII. století. Jeho výsledkem bylo vítězství papežství nad všemocným francouzským králem Ludvíkem XIV., který musel odvolat to, co rozhodl a zatvrzele bránil.

Zbytky a vývoj galikanismu. - Nebylo to úplné vítězství, neboť Ludvík XIV. odvolal pouze dekret, kterým vnutil biskupům čtyři články. Zůstal však zápis učiněný parlamentem, vyučování galikánské nauky ve školách zůstalo a nadále byla podporována teologická teze, rozvinutá v XVIII. století. Také na straně francouzského episkopátu nedošlo k spontánnímu a všeobecnému zamítnutí galikanismu, omluvné listy papeži byly povšechné a pocházely pouze od biskupů, kterým z nich plymul osobní prospěch. Mimoto právo regálií, jež bylo vlastní příčinou sporu, zůstalo v platnosti a bylo uplatňováno ve všech biskupstvích, vyjma Cambrai a Lyonu.

S XVIII. stoletím vyostření náboženského boje, především jansenismu, a oslabení Koruny změnilo situaci ve Francii, takže nikdy nedošlo, jako v roce 1682, k vytvoření jednotné fronty proti papeži, na němž by se zúčastnil dvůr, parlament a episkopát. Také naukový boj proti „ultramontánům“ nabyl jiné tváře a nehovořilo se tolik o „nepřímé moci“, ani o moci Kostnického koncilu

anebo o galikánských svobodách, ale vycházelo se z myšlenek vyjádřených v Prohlášení z roku 1682 a pokračovalo se ve vypracovávání myšlenky na omezení papežské moci a přenesení církevní moci ve snaze proměnit podstatu církve na aristokratickou reprezentaci zcela v moci absolutního a svrchovaného státu.

Kapitola IX.

Církev a stát v první polovině XVIII. století

1. Úvod

Krize ve vztazích církve a státu. - K těžké krizi v těchto vztazích dochází v XVIII. století. Na jeho sklonku se projevila už otevřeným bojem. Je však třeba tuto dobu studovat v celkovém pojetí a nezabývat se výlučně zápornými hledisky, totiž brát vývoj jako důsledek nových státních struktur, jež se vyvíjejí právě v tomto století, a brát v úvahu i nové pojmání myšlenky státu, jež se pak odráží v staletých vztazích mezi církví a státem. Na druhé straně je třeba věnovat pozornost a zdůraznit i činnost, kterou vyvíjela církev, když se stavěla proti proudům popírajícím její práva a snažila se je usměrňovat a mírnit.

Osvícenství. - Osmnácté století ovládá kulturně-filozofické hnutí osvícenství, jehož středem je Francie. Osvícenství potírá církev, takže dochází k skutečnému „*Kulturkampfu*“ v plném slova smyslu, neboť jeho základní myšlenkou bylo dát společnosti nový řád nikoliv revolucí, ale „osvícením“ lidského rozumu. Náboženství a zvláště církev považují osvícenci za výraz minulosti, za středověké „tmářství“, za „víru“ odporující rozumu, již je třeba zničit. Dvory katolických vládců si udržely tradiční uctivý postoj a uznání vůči církvi, i do nich však pronikly tyto osvícenské názory a pod jejich vlivem začínají uplatňovat novou církevní politiku, jež nakonec vyústí v poddanství církve státu.

Osvícenství však ovlivňuje vztahy mezi církví a státem jen nepřímo. Krizi v XVIII. století způsobily jiné, bezprostřednější pohnutky. Především to byl úpadek politického vlivu Svatého stolce. Ten se začal projevovat už v polovině předešlého století a jasně se projevilo při vestfálském míru v roce 1648, kde i před snahy a schopnosti papežského nuncia Chigiho se prosadily protestantské státy, jako bylo Švédsko, zatímco katoličtí vládci zcela opustili myšlenku katolické obnovy v Evropě. Francie se nyní dala vést výhradně svými okamžitými politickými zájmy. Vestfálský mír dodal císařství smrtelnou ránu a tato „tragédie Německa“, jak to nazývají němečtí historici, způsobila ochrnutí všech snah ve prospěch katolické církve.

Politický úpadek papežství. - Politická moc Španělska upadala. I přes papežské protesty a snahy papežů, při všech mezinárodních setkáních v druhé polovině XVII. století a během XVIII. století, se jasně projevuje náhlý úpadek politického vlivu Svatého stolce: Řím se ocitá mimo velkou politiku a také katolické dvory si přejí, aby zůstal mimo ni. Proto byl Svatý stolec systematicky vylučován z jednání o politickou úpravu Evropy, nunciům bylo dáváno najevo nepřátelství a povolovalo se jim pouze postavení nemilých pozorovatelů. I zde není třeba zevšeobecňovat: v Rijswichu v roce 1697 a v Utrechtu v roce 1713 dosáhli papežští zástupci značných úspěchů. Jsou to však jednotlivé případy a nepřátelský postoj a duch nedůvěry vůči zásahům Svatého stolce do mezinárodní politiky trval neustále. Typickou ukázkou může být nepříjemná událost, jež se stala nunciovi Albanimu, příbuznému papeže Klementa XI., na sněmu ve Frankfurtu v roce 1711. Byl sice uznán jako představitel papeže, ale nebyl přivítán čestnou stráží, jež vítala všechna německá knížata.

Jsou však i jiné případy objasňující úpadek vážnosti Svatého stolce na mezinárodním poli při plánování všeobecného míru a „společnosti národů“, jež se začínají vynořovat počátkem XVIII. století. Svatému stolci nebyla dána žádná rozhodující funkce, pouze čestné místo, i když papež byl hlavou papežského státu.

Příčiny tohoto úpadku jsou složité a není spravedlivý postoj některých německých historiků, kteří obviňují a odsuzují politiku Svatého stolce. Skutečný důvod spočívá v proměně evropské politiky v oné době, unavené náboženskými válkami předchozího století, a proto zásahy Svatého stolce nebyly snadné a často ani vhodné.

Oslabení papežova vlivu na diplomatickém a politickém poli není jediný prvek, který se jeví tomu, kdo studuje církevní historii počátku XVIII. století.

Souběžně a v úzkém spojení s touto situací je jev jurisdikcionalismu, jemuž je třeba věnovat značnou pozornost. Tento pojem znamená směr katolických států, jež sice chtějí zůstat věrni církvi, ale snaží se podmanit si ji, a proto Němci to nazývají „*Staatskirchenhochheit*“, nadřazenost státu nad církví, a osobují si právo rozhodovat o její organizaci a také o jejím vnitřním životě.

Jurisdikcionalismus. - Tento směr má různé příčiny v různých zemích. Ve Španělsku se odvolávalo na starobylé výsady papežů, na ústupky Julia II. a na způsob řízení církve státem v jihoamerických koloniích. Ve Francii se odvolávalo na galikánské svobody, k nimž se připojil protiřímský a galikánský duch. V Rakousku a v německých zemích byla zakořeněna tradice *gravamina* - stížností proti Římu a nutnost postavit se proti tureckému nebezpečí a na

obranu proti protestantismu. V Itálii vznikají spory vzhledem k postavení papeže jako hlavy papežského státu a také touhy italských států mít vzhledem k církvi stejné výsady a práva jako jiné katolické dvory. Jurisdikcionalismus nazýval, pod protestantským vlivem, tato práva *ius maiestaticum circa sacra*. Pojem pochází totiž od protestantského právníka Thomasia a prakticky vyjadřuje myšlení velkých zastánců galikanismu, jež však bylo přizpůsobitelné podmínkám jednotlivých zemí. Výsledkem tohoto jurisdikčního boje bylo oslabení postavení Svatého stolce vzhledem k jednotlivým státům a církvi v těchto zemích. To však bylo proti úmyslům biskupů těchto národnostních církví, neboť oni sami byli ochromeni i ve své činnosti čistě vnitrocírkevní. Navíc však, což bylo horší, se stále více vážali na trůny a jejich politický systém, který se zhroutil na konci XVIII. století.

Jurisdikcionalismus však nebylo hnutí ani bludařské ani rozkolné. Jeho úmyslem bylo zůstat v pravé víře a ve spojení s Apoštolským stolicem, a proto nevyvolal žádný rozkol. Jeho myšlenka o podstatě církve však leží mimo pravověří: jeho názory na státní absolutismus, na nadřazenost a kontrolu státu, který má řídit veškerou činnost církve, který má rozhodovat, zdali papežská bula dogmatického obsahu smí být uveřejněna, se dotýká také oblasti katolické nauky, především nauky o církvi. Nemohly-li se tyto nebezpečné zárodky zcela rozvinout a rozšířit, bylo to zásluhou boje proti jurisdikcionalismu, jak na poli naukovém tak politickém, jenž vedla církev prostřednictvím Svatého stolce během XVIII. století. Církev odrazila nejnebezpečnější zbraně jurisdikcionalismu a snažila se omezit jeho působení, omezit je do oblasti pravověrnosti. Tak se církev XVIII. století zachránila před náboženským rozdělením, jež by bylo bývalo daleko horší než rozdělení způsobené protestantismem.

2. Klement XI. (1700-1721)

Volba. - Klement XI. byl často negativně posuzován, že vedl nejistou a tvrdohlavou politiku, a dodnes přežívají nepřátelské postoje vůči němu, jež vzbudili v jeho době jansenisté a jurisdikcionalisté, což zatemňuje jeho dílo na ochranu církve a jejích práv. Tento negativní úsudek byl značně zmírněn během posledních desetiletí a Klementu XI. bylo přisouzeno daleko důležitější postavení v dějinách XVIII. století. Ponechá-li se stranou jeho dílo ve prospěch církve, jako byl boj proti jansenismu ve Francii, misie, boj proti tureckému nebezpečí, a zásluhy o vnitřní život církve, je třeba se pozastavit především nad jeho diplomatickou a politickou činností týkající se vztahu mezi církví a státem. Poslední papež XVII. století Inocenc XII. zemřel 27. září 1700

a konkláve bylo zahájeno 9. října. V něm se projevila snaha všech katolických států, jež během století stále sílila, ovlivnit papežskou volbu, nejen možností vetovat volbu nepřijatelného kardinála, ale také ovlivnit výběr nového papeže s ochotnou pomocí „dvorských“ kardinálů. Přece však během konkláve převážila v kardinálském sboru skupina „horlivců“, totiž skupina, která se utvořila po konkláve, jež zvolilo Alexandra VII. v roce 1655, kteří se snažili uplatňovat zájmy církve nad soukromými zájmy vládnoucích rodin a jejich dvorů. 23. listopadu 1700 byl tedy zvolen jeden z nich, kardinál Gian Francesco Albani.

3. Válka o španělské dědictví

Volbu urychlila zpráva o smrti španělského krále Karla II. 1. listopadu 1700, jež pronikla do konkláve, neboť otevřela problém nástupnictví ve Španělsku vzhledem k tomu, že král nezanechal přímého dědice. Důvody, jež vedly k válce jsou známy: politika Ludvíka XIV. mřící na převládnutí francouzského vlivu v Evropě, jež se opírala o jmenování synovce Ludvíka Filipa z Anjou, jehož ve své poslední vůli označil Karel II. za svého nástupce, se setkal s odporem zemí, jež čelily francouzskému převládnutí v Evropě, především Rakouska, které se chtělo zmocnit španělských držav v Itálii.

Papežovo postavení bylo obtížné. Byl osobně nakloněn Francii, ale nemohl zvrátit politickou linii zahájenou Inocencem XII., který po poradě s Karlem II. souhlasil, aby se jeho nástupcem stal Filip V. Z těchto důvodů uznal Klement XI. v roce 1701 Filipa V. za katolického španělského krále. I jiné dvory, které se však později s ním octly ve válce, byly stejného názoru. Účelem politiky Klementa XI. byla od počátku snaha předejít válce a neupnout se na jednoho ze dvou uchazečů o trůn. Nevyhověl však nátlaku Ludvíka XIV. a neuznal Filipa V. za neapolského krále, aby nevzbudil reakci Rakouska.

Přirozeně ani jedné ani druhé straně tento postoj nevyhovoval. Tím se zhoršila situace papeže už proto, že byl hlavou jednoho z italských států a nyní se chystalo k boji na italské půdě, jež se stala předmětem sporu.

Klement XI. podnikl v letech 1700-1701 dvojí diplomatickou akci jako hlava církve a italský kníže. Navrhl své zprostředkování ve sporu Francie s Rakouskem, neboť se obával důsledků, jež by měla pro církve válka mezi dvěma katolickými mocnostmi. Kardinál státní sekretář napsal nunciovi do Paříže: „Papež si přeje mír, je proto jeho povinností užít všech prostředků, aby jej udržel.“ Do Vídně napsal: „Nepomýšlí se ve Vídni, že by Turci mohli využít situace a napadnout Uhry?“ Přes všechny snahy papeže jeho návrh na

zprostředkování nebyl přijat a vypukla válka o španělské dědictví. Císař položil jako podmínku předání španělských území v Itálii a v Nizozemí někomu třetímu. Šlo o rozdělení španělského dědictví, o něž usilovala Vídeň, zatímco Paříž a především Madrid chtěly pokračovat ve spojení španělské koruny s jejími územími.

Když se nepodařilo předejít válce, Klement XI. se snažil sjednotit všechny vládce v Itálii v neutrální lize, jež by uchránila Itálii od války. Proto hned poslal všem italským vládcům list, v němž je vyzýval, aby zůstali neutrální, a císaři napsal, aby neposílal vojsko do Itálie. Ale spojení francouzsko-savojské a přechod mantovského vévody na jejich stranu 5. dubna 1701 zabránily italské neutralitě. Princ Evžen Savojský vtáhl do Itálie s vojskem a úspěšně zahájil tažení proti Francouzům a jejich spojencům.

Když první pokus zklamal, Klement XI. podpořil snahy Francie a chtěl založit ligu zbylých italských vládců na obranu proti Rakousku. Francouzský velvyslanec u papeže, kardinál D'Estrées, byl v tomto směru zvláště činný a vyjednával s Benátkami o zorganizování společného vojska. Klement XI. byl plánu nakloněn a přislíbil vyslat z papežského státu 10.000 vojáků. Jednání však zůstala bezvýsledná, neboť Benátky hrály dvojí roli, poněvadž na jedné straně slibovaly pomoc, na druhé ji nechtěly poskytnout z obav před rakouským vojskem, jež stálo na jejich hranicích.

4. Válka proti Rakousku

Po roce 1701 dosáhla císařská vojska v Itálii významná vítězství, což pohnulo Piemont, aby se přidal k „velkému spojení“. Rakušané obsadili Romagnu, jež byla součástí papežského státu a pak jí prošli a lehce se zmocnili neapolského království. Tímto tažením byl papež prakticky obklíčen Rakušany a stal se prakticky jejich vězněm. Nový rakouský císař Josef I. (1705) se však snažil využít této situace ve prospěch své jurisdikcionalistické politiky. Jeho výchování a jeho myšlenky, jež si vytvořil o církvi, jej však přivedly k politice podřízení církve státu. Právě tehdy se ve Vídni a v německých zemích pod vlivem politiky Josefa I. vytvářely ty jurisdikcionalistické zásady, jež koncem století propracoval Josef II. Jako důkaz může posloužit spis určený císaři v roce 1708, v němž se tvrdilo, že papež nemůže být hlavou nějakého státu, že koncil je nad papežem a má jej svolávat císař, že německé církvi náleží stejná práva jako církvi galikánské. Klement XI. se ostře postavil proti tomuto jurisdikcionalismu Josefa I. a upřel mu takzvané *ius primarum precum*, totiž

právo vladaře udělovat první neobsazená obročí po svém příchodu na trůn, jež bylo upraveno v papežském indultu.

Daleko vážnější byly neshody Klementa XI. s Josefem I. na politickém poli. Vídeňský dvůr se zabýval myšlenkou sjednocení celé Itálie pod habsburskou vládou včetně připojení papežského státu k „Italskému království“.

Patrně tyto důvody přivedly Klementa XI. v roce 1708 k válce s Rakouskem, jež jej ohrožovalo. Byl to jistě politický omyl, který měl ještě těžší následky pro Svatý stolec. Francie neposlala pomoc, již tak velkomyslně slibovala, a rakouské vojsko snadno pochodovalo na Řím. Papeže všichni opustili a kardinálové radili uzavřít mír za každou cenu. Císař byl velmi schopný ve využití této situace Klementa XI., aby z něho vynutil ústupky. Nakonec z donucení, jak se to píše v jednéch vlastnoručních pokynech nunciovi, přijal podmínky, jež mu předložil schopný markýz Prié, který byl rakouským vyslancem. Nejtěžším ústupkem bylo uznání císařova bratra Karla III. „katolickým králem“ Španělska.

Toto vynucené uznání však přineslo Svatému stolci značné škody. Byla to těžká rána prestiži papežově, který nyní uznával současně dva španělské krále, Filipa V. v Madridě a Karla III. v Barceloně. To jen upevňovalo přesvědčení, že je možno získat cokoliv od papeže násilím. Pařížský nuncius Cusani psal: „Říkalo se, že Němci dosáhnou od papeže všeho, poněvadž ho zastraší ... i Francie chce dělat totéž, když obsadí Avignon.“ Dále to bylo vhodnou příležitostí pro Španělsko ukázat svůj jurisdikcionalismus, neboť Filip V. s sebou přinesl do Španělska francouzské myšlenky. Pozoruhodné je memorandum Macanazovo z roku 1713, jež obsahuje všechny body, které bude uplatňovat španělská politika během XVIII. století, jež podle historika Pastora „vyloží na koberec všechny sporné body vztahů mezi církví a státem, a nikoliv s úmyslem je poctivě řešit, nýbrž pro potlačení práv církve státní mocí“.

5. Svatý stolec na mírových jednáních v Utrechtu

Smrt Josefa I. v roce 1711 zvrátila politickou situaci a přinesla, s pomocí Anglie, začátek mírových jednání.

Svatý stolec zajímaly dvě otázky. Na prvním místě volba císaře. Papež trval na svých starobylých středověkých právech, jež mu zaručovala účast na volbě a vždy posílal své nuncie a chtěl, aby se žádalo o papežské schválení po volbě vykonané sněmem. Tento zásah do volby se však nelíbil německým knížatům a papeže se užívalo pouze k politické podpoře anebo při sporných

volbách. I když se Klement XI. zachoval velmi loajálně a nepodlehł intrikám Augusta II. Saského proti Karlu Habsburskému, s jeho nunciem a synovcem kardinálem Hanibalem Albani ve Frankfurtu špatně zacházeli a nepřipustili jej k jednáním o volbu. Objevily se při té příležitosti plakáty, na nichž se udávaly důvody proč nemá být žádným způsobem papeži dovolen přístup anebo vliv do otázek říše.

Na druhém místě se měl Svatý stolec zúčastnit na mírovém kongresu. Jednání byla zahájena v roce 1712 v Utrechtu. Jako nuncius tam byl vyslán velice schopný Msgre. Passionli. Postavení papežského zástupce nebylo snadné, neboť tehdy už žádná katolická velmoc nežila s papežem v přátelských stycích a v Utrechtu převažoval vliv proreantské Anglie, nepřátelské vůči Svatému stolci kvůli Jakubu III. Stuartovi, na jehož straně stál Klement XI. Nuncius měl hájit nejen náboženské zájmy katolicismu, jež často bývaly na těchto kongresech odsunuty stranou, ale také politické zájmy papeže v Itálii. Passionlimu se podařil jen první úkol.

Všechny mírové kongresy XVII. a XVIII. století byly pro Svatý stolec tvrdým oříškem. Velmi lehce se určovaly územní a majetkové změny mezi vládci - a to pouze kvůli jedinému důvodu: aby se zachoval stav, který by zabránil převážení jedné velmoci nad ostatními. Tyto změny však vždy byly na škodu církvi, neboť často se otci katoličtí poddaní pod mocí protestantského pána a byla na nich uplatňována protestantská zásada schválená vestfálským mírem *cuius regio, illius religio*. Proti této zásadě, tak zhoubné pro církev, dosáhl Svatý stolec s pomocí Francie diplomatické vítězství v míru uzavřeném v Rijswichu v roce 1697, jehož 4. článek stanovil, že při navrácení zemí obsazených Francií mělo zůstat náboženství poddaných tak, jak bylo tehdy, totiž v okamžiku předání území. Tento dodatek byl ve prospěch katolíků, neboť Ludvík XIV. v oněch územích zavedl katolické náboženství.

V Utrechtu se snažily protestantské země Prusko, Holandsko a Anglie odvolat konečné znění tohoto článku, který Leibniz nazval „velkou porážkou protestantů“. Passionliho úkolem bylo naopak jej udržet a vložit jej do nové mírové dohody a provádět jej na nových územích, jež měla být odstoupena. Podařilo se mu to a bylo to vítězství papežské diplomacie a zásluha nejen nunciova, ale také papeže a jeho státního sekretáře, kteří podporovali práci nunciovu během kongresu listy a zákroky u katolických dvorů, zvláště u Ludvíka XIV., který byl autorem dodatku v Rijswichu. Papež musel také opravit nuncia, jenž byl v jistém okamžiku ochoten ke kompromisu, který by byl býval na škodu církvi, totiž ustoupit Angličanům v otázce irských katolíků, aby se dosáhlo jejich podpory v otázce dodatku, proti němuž se ostře stavěli

Němci. Dodatek byl vsunut do mírových dohod, a proto na územích, jež byla předána protestantskému Prusku, byly chráněny zájmy katolíků.

Druhý úkol Passionliho na jednáních v Utrechtu bylo získat uznání feudálních práv Svatého stolce na Sicílii, jež byla nyní z vůle Anglie předána savojskému vévodovi s titulem krále. Anglie sama vstoupila do Středomoří, neboť získala Maltu a Mallorcu. Papež se spokojil se všeobecným uznáním, ale nuncius nezískal nic a v smlouvách se úmyslně vynechala jakákoliv zmínka o moci papeže nad Sicílií, která byla předána savojskému vévodovi.

Trvání Klementa XI. na oněch starobylých právech je často podrobována kritice. To však byly zbraně oné doby. I ostatní mocnosti se snažily uplatnit svá starobylá práva a na tomto základě došlo k různým územním rozhodnutím. Mimoto, což hořce konstatoval Klement XI., ochotně se uznávala práva Svatého stolce, kdykoliv z toho měl zisk někdo jiný: Rakousko a Španělsko po léta naléhaly, aby papež přijal bílého koně, symbol feudální moci Svatého stolce nad neapolským královstvím, neboť tím by papež uznal jednoho ze dvou uchazečů o trůn.

6. Zrušení tribunálu sicilského království

V mírové smlouvě, jíž se předávala Sicílie savojskému vévodovi, bylo výslovně řečeno, že na nového pána přešla práva tribunálu sicilského království. Byla to zvláštní instituce, která sahala do dob normanského dobytí ostrova po muslimské vládě, a ustanovil ji Urban II. v roce 1098. Vyvíjela se pak až do konce XVI. století, zvláště zásluhou Filipa II. Podle této zvláštní výsady se měly církevní spory v třetí instanci projednávat před státním soudem, jemuž předsedala církevní osoba schválená Svatým stolicí. Prakticky byl soudce tribunálu jako „rozený papežský legát“ a na ostrově zastupoval papeže, z čehož vznikly přehmaty a nepořádky v církevním životě. Došlo např. k banálnímu sporu mezi biskupem z Lipari a tribunálem v roce 1711. Klement XI. dal za pravdu biskupovi a zrušil rozsudek tribunálu, zatímco španělská vláda, jíž patřila Sicílie, toho využila, trvala na svém a halasně se ozvala proti papeži.

Spor se rozšířil a ztížil s nastolením nové vlády nad ostrovem Viktora Amedea II. Savojského. V roce 1714 jmenoval „Výbor pro církevní záležitosti“ skládající se ze sedmi členů, jimž předával všechny církevní otázky k projednání, vnutil královské *Placet* na každý dokument Svatého stolce a trestal duchovní věrné papeži. Když všechny pokusy o dohodu vyzněly naprázdno, papež se snažil o zprostředkování Francie, ale Viktor Amedeus II.

pokračoval ve svém odboji vůči Svatému stolci. Papež tedy vyloučil z církve v listopadu 1714 soudce tribunálu a 15. února 1715, poté, co se poddali, bulou *Fideli* zrušil starobylý tribunál. Tento čin je velmi důležitý, neboť prokazuje vůli Klementa XI. osvobodit církve ze státního svazku, již jí bránil svobodně jednat. Všichni jurisdikcionalisté se však proti němu ozvali, z čehož vznikla dlouhodobá literární polemika.

7. Španělský konkordát z roku 1717

Když nastoupil na španělský trůn Bourbon Filip V., přinesl si s sebou na madridský dvůr z Francie galikánské myšlenky, jež se připojily k starému pojetí regalismu španělských králů. Když přišla do Španělska druhá manželka Filipa V., Alžběta Farnese, situace se zlepšila, neboť byl propuštěn Macanaz. Nuncius Aldovrandi se mohl vrátit do Madridu, král odvolal opatření nepřátelské vůči církvi a zahájila se jednání, jež skončila konkordátem ze 17. února 1717.

Konkordát náleží bezesporu mezi zásluhy Klementa XI., ač učinil veliké ústupky králi na poli finančním povolením pomoci z církevního majetku, zřeknutím se výnosů neobsazených obročí a zrušením penzí Datarii na deset let. Tak uspokojil největší požadavky madridského dvora, ale zachoval základní práva Svatého stolce a především neustoupil žádostem o všeobecný patronát.

Klementiská dohoda mohla vnést do španělské církve pořádek a klid, neboť po desetiletí do ní zasahovaly neshody mezi Římem a dvorem. Ale její ovoce bylo zničeno dobrodružstvím ministra kardinála Alberoniho, který chtěl podpořit rodinu Farnese v Parmě a dal přepadnout Sardinii španělským loďstvem, jež bylo určeno na válku s Turky. Klement XI. tedy zbavil platnosti finanční klauzule konkordátu a tak se dosáhlo nové roztržky, také proto, že nuncius Aldovrandi se dal obejít Alberonim.

Důsledkem nové krize bylo, že madridský dvůr se znovu chopil uplatňování jurisdikcionální politiky a španělská církev nedosáhla pokoje, jehož jí bylo zapotřebí. Až v roce 1720 byly obnoveny dobré styky a během příštího jara byl vyslán jako nuncius do Madridu Msgre. Aldobrandini. Smrt papeže v následujícím březnu však zmařila i tento pokus a tak podmínky španělského církevního života se stále více zhoršovaly na škodu církvi a ve prospěch jurisdikcionalismu, který použil této krizové situace k získání velkých ústupků od Svatého stolce.

I když některé otázky zůstaly nerozřešené a těžké krize poznamenaly pontifikát Klementa XI., přece jeho doba je údobím čilé diplomatické a politické činnosti Svatého stolce a pevný postoj papeže tváří v tvář jurisdikcionalistickým směrům katolických států přispěl k zpomalení boje proti církvi v první polovině XVIII. století. Papež jasně odhadl nebezpečí těchto nátlaků, nechtěl nastoupit nebezpečnou cestu ústupků a dal přednost boji. Nebyl však zatvrzelý a jeho pevnost provázela umírněnost, neboť vždy se snažil o dohodu novým jednáním. Často to byly vnější okolnosti, jakov případě španělského konkordátu, jež zabránily, aby se mohl dočkat ovoce svých námah.

Kapitola X.

Pontifikáty Inocence XIII., Benedikta XIII. a Klementa XII.

1. Inocenc XIII. (1721-1724)

Po dlouhém pontifikátu Klementa XI. následovaly tři kratší pontifikáty, jež jsou však důležité pro vývoj politiky Svatého stolce.

Po smrti Klementa XI. 19. března 1721 bylo zahájeno konkláve 31. března. Silně se v něm pocítovaly vlivy dvorů, především Rakouska, které podalo veto proti volbě kardinála Paulucciho z obavy, že by pokračoval v politice zemřelého papeže. Nakonec byl 18. května 1721 zvolen kardinál Michelangelo de'Conti, jehož podporovala Francie, která doufala, že od něho obdrží ústupky vůči jansenistům a kardinálský klobouk pro ministra Dubaise. Jak poznamenal benátský vyslanec, papežská volba se už stala otázkou dvorské politiky. Nový papež si zvolil jméno Inocenc XIII. Měl chatrné zdraví a řídil církev krátce. Vůči panovníkům, kteří stále více očekávali od něho ústupky, uplatňoval bezbarvou, nikoliv však slabou politiku. Schvaloval bulu o zrušení sicilského tribunálu, ale nevzepřel se ostře císaři, který se ho snažil všemi způsoby pohnout, aby obnovil starobylou výsadu, a tak připravoval půdu pro Benedikta XIII.

Inocenc XIII. se snažil pokračovat v jednáních se Španělskem, aby se došlo k novému konkordátu, ale madridský dvůr váhal v naději, že vyčkáváním získá další ústupky. Měl na tom vinu i nuncius Aldobrandini, který nenaléhal na vládu a na krále. Když papež nemohl dospět k uzavření konkordátu, zaslal v roce 1723 španělskému episkopátu list, v němž udával disciplinární normy pro vnitřní život církve.

2. Benedikt XIII. (1724-1730)

Pontifikát Benedikta XIII. znamenal hlubokou krizi papežství v XVIII. století a jeho slabost vůči některým dvorům velmi přispěla k pozdějším útokům na církev ze strany jurisdikcionalistů.

Do konkláve, jež trvalo od 20. března do 29. května 1724, se znovu vměšovaly katolické velmoci, na straně rakouské především vyslanec hrabě

Kaunitz a kardinál Cienfuegos. Nakonec nebyl zvolen kandidát žádného dvora - ani kardinál Piazza, ani proti němu stojící kardinál Albani. Byl zvolen „neutrální“ kardinál Orsini, dominikán a beneventský arcibiskup. Byl „horlivcem“, ale proti jeho osobě nemohly dvory nic namítat, neboť se vždy držel daleko od politického života. Kardinálové jej přijali, poněvadž byli znavení dlouhým konkláve, i když někteří tušili nebezpečí, jež v sobě skrývala tato volba vzhledem k tomu, že Orsini byl v politice naprosto nezkušený.

Benedikt XIII. měl však jiné přednosti: byl hluboce a upřímně zbožný, pokorný a měl lásku k církvi. V roce 1725 dal v Římě slavit synodu, ustanovil Kongregaci pro semináře a přikázal italským biskupům, aby semináře vedli podle směrnic Tridentského koncilu. Také dal důležité normy o církevních archivech. Ale nestačilo být jen dobrým řeholníkem, aby někdo byl dobrým papežem. Budoucí Benedikt XIV., který mu byl velmi blízký, když se stal kardinálem, jej dobře vystihl ve svém listu: „neměl ani potuchy o umění vládnout“, a právě tato neschopnost vlády jej nakonec přivedla do rukou několika oblíbenců, především to byl kardinál Coscia, na jehož radu učinil dvorům přehnané ústupky.

Přitom osobně nebyl slabý a bojácný, ale někdy neústupný. To je možno vidět na jeho postoji vůči církevní imunitě, kterou nechtěl omezit, a proto obnovil v roce 1725 slavnou konstituci Řehoře XIV. z roku 1591. Byl velmi rozhodný vůči lisabonskému dvoru, který si žádal kardinalát pro nuncia Bichiho, který odmítl už Klement XI. a Inocenc XIII., takže došlo k vážné roztržce mezi oběma dvory. Portugalská vláda vyhnala ze země všechny papežské poddané, ale Benedikt neustoupil a jednal tak, jak mu to doporučila zvláštní kardinálská komise, která měla řešit tento problém.

V obou dalších otázkách, totiž tribunálu sicilského království a konkordátu s Turínem, se však Benedikt XIII. zachoval jinak. Je znám zákrok Klementa XI. vůči tribunálu. Papež jako kardinál zastával klementinskou bulu, která tribunál rušila, a nedlouho po svém zvolení napsal v breve z července 1725, že chce následovat Klementa XI. a že hledá pouze čest Boží a dobro církve. Vídeň, pak Sicílie, stejně jako Neapol, byla pod habsburským panstvím. Reagovala ostře na tento postoj Benedikta XIII. proticírkevními zákroky, aby zastrašila papeže, ale ten zůstal pevný a prohlásil, že byl ochoten i o život přijít, ale že neobnoví zrušený tribunál.

Proto císařští vyjednávači se pokoušeli o podporu vlivného Coscia a také velmi schopného neapolského advokáta Perelliho, aby získali papeže. Perelli uměl obratně využít politické nezkušenosti papežovy a cest do Beneventa. Hra se podařila: nejprve přesvědčovali papeže o nutnosti dojít k dohodě. Za tím

účelem poslal na jejich radu papež breve císaři, jež však bylo proti papežově vůli předloženo jako tichý souhlas s tribunálem, který císař dosud udržoval v činnosti. Pak se snažili obratnými jednáními obejít papeže. Zde se objevil na scéně také Lambertini, budoucí Benedikt XIV., který se těšil plné důvěry papeže. Jeho návrhy však byly vídeňským dvorem silně změněny. Tak došlo k bula *Fideli* z 30. srpna 1728. Byla velmi dobře sepsána a je z ní možno pocítit mistrovskou ruku Lambertiniho, ale je to kompromis, neboť se v ní nepotvrzuje výsada původního tribunálu, ale výslovně se uvádí bula Klementa XI., kterou jej zrušil. Svatému stolci se pak vyhrazují všechny důležitější soudní záležitosti a zakazuje se soudci tribunálu zabraňovat vykonávání papežských příkazů, jež budou zaslány jako zvláštní reskripty s vlastnoručním podpisem papeže.

Bula byla ihned ostře kritizována a Lambertini napsal spisek na její obranu, kde se snaží ukázat prospěch, který pro Svatý stolec plynul z tohoto kompromisu. Mimo jiných důvodů, jež udává, je třeba říci, že papeže pohnula ustoupit nátlaku Vídně smutná situace církve na Sicílii, která žila už dvacet let v neustálých sporech, a císařský dvůr byl pevně rozhodnut ani v nejmenším neustoupit pokud by nebyl znovuzřízen tribunál. Na druhé straně však je nepopíratelnou skutečností, že bula *Fideli* byla vítězstvím jurisdikcionalismu: jí se opouštělo stanovisko hájit základní práva církve, jež tak odvážně držel Klement XI., a tak udal směr, který bylo třeba zachovávat při jednáních se dvory v jiných sporech. Mimoto výhody pro Svatý stolec byly spíše na papíře než ve skutečnosti, neboť tribunál prakticky působil stejně jako před zrušením a navíc byl nyní soudce přímo jmenován králem, zatímco dříve bylo třeba papežského potvrzení.

Konkordát s králem Sardinie. - To byl druhý bod, kde Benedikt úplně ustoupil jurisdikcionalismu. Od počátku vlády Viktora Amedeo II. byly spory o pravomoc mezi Římem a Turínem, jež vzrostly získáním Sicílie a záležitostí sicilského tribunálu. Když v roce 1717 byla získána Sardinie výměnou za Sicílii, objevily se těžkosti i na tomto ostrově. Jednalo se o investituru papežem, neboť ostrov byl papežem Bonifácem VIII. udělen jako léno aragonskému králi pod podmínkou, že byl-li by někdy ostrov oddělen od jeho koruny, měl být navrácen Svatému stolci. Mimo jiné Viktor Amedeo žádal o královský patronát nad všemi obrocími ostrova. Také v Piemontě byl obratný právník D'Ormea, který využil papežovy nezkušenosti a prodejnosti kardinála Coscia. Papež byl podroben tlaku vylíčením ubohého stavu církve ve státech piemontského království, včetně Turína, kde byla téměř všechna biskupství neobsazena. Stejně tomu bylo i na Sardinii, neboť králi bylo odepřeno

všeobecné patronátní právo. Tato situace působila těžké nepořádky v církvi a sloužila D'Ormeaovi jako zbraň, neboť očekával, že se vše vyřeší ve prospěch krále konkordátem. Požadavky však byly příliš těžké a papež, poučen státním sekretářem Paoluccim, nechtěl ke kondortátu přistoupit. Pouze po smrti Paolucciho v roce 1726 a po jmenování Lercari, podporovaného Cosciou, mohl D'Ormea provést svůj plán.

Sardinský vyslanec se pouze obával, aby věc neprojednávala kardinálská komise, neboť si byl vědom, že by se nepodařilo dosáhnout splnění požadavků, a proto chtěl, aby se otázka řešila osobním a tajným stykem s papežem. Mimoto se snažil rozdělit dvě záležitosti od sebe: investituru pro Sardinii a konkordát pro Piemont, zatímco kardinálové chtěli obojí spojit, aby dosáhli v druhé záležitosti výhod. Vyslanci se to podařilo, neboť získal za prostředníka Lambertiniho: v roce 1726 byla vypracována dohoda kvůli Sardinii, již byl uznán Viktor Amedeo II. vládcem ostrova a byl mu poskytnut patronát nad všemi tamními obrocími. Pak byla zahájena složitější jednání, týkající se piemontského konkordátu. Král nechtěl ustoupit, ba dokonce chtěl, aby ke konkordátu nedošlo, aby měl volnou ruku, jak napsal vyslanci: „Za zdí konkordátu se duchovní pokládají za skoro nezávislé na panovníkovi.“ D'Ormea pracoval odvážně a obratně. Spřádal intriky, zastrašoval papeže, kupoval si jeho rádce a zvítězil nad odporem „horlivých“ kardinálů. Řešení navrhl Lambertini: oddělit jednotlivé otázky a o některých jednat později. Tak se dospělo ke konkordátu v roce 1727. Ve skutečnosti to není konkordát, totiž konečné řešení sporů a vztahů mezi církví a státem. Skládá se ze tří částí:

1) Papežské breve týkající se pravomoci cizích biskupů na piemontském území. Ustanovují se zvláštní vikáři, a proto je pravomoc těmto biskupům odňata.

2) Podivný dokument v rámci konkordatárních textů: vedle sebe se kladou papežovy žaloby a odpovědi vlády týkající se různých sporných bodů. Nepřipojuje se žádný soud ani nad jedněmi ani nad druhými, což znamenalo prakticky ponechání volné ruky králi, který se ani před papežem k ničemu nezavazoval. Bylo to však jisté uspokojení bázlivého svědomí papeže. Ve skutečnosti se snášelo to, co v těchto bodech konal stát. Jak to řekl Lambertini: „Vůči tomu nemůže Svatý stolec nic dělat, leč to tolerovat.“

3) Konkordát v pravém slova smyslu. Je krátký a dotýká se mnoha bodů. Ohledně obrocí se uznává a rozšiřuje povolení Mikuláše V., ale ponechává se otevřená otázka biskupství Casale, Alexandria a Acqui. Pokud se týká poplatků nazvaných *pensioní*, upírá se papeži právo je ukládat vyjma klášteru v Lucediu, zatímco toto právo se přisuzuje králi. Bylo zásluhou Lambertiniho,

že tomu, co se týkalo obročí, dal podobu konkordátu, zatímco král chtěl jen papežské povolení, jež bylo méně závazné pro dvůr.

Tyto piemontské dohody byly opět úspěchem jurisdikcionalismu, nejen pro ústupky, ale pro způsob a duch konkordátu. Bylo málo užitku, jež jako protislužbu získal Svatý stolec. Nedošlo totiž k onomu míru, kterého bylo třeba církvi v Piemontu. Otevřela se cesta k dalším požadavkům a násilnostem krále jak vzhledem k bodům konkordátu, jež zůstaly úmyslně nevyřešené, tak i vzhledem k lénům Svatého stolce v Piemontě. Inkviziční soud do těchto dohod nevstupoval. Je proto pochopitelná živá reakce kurie na tuto dohodu a kritika, kterou učiní nástupce Benedikta XIII.

3. Klement XII. (1730-1740)

V konkláve, jež bylo zahájeno 5. března 1730 se projevil dvojí zájem: 1) skupina „horlivců“ a kardinálové jmenovaní Klementem XI. si přáli politiku, která by reagovala na slabost Benedikta XIII.; 2) dvory si naopak nepřály tento krok nazpět a přály si papeže povolného jejich nátlakům.

Zvláště na tom byla zainteresována Sardinie, jež zcela právem měla obavy o svůj konkordát, a proto dílem D'Ormea, který dosud působil v Římě, se poprvé v konkláve projevila „sardinská strana“. Jiné dvory měly jiné vlastní důvody, pro něž si přály mít blahovolného papeže: schylovalo se k nové válce v Itálii kvůli nástupnictví v Parmě a v Toskáně, takže každý chtěl mít nového papeže na své straně. Především tu byl rozpor mezi Francií a Rakouskem. Proto se v konkláve předkládaly, avšak bezúspěšně, různé kandidatury. Nakonec se Hanibahu Albani, vůdčímu kardinálů jmenovaných Klementem XI., podařilo navrhnout Florentěana kardinála Corsiniho, který náležel ke skupině „horlivců“, jehož dříve vyloučilo Rakousko. Nyní byl tedy zvolen. Nový papež Klement XII. byl přímý a poctivý, vynikal ve znalosti financí, ale byl už příliš starý - bylo mu 79 let - a byl nemocný.

Jedním z důležitých bodů jeho politiky bylo přehlédnutí piemontského konkordátu, při němž projevila přílišnou neústupnost, neboť bylo nutno nerozejít se zcela s minulostí, začít s novým konkordátem a užívat umírněnosti. D'Ormea byl nyní předsedou turínské vlády a hájil konkordát jako vrcholné dílo své diplomacie. Mohl papeži oprávněně odpovědět, že důvody pro přehlédnutí konkordátu nebyly dostatečné, neboť smlouva byla slavnostně potvrzena a podepsána Benediktem XIII. V roce 1731 došlo k přerušení styků mezi oběma dvory a všechny snahy o kompromis byly marné. Teprve v roce

1736 byly styky obnoveny a jednání ukončil až nástupce Klementa XII. v roce 1741.

Také v otázce španělské přítomnosti v Neapoli nedošel Klement XII. ke konkrétním výsledkům. Jednání byla ovlivněna událostmi, kterými prošel Svatý stolec v oněch letech. Válka o nástupnictví v Polsku (1733-38) měla své dějiště i v Itálii, kde se Španělé a císařští střetli na papežském území. Vzpouř obyvatel Zátiběří v Římě proti násilnostem Španělů zavdala příležitost madridskému dvoru k přerušení styků s Římem a k nátlaku na Svatý stolec kvůli jurisdikcionálním a politickým otázkám. Španělsko si přálo uznání Karla III. za neapolského krále prostřednictvím tradiční investitury, papeži se dostalo ještě poddanského slibu od císaře a mimoto velkých ústupků pro církve ve Španělsku.

Byla už řeč o jurisdikcionalistickém duchu bourbonského dvora v Madridě. Nyní se zvyšuje útok a duší odporu je karmelitán a biskup v Malaze Molina, nejkrajněji naladěný mezi laickými ministry. Měl přesně určený program plného uskutečnění galikánských zásad ve Španělsku, tak jak k tomu docházelo ve Francii v oněch letech, kde se uplatňovala nová politická moc parlamentů. Nezůstal sám: také biskup v Ceutě Martin Barcia byl naplněn divoce protiřímským duchem, zvláště proti Datarii. Přesto nenašli velkou oporu, neboť většina španělských biskupů stála na straně papežů a s bolestí pozorovala jurisdikcionalní boj dvora.

Body, na nichž trval madridský dvůr, byly na prvním místě povolení všeobecného královského patronátu, pak otázka dispenzí Datarie, tribunálu nunciatury, církevního majetku a řeholníků.

Klement XII. pevně hájil své pozice. Mnozí se domnívali, že vzhledem k neblahým podmínkám, v nichž se ocitl Svatý stolec, se mělo dosáhnout míru za každou cenu. Papež neustoupil ani po nových opatřeních učiněných španělským dvorem, který v říjnu 1736 rozhodl, že vše, co pocházelo z Říma, vyjma dekterů Penitencierie, mělo být podrobeno schválení státní rady. Začalo se jednat skrze prostředníky, jimiž byli neapolský arcibiskup Spinelli a kardinál Acquaviva, kteří v září dospěli ke konkordátu.

Ten se dělil na 26 článků a v podstatě byl celkem dobrým kompromisem, neboť Svatý stolec neustoupil v zásadních otázkách, jako byl např. královský patronát. Papež získal obnovu věcí tak, jak byly před sporem. Proto se nuncius mohl vrátit do Madridu a znovu byl otevřen tribunál nunciatury. Ústupky byly učiněny na finančním poli. Byly povoleny zvláštní daně z církevního majetku, daně z nově získaného majetku byly stejné jako daně placené laiky, bylo upraveno právo azylu v kostelích zvaných „chias“, na deset let se zakazovalo

placení „penzí“ Datarii z farností a omezovala se pravomoc nuncia. Byla tam i některá opatření, jež se zdánlivě týkala vnitřního řádu, jež byly úmyslně vložena do těchto konkordátů XVII. století jako známka vměšování se panovníka do života církve. Tak v tomto konkordátu se stanovilo, aby se omezil mezi těmi, kteří měli skutečné církevní povolání, počet těch, kteří mohli být vysvěceni, aby metropolitě konali kanonické vizitace řeholníků ve svých církevních provinciích, aby se zamezilo přehmatům a nepořádkům. První opatření bylo zdůvodněno tím, aby osobním majetkem těch, kteří měli být svěceni, nevzrůstal církevní majetek, druhé zasáhlo řeholníky, kteří se stali oblíbeným terčem jurisdikcionalistů; jejich počet měl být omezen a ocitli se tak pod kontrolou. Nakonec však tato opatření v podstatě církvi také prospěla.

Byla však i jiná část konkordátu, která tam byla vložena, aby vzbudila další spory, neboť stanovila, aby se pořídil „stav jistých a nejistých příjmů ze všech obročí, také z královského patronátu“. Byl to vhodný nástroj moci, který později umožnil zmocnit se církevního majetku. V posledním článku se ponechávalo pro další dohody řešení otázky výdajů vyžadovaných tribunálem nunciatury a královským patronátem.

Madridský dvůr tedy považoval konkordát z roku 1737 pouze za první krok, za němž měly následovat další ústupky. Proto z tohoto důvodu nepřinesl církvi ve Španělsku velkou úlevu. I když byl slavnostně schválen králem, hned se začalo hovořit o jeho výkladu a byla snaha dokázat, že konkordát nebyl platný především žádostí o královský patronát. Znovu se objevuje Molina, jenž vede jurisdikcionální politiku, která vedla ke konkordátu Benedikta XIV.

4. Jednání s Neapolí

Také dvůr Karla III. Neapolského přerušil styky s Římem. Nebylo to pouze kvůli závislosti na politice Madridu, ani na feudálním udělení království králi. Byl to čistě jurisdikcionalistický duch, který pronikl do Neapole s Bourbony a silně se tam uplatňoval a který našel podporu v „giannonismu“, který se zmocnil publicistů a politiků v jižní Itálii.

Tuto tradici našel Karel III. při svém příchodu do svého nového jihoitalského království. V tomto směru je zajímavé memorandum, jež král učinil při svém příchodu do království v roce 1734, v němž se klade chudoba země do protikladu s bohatstvím církve a doporučuje se odejmout církevním osobám jakékoliv vynětí a výsady a zmocnit se církevního majetku. Už sám titul memoranda obsahuje program: „Úvahy ... o nutnosti, jež by mohla silně přispět k obnově státu.“ V témže duchu, ještě vyhraněnějším, se pohybuje

memorandum Janovanů předané králi v roce 1737, v němž se doporučuje zabavení všech majetků diecézního a řeholního kléru, založení fondu pro kult, z něhož by byly placeny církevní osoby. Mimoto se žádá, aby jim bylo zakázáno získávat nový majetek, aby byl ustanoven patronát nad všemi velkými i malými obrocími, snížení počtu církevních osob, zrušení tribunálu nunciatury atd. Tyto návrhy se pak staly vůdčími myšlenkami církevní politiky Karla III. a po něm jeho syna Ferdinanda.

Na počátku nové vlády se vynořily dvě otázky, týkající se zájmů Svatého stolce v Neapoli: uvedení krále do království a jurisdikcionální spory. Papež se moudře snažil spojit obojí, ale bez úspěchu.

V Neapoli se vyhrožovalo v souhlasu s myšlenkou vyjádřenou jurisdikcionalistou Giannonim, že odmítl-li by papež potvrzení krále, nebylo by o něj požádáno v budoucnosti, a proto papež považoval v roce 1738 za užitečné bezpodmínečně vyhovět, poněvadž Karel III. již bez odporu ovládl celé království. Současně v roce 1737 byla zahájena jednání o konkordátu, ale Klement XII. se nedožil jeho podepsání: kvůli jeho slabému zdraví se vědomě jednání zpomalilo, aby se věc rozhodla během pontifikátu jeho nástupce.

Kapitola XI.

Pontifikát Benedikta XIV.

1. Benedikt XIV. (1740-1758)

Volba. - K velikému pontifikátu, který zanechal v současnicích upřímné sympatie a hluboké stopy na mnoha polích církevního života a církevní organizace, v nemalé míře přispěly osobní vlastnosti papeže, jeho lidský přístup a jeho církevněprávní vzdělání, spojené s vysokou inteligencí a horlivým zájmem pro řízení církve, jež trvalo plných 18 let. Bylo by zajímavé se blíže zabývat osobností papežovou, ale zde je třeba se omezit na vztahy církve a státu, jež tvoří nejdůležitější bod tohoto pontifikátu.

Konkláve, z něhož vyšel nový papež, předčilo všechny novodobé papežské volby, k nimž došlo po velkém západním rozkolu, svým trváním. Vmísily se do něho skupinové zájmy, střetávaly se v něm politické zájmy, takže se jednání protáhla od 10. února 1740 do 17. srpna 1740 a konalo se 255 hlasování.

Máme o něm zprávy z relací osob, jež se buď konkláve přímo zúčastnily, anebo měly možnost se dozvědět, jak konkláve pokračovalo. Byl v něm dvojí druh stran: „korunní“ kardinálové, mezi nimiž je možnost sledovat sblížení Francie s Rakouskem, zatímco Španělsko se projevovalo stále svévolněji, a pak tam byli staří kardinálové jmenovaní Klementem XI. anebo vedení Hanibalem Albani a skupina mladých kardinálů, jejichž hlavou byl synovec Klementa XII. Neri Corsini. Strany navzájem měřily své síly a nikdo, i přes škody, které tím vznikaly církvi, nechtěl ustoupit. Vliv dvorů nechal padnout kandidaturu neapolského kardinála Ruffa, jehož vyloučilo Rakousko, zatvrzelý odpor Corsiniho zase vyloučil výborného kardinála Aldovrandiho, takže nakonec náhlá kandidatura kardinála Lambertiniho se setkala se všeobecným souhlasem a bylo to nakonec k dobru církve. Nový papež za svou volbu nikomu nic nedlužil.

2. Benedikt XIV. a válka o rakouské dědictví

Na počátku pontifikátu Benedikta XIV. byla situace církve těžká. Ve Španělsku, v Neapoli a v Piemontě byly už po desetiletí jurisdikcionální spory, jež rozrušovaly církevní a náboženský život v oněch zemích. Ve Francii zase jansenismus hluboce narušoval život francouzské církve, už dříve otřesené

galikanismem, a nadto se ještě šířila vlna nevěry a toho, co bylo možno už tehdy nazývat kulturním bojem proti církvi a náboženství vůbec. K politickým událostem v Itálii a v Evropě se připojily, především v prvních letech pontifikátu Benedikta XIV., i starosti o vnitrocírkevní záležitosti a o papežský stát.

Jsme na počátku války o rakouské dědictví, jež znamenala další těžkou krizi v Evropě XVIII. století. Francie obnovuje tradiční politiku zasahování do německých záležitostí, aby oslabil habsburskou říši, kterou nyní následovalo i Španělsko, jehož politiku vedla královna Alžběta Farnese, která doufala znovu získat území v Itálii. V Německu se začínala projevovat nová politická síla v osobě Fridricha II. Pruského, který zahajuje politiku, dokončenou o století později Bismarckem, jejímž cílem bylo vyloučení Rakouska z Německa.

Benedikt XIV. chtěl zůstat nestranný, snažil se o udržení míru a poukazoval na nebezpečí, jež hrozilo křesťanstvu válkou. Také došlo k sporu mezi Štěpánem Lotrinským, manželem Marie Terezie, a Karlem Albertem Bavorským, kterého podporovala Francie. Benedikt XIV. vyslal nuncia Doriu na říšský sněm do Frankfurtu, který měl volit nového císaře, ale jeho snahy o mír tam neviděli dobře a každý se snažil pouze získat jeho podporu z politických důvodů. Papež nejprve podporoval Karla Alberta Bavorského, jehož svorně zvolila všechna německá knížata přítomná na sněmu, ale pak, po vojenských vítězstvích Marie Terezie, uznal Štěpána Lotrinského.

Také ohlas války v papežských státech způsobil Benediktu XIV. těžkosti. Na počátku války Rakousko navrhlo italskou ligu vedenou papežem proti Bourbonům, ale záhy nato v roce 1745 učinil francouzský ministr Argenson jiný návrh na sjednocení Itálie, totiž chtěl sjednotit italské panovníky, aby vyhnali Rakousko z poloostrova. Pro Francii nežádal žádný územní zisk, pouze jakýsi protektorát nad Itálií. Benedikt návrh nepřijal, poněvadž byl vojensky slabý a pak Španělé už byli na území papežského státu, který se stal dějištěm války mezi oběma vojsky.

Smrt Karla VII. v roce 1745 snadno obnovila kandidaturu Františka Štěpána Lotrinského. Benedikt XIV. poslal na nový sněm nuncia Stoppaniho, ale ten byl přijat došt špatně, neboť nikdo neměl na Svatém stolci už politický zájem. Největším protivníkem byla církevní osoba, mohučský kurfiřt, který si nepřál, aby se nuncius ubytoval v městě sněmu. Také na kongresu v Cáchách v roce 1748 byl papežský nuncius Jacquet, vikář z Lutychu, naprosto přehlížen a nebyla ochota ani přijmout jeho formální protest proti přidělení Parmy a Piacenze.

3. Konkordáty Benedikta XIV.

Konkordát s Piemontskem. - První a nejlepší byl snad konkordát z Piemontskem. Benedikt se ocitl v příznivé situaci vzhledem k turínskému dvoru, neboť jej považovali, než se stal papežem, za jakéhosi ochránce Piemontska. Udržoval také dobré styky s D'Ormeaou, který byl nyní ministerským předsedou v Turíně. Jednání o dosažení nové dohody, po vypovězení konkordátu z roku 1727 Klementem XII., začala už za života Benediktova předchůdce. Benedikt je osobně obnovil, a tak se dospělo k šťastnému závěru 5. ledna 1741. Byla podepsána smlouva o lénech Svatého stolce v Piemontsku, v němž byl dán králi titul „papežského vikáře“, a konkordát „o otázce beneficí“.

Tato dohoda byla v podstatě příhodná pro Svatý stolec a byla připojena k dalším bodům, na nichž se shodly obě strany, jež byly uveřejněny v „Pokynech“ biskupům království, jež jim Benedikt zaslal v roce 1742. Pozoruhodný byl zisk Svatého stolce v otázce práva *exsequatur*, jež bylo uděleno světským úřadům, ale ve formě prostého nahlédnutí, s výjimkou papežských dogmatických bul, dekretů papežské Penitencierie a výnosů římských kongregací. Mnoho se hovoří o imunitě, jež byla omezena.

Konkordát s Neapolskem. - V témže roce 2. června 1741 byl uzavřen konkordát s Neapolskem. Jednání, jež pokračovala od roku 1737, byla vedena osobně papežem a byla pracná. Vcelku byly přijaty požadavky neapolského dvora, zdůvodněné ubohým stavem království. V I. kapitole je seznam církevního majetku a jsou stanoveny daně, jež na něj měly být uvaleny, vyjma seminářů a nemocnic. Byly poloviční vzhledem k laickým daním. Toto opatření bylo součástí všeobecného soupisu majetků v království, který dal pořádit Karel III., a z něho vyplynulo, že církevní majetek tvořil asi čtvrtinu všeho majetku.

Druhá kapitola se týkala staré neapolské otázky - místních imunit, totiž širokého práva azylu v kostelích, což působilo značné obtíže při vykonávání spravedlnosti. Benedikt XIII. nechtěl v ničem ustupovat v tomto bodě, neboť zastával názor, že „*immunitas est de iure divino*“ a obnovil bulu Řehoře XIV. z roku 1591. Benedikt XIV. naopak učinil dva významné ústupky tím, že dovolil, aby se rozmnožil počet případů, jež nespadaly pod právo azylu, dále dovolil, aby se zmenšil počet míst azylu a aby laický soud zahájil informativní proces, na jehož základě by místní biskup rozhodl, zda šlo o vyňatý případ, anebo nikoliv. Přístup Benedikta XIV. byl široký, jak to vyžadovala tehdejší situace, aby si všichni byli před zákonem rovni bez výsad a vynětí. I tak však

byl systém natolik složitý, že záhy po uzavření konkordátu došlo k přehmatům a sporům při uplatňování těchto opatření, takže dvůr žádal o další rozšíření ústupků.

Ve IV. kapitole byly požadavky na ty, kteří měli přijmout vyšší svěcení. Poněkud udivuje, když se tam dávají zvláštní pokyny pro výchovu kléru, pro pobyt v semináři nebo v církevním konviktu, pro dobré chování během prázdnin, pro zbožné úkony atd. Ze strany státu byla snaha kontrolovat semináře především proto, aby se omezil počet kléru. Byl to jeden z bodů proticírkevní politiky v XVIII. století a ne bezdůvodně, neboť zvláště v jižní Evropě byl přehnaný počet duchovních. Např. v Neapolsku bylo podle odhadu na 3.000.000 občanů 75.000 duchovních osob. Ze strany Svatého stolce nebylo námitek, žádal pouze, aby do konkordátu byly vloženy dekrety Tridentského koncilu o seminářích.

V VIII. kapitole byl učiněn značný ústupek neapolskému dvoru, neboť z nabytí obročí právně náležejících Svatému stolci byli vyloučeni cizinci s výjimkou platů za 20.000 dukátů, jež měly být poskytnuty občanům papežského státu. Byla to finančně těžká rána pro kurii, která ztratila velké příjmy, a i to, co zůstalo, totiž 20.000 dukátů, nebylo prakticky vyplaceno. V téže kapitole se jednalo i o dalším ožehavém problému volby na vyšší církevní úřady, neboť neapolský dvůr si přivlastňoval právo na všeobecný patronát. Dlouho se o tom jednalo a v konkordátu bylo použito nejasného vyjádření, jež zavdalo dalším neapolským vládám příčinu k uplatňování nároků: výsledek voleb měl být sdělen papeži a králi podle toho, zda svou podstatou věc náležela rozhodnutí jedné, nebo druhé moci.

Poslední kapitola se zabývá „smíšeným soudem“, což byla zákeřná novinka dohody. Byl to pětičlenný tribunál, dva soudcové byli jmenováni papežem na základě terna předloženého králem. Jeho účelem bylo soudit pochybné případy, týkající se osobní nebo místní imunity a bodů stanovených v konkordátu. Nebylo od něho odvolání a všechny případy měly být souzeny jím bez možnosti odvolání se do Říma. Snahy Benedikta XIV. o zúžení a vyjasnění pole působnosti tohoto tribunálu byly zbytečné. Dvůr se snažil rozšířit svou pravomoc i na další pole, učinil si z něho svůj nástroj a zasahoval tak i do případů výlučně vnitrocírkevních.

Na konci konkordátu bylo přidáno šest tajných článků, týkajících se nevyřešených otázek, mezi nimi *exsequatur* a pravomoci smíšeného soudu.

Neapolský konkordát nepřinesl ovoce, jež očekával Benedikt XIV. Politiku dvora vedl ministr Tanucci, načichlý myšlenkami Giannoniho, a prakticky byly uváděny do praxe pouze ty klauzule, jež byly příznivé pro stát. Spory se

Svatým stolcem pokračovaly a byla snaha dojít k nové dohodě o nerozřešených bodech: o *placet*, o odvolání se duchovních k světským soudům, o cenzuře knih a procesech vyhrazených Svatému officiu. Požadavky však byly příliš neúnosné a vinou Tanucciho se dospělo v roce 1756 k přerušení jednání.

Konkordát se Španělskem. - Třetí konkordát Benedikta XIV. byl uzavřen v roce 1753 se Španělskem po jednáních, jež probíhala téměř během celého jeho pontifikátu. Hlavním bodem bylo postoupení všobecného patronátu ve španělském království králi. Obsahoval obsazování všech obrocí, velkých i malých, s výjimkou 52 vyhrazených papeží, zatímco králi náleželo asi 12.000. Mezi jinými povoleními byl zákaz poplatků Datarii a právo Apoštolské komory na „spogli“. Výsledkem tedy byl finanční zisk krále, ale především zbavení Svatého stolce práv a povinností, jež dříve náležely církvi a jež nyní vykonával král. Tak byla církev připravena o možnost mnohostranných zásahů do církevních záležitostí Španělska. Konkordát od základů změnil církevní disciplínu španělské církve. Dvoru se podařilo získat pro Španělsko práva rozhodovat ve všech církevních záležitostech, jež dříve vykonávalo v koloniích. Jak se praví v konkordátu, na Španělsko byl rozšířen ten všeobecný patronát, jež měl pro království granadské a pro Indie katolický král. Na oněch územích nebyly dovoleny zásahy Propagandy ve všem, co se týkalo církevního života, a ani pro vyňaté řády nebyla učiněna výjimka. Vše určovala Rada pro Indie v Seville, např. i zvonění zvonů v městě Mexiku.

Španělský konkordát se setkal s velkou kritikou současníků. Benedikt XIV. byl veden touhou ukončit nepořádky ve španělské církvi, jež trvaly přes půl století kvůli neshodám mezi Svatým stolcem a madridským dvorem. Snažil se zachránit to, co bylo možno zachránit, aby neztratil všechno. Tak se vyjádřil sám papež. Jedním z nepřímých důsledků byl zvýšený vliv Španělska v Římě, vycházející z přesvědčení, že pod tlakem bylo možno vnucovat Svatému stolci vlastní požadavky.

4. Právní rozpory s Toskánou

V Toskáně se utvářelo v první polovině XVIII. století jurisdikcionalistické prostředí, umírněnější než jinde v Itálii. Hlavní zastánci tohoto směru byli profesor univerzity v Pise Rucellai a Lotrinčan Richencourt, vychovaný na vídeňském dvoře, který se stal v roce 1737 ministrem nového toskánského panovníka Františka Štěpána z Lotrinska. Přišel do Florencie s přesným jurisdikcionalistickým programem, který chtěl uskutečnit v novém státě a který zveřejnil ve svém italsky psaném spise „Paměť o zneužívání inkvizičního

tribunálu, pravomoci biskupů atd.“ Spis věnoval Františku Štěpánovi. „Paměť“ vypisuje vztahy mezi církví a státem v Toskáně a obviňuje rodinu Medici a papeže z této rodiny v XVI. století z vytvoření podmínek, jež byly na prospěch církvi. V jeho programu se objevují obvyklé zásady jurisdikcionalismu XVIII. století: převládá v nich myšlenka, že církev je podřízena státu, neboť je ve státě, poněvadž podle Richencourta dítě se rodí jako poddaný státu než se stává poddaným církve. Křest jej nevyjímá z moci státní autority. Dále vyhlašuje boj inkvizici, pravomoci biskupů, jež má být omezena, církevnímu vlastnictví, zvláště řeholnímu, a přehání, když tvrdí, že církev v Toskáně vlastnila 3/4 všeho majetku. Dále se staví proti udělování obročí netoskancům a vyžaduje *exsequatur* pro všechny papežské buly. V podstatě je to však program daleko umírněnější ve srovnání s jinými.

Souběžný s „Pamětí“ Richencourta, ale méně důležitý, je program sepsaný profesorem Rucellaim, který měl úřad „sekretáře královského práva“, totiž pravomoc nad všemi církevními otázkami. Spis měl název „Rappresentanza“ a vznikl v roce 1745. Týkal se „jurisdikcionálních otázek, o nichž se mělo jednat v případě konkordátu“.

Rozpory s Římem nastaly v roce 1737 při příležitosti procesu proti Crudelimu, neboť byla už vydána bula, kterou Klement XIII. zavrhoval zednářství. Obvinění byla oprávněná, ale falešné byly útoky Richencourta, který využil případu k napadení tribunálu Svatého officia, o jehož zrušení v Toskáně usiloval. Zahájila se jednání s Římem, ale nikdy se nedošlo k jejich úplnému přerušení, jak si to přál Richencourt, především díky schopnosti a blahosklonnosti Benedikta XIV. V roce 1754 byla konečně uzavřena dohoda, jíž papež poskytl Toskáně při procesech Svatého officia stejný systém, který byl už uplatněn v Benátkách, totiž tři laické přísedící při procesech a zrušení vlastního vězení.

V Toskáně se však objevily i další problémy jurisdikční povahy. V roce 1743 byla dekretem velmi omezena církevní cenzura, jež byla svěřena místnímu biskupovi a inkvizitorovi. Cenzura Svatého officia byla zrušena a vzrostla pouze státní cenzura. V roce 1750 se jednalo o otázce církevního majetku. Zákonem bylo zakázáno prodávat nemovité majetky jakékoliv ceny, a movitý majetek v ceně vyšší než 100 zlatých církevním osobám a také zbožným místním nadáním. Nedošlo však k těžkým sporům mezi Florencií a Římem kvůli těmto ustanovením vlády velkovévodství. Benedikt XIV. je snášel, i když protestoval a žádal jejich odvolání, ale ve skutečnosti tato opatření se zdaleka nevyrovnala jiným v jiných státech. Už tehdy se však

začínala Toskána stávat střediskem jurisdikcionální nauky i politiky a střediskem boje, který nastal v době Pia VI.

5. Benedikt XIV. a Benátky

Rozhodnutí Benedikta XIV. z roku 1751, jímž řešil otázku pravomoci starobylého akvilejského patriarchátu, přispělo k zrození nového nepřátelského ducha vůči Svatému stolci. Patriarchát bylo svéprávné území, jež se nyní částečně octlo pod nadvládou Benátek, částečně pod Rakouskem. Papež je tedy rozdělil na dvě rovnoprávná arcibiskupství v Udine a Gorizii (Görz), což však benátský senát, zvláště jeho mladší členové, přijal s nevolí. V benátské republice byla už vžitá tradice jurisdikcionalismu, pocházející už od Sarpiho, která pokračovala až do XVIII. století. Byly tu zákony senátu týkající se *exsequatur* a všeobecně duchovenstva. K tomu se pojil galikánský duch, který široce pronikl na padovskou a benátskou univerzitu. Důkazem je plán, objevený v roce 1754, na zabavení církevního majetku zbožných nadací a jeho rozprodej soukromníkům, zatímco církevním osobám měl být vyplácen roční výnos. Tak chtěl finančně zničený stát ozdravit svou ekonomikou. Tato myšlenka nikdy nedošla k uskutečnění. Daleko vážnější však byla jiná jurisdikcionální otázka, která vznikla v roce 1754 a způsobila Benediktu XIV. vážný spor trvající čtyři roky.

Původcem a příznivcem sporu byla církevní osoba - kanovník z Udine Antonín z Montegnacco, rádce republiky, naplněný galikánskými a jansenistickými myšlenkami. Závisel především na van Espenovi, který ve svém díle *De promulgatione legum ecclesiasticarum* z roku 1712 zastával právo královského *placet* na jakýkoliv doklad z Říma.

Spor sám o sobě začal pro „povolení papežských breve“, jak se říkalo. Ať se tomu dávalo jakékoliv jiné jméno, šlo o *exsequatur*, jež se uplatňovalo v Benátkách. Hovořilo se o přehmatech a především proti penězům, jež putovaly do Říma za dispenze atd. Proto byl schválen 7. září 1754 s malou opozicí dekret. Jeho autorem byl Montegnacco, který jej pak tvrdošíjně hájil. Je dobře sestaven: rozlišuje listiny přicházející z Říma na konstituce a všeobecné buly a na odpovědi a příkazy vydané na žádost jiných. I pro první z nich je třeba státní kontroly a dovolení zveřejnění, neobsahují-li nic proti státu. Pro druhé pak stanoví jiný postup: nesmělo k nim dojít bez schválení pro každý případ zvlášť diecézním biskupem, jemuž měla být dána pravomoc dispensovat, udělovat atd., stejně tak, jak to činil Svatý stolec a jeho úřady. To je

nejrevolučnější část dekretu, neboť se přímo dotýká vnitřního života církve, např. žádost o zmenšení počtu mší, a naprosto ochromuje činnost římských kongregací. Byla vychvalována moc místního biskupa, ale přece to není „episkopalismus“, neboť nad biskupy byl benátský senát, k němuž byly vázány téměř všichni členové benátské aristokracie také kvůli dlouhé tradici.

Benátský senát doufal, že Benedikt, vždycky mírný a ústupný vůči králům, přijme dříve nebo později tento jurisdikcionalistický dekret. Také doufal v pomoc jiných katolických států, takže se problém stane jejich společnou záležitostí, k čemuž došlo, ale až později, za jiných podmínek a jinde.

Benedikt XIV. protestoval, ale zachoval si svou trpělivost. Byl ochotný jednat a také ustoupit i přesto, že jeho postoj byl od mnohých na kurii odsuzován jako příliš povolný. Když se francouzský vyslanec kardinál Bernis dozvěděl, že papež zahájil rozhovory s Benátkami, aniž by napřed žádal odvolání dekretu, řekl: „Je to svatý papež, ale žádný politik.“ Ale jeho trpělivost, i když na jedné straně udržovala benátský senát v zatvřelosti, přece způsobila, že se nikdy nedošlo k otevřenému přerušení styků. Od počátku chtěl dojít až ke konkordátu, jemuž se však vždy snažila republika vyhnout.

Dlouhý spor byl rozřešen až za Benediktova nástupce Klementa XIII., jímž se stal Benátčan Rezzonico, který se snažil zachránit čest republiky. Požádal osobně svou vlast, aby jako zvláštní milost vůči němu odvolala dekret a přitom uznal „zákonodárnou moc“ Benátek.

6. Jurisdikcionalismus Fridricha II. Pruského

Není přesné hovořit o jurisdikcionalismu protestantského panovníka. Fridrich II. však dobyl katolické Slezsko na Rakousku a v roce 1741 je obsadil. Na jeho území se tak octlo mocné vratislavské biskupství. V dohodě mezi Rakouskem a Pruskem v roce 1742 slíbil protestantský král zachovat náboženský *status quo* v dobytých zemích, totiž že zachová výsady a svobody katolíkům. Avšak formulace byla všeobecná a Fridrich II. už pomýšlel zavést ve Slezsku nějakou formou *Landeskirche* podle protestantského vzoru a podle myšlenky evropského jurisdikcionalismu, podle něhož byl on skutečnou náboženskou hlavou. Je zásluhou Benedikta XIV., že hned tušil nebezpečí a současně na něj ostře nezareagoval. Zřejmě zla se vzápětí projevila, ale naprosto scházel i prospěch, který získal papež, když poskytl ústupky katolickým vládcům.

Fridrich II. byl velmi schopný a využil za nástroj svých plánů slabého a ctižádostivého vratislavského biskupa kardinála Zinzendorfa, jehož vyslal do

Říma s plánem na generální vikariát pro všechny katolíky na pruském území. Novému generálnímu vikáři mělo náležet celkové řízení vnitřního života církve, jako byla svěcení, svátosti, posty atd., vizitace klášterů v zemi i dozor nad řeholními představenými. Nejdůležitějším bodem však bylo vyloučení jakékoliv jiné církevní autority, např. papežských nunciů a komisařů, jakéhokoliv odvolání do Říma, neboť se výslovně říkalo, že papež nesmí být považován za nejvyššího soudce. Na druhé straně vikariát měl záviset výlučně na státu, i podle jména, neboť se měl nazývat královským a nikoliv papežským vikariátem. Vikář měl mít titul státního ministra, být jmenován králem, jemuž měl přísahat, že mu bude věrně sloužit. Také jeho pravomoc měla být omezená, např. nesměl nikoho vyloučit z církve bez předchozího souhlasu krále.

Jasně tu tedy vynikají protestantské zásady: žádný styk s Římem a král hlavou církve. Je tu však patrný i vliv jurisdikcionalismu, např. v otázce obročí, kde Fridrichu II. radil kardinál Zinzendorf přijmout galikánský francouzský vzor. To se také opakovalo v memorandu zaslaném papeži. Stejně pronikají jurisdikcionální názory žádostí, aby řeholní řády na pruském území nespádaly pod generální představené v Římě, a v požadavku uplatňovat královské *placet* pro každé biskupské a papežské rozhodnutí.

Fridrichovi II. se podařilo vnutit do Vratislavi biskupa koadjutora v osobě Schaffgotsche, jehož jmenování si vynutil i přesto, že mu scházely potřebné vlastnosti, nutné pro vysoký úřad.

Papež se však pevně postavil proti návrhu vikariátu a proti dalším požadavkům. Sedmiletá válka, která vypukla v roce 1756, přinesla slezské církvi další komplikace a zastavila všechna jednání. Papež se zachoval velmi moudře a nechtěl hrát hru Versailles anebo Vídně, jež představovaly válku jako náboženskou válku, poněvadž se v ní spojily poprvé katolické mocnosti proti protestantům. Ve skutečnosti důvod války nebyl náboženský a tento postoj Benedikta XIV. pak pomohl katolické věci v Prusku.

7. Styky s Francií

Ve Francii pokračoval v první polovině XVIII. století galikanismus, slavnostně schválený proslulým shromážděním kléru v roce 1682. Mnoho příkladů dokazuje, že v této politice pokračovali i nástupci Ludvíka XIV. v XVIII. století. Stačí vzít tři body vyhlášené v shromáždění kléru v roce 1705 týkající se přijetí buly *Vineam Domini*, jež prohlašovaly, že moc posuzovat nauku církve obdrželi božským ustanovením biskupové, že rozhodnutí papeže

zavazují celou církev pouze tehdy, přijmou-li je biskupové, a toto přijetí je čin jurisdikcionální moci biskupů. Později dekret státní rady z roku 1731 udělil platnost bula *Unigenitus* pouze proto, že ji schválil král a francouzský klérus. V roce 1757, když bylo třeba dosáhnout shody se Svatým stolcem, prohlásil král k parlamentu, že bula *Unigenitus* nebyla článkem víry, přestože tak prohlásil papež. Mimoto tu byla též myšlenka, často opakovaná, že k rozřešení jansenistického problému bylo třeba národního koncilu, neboť papežovo rozhodnutí k tomu nepostačovalo.

I přes tento trvalý a nebezpečný galikanismus je možno pozorovat od počátku století jiný postoj versailleského dvora vůči Římu. Je možno jej přičíst hluboké a těžké krizi jansenismu, jež se v XVIII. století stává z náboženské krize krizí politickou, a tak přispívá ke zvratu staré vlády. Tuto změnu zahájil už Ludvík XIV. koncem své vlády. Na jeho nátlak Klement XI. vydal protijansenistickou konstituci *Unigenitus* a král nařídil ve Francii její provedení. I později se obracel versailleský dvůr na Svatý stolec v širších otázkách, žádal o jeho zásah ve Francii a prováděl všechna jeho opatření proti jansenismu. Byla to však měnivá politika, dosud ovládaná galikánskými myšlenkami. Ve skutečnosti totiž nedošlo ke společnému svornému postupu dvora s papežem, jež by byl přinesl velký užitek Francii. Setrval odpor a pohrdání jakýmkoliv papežským rozhodnutím a král, jenž byl žárlivý na svá práva, neustále ztěžoval papeži svobodné jednání. Mimoto těžce zasahovala do vývoje situace ve Francii náboženská otázka spojená s touto politikou, neboť jansenismus byl nositelem praporu opozice, zatímco katolická církev, jeho nepřítelkyně, se jevila jako opora a nástroj vlády, o jejíž svržení šlo.

Ve Francii v XVIII. století dochází však k jinému vývoji: galikanismus již nebyl úředním programem dvora, ale setrval a sílil v jiném prostředí. Episkopát je stále rozhodnějším odpůrcem Říma a proslul známou otázkou „odvolávačů“, k níž zavdali podnět čtyři biskupové, kteří se odvolali k všeobecnému koncilu. Ještě jasněji se projevuje odpor vůči Římu mezi nižším klérem, např. mezi pařížskými faráři a v některých řádech, kde byl spojen s otázkou jansenismu. I Sorbonna zastávala galikánské zásady jako svou vlastní nauku, ale i v jiných prostředích včetně politického setrvaly galikánské myšlenky, jako byly parlamenty v Paříži a v provinciích, kde vlastně šlo o soudní orgány, takže tam galikanismus nabyl politického zabarvení. Je tedy třeba hovořit o jurisdikcionalismu parlamentů, který je daleko výbojnější než dvorní, od něhož povstal a který přímo předchází ducha Francouzské revoluce proti církvi.

Jurisdikcionalistické zásady nacházely různá uplatnění, např. galikánská myšlenka, že náboženská autorita není zakotvena v hierarchii - a přitom se myslelo především na papeže -, ale v církevním společenství, byla uplatňována parlamentem k jeho vlastnímu užitku, neboť parlament se považoval za zástupce celého národa.

Krise monarchie začíná ve Francii dávno před Francouzskou revolucí a parlament si osvojil pro sebe kontrolu a autoritu nad církví, jež dříve na sebe vztáhl král. Vzhledem k biskupům, a všeobecně ke kléru, si parlament osobil soudní moc i v choulostivých církevních otázkách, jako bylo udělování svátostí umírajícím nebo rozhodování, zda nějaká papežská bula se týká víry, zda zavazuje ve svědomí atd.

Parlament také vydával závazné zákony a sám sobě přisuzoval stejnou moc, kterou dříve vykonával dvůr v církevních záležitostech. Věci však se nepohybovaly vždy tímto směrem a nebylo ani jasné postavení parlamentu, ale docházelo k zdůrazňování a pokynům, jež se ubíraly stejnou cestou.

Tento jurisdikcionalismus parlamentu však nevycházel z náboženských důvodů, neboť podpora, kterou dával jansenistům, byla občasná a stejně tak neměla za jediný účel boj proti církvi jako takový: byla to zbraň parlamentu, které se chopil pro zničení monarchie, na jejíž místo měl přejít on. To je patrné z různých údobí boje, neboť advokáty v parlamentě, kteří byli z velké části ovlivněni duchem encyklopedismu a zednářství, nezajímaly otázky o milosti a častého přijímání, ty jim dávaly pouze možnost uplatnění ve veřejném životě.

K prvním bojům docházelo už na počátku století a pak za zlotřilé vlády Ludvíka XV. (v letech 1723-1774) dochází k otevřenému střetnutí monarchie s parlamentem. Ten, i když byl několikrát potrestán, přece zůstává vítězným a král více než jedenkrát musel vyhovět jeho požadavkům ve prospěch jansenistů.

Do velkých nebezpečí pak uváděl církev tento jurisdikcionalismus parlamentu. Viděl je jasně Benedikt XIV., který v listech Tencinovi vyjadřoval nejednou obavy, aby se ve Francii neustavila státní církev bez papeže a pod vedením parlamentu podle anglického vzoru. Parlament dokonce pokutoval a věznil kněze a biskupy, kteří neuposlechli jeho dekretu udělovat svátosti umírajícím jansenistům, ba dokonce v jednom memorandu, předaném králi v roce 1751, prohlásil za své právo zasahovat při udělování svátostí a nařídil i zabavení příjmů pařížského arcibiskupa, neboť odmítl udělit svátosti jakési umírající jansenistické řeholnici. Král byl slabý a ze strachu před parlamentem internoval arcibiskupa v jakési vile a dovolil, aby mu parlament odňal všechnu

pravomoc. Dospělo se tak daleko, že *Unigenitus*, jež byla nejen papežským nařízením, ale současně i státním zákonem, byla zrušena rozhodnutím parlamentu v roce 1752 prohlášením, že nešlo o článek víry. Revoluční vítr vanul Francií pod rouškou tohoto náboženského zápasu a vítězný parlament se už jeví jako soupeř královské moci. Boj byl vášnivě veden a nabýval stále více lidových forem, v nichž nenávisť vůči králi se mísila s nenávisť vůči církvi. V Paříži se v roce 1754 objevovaly veřejně nápisy jako: „Ať žije parlament, smrt králi a biskupům“. Bylo to v jednom z nejvyhrocenějších okamžiků boje parlamentu s dvorem v otázce jansenismu. Čím více si parlament uvědomoval svou moc, tím více zasahoval na pole církevní a neomezoval se už pouze na otázky týkající se jansenismu, ale snažil se účastnit všeho, co se týkalo vztahů mezi církví a státem. Tak zákon v roce 1749 proti církevnímu majetku, jenž určoval jistou kontrolu parlamentu nad církevními statky zákazem, že církevní instituce nesmí nabývat movitý anebo práva k nemovitému majetku bez „patentu“ zaneseného parlamentem. Stejně tak se zajímal parlament o otázku *exsequatur* a později vedl boj o zrušení Tovaryšstva Ježíšova a nato o zrušení všech řádů.

Nyní byl jurisdikcionalismus parlamentu silnější než státní, ba vnutil se mu. Byl svobodnější, bez vztahů k Svatému stolci, ba dokonce v otevřeném nepřátelství vůči němu, připravil boj Francouzské revoluce proti církvi.

Těmito událostmi, zvláště těžkými pro Svatý stolec a pro církev, se uzavírá dlouhý pontifikát Benedikta XIV. Také Francii přinesla jeho politika trpělivosti a vyčkávání, i když setrvala vždy na stanoviscích křesťanského učení, jistý užitek. Mnohým se však jevila jako politika slabosti, ale toto obvinění je nespravedlivé. Proti bouři, jež se stále více přibližovala, nenacházel Benedikt XIV. jinou cestu, než opřít se o krále a snažit se situaci krize řešit s jeho pomocí. Byla to také jediná možná cesta, ale přinesla církvi pouze škodu, neboť jí zavlékla do tragédie francouzské monarchie.

Kapitola XII.

Zrušení Tovaryšstva Ježíšova

1. Zvolení Klementa XIII.

Benedikt XIV. zemřel 3. května 1758 a konkláve se sešlo 15. května. Dvory se snažily dát pocítit svůj vliv prostřednictvím „korunních“ kardinálů. Bylo podáno veto proti „horlivým“ kardinálům Spienllimu a Cavalchinimu a nakonec se voliči shodli na Benátčanu kardinálu Karlu Rezzonicovi, jenž byl zvolen 6. července a zvolil si jméno Klement XIII. Jeho pontifikát trval 11 let (1758-1769). Byla to dobrá volba, neboť byl přísně církevního smýšlení, jak napsal španělský vyslanec, ale přesto byl nejistého charakteru a dal se ovlivňovat tím, kdo mu stál nablízku.

2. Nepřátelství vůči jezuitům

Palčivá otázka, jež zaměstnávala pontifikát Klementa XIII. a jeho nástupce, bylo zrušení Tovaryšstva Ježíšova. Byly pro to důvody, jež ovlivnil postup jednotlivých katolických států, ale také důvody všeobecné, jež mocně zapůsobily na dvory a na samu papežskou kurii.

Jezuita Cordara, který žil dlouho na jezuitské kurii v Římě, se táže, zda byl nějaký předem stanovený plán dvorů, jak se mnozí domnívali, ale odpovídá záporně, neboť k společné akci bourbonských králů došlo až nakonec. Důvody nepřátelství rozebírá Cordara velmi podrobně.

Teologické prostředí. – Na přední místo klade jansenisty, které jezuité silně potírali, a proto šířili nenávist vůči Tovaryšstvu tvrdou propagandou, která si sloužila zesměšňováním a tiskem, zvláště časopisem „Nouvelles ecclésiastiques“. Na druhém místě to byla teologická a církevní opozice proti jezuitům. Ti snadno míchali jedny s druhými a označovali všechny své nepřátele za jansenisty. Takovým příkladem je „Bibliothèque Janseniste“ francouzského jezuitu Dominika z Kolína (1722), který umístil mezi jansenisty mnohé teology pouze proto, že zastávali nauky odlišné od jezuitských. Dílo vzbudilo živé reakce a odsouzení Benediktem XIV., který je dal v roce 1749 na index zakázaných knih. Tento postoj jezuitů posloužil k vytvoření spojené proti-jezuitské opozice řeholníků a diecézních kněží, jejíž hlavní střediska byla v Římě a v Madridě. Mnohé urážel monopolní a výlučný duch Tovaryšstva

a rozdíly teologického myšlení budily odpor jak řeholníků tak světského kléru. Jedním z hlavních protijezuitských představitelů na teologickém poli byl augustinián Gianlorenzo Berti.

Otázka čínských obřadů. - V Římě přispěla mnoho k podezřívání jezuitů a k ztrátě tolika sympatií, jimž se dříve rád těšil, otázka čínských obřadů. Byl to staletý spor, vzniklý v první polovině předchozího století, když misionáři začínali evangelizovat Čínu. V tehdejší čínské společnosti byly zakořeněny některé tradiční obřady, jimiž se vzdávala úcta Konfuciovi, mrtvým a génium města, o nichž už první jezuité a slavný P. Ricci pochybovali, zda to byly skutečné modloslužebné a pověrečné úkony, a proto byli nakloněni jejich povolení čínským konvertitům, neboť je považovali za kult čistě světský a politický.

Daleko přísnější byli dominikánští a františkánští misionáři, kteří začali evangelizovat Čínu v roce 1631. Jeden z nich, P. Morales, získal od Propagandy v Římě v roce 1645 odsouzení čínských obřadů. Jezuité však odporovali a zaslali do Říma protimemorandum, v němž tvrdili, že obřady jsou čistě světského charakteru. Svaté officium tedy prohlásilo v roce 1656, že obřady mohou být tolerovány u čínských konvertitů, pokud by neobsahovaly nějakou pověru.

Tyto dva různé dekrety se staly předmětem sporů mezi misionáři, z nichž každý se přidržoval svého názoru. Spor se přenesl do Evropy, kde se vytvořily dvě navzájem si odporující strany, aniž by se dobře znala situace. V roce 1700 Sorbonna odsoudila pět článků hájených dvěma jezuity ve prospěch čínských obřadů a spor nakonec nabyl podoby boje pro a proti Tovaryšstvu Ježíšovu. Věc se zkomplikovala, když v roce 1700 jezuité z Pekingu dali vyhlásit dekretem čínského císaře Khang-hi, že čínské obřady byly povahy čistě občanské a politické. Ten byl prozkoumán kardinálskou komisí, jmenovanou Inocencem XII. k studiu otázky, a zamítnut v roce 1704. Nato Klement XI. vyslal do Malabaru a do Číny Msgre. Tournona, jenž byl neuctivě přijat a uvržen čínským císařem do vězení, neboť císař trval na uznání platnosti vlastního dekretu.

Poslání Msgre. Mezzabarba. - Druhá mise Msgre. Mezzabarby v roce 1720 způsobila ještě větší zmatek, neboť vydal povolení, osm nejasných a kompromitujících „dovolení“, jež způsobila další neshodu mezi misionáři. Proto je Benedikt XIV. v roce 1742 zrušil výslovným odsouzením čínských obřadů: „Nejsou špatné, poněvadž jsou zakázané, nýbrž jsou zakázané, poněvadž jsou špatné.“ Podobně byly odsouzeny v roce 1744 i obřady malabarských Indů, tolerované jezuity.

Spor měl přímé následky v boji proti Tovaryšstvu Ježíšovu. Jezuitští misionáři byli vedeni upřímnou touhou po sladění staré čínské a indické vzdělanosti s křesťanstvím, ale dopustili se omylu, když se příliš spoléhali na „lidské prostředky“ a tvrdošíjně bránili svůj postoj i proti rozhodnutím z Říma. Mimoto do věci vstupovaly i další důvody: Portugalsko se octlo ve sporu s Propagandou, neboť si připisovalo na Východě všeobecný patronát a jezuité stáli na jeho straně proti kongregaci Propagandy. Nejsilnější odpor se však projevil mezi ostatními misionáři, zvláště dominikány a pařížskými kněžími cizokrajných misí.

Neposlušnost jezuitů. - Otázka čínských obřadů vzbudila odpor vůči jezuitům, neboť vypadali jako hlavní odpůrci dekretů kongregace Propagandy a rozhodnutí Klementa XI. V jednom shromáždění zabývajícím se čínskými obřady vykřikl kardinál Casanata, který byl sekretářem Propagandy: „Kdysi bylo Tovaryšstvo pravou rukou církve, ale i pravou ruku je třeba utnout, když už neslouží.“ Stejně tak i prokurátor Propagandy řekl: „Zničit je!“, což opakovali i jiní. V roce 1723 napsal na papežův příkaz sekretář Propagandy generálovi jezuitského řádu obvinění z neposlušnosti vůči Apoštolskému stolci a vytýkal generálu proč nezakročil proti pekingským jezuitům, ani nedal v tom smyslu příkaz. Historik Pastor po právu píše, že tento dopis je pouze předehra breve, jímž bylo Tovaryšstvo zrušeno v roce 1773.

Otázka znovu vzplanula za Benedikta XIV., neboť ze všech zpráv bylo jasné, že jezuité v Číně nezachovávali rozhodnutí Klementa XI., anebo se je snažili zmírnit poukazem na „dovolení“ Mezzabarby. Snažili se také, a byla to chyba, získat si v této otázce podporu portugalského krále Jana V., který uplatňoval jurisdikcionální požadavky na misie. Benedikt XIV. obnovil odsouzení, s jasným poukazem na jezuitu, které nazval „neposlušní a zlí lidé“, neboť odmítali uposlechnout konstituci Klementa XI. Nebyl to protijezuitský postoj na straně Benedikta XIV., i když byl přesvědčen, že jezuité v Číně postupovali proti Svatému stolci.

Nepřátelství římské kurie. - Tak v Římě rostl protijezuitský duch. Generál řádu napsal v roce 1742: „Máme velikou nouzi i o nejmenšího přítele, který by se těšil sluchu, milosti a vážnosti u papeže a který by se trochu staral o naše věci a nestyděl se ztratit nějaké slovo za nás v případě nutnosti.“ Mocní kardinálové, jako byl Passionei, Neri, Corsini, Marefoschi byli silnými odpůrci jezuitů a sám Benedikt XIV. byl považován za jejich odpůrce. Ve skutečnosti jím nebyl, ale také jimi nebyl nijak nadšen, neboť byl na ně roztrpčen kvůli čínským obřadům a kvůli „Bibliothèque janseniste“.

To je tedy prostředí katolických zemí před zrušením řádu, jež se zdálo přijít náhle a bylo rychlé: v roce 1759-1760 došlo k prvnímu zrušení a k vyhnání z Portugalska, v roce 1759 začíná boj ve Francii o finanční otázku Lavaletta, jež se skončil zrušením řádu v roce 1762. V roce 1767 došlo k vyhnání ze Španělska a z kolonií, jež hned napodobily bourbonské státy v Itálii: Neapol 31. října 1767, Parma 3. února 1768 a Malta, pod vlivem neapolského království, 22. dubna 1768. V lednu 1769 vyslanci všech těchto států z popudu Španělska předali papeži žádost o konečné zrušení řádu. Krátce nato, 2. února 1769, zemřel Klement XIII. raněn mrtvicí.

3. Zrušení jezuitského řádu v Portugalsku

Portugalský jurisdikcionalismus. - Portugalsko bylo první zemí, která zrušila Tovaryšstvo. Převládala v ní dosud tradice věrnosti vůči Římu stejně tak jako ve Španělsku, ale současně také se v něm silně uplatňoval absolutismus spolu s formami jurisdikcionalismu, jež se vyvíjely zvláště během vlády Jana V. (1706-1750). Jejich terčem se stal kardinálský klobouk pro nuncia Bianchiho, odpor vůči činnosti Propagandy na Dálném Východě a „všeobecný patronát“ v koloniích a v Portugalsku. Benedikt XIV. zastával politiku blahovůle i s tímto dvorem a v roce 1748 poskytl králi titul „nejvěrnějšího krále“. Stalo se tak z králových politických ambicí, nikoliv pro dobro církve. Sám Benedikt XIV. si králi stěžoval, že jmenoval do církevních úřadů nehodné osoby.

Nepřátelství vůči jezuitům. - Na druhé straně měli jezuité v Portugalsku silné pozice a ovládali i dvůr, což vzbudilo nepřátelství a také kritiky mezi jejich přáteli, jak se to projevilo při příležitosti vizitace jejich domů nařízené v roce 1758 Benediktem XIV.

Pombal. - Nový politický směr nastal s nastoupením krále Emanuela I. na trůn (1750-1773). Ovládal ho ministr Šebestián Josef Carvalho, pozdější markýz z Pombalu. Svého vzdělání nabyl v Anglii a ve Vídni, takže byl více ovlivněn protestantstvím a filozofickým osvícenstvím než jurisdikcionalismem. Ty také ovlivnily jeho politický program. Jeho boj proti jezuitům byl ovlivněn podmínkami v zemi a Pombal si umínil je odstranit z královského dvora a z „redukci“ v Paraguayi.

„Redukce“ v Paraguayi. - Problém vznikl ještě než se dostal Pombal k moci. Smlouvou z 18. ledna 1750 si určily Španělsko a Portugalsko hranice svých zájmových sfér v amerických koloniích. Tak výměnou za jiná území získalo Portugalsko část Paraguaye. Obyvatelstvo bylo indiánské a mělo být

přesídleno na španělské území. Ty kraje byly zorganizovány jezuitskými misionáři v takzvané „redukce“, jež byly tehdy v plném rozkvětu a žily v blahobytu. Indiáni se vzepřeli násilnému nelidskému přesídlení, ale vina byla dána jezuitům.

Vyhnání z Maranhao. - Téměř ve stejné době se projevilo nepřátelství vůči jezuitům v misiích v Maranhao v severní Brazílii, kde jim byla svěřena civilní správa indiánských vesnic. V roce 1757 byli jezuité vyhnáni z onoho kraje, a tím byla zahájena celá řada dalších vypovězení. Otázek Paraguaye a Maranhaa bylo zneužíváno v útocích a v propagandě proti jezuitům. I lisabonský nuncius Acciaoli byl v tomto ohledu proti nim a ani Řím si po zkušenostech s neústupností jezuitských misionářů v Číně mnoho od nich nesliboval.

Začátek boje v Portugalsku. - Pombal tedy zahájil svůj boj proti jezuitům. V září 1757 se mu podařilo odstranit od dvora jezuitské zpovědníky a rok nato získal od Benedikta XIV. dovolení k vykonání vizitace jezuitů v Portugalsku lisabonským patriarchou kardinálem Saldanhou. Papež svolil nejen proto, aby nátlaku Pombalovu vyhověl, ale také poněvadž se domníval, že byly i jiné důvody. Vizitátor začal podnikat kroky proti jezuitům a vizitace pokračovala i za Benediktova nástupce.

Potlačení jezuitů 19. ledna 1759. - Jinou příležitostí k postupu proti jezuitům zavdal v září 1758 atentát na krále Jana V., po němž hned začala kolovat obvinění jezuitů, také kvůli jejich teorii o vraždě tyrana. 19. ledna 1759 byl vydán dekret, který nařizoval zabavení všeho majetku a „internaci jezuitů“, jimž bylo kladeno za vinu, že způsobili válku v Paraguayi a že „se zúčastnili spiknutí proti králi“. Hned nato žádal král papeže, aby tato opatření schválil a současně mu sdělil, že se rozhodl vyhnat jezuity, a chtěl, aby papež rozšířil na všechny stupně církevní hierarchie *mesa de consciencia* - tribunál svědomí, který povolil Řehoř XIII., totiž pravomoc soudit církevní osoby pro urážku královské výsosti. Klement XIII. ostře protestoval, ale Pombal se nedal obměkčit a v září 1759 vyhnal z Portugalska všechny jezuity a přerušil styky se Svatým stolcem vypovězením nuncia a všech papežových poddaných. K ospravedlnění svého jednání dal vykonat několik soudních procesů a při nich odsoudit a popravit 81 nevinných jezuitů. Zvláště krutá byla veřejná poprava italského jezuitu Malagrida.

4. Vyhnání jezuitů z Francie

Postup proti jezuitům v Portugalsku měl širokou ozvěnu v celé Evropě, kde ovlivnil zrušení řádu v dalších katolických zemích.

Příznivé postavení jezuitů ve Francii. - Ve Francii mělo Tovaryšstvo Ježíšovo silný vliv a velkou vážnost. V roce 1749 tam bylo 89 kolejí a 64 řeholních domů řádu, který se dělil na pět provincií. Jezuité vyvíjeli velkou náboženskou a kulturní činnost. Publikovali mnoho knih a měli i svůj časopis „Mémoires des travaux“, v němž potírali jansenismus a protináboženské sklony francouzského osvícenství. Měli však proto také mnoho nepřátel, jak na kulturním, tak na církevním poli, především kvůli svému bojovnému duchu.

Záležitost P. Lavalette. - Jedna okrajová otázka však způsobila boj a vyhnání. Představený jezuitské misie ve francouzské kolonii Antilách provozoval v letech 1750 až 1760 obchodní činnost, zpočátku úspěšně, ale pak ztratově, neboť francouzsko-anglická válka o americké kolonie zničila jeho obchody. Pokračoval však ve své neúspěšné obchodní činnosti i přes zákaz obchodování všem řeholníkům, který obnovil v roce 1751 Benedikt XIV., a tak se dostal do situace, že nemohl platit svým početným věřitelům. Lyonská banka, která jej financovala, žádala splacení dluhů, jež obnášely dva nebo tři miliony franků, což byl na tu dobu obrovský obnos. Konzulární soud v Marseille pak odsoudil 30. ledna 1760 generála řádu a všechny jezuity ve Francii k společnému zaplacení dluhů P. Lavalette.

Odsouzení pařížským parlamentem. - Proti tomuto rozsudku se řád odvolal k pařížskému parlamentu. Ten však nejenže potvrdil 8. května 1761 marseilský rozsudek, ale ještě problém ztížil vyhlášením, že chce prozkoumat stanovy Tovaryšstva, aby zjistil, zda skutečně byl zodpovědný celý řád. Nato 6. srpna vydal nové dekrety proti jezuitům, jimiž odsoudil spisy 24 Otců pod záminkou, že obsahovaly nauku o zavraždění tyрана, proti galikánským svobodám atd. Nakonec vydal i zákaz vstupovat do Tovaryšstva, skládat v něm řeholní sliby a současně jezuitům i zakázal veřejně a soukromě vyučovat na území pařížského parlamentu.

Snahy o záchranu. - Versailleský dvůr se snažil pomoci Tovaryšstvu, postavil se proti rozhodnutím parlamentu, ale bezvýsledně. Došlo k jednáním s Římem, aby se zachránil řád poskytnutím nějakých ústupků, mimo jiné se navrhovalo zřídit zvláštního vikáře pro Francii, ale proti tomu se postavil generál řádu a sám Klement XIII., který pravil: *Aut sint ut sint, aut non sint.* Francouzský episkopát i duchovenstvo byli v podstatě jezuitům nakloněni, jak to potvrdilo i zvláštní shromáždění svolané králem na 30. prosince 1761, jehož se zúčastnilo 51 biskupů. Zvláště je hájil pařížský arcibiskup Beaumont, který v pastýřském listu odsoudil obvinění proti nim. Později v červnu 1762 shromáždění francouzského duchovenstva znovu apelovala na krále ve

prospěch jezuitů. Pařížský provinciál P. de la Croise ve snaze se zachránit před hrozícím nebezpečím, učinil knížatům jisté ústupky, s nimiž však nesouhlasil generál řádu P. Ricci, který prohlásil, že francouzští jezuité se vzdali některých výsad, že se poddali biskupům, že odmítli nauku o dvojí moci a že přijali čtyři galikánské články z roku 1682.

Parlament rozhoduje o rozpuštění řádu ve Francii 6. srpna 1762. - Tyto kompromisní návrhy byly nešťastné a způsobily více zla Tovaryšstvu, neboť nijak neodzbrojily parlament, který byl už předem rozhodnut dovést záležitost až do konce.

Klement XIII. se snažil jezuitu hájit, ale jediná možná cesta byl nátlak na krále, ale ten byl slabý a spíše nakloněný ke kompromisu. Tak se došlo k „arret“ parlamentu 6. srpna 1762, který rozhodl o rozpuštění řádu ve Francii. Je důležité si všimnout důvodů udaných v parlamentním rozhodnutí: Tovaryšstvo je nebezpečím pro stát, jeho řeholní pravidla a jeho řeholní sliby obsahují vměšování do světské moci a do svobod galikánské církve, a proto jsou zrušeny. Řád byl zakázán ve Francii, a aby se jezuité mohli stát diecézními kněžími, museli přísahat a učit čtyřem článkům z roku 1682 a přerušit styky s představenými řádu.

Stále se zdůrazňoval jako důvod galikanismus, ale byla to laciná záminka. Vlastním důvodem bylo uplatnění vlastní moci tímto bojem proti Tovaryšstvu, neboť advokáti v parlamentě se jistě neobávali o práva francouzských biskupů, proti nimž se často stavěli.

Místní parlamenty následují. - Pařížská rozhodnutí opakovaly parlamenty různých francouzských provincií v letech 1762 a 1763. Při té příležitosti se projevila slabost, v níž se octla monarchie, neboť rozhodovaly parlamenty a jejich nařízení byla okamžitě prováděna, aniž by se král zmohl na jediný dekret.

Královský dekret rozpuštění. - Konečně 26. listopadu 1764, poté co se jezuité odmítli vzdát vlastních řeholních pravidel, vydal král svůj dekret, který pouze schválil to, co už bylo uskutečněno parlamenty ve Francii.

Protest Klementa XIII. - Klement XIII. reagoval na tyto události 7. ledna 1765 konstitucí *Apostolicum pascendi*, jíž potvrzoval přízeň Svatého stolce vůči jezuitům. Papežská listina byla špatně přijata ministry dvora a parlamenty, ale dosáhla souhlasu mezi francouzskými biskupy, kteří v shromáždění v květnu téhož roku vydali protest proti zrušení řádu.

Parlament, který vedl protijezuitskou propagandu, šel nyní ještě dál a rozšířil ji na všechny řeholníky. V roce 1766 jmenoval „Komisi pro řeholníky“, která měla navrhnout a rozhodnout reformu řádů ve Francii. Byly

zavřeny domy s méně než 12 členy, byl stanoven věk pro věčné sliby, 21 let pro muže, 18 let pro ženy, byla zkoumána řeholní pravidla všech řádů a rozhodnuto, že žádný z nich nesmí mít více než dva domy v Paříži a více než jeden v některém z provinčních měst.

Proti názoru mnoha současníků neměl dvůr ve Francii žádný plán na potlačení jezuitů a mylně se dávala vina ministru Choiseulovi a vlivu madame Pompadour. Skuteční činitelé potlačení byly „nové síly“, totiž parlament a proticírkevní osvícenský směr. D'Alembert pravil v roce 1761 o těchto snahách: „Filozofie patrně dosáhla okamžiku k pomstě na jezuitech.“ V roce 1762 napsal Voltaire: „Nechte jansenistickou chátru, aby nás osvobodila od jezuitské chátry. Nechte ty záby, ať se navzájem sežerou.“

Důsledky zrušení jezuitů ve Francii byly velmi těžké, neboť tu už nešlo o malé a vzdálené Portugalsko, ale o velký katolický národ Evropy, který podnikl válku proti jezuitům, která se současně stávala i „kulturním bojem“ francouzského osvícenství, jež už tehdy bylo převládajícím kulturním evropským směrem.

5. Vyhnání jezuitů ze Španělska a z bourbonských států

K vyhnání jezuitů ze Španělska došlo za zcela jiných okolností. Španělsko bylo považováno za jejich tvrz a král Karel III. se příznivě stavěl k otázce „redukce“ v Paraguayi. Také přijal některé jezuitu vyhoštěné z Francie.

Ve Španělsku se však projevovalo nepřátelství vůči jezuitům na straně jiných řádů a diecézního duchovenstva a v zemi se šířila obvinění, vyvolaná vyhnáním z Portugalska a Francie.

Tuto kampaň podporovali ministr Campomanes, kanonista zastávající jurisdikcionalistické zásady, přítel Voltairův ministr Aranda a vyslanec v Římě Roda y Arriveta, jehož popichoval zapřísáhlý nepřítel jezuitů, augustiniánský generál Vasquez. Ten také ovlivňoval neapolského ministra Tanucciho.

„Klobouková revoluce“ (1766). - Příležitost zavedlo lidové povstání v Madridě 23. března 1766 proti zákazu nosit tradiční plášť a klobouk („capa“ a „sombbrero“), spojenému s nařízením nosit paruku a třírohý klobouk po vzoru Francie. Povstání se proto nazývalo „kloboukovou revolucí“. Jeho skutečnou příčinou však byla nespokojenost lidu s vládou a bídou oněch let.

Revoluce byla přísně potlačena Arandou. Ten se snažil hledat její příčiny mezi klérem a řeholníky, ale především mezi jezuitu. I když se nenašel žádný skutečný důvod k obvinění, začalo se s přípravou procesů ze strany dvořanů,

kteří se snažili za každou cenu dokázat, že šlo o organizované povstání proti králi. Španělsko v té době bylo proniknuto protijezuitskými letáky přicházejícími z Portugalska a z Francie, v nichž se opakovalo, že jezuité hájili nauku o zavraždění krále a tyрана.

Postup proti jezuitům. - Začala se činit opatření proti Tovaryšstvu, jemuž bylo 8. září 1766 zakázáno konat duchovní cvičení a lidové misie v baskických zemích. Na nátlak Tanucciho a Vasqueze dal král Karel III. připravit od *campomanes* tajný proces, jímž měli být jezuité odsouzeni pro své nauky a pro svou činnost a jako zodpovědní činitelé za madridskou revoluci. Požadavky *campomanes* byly schváleny zvláštní korunní radou a dále královským dekretem 27. února 1767, jímž byli jezuité vypovězeni ze Španělska a jejich území a majetky zabaveny.

Rozhodnutí bylo tajeno a tvrdilo se, že král byl k tomu kroku donucen velmi vážnými důvody, vědomím povinnosti zachovat poslušnost, mír a spravedlnost ve svém lidu a z jiných vážných důvodů, spravedlivých a nutných, jež si ponechává sám pro sebe. Tím se chtělo vyhnout případným zjišťováním a obraně jezuitů Svatým stolcem. Tuto formulaci obratně vytvořili ministři, aby učinili krále přímo zodpovědným za vyhnání, jež se tak stalo prestižní otázkou, z níž nebylo úniku.

Vyhnání jezuitů 31. března 1767. - Dekret byl tajně sdělen občanským úřadům a proveden v noci 31. března 1767. Jezuité byli posbírání ze svých domů, naloděni a vysláni 2. dubna směrem na Civitavecchia, přístav na sever od Říma. Tam nebyli přijati, a proto byli dopraveni na Korsiku, kde setrvali po více než rok. Stejně tak byli vyhnáni jezuité ze španělských kolonií v Americe, což nesmírně uškodilo tamním misím.

Vyhnání ze Španělska vyvolalo podobné kroky v italských bourbonských státech Neapoli a Parmě.

Vyhnání z Neapole. - Na neapolském dvoře vládl ministr Tanucci, který byl nejvýraznějším zastáncem jurisdikcionalismu v Itálii. Zcela ovládal slabého krále Ferdinanda IV., mladšího syna španělského krále Karla III. Jeho dílem byl dekret z 31. října 1767, kterým se uzákoňovalo vyhnání všech jezuitů z království. Byl proveden v Neapoli a v jejích provinciích koncem roku 1767 a počátkem roku následujícího.

Parma. - Ve vévodství parmiském tuto akci prováděl všemocný ministr Vilém Du Tillot. Byl to Francouz plný osvícenských a jurisdikcionalistických názorů, jenž si získal důvěru královny Alžběty Farnese, která vládla jménem nedospělého vévody Ferdinanda. Vyhnání bylo rozhodnuto 3. února 1768 a za čtyři dny bylo 170 jezuitů vyvezeno do papežského státu.

Malta. - K poslednímu vyhnání došlo 22. dubna 1768 na Maltě, patřící Řádu johanitských (maltézských) rytířů. Bylo dílem velmistra Fonsecy, který byl pod vlivem neapolského dvora. Tak v krátké době bylo Tovaryšstvo zrušeno ve většině katolických zemí. Zůstávalo dosud na rakouských územích, v Německu, v Polsku, v Piemontě a v Benátkách, v Toskáne a v některých kantonech a v papežském státě.

6. Parmské „monitorium“

Klement XIII. protestoval proti jednotlivým vypovězením, zvláště Karlu III. zaslal dost ostré breve, v němž ho zapřísahal, aby odvolal svá opatření.

Politická slabost Svatého stolce. - Katolické dvory nevěnovaly pozornost protestům Svatého stolce, neboť považovaly zrušení za konečné a neodvolatelné. I sama Marie Terezie, která si ponechala jezuity, neučinila nic na podporu Klementa XIII. u katolických dvorů.

Feudální otázka Parmy. - Během roku 1768 do situace zasáhla další skutečnost, jež spojila proti papeži všechny bourbonské dvory. V roce 1731 vymřela v Parmě rodina Farnese a vévodství se mělo navrátit Svatému stolci, který dal ve XIV. století oné rodině investituru. Tato práva však nebyla uznána cášskou dohodou v roce 1748 a ono území bylo přiřčeno španělskému infantovi Donu Filipovi. Po jeho smrti v roce 1756 po něm nastoupil syn Ferdinand a tehdy Klement XIII. v jedné promluvě hájil feudální práva Svatého stolce na vévodství. K této územní rozepři, již se nepřikládala přílišná praktická důležitost, přibyl další spor kvůli procírkevní politice, kterou v Parmě prováděl Du Tillot, který řídil stát v době nezletilosti vévody. Snažil se omezit imunitu a církevní majetek a 16. ledna 1768, ve spojitosti s bojem proti jezuitům, dal vydat dekret, v němž se napadala autorita církve, zakazovalo se jakékoliv odvolání k tribunálům do Říma, předepisovalo se *exsequatur* pro jakékoliv církevní nařízení a činila se další opatření.

„Monitorium“ (1768). - Klement XIII. ihned zareagoval a 30. ledna 1768 uveřejnil monitorium, jímž obnovoval papežské nároky na Parmu a Gustallu a odsuzoval zákony vydané vévodstvím. Obnovil i platnost trestů stanovených v bule *In coena Domini* proti laikům, kteří uchvacovali práva církve. Tento přísný trest nebyl vhodný v onom okamžiku boje katolických dvorů proti jezuitům, a jak se dalo očekávat, způsobil ostrou reakci ve všech zemích a na všech dvorech. S poukazem na „bourbonskou dohodu“ bylo breve považováno za vyhlášení války všem Bourbonům. Nejostřejší byl Tanucci, který navrhl „trestná opatření“ proti papeži spojenou akcí proti jeho území.

Reakce dvorů. - Choiseul se omezil na setrvávání v přerušených stycích s Římem, obsazení Avignonu a Beneventa. Pařížský parlament ostře napadl „monitorium“ a také Rakousko zakázalo jeho text uveřejnit.

Tři bourbonští vyslanci (Španělska, Francie a Neapole) zakročili u papeže. Přidalo se k nim i Portugalsko, zatímco Rakousko a Piemont zůstaly neutrální. Jako odpověď následovalo obsazení Avignonu a Beneventa. Neapolský dvůr chtěl obsadit Castro a Ronciglione na sever od Říma.

Tehdy se jasně projevila slabost Svatého stolce, jemuž se nedostalo odnikud pomoci, zatímco bourbonské dvory prokazovaly pevnost v jednání a postavily si dvě podmínky míru s papežem: zrušení „monitoria“ a zrušení Tovaryšstva Ježíšova. Úřední žádost o zrušení byla Klementu XIII. předána v lednu 1769 vyslanci tří bourbonských států na popud Španělska.

Smrt Klementa XIII. 2. února 1769. - Papež svolal kardinálskou komisi, aby prozkoumala žádost, ale zemřel z bolesti 2. února 1769.

Jeho smrt zanechala církev v těžké krizi. Boj proti jezuitům nabyl ostrých tónů silné propagandistické kampaně šířené knížečkami a pomluvami, jež pronikaly širokými lidovými vrstvami a přiváděly svědomí na scestí. Jedním příkladem může být stranický úsudek františkána P. Osmy, který byl zpovědníkem španělského krále. Ministři na dvorech nyní měli v rukou situaci a byli odhodláni vnutit svou vůli Svatému stolci politicky a morálně oslabenému. Klement XIII. se s nejlepšími úmysly otevřeně postavil proti tomuto násilí, jeho politika byla sice rozvázná, především zveřejněním „monitoria“, ale nakonec i on zahrál hru protivníků Tovaryšstva Ježíšova.

7. Volba Klementa XIV.

Konkláve. - Konkláve bylo zahájeno 15. února 1769. Mělo před sebou těžkou situaci Svatého stolce. Bourboni si přáli, aby byl zvolen papež, který by změnil směr politiky svého předchůdce. Nepanovala však o tom shoda a všechny povídačky o slibech, jež měl učinit kardinál Vavřinec Ganganelli patří do říše legend. Ten neslibil zrušení Tovaryšstva zástupcům dvorů ani nepřímě, i když se vůči nim choval blahosklonně, ani se nesnažil získat papežskou tiáru. Byl to zbožný a vzdělaný řeholník z minoritského řádu, přítel sv. Pavla od Kříže, získal kardinálské hlasy „korumních“ kardinálů na přání Španělska, zatímco Francie tomu víceméně odporovala, a byl zvolen 19. května 1769 se jménem Klement XIV.

Klement XIV. - Nový papež se rozhodl obnovit blahovolnou politiku vůči dvorům, kterou úspěšně prováděl Benedikt XIV. Nebyl však stejně inteligentní a nebyl stejně vyrovnaný a především doby byly jiné. Kardinál Bernis jej bystře charakterizoval: „Pozoruji v papeži velké nadání, malé znalosti cizích zemí, snadný styk, dobrou paměť, nesrovnatelnou marnivost a srdečnost.“

Dohoda s Portugalskem. - První diplomatický úspěch získal zahájením osobního jednání s portugalským vyslancem, aby dosáhl obnovení styků s onou zemí, jež byly od roku 1760 přerušeny. Učinil ústupky a jmenoval dva kardinály a biskupy navržené dvorem a netrval na odvolání opatření nepřátelských Svatému stolci. Tak dospěl k dohodě 30. listopadu, kterou radostně přijal Lisabon i Řím. Nuncius se mohl vrátit do Portugalska a obnovily se běžné styky se Svatým stolcem. Biskupové se znovu začali psát „z milosti Apoštolského stolce“.

Postoj Klementa XIV. - Smíření s Portugalskem vzbudilo očekávání, že Klement XIV. vbrzku splní žádost dvorů o zrušení jezuitů. Ale papež se velmi schopně otázce vyhýbal. Aby uspokojil nepřátele Tovaryšstva Ježíšova, učinil jim malé ústupky a chladně přijal generála jezuitů P. Ricciho, jmenoval do římských úřadů nepřátele jezuitů a jako *ponens* si sám pro sebe vyhradil beatifikační řízení Španělského arcibiskupa Palafoxe, který zemřel v pověsti svatosti, ale byl nepřátelský vůči jezuitům. Před vyslanci bourbonských států Španělska, Francie a Neapole přislíbil, že „uspokojí dvory“, ale nikdy se nezmínil výslovně o jezuitech. Proto se mýlili ti, kteří věřili, že úmyslem papeže bylo zrušení jezuitů a že to učiní hned. Klement XIV. zaujal vyčkávací politiku, která se mu zpočátku dařila.

Memorandum bourbonských dvorů. - 22. července 1769 bourbonské státy předložily Klementovi XIV. memorandum, v němž výslovně žádaly zrušení řádu. Papež se chytře snažil získat čas. Velmi srdečně přijal velvyslance, zvláště kardinála Bernis, a přislíbil to nezávaznými slovy. Žádal, aby se o tom jednalo pouze přímo s ním a tajně, jinak že by musel záležitost předat kardinálské komisi, již velvyslanci nemohli důvěřovat.

Tak získával čas. 30. září poslal francouzskému králi list, v němž sliboval, že „přivede ke konci záležitost jezuitů k oboustranné spokojenosti“. 30. listopadu byl v dopise Karlu III. ještě jasnější, ale vyžadoval čas.

Tímto šikovným způsobem se podařilo Klementu XIV. pokračovat po celý rok 1770 a až do počátku roku 1771. Využíval neúplné shody mezi bourbonskými dvory a jejich velvyslanci v Římě. Byly to však jen nevýznamné prostředky, jež potvrzují úmysl papeže odkládat s rozhodnutím, a tak zachránit Tovaryšstvo. Nemohly však trvat příliš dlouho.

Postup proti jezuitům. - Po téměř dvou letech těchto vytáček se rozhodl Klement XIV. pro kladná opatření, jež by přesvědčila dvory o jeho dobré vůli s nadějí, že těmito malými oběťmi odvrátí větší katastrofu. V březnu 1771 dal provést vizitaci irské koleje v Římě, kterou řídili jezuité, v květnu přišel na řadu římský seminář a v lednu 1772 byl seminář jezuitům odňat. Jiným prostředkem bylo pokračování procesu Palafoxova. Snad by i byla bývala tato oddalovací politika úspěšná, kdyby nebyl býval přibyl do Říma nový španělský vyslanec Mojžíš Monino, který byl jedním z hlavních představitelů španělského jurisdikcionalismu, který dobře prohlédl papežovu politiku a její slabost.

Monino se ujal věci a získal přes versailleský dvůr pomoc kardinála Bernis. Pak vyvinul na papeže silný tlak, vyhrožoval těžkými opatřeními, jako bylo zrušení všech řádů. Aby dosáhl svého cíle, předal Monino 23. srpna konkrétní plán, který by sloužil za základ pro přípravu papežské listiny pro rozpuštění Tovaryšstva. Papež ještě váhal, ale nakonec učinil rozhodný krok a pověřil v prosinci 1773 Msgre. Zeladu, aby podle tohoto návrhu připravil znění breve, jímž se měl zrušit jezuitský řád. Text byl připraven počátkem ledna roku 1773, ale Klement XIV. sám byl dosud nejistý.

Zůstávala pouze poslední překážka, jež zdůvodňovala papežovo váhání, totiž postoj rakouské císařovny Marie Terezie. Klement XIV. doufal, že bude odporovat, neboť vždy prohlašovala, že neměla nic proti jezuitům ve svých státech. Nakonec ji však získaly na svou stranu bourbonské státy a 4. dubna 1773 psala Karlu III., že považuje za vhodné a užitečné zrušení, rozhodne-li tak papež. Měla pouze výhrady vůči majetku řádu, neboť si nepřála, aby zůstal k dispozici Svatému stolci.

Breve zrušení z 21. července 1773. - Tento postoj Rakouska rozhodl, neboť papež se cítil naprosto osamělý a nebyl schopen se postavit proti Moninovi, který neustával proti němu uplatňovat velice silný tlak. Chvilí ještě čekal, ale nakonec 21. července 1773 breve *Dominus ac Redemptor* podepsal.

Kardinálská komise se postarala o provedení breve. Generál jezuitů P. Ricci byl během jednání zavřen spolu s ostatními v Andělském hradě, kde s ním tvrdě zacházeli. V zemích, kde řád dosud existoval, došlo k rozpuštění bez problémů. Jezuitů pak bylo použito k jiným činnostem. Své zvláštní postavení si však udrželi ve dvou nekatolických státech, v Prusku a v Rusku, kde Fridrich II. a Kateřina II. Veliká zakázali biskupům seznámit s breve Otce Tovaryšstva, neboť si přáli, aby pokračovali ve školské činnosti v jejich zemích.

Výměna názorů mezi současníky neměla konce. Bourbonské dvory jášaly a navrátily papeži obsazená území - Benevent a Avignon. Nejlepší úsudek

podal Cordara jadrnými slovy: „Dlouho váhal a pak se domníval, že králi není možno nic odmítnout a Tovaryšstvo, ač velmi nerad, zrušil.“ Cordara také připomíná rozhovor Klementa XIV. se sv. Pavlem od Kříže několik dní před podepsáním breve a připisuje jeho rozhodnutí radám světce. Jsou to však závěry, o nichž nic přesného nevíme a jež nijak nemění podstatu činu Klementa XIV. Breve bylo připraveno už delší čas a papež nemohl déle vyčkávat s podpisem.

Papežství ustoupilo před těžkými hrozbami bourbonských dvorů, neboť styky mezi církví a státem probíhaly výlučně přes hlavy států a ty se dávaly vést ministry, kteří zastávali jurisdikcionální a osvěcenské názory. Nebylo možno žít ve stavu neustálého přerušení těchto styků a ani Svatý stolec nebyl na to připraven. Teprve po Francouzské revoluci byl schopen najít jiné cesty pro styky se státy a nabyl znovu svobody.

Kapitola XIII.

Nauka o církvi v XVIII. století

1. Van Espen

Snahy katolických králů dosáhnout ústupky od Svatého stolce na církevním poli, jež vyvrcholily vnucením zrušení Tovaryšstva Ježíšova, byly důsledkem nových nauk, které dozrály v XVIII. století a týkaly se svrchovanosti státu.

Nová kanonistická škola. - K těmto novým pojmům přispěli kanonisté, kteří vypracovali protipapežské a proticírkevní kanonické právo ve prospěch představitelů státu. Byl to skutečný zlom vzhledem k minulosti a snaha o revoluci uvnitř církve, jejíž důsledky bylo možno vyloučit až koncem XIX. století. Mezi představiteli tohoto směru vynikli zvláště van Espen a Febronius.

Zakladatel „svobodné“ kanonistické školy XVIII. století Zeger Bernard van Espen (+ 1728) byl filojansenista a profesor kanonického práva v Lovani. Propracoval historicko-kanonickou vzdělanost, jejímž původcem byl Tomasius (+ 1695), a dal ji do služeb vlastních protipapežských názorů. Jeho vzorem a prameny byly galikánské nauky a zásada vyslovená protestantským právníkem Thomasiem, který pracoval s pojmem *ius maiestaticum*, *circa sacra*, totiž právo, jež přisoudilo státu základní práva církve. Šířil tyto názory ve svém hlavním díle *Ius ecclesiasticum*, vloženém na seznam zakázaných knih v roce 1704, a zvláště v spise *De promulgatione legum ecclesiasticarum* z roku 1712. Ve svém díle van Espen tvrdil, že pouze papežské buly a rozhodnutí, jež stanoví jisté a přijaté dogma, jsou buly dogmatické. Všechny ostatní se týkají disciplíny a jako takové byly předmětem *placet regium* - státního schválení, aby směly být zveřejněny a provedeny v jednotlivých zemích. I první skupinu však chtěl podrobit královskému schválení, z důvodu, že formulace anebo způsob jakým bylo dogma předkládáno mohly vyhovovat, anebo také nevyhovovat nějakému národu a v jisté době, anebo že mohlo obsahovat nejasná místa, a proto o jeho zveřejnění měl rozhodovat vláda.

Tyto zásady podřizovaly církev státu a odnímalý Svatému stolci svobodu vykonávat přímou pravomoc nad věřícími.

2. Radicati

Nové myšlenky o pravomoci státu nad církví rozvinuli někteří italští autoři v první polovině XVIII. století, kteří byli proniknuti galikánskými a jansenistickými vlivy. Časově první z nich je Piemontan Albert Radicati z Passerana (+ 1734), který ovlivňoval turínský dvůr a přispěl k proticírkevnímu zákonodárství Viktora Amedea II. Byl nucen opustit Piemont, utekl se do Londýna, odtud do Holandska, přešel ke kalvinismu a pak k jakémusi druhu deismu popřením jakéhokoliv pozitivního náboženství. Až před smrtí se vrátil ke katolické víře.

Jeho hlavní dílo *Discours moraux, historiques et politiques* mělo vést jurisdikcionalistickou politiku Viktora Amedea II., jemuž bylo věnováno. Začal na něm pracovat v Piemontu a dokončil je v roce 1728, ale pod protestantským vlivem později některé části pozměnil a uveřejnil je spolu s jinými spisy a pod jiným titulem v Amsterdamu v roce 1736.

Radicati vychází z myšlenky, že piemontský vládce měl provést reformu náboženství, neboť jemu náleží v plném rozsahu *ius sacrum*. Začíná s popisem prvotní církve, jež byla brzy zkažena bohatstvím a založením hierarchie. Upadá církev se pak snažila získat moc nad křesťanskou společností a působila zlo králům a jejich poddaným. Papežství především se udržovalo a udržuje mocenskými prostředky, jež autor vypočítává.

K vyloučení nadřazenosti církve ve společnosti Radicati navrhuje v XII. řeči řadu praktických rad, jež má vládce uvést ve skutek, ale přitom má budit dojem, „že je, anebo vypadá vždy jako horlivý příznivec náboženství, aby ho jeho poddaní považovali za zbožného, a nikdy se nemá dotýkat článků víry převládajícího náboženství“. Tento program rozdělený na dvanáct bodů obsahoval: svobodné rozhodování o všech beneficiích králem, omezení počtu církevních osob a řeholníků, jejich vyloučení z vyučování, zákaz mešních intencí, odstranění imunity, inkvizice a různých zbožných bratrstev. Nakonec se má rozdělit majetek kostelů šlechticům a městům.

Radicati v mnohém závisí na Sarpim, jehož spisy doporučuje rozšiřovat, a je předchůdcem přehnaných postojů, jež částečně převzali jurisdikcionalisté a dvory během XVIII. století. Jeho myšlenky však nedošly okamžitého rozšíření, ani v Itálii.

3. Giannone

Důležitější pro vývoj jurisdikcionalismu v Itálii je neapolský právník Petr Giannone (+ 1748). Velmi ho chválil Voltaire a francouzští encyklopedisté a pak autoři XIX. století, kteří v něm viděli zastánce boje proti církvi v Itálii v XVIII. století. Je původcem myšlenkového proudu a politického postoje, jež zanechaly hlubokou stopu ve vývoji neapolského státu.

Jeho hlavním dílem je *Istoria civile del Regno di Napoli* - Občanské dějiny neapolského království. Vyšlo ve čtyřech svazcích v roce 1723 a bylo rozděleno na 40 knih. Okamžitě se octlo na seznamu zakázaných knih. Jsou to vlastně první souhrnné dějiny jižní Itálie, velmi učeně psané. Přece to však není dílo historika, neboť Giannone si chtěl posloužit snesenou dokumentací jako „politik“, aby mohl bojovat proti církvi a dokázat, jak se církev zmocnila práv státu. „Uvedení církevní policie do policie státní“ je základem jeho zkoumání a rozsáhlé dílo je vlastně velké obranné memorandum advokáta. V prvních knihách načrtává Giannone nauku o církvi a státu, a s odvoláním na známé galikánské autory, odmítá jakoukoliv přímou nebo nepřímou moc, aby mohl dokázat podrobení církve státu. Jeho dlouhá *Istoria*, která začíná s počátky křesťanství a dochází až ke Karlu VI., jemuž je dílo věnováno, vznikla pouze proto, aby se dokázalo, že práva, jež má církev, nejsou nic jiného než uzurpace a násilí na škodu státu. K tomu užívá galikánských, jansenistických i protestantských autorů a spisů Pavla Sarpioho, jež anonymně cituje.

Nauka o vztazích mezi církví a státem tak, jak je vyložena v obsáhlém díle *Istoria*, není původní a opakuje běžné zásady společné jurisdikcionalismu XVIII. století: brání *exsequatur* pro všechna církevní rozhodnutí, i pro dogmatické buly, královský patronát nad všemi beneficiemi království, omezení církevního fóra, inkvizice, exkomunikací a církevních trestů. Zastává zabavení církevního majetku, neboť popírá jeho právoplatnost, a přitom přehání, když tvrdí, že církev vlastní čtyři pětiny všeho majetku, napadá řeholní řády, zvláště žebravé a jezuity, a zbožná bratrstva.

Vybízí krále k násilnému zákroku proti Svatému stolci a kléru, k postavení se proti protestům Říma, k uvěznění neposlušných církevních osob a k jejich vypovězení z království, k zabavení jejich jmění a k potrestání jejich příbuzných. Jsou to myšlenky částečně rozvinuté a uplatňované katolickými jurisdikcionalistickými králi v XVIII. století, jež přispívají k vytváření státního absolutismu.

Giannone napsal mnoho jiných děl. Nejnásilnější je *Triregno*, velké dějiny od vzniku světa, rozdělené na tři údobí: pozemské židovské království až do Krista, nebeské království a království papeže, jež je jeho úpadkem. Dílo není nic jiného než obsáhlé obvinění namířené proti římské církvi a katolické nauce podle důvodů udávaných protestantskou historiografií.

4. Febronius

Až do poloviny XVIII. století působilo Německo dojmem země nedotčené omyly týkajícími se papežského primátu, jež se šířily především ve Francii. To uznal i sám Febronius, který obviňoval německé teology a kanonisty, že zastávali „systém církevní monarchie“. Ve skutečnosti, jak poznamenal historik Pastor, tento názor byl sice běžný v řeholních školách, ale v kulturních kruzích a zvláště v německých církevních knížectvích nabývalo vlivu francouzské osvícenství a jurisdikcionalistické myšlenky převládající v jiných evropských zemích.

Mezi církevními knížaty panovala nedůvěra a nepřátelství vůči Římu, jež se projevovaly v odporu vůči snahám nunciů, v požadavcích o pravomoc, tzv. pětiročních fakultách, a v uplatňování tzv. *gravamina* německé církve, ještě z doby Karla V., vůči Římu. Vážnější byl proticírkevní duch na dvorech světských šlechticů, jež byly zcela ve vleku myšlenek státního absolutismu a vyloučení církve ze světských záležitostí. Mimoto na vídeňském dvoře se za vlády Marie Terezie vyvinul mezi vysokými státními úředníky naukový směr jasně nepřátelský Svatému stolci. To vše vysvětluje proč se dílo Febroniovo těšilo takové přízni a proč po tak dlouhý čas ovlivňovalo německé země.

Autor se skryl pod pseudonym Justin Febronius. Byl to trevírský pomocný biskup Mikuláš z Hontheimu (1701-1790). Studoval v Lovani, kde se přiklonil k myšlenkám kanonisty van Espena. Nejprve se zabýval historickými pracemi (*Historia Trevirensis diplomatica*, 1750, *Prodromus historiae Trevirensis*, 1752). Už v roce 1742 však začal připravovat své největší dílo, jež mělo dokázat starobylá *gravamina* proti Svatému stolci a roli, kterou Svatý stolec hrál v náboženském rozdělení Německa.

Po dvacetileté práci kniha vyšla v roce 1763 pod nepravým jménem autora s titulem a věnováním, jež skrývají skutečný úmysl autora: *Iustini Febronii iuris consulti de statu ecclesiae et de legitima potestate Romani Pontificis liber singularis, ad reuniendos dissidentes in religione christianos compositus*. Dílo bylo věnováno Klementu XIII. *summo pontifici, primo in terris Christi vicario*.

Dílo působí na první pohled dojmem historicko-právním a včleňuje se do jurisdikcionalistické literatury XVII. století, jíž je velmi poplatné, zvl. galikánskému myšlení a van Espenovi. Jde však dále ve svém úmyslu reformovat konstituci církve umenšením a hlubokou změnou papežského primátu. To je hlavním cílem díla i přes zdánlivě klidný titul a věnování.

Už v předmluvě se objevují tyto úmysly, i když formou velmi uctivou vůči Klementu XIII. Autor prohlašuje, že míní pojednávat o papežském primátu a o jeho skutečném rozsahu, když naznačuje, že *genuina eius maiestas consistis non in diminutione, sed in conservatione iurium episcopaliū et privilegiorum omnium ecclesiarum*. Kniha se neustále věnuje těmto bodům a je to ve skutečnosti neustálá polemika proti papežskému primátu, aby se dokázalo, že podstata církve není monarchická, ale že je ve skutečnosti biskupská. Od věnování Klementu XIII. až do konce obsahuje odvolání k osvěcenému rozumu *ad reclamandam competentem libertatem* a obviňuje z pochlebnictví členy papežské kurie. To se opakuje i v dalších věnováních katolickým vládcům, biskupům a především doktorům teologie a církevního práva, v čemž se jasně projevuje snaha odmítnout „systém církevní monarchie“, jež je příčinou zla v církvi.

Látka se dělí na deset kapitol a je rozdělena do odstavců, ale tento logický sled je pouze zdánlivý. Už od první kapitoly začíná ostrá polemika proti papežskému primátu: *De exteriorē forma regiminis, quam in sua Ecclesia Christus Dominus instituit*. Tam svým způsobem vykládá klasické texty evangelií o papežském primátu (Mt 16, Jan 21) a snaží se dokázat, že tím nebyla sv. Petru předána práva jediné hlavy církve, ale pouze prvního biskupa „mezi sobě rovnými“. Febronius však nechce naprosto zavrhnout papežský primát, pouze jeho dosah omezit, když tvrdí, že byl ustanoven kvůli jednotě církve. Proto z toho dovozuje: *Omnia illa et sola esse primogenia et essentialia iura primatus, sine quibus unitas non potest servari*. Postavení papežovo je tedy čistě negativní, neboť podle Febronia skutečná moc v církvi je uložena v biskupech, nástupcích apoštolů, rovných svatému Petru, kterým náleží právo stanovit ve všeobecné církvi zákony, zatímco papež je pouze *vindex canonum*. Poté co Febronius dokázal, že taková byla podstata prvotní církve, jež byla zachovávána během osmi prvních století, přechází v dalších kapitolách k důkazu, že tato podstata církve pak byla hluboce změněna naukou o papežském primátu (III. kap.). Tato novota měla počátek s dekretály Pseudo-Isidora, jehož obviňuje z podvodu a nazývá ho *magnus ille peccator* a autorem nového systému v církvi. Tak právo Svatého stolce rozhodovat důležitější záležitosti není nic jiného než osobování si biskupských práv

(IV. kap.). Stejně tak náleží biskupům podle Febronia zákonodárná moc pro celou církev (V. kap.). Podle něho biskupové jsou soudci a nejvyšší členové ekumenických koncilů, jejichž nadřazenost nad papežem zvláště autor vynáší s odvoláním na galikánské důvody.

V VII. kapitole dokazuje skutečná práva biskupů: *De auctoritate episcoporum ex iure divino*, a přiřkne jim práva, o nichž tvrdí, že si je neprávem přivlastnil Svatý stolec. Jde především o práva, která požadovali němečtí biskupové. V posledních dvou kapitolách naznačuje to, co nazývá nápravou. V VIII. kapitole, nazvané *De libertate ecclesiae eiusque restaurandae iure et causis*, opakuje obvinění proti nepravým dekretům a proti papežským právníkům, v IX. kapitole *De mediis recuperandae libertatis ecclesiasticae* navrhuje praktické prostředky jak se postavit na odpor Svatému stolci v církvi a to takto: výukou lidu, všeobecnými a národními koncily, svorným postupem katolických vládců, obvyklými zbraněmi jurisdikcionalismu, totiž královským *placet*. Nový a dosud neobvyklý způsob je obsažen v šestém bodu: *Sextum id est generalius remedium in legitima resistentia defigitur*. Tento odpor má vést světský vládce, jemuž Febronius dává moc nad církví jako panovníkovi a jako jejímu ochránci. Jako vládce se má postavit proti Svatému stolci, který narušuje mír v království, zneužívá církevního majetku a zmocňuje se práv biskupů. Jako ochránce církve se má zajímat o celý život církve, nařídít biskupům, aby zachovávali starobylé církevní zákony, svolávat národní synody a pomáhat světským ramenem biskupům a kléru v jejich boji proti Římu, potírat řeholní řády, především jezuity, neboť podporují římskou moc. Febronius dokonce myslí na spolupráci a jednotu různých národních církví, uvedenou v život nikoliv papežem, nýbrž proti němu.

Touto naukou Febronius, který vychází od biskupského systému, předal církev světské moci a učinil z vladaře skutečnou hlavu církve nad papežem a biskupy.

To vše vysvětluje proč kniha měla takový úspěch. Zdálo se, že ji doba očekávala. Dílo bylo čteno nejen v německých zemích, ale také v zemích latinských, kde se více uplatňoval jurisdikcionalismus. Ve Španělsku se Rada pro Kastilii postarala o jeho přetisk, v Portugalsku bylo uvedeno v královském dekretu a byl odsouzen biskup, který se proti němu písemně ozval. Ve Francii byly hned pořizeny různé překlady. V Benátkách vyšlo jeho vydání s dovolením senátu. V Modeně vypudil vévoda svého knihovníka, jezuitu Zaccaria, za napsání díla *Antifebronius*.

Autor dosáhl svého úmyslu, neboť kniha se stala zbraní jurisdikcionalismu proti Svatému stolci, a proto našla dobré přijetí u katolíků. Naopak protestanté, kteří byli především předmětem Febroniova zájmu, se stali jeho prvními a jasnými protivníky.

Kapitola XIV.

Pius VI. a josefinismus

1. Jurisdikcionalismus vídeňského dvora za Marie Terezie

Jurisdikcionalistické myšlenky ve Vídni. - Febroniova kniha měla hned veliký úspěch v Německu a současně i velký vliv, neboť vyšla v okamžiku, kdy se v německých zemích uskutečňoval pozvolný a hluboký vývoj myšlenek a praktické politiky týkající se církve. Nuncius Mikuláš Oddi, vyslaný spolu s Garampim na frankfurtský sněm v roce 1764 napsal: „...nenáboženský a svobodářský duch se v posledních dobách zakořenil v Německu ... Zdá se jim, že vladaři schází pevný základ, nemá-li plné *ius circa sacra* a ve všem, co není jasně zakázáno Božím zákonem ... Zpovědníci a teologové dříve běžní při všech vládách, jsou dnes odstraněni z porad o církevních záležitostech jako podezřelé osoby, které by chtěly rozšířit církevní pravomoc.“

Císařovna Marie Terezie. - Když se rozvíjel na vídeňském dvoře duch jurisdikcionalismu a všeobecně osvíceného absolutismu, císařovna Marie Terezie (1740-1780), osobně zbožná a věrná církvi, uskutečňovala vůči církvi politiku dohledu a omezování. Odvolávala se přitom na svůj úřad nejvyšší ochránkyně církve, pojímaný ve smyslu kontroly a nadřazenosti státu nad církví, a dala se ovládat myšlenkou posloužit si katolickou církví, jež byla jediným poutem mezi jejími zeměmi, aby posílila jednotu habsburské říše.

Jurisdikcionalistická politika Marie Terezie se nejprve projevila v habsburských državách v Nizozemí a v Lombardsku. V roce 1753 vydala císařovna pro Nizozemí zákon, jenž podle vzoru francouzského zákona z roku 1749 silně omezoval církevní majetek a přísně zakazoval získávat přímo nebo nepřímo majetky nové.

Konkordát pro Lombardsko (1757). - V témže duchu podepsala Marie Terezie s Benediktem XIV. v roce 1757 konkordát o zdaňování církevního majetku v milánském vévodství, kde byly stanoveny stejné daně jaké byly vybírány z majetku světských osob, a byla stanovena jeho správa a pořízení jeho seznam. Dohoda je součástí programu správních reforem, aby se dosáhlo výkonnější správy a rozdělení daní, jež chtěla v nově získaném panství provést Marie Terezie, která se výslovně odvolává na dohody konkordátu.

Vídeňská univerzita. - V Rakousku byly provedeny první jurisdikcionalistické reformy na poli vyučování podle návrhu Holanďana van Swistena

a v roce 1752 Marie Terezie zreorganizovala vídeňskou univerzitu. Učinila z ní státní úřad, v němž byl panovník zastoupen ředitelem studií a jemu podřízenou školskou komisí. Kvůli odstranění téměř monopolního postavení jezuitů na univerzitě a jejich studijního programu na filozofické a teologické fakultě, jmenovala tam císařovna profesory z jiných řádů. V roce 1753 byl povolán do Vídně přednášet církevní právo Pavel Josef Rieger, který byl horlivým zastáncem galikánských zásad a nadřazenosti státu nad církví. Jeho *Institutiones iuris prudentiae ecclesiasticae* (1765-1762) dosáhly značného rozšíření a nahradily předešlá díla, jež hájila práva církve. Císařovna byla s jeho učením spokojena a v roce 1767 zrušila katedru církevního práva, obsazenou jedním jezuitou, a nařídila všem sledovat přednášky Riegerovy.

Knižní cenzura. - Tímto směrem vedl Marii Terezii hrabě Antonín Václav Kounic (Kaunitz), který byl od roku 1753 kancléřem a oblíbeným rádcem Marie Terezie a pak Josefa II. Zemřel v roce 1794. Pod vlivem jeho a van Swieteny byla ustavena v roce 1753 státní komise pro cenzuru knih, jíž byly podřízeny i církevní spisy. V roce 1758 se octl v čele této komise van Swieten, který využil svého postavení k šíření galikánských a jansenistických knih, i když se mu nepodařilo prosadit Febroniova. Vůči knihám příznivým právům církve a Svatého stolce byl velmi přísný.

Ekonomický výbor v Miláně. - V roce 1761 byla ve Vídni ustavena Státní rada, jež měla sloužit jurisdikcionalistické politice v Rakousku. V roce 1765 byl v Miláně ustaven Ekonomický výbor pro církevní a smíšené záležitosti, jež byly vyškrtнутy z pravomoci senátu. Lombardsko mělo sloužit za pokusné pole pro církevní reformy vídeňského dvora a tato myšlenka se jasně jeví v pokynech vydaných pro nový úřad v Miláně. V nich se prohlašovalo, že všechno to, co není výhradním právem kněžství, náleží nejvyšší vládní moci zákonodárné a výkonné. Vypočítává se tam podrobně vše, co je součástí vládní moci, takže pravomoc církve je omezena na dogma, a i tam se vyhlašuje, že církev není svobodná a nezávislá. Velmi se mimoto zdůrazňuje úřad panovníka jako ochránce církve, který uchovává starobylou čistotu učení, jež má brát v ohled okolnosti společného dobra a dbát na církevní disciplínu a na kult.

Podle těchto pokynů milánský výbor zvolna postupoval k zrušení inkvizice, cenzury knih, církevní imunity, omezení počtu řeholníků a diecézního kléru a omezení církevního majetku.

Kounic. - Tato politika, jež dosáhla svého vrcholu v letech 1767-1768, byla vedena hrabětem Kounicem. Své myšlenky vyjádřil v řadě spisů z té doby, v nichž tvrdí, že nejvyšší moc náleží pouze státu, že církev jí má být poddána a že klérus koná službu, kterou se uzdávalo nejvyšší moci mu udělit.

To vyjadřovalo hlavní názory vedoucí skupiny na vídeňském dvoře, v níž vynikl František Josef Heinke, který byl v roce 1769 jmenován rádcem pro církevní záležitosti.

Také Marie Terezie zastávala tyto myšlenky a v otázkách církevních jednala z vlastní moci. Tak opustila zásadu, kterou dříve uznávala, neuplatňovat vlastní práva bez dohody se Svatým stolicí. Její zpovědník opakoval toto pojetí, když napsal v roce 1768 o biskupských jmenováních v Lombardsku: „Jmenování v Miláně se neshodují ve všem ani s církevním právem, ani s právem galikánské církve, ani s právem dosud platným v Lombardsku, ale ... jedině odškodnění státu a královská práva anebo veřejné dobro je mohou ospravedlnit.“

2. Volba Pia VI.

Reformní činnost vídeňského dvora tak dosáhla svého vrcholu. Současně však vyvolala krizi během pontifikátu Pia VI., posledního papeže XVIII. století.

Konkláve 1774-1775. - Bolestná smrt Klementa XIV. 21. září 1774 ihned vyvolala otázku nástupnictví, totiž otázku politiky Svatého stolce vůči katolickým vládcům, ovlivněným myšlenkou nadřazenosti státu nad církví. Zrušení Tovaryšstva Ježíšova, vynucené bourbonskými dvory na Klementu XIV., vyjevilo, jak slabý byl Svatý stolec, jak je omezená svoboda jeho jednání a ochrnutá vměšováním dvorů. Na papežské kurii se živě pociťovala touha osvobodit se od tohoto silného nátlaku, jak psal turínský velvyslanec, který sděloval svému dvoru myšlenky, jež ovládaly Řím na počátku konkláve: „...že církev je v otroctví katolických vládců a že je třeba ji osvobodit z tohoto tyranství, vrátit platnost bule *In coena Domini* a napravit minulá zpusťování“.

Konkláve bylo zahájeno 5. října 1774 a protáhlo se až do 14. února následujícího roku. Hlasování bylo 265, neboť „horliví“ kardinálové si přáli papeže, který by tyto myšlenky uvedl ve skutek, zatímco „korunní“ kardinálové usilovali o zachování získaných pozic a zvláště se obávali obnovení jezuitského řádu. Proto se rozhodly katolické dvory včetně Rakouska na společném postupu při jednání v konkláve, k čemuž nikdy předtím nedošlo. Tuto společnou akci obratně vedl Monino.

Dvě skupiny kardinálů byly téměř stejně silné, a proto ani jedna z nich nebyla schopna převládnout. Nakonec se došlo ke kompromisnímu řešení volbou kardinála Gianangela Braschi z Ceseny, který si zvolil jméno Pius VI.

Byl mírné povahy a během konkláve ujistil, že bude vládnout církvi v dohodě s katolickými vládci a že neobnoví Tovaryšstvo Ježíšovo. Rovněž si jej vážili pro jeho oddanost vůči Apoštolskému stolci, kterou rakouský vyslanec považoval za přehnanou. Na druhé straně Pius VI. veřejně zdůrazňoval tvrdost Klementa XIV. vůči jezuitům a generálu řádu Riccimu.

3. Josef II.

Marie Terezie přijala v roce 1765 za svého spoluvládce syna Josefa, který se po její smrti stal v roce 1780 jediným císařem.

Program Josefa II. - Ačkoliv byl Josef II. vychován přísně katolicky, záhy se poddal vlivu osvícenství, zvláště vlivem Voltaireových spisů a jurisdikcionalismu, ovlivněného galikánskými a febroniánskými myšlenkami. Jeho plánem bylo posílení jednoty habsburské monarchie zcentralizováním vládních úřadů ve Vídni, aby se dosáhlo dobra a užitku všech poddaných. Na jeho provádění se měla účastnit i církve, již považoval za nástroj státní moci a za poddanou státu, jemuž byla vyhrazena moc vynášet zákony o *externa religionis*, totiž o všem, co nebylo božského původu a netýkalo se přímo duší.

Vláda Marie Terezie však pokračovala a jí je třeba přičíst, více než vlivu jejího syna, nová proticírkevní opatření prováděná ve letech 1770-1780.

Nové uspořádání teologických studií. - V rámci reformy vyšších studií, jež měla za účel postavit je pod kontrolu státu, schválila císařovna v roce 1774 i nový řád teologických studií, připravený břevnovským opatem Rautenstrauchem, v němž zaujímala hlavní místo pozitivní teologie, zvláště patristika, Písmo svaté a církevní dějiny. Dogmatická teologie byla omezena na pouhé články víry s vyloučením jakékoliv teologické výměny názorů. Zvláštní zřetel byl kladen na nové církevní právo, prosáknuté jurisdikcionalistickými a febroniánskými myšlenkami a proniknuté nepřátelstvím vůči Svatému stolci spolu s vynášením všemohoucnosti státu i v církevních záležitostech. V roce 1775 přikazoval jiný výnos, aby řeholní řády upravily vyučování ve svých domech v souladu s vídeňskou teologickou fakultou, ba spíše, aby přeložily své školy do Vídně, kde by jejich profesori museli podstoupit zkoušku před státními profesory. Tak celé teologické studium bylo odňato autoritě a vlivu církve a proměnilo se na státní orgán.

Poslušnost biskupů a kléru. - Nechyběly protesty vůči tomuto jurisdikcionalismu vídeňského dvora, který se zостřil v posledních letech vlády Marie Terezie. Zvláště se proti novým opatřením postavil vídeňský arcibiskup Migazzi, který byl věrný Apoštolskému stolci. Ostatní biskupové a klérus se

poslušně poddali panovníci, přestože tím byla potlačena jejich práva, a tak zvítězilo protiřímské myšlení. Nuncius Msgre. Garampi takto popsal situaci, s jakou se setkal ve Vídni v roce 1776: „Mezi ranami, jež zasahují církev považují za hlavní despotismus nauky, kterou si přivlastňuje světská moc. Jejím nakažení podléhají i kláštery a semináře a představeným jedněch i druhých není dovoleno vyučovat starou a schválenou nauku, jež je v rozporu s dnešními zásadami. Církevní právo se nyní omezuje pouze na otázky protipapežské a proticírkevní a všechna ostatní věda se zanedbává.“

Ačkoliv jurisdikcionalismus Marie Terezie pohnul vídeňskou vládu k provedení řady reforem císařovnou a bez dohody se Svatým stolcem, přece se tak dělo rozvážně a umírněně.

Jurisdikcionalismus Josefa II. - Syn císařovny Josef II. se však dal zcela unést obnovným revolučním duchem vůči stávajícímu řádu, který byl ovládán myšlenkou náboženské snášenlivosti, kvůli níž se dostával do rozporu se svou matkou v posledních letech její vlády, a myšlenkou všemocnosti státu. Říkal: „Vše náleží státu: to slovo v sobě zahrnuje vše, a proto každý musí spolupracovat na jeho posile.“

I církev v myšlení Josefa II. náleží státu a měla se stát vysokým nástrojem k uskutečnění reforem, jež zamýšlel provést k dosažení jednoty v habsburských državách, jež rozděloval sice jazyk a tradice, ale spojovala hluboká a živá katolická víra. Proto jurisdikcionalistická myšlenka, rozvinutá Josefem II., považovala církev za *instrumentum regni* a chtěla přizpůsobit církevní organizaci podle státního vzoru, aby mu mohla lépe sloužit. Cím šel dále touto cestou, začal Josef II. pojímat také plán na širokou církevní jednotu, jež by se kryla s hranicemi jeho panství a jejímiž hlavami by byli primasové rakouský, český a uherský, sjednocení v jakýsi synod, ovlivněný císařem, jímž by byly vyloučeny anebo omezeny zásahy Svatého stolce.

Na počátku vlády nového císaře nuncius Msgre. Garampi popsal jeho postoj vůči církvi takto: „V zásadě se přidržuje života podle náboženství, nikoliv jen přirozeného anebo křesťansky zjeveného, ale katolického. ... K našemu neprospěchu si však vytvořil anebo vytváří plán, podle něhož se domnívá, že si může přivlastnit všechno právo, a to nejenom o posvátných věcech, ale v posvátných věcech, a proto považuje za neplatnou jakoukoliv autoritu církve mimo čistých a pouhých už vyhlášených článků víry...“

Tyto názory se projeví v pokynech a psaných příkazech státním orgánům, aby jich užívaly jako směrnic ve všech církevních otázkách. Tituly těchto některých pokynů jsou sami o sobě výmluvné, neboť se týkají „předmětu a omezení kněžské moci ve státě“, tak jak byla stanovena Pánem apoštolům,

jak to hlásali febroniáni. Církev byla připravena o celou svoji svobodu a práva a byla omezena na kultovní organizaci svrchovaného státu. Mimoto podle jiné typicky jurisdikcionalistické myšlenky, stát se necítil být vázán ústupky církvi, jež učinil a uznal, např. konkordáty, tvrzením, že mohou být státem odvolány anebo nahrazeny jinými. Tak všechny dohody se Svatým stolcem ztratily svou hodnotu a nakonec to ovlivnilo všechny skutečné vztahy mezi církví a státem. Tyto zásady však nebyly velkým krokem kupředu vzhledem k jurisdikcionalistickým názorům XVII. a XVIII. století, ale novinka spočívala v tom, že nyní byly přijaty se záměrem naprosto podřídít církev státu.

První proticírkevní opatření. - Politika Josefa II. krok za krokem postupně uskutečňovala tyto zásady. Jen několik dní po smrti Marie Terezie vydal mladý císař 17. prosince 1780 dekret v jasně jurisdikcionalistickém duchu, jímž zakazoval těm, kteří vstupovali do řádů, přenechat svůj majetek klášteru, v němž vykonali řeholní sliby. Záhy nato, 27. ledna 1781, jiný příkaz podrobně upravoval církevní poplatky za křest, svatbu, pohřby atd. Při této příležitosti nazval Josefa II. pruský císař Fridrich II. svým „bratrem kostelníkem“. Další dekrety, jež měly ještě silněji zasáhnout církev, následovaly rychle za sebou v dalších měsících. Dekretem z 3. dubna 1781 nový císař nařídil všem řeholním komunitám svých zemí, vyjma Lombardska, aby přerušily jakékoliv styky se zahraničními kláštery a všechnu závislost jak duchovní tak hmotnou na generálních představených svých řádů a aby poslouchaly jen své národní provinční představené a místní biskupy. Toto opatření mělo také finanční důsledky, neboť Josef II. si nepřál, aby peníze opouštěly stát ve formě darů, příspěvků a milodarů. Proto současně zakázal vyvážení peněz do ciziny a nákup knih v cizině. Krátce předtím jeden vládní úředník provedl podrobný průzkum o vyvážení peněz jako důsledek církevních vynětí. Nebyl to však jediný důvod, jak poznamenal Msgre. Garampi: „Nejde už o získávání peněz, jež donutilo vládu k těmto novým reformám. Bojí se římských nauk a potírá se úředně papežská autorita týkající se disciplíny.“

Nový dekret, uveřejněný v týž den 3. dubna 1781 ukládal povinnost královského *exequatur* pro jakýkoliv papežský úkon anebo list včetně dogmatických věcí. Dekret byl vydán spolu s dalšími, týkajícími se téže věci: zákaz buly *Unigenitus*, přísaha věrnosti biskupů císaři z 26. března 1781, již se zavazovali „jako věrní a poddaní vazalové“ dát provádět „bez vytáček a výjimek všechny příkazy a nařízení panovníka se vší možnou a povinnou přesností“, zákaz poddaným odvolávat se do Říma nebo k nunciovi ve věci manželských dispenzí, jež má udělovat z vlastního práva diecézní biskup, vyjma překážek pocházejících z božského či přirozeného práva.

Nejvíce překvapovala rychlost, s jakou byla tato nařízení o církevních záležitostech vydávána, a policejní přísnost, s jakou je chtěl Josef II. provádět.

Toleranční patent (1781). - Nový krok kupředu byl Toleranční patent, vyhlášený v různých zemích rakouského mocnářství od července do listopadu 1781. I když katolicismu bylo ponecháno „přednostní“ postavení, přece bylo dovoleno svobodné působení protestantismu. Josef II. chtěl dokázat, že už neuznává zásadu konfesionality rakouského soustátí, ale v praxi byl patent považován za vítězství protestantismu a za ránu veřejnému postavení církve v Rakousku, která až dotud byla mocnou baštou katolicismu v německých zemích.

Patronát v Lombardsku. - Druhým krokem z 18. července 1781 byla žádost o jmenovací právo na všechna církevní benefícia v Lombardsku, s poukazem na dávné a nejasné povolení papeže Mikuláše V. milánskému vévodovi Františku Sforzovi, na španělský konkordát z roku 1753 a na všeobecný zvyk na ostatních habsburských územích.

Zrušení klášterů. - V lednu 1782 došlo snad k nejtěžšímu opatření Josefa II. - zrušení klášterů. Dekret se týkal rozjímavých řádů, jako byli kartuziáni a kamaldulští poustevníci, a některých větví žebravých řádů, trinitářů a velké části ženských klášterů. O trinitářích se prohlašovalo, že stát z nich neměl žádný užitek, neboť hlavním posláním řádu bylo osvobozování otroků, kteří byli považováni za nebezpečí pro veřejnou bezpečnost. V případě dalších řádů se poukazovalo na to, že jejich členové byly osoby státu veskrze neužitečné. Bylo už rozhodnuto zmocnit se jejich rozsáhlých statků, polností a lesů. Dekret byl tvrdě prováděn a řeholníci byli sekularizováni, zatímco majetek klášterů šel do královské pokladny. V mnohých případech vznikly nenahraditelné škody uměleckým a kulturním pokladům a někde i místnímu hospodářství.

Nuncius Garampi ostře protestoval, jakmile se mu dostal do rukou návrh dekretu o zrušení klášterů, ale kancléř Kounic mu odpověděl jménem Josefa II. záporně a prohlásil, že papeži náležela ochrana věroučných článků, státu však vše to, „co v církvi nemá božský původ, nýbrž je lidským vynálezem a institucí“, a do tohoto řádu spadala vnější disciplína kléru a řeholních řádů.

Cesta Pia VI. do Vídně. - Tento překotný vývoj způsobil veliké rozrušení na římské kurii. Jurisdikcionální plán nového císaře plně odpovídal jeho revoluční povaze. Směřoval k naprostému vytvoření církve v rakouských zemích odloučené od Svatého stolce a podrobené ve všem všemocnému státu.

Josef II., více než všichni panovníci, kteří jej předešli, dával najevo, že neměl naprosto žádný ohled na papeže a že se nedá zastavit žádným protestem.

Dokonce zakázal svým poddaným vstup do římské koleje Germanika a donutil je studovat v generálním semináři, který dal ustanovit v Pavii. K příčinám úspěchu jeho církevní politiky je třeba přičíst i podmínky uvnitř rakouského episkopátu, příliš proniknutého osvícenskými myšlenkami, a jeho přehnané služebníčkování vůči vídeňskému dvoru.

Podnět cesty. - Za těchto okolností dozrávala myšlenka Pia VI. odebrat se do Vídně. Vzhledem k myšlení doby nebylo možno vidět žádnou jinou cestu jak se postavit proti církevní politice Josefa II., než vejít s ním v přímý styk v naději, že se jeho chování změní. To dříve činili dvorští zpovědníci nebo nunciové, kteří si získali důvěru panovníků. Cesta Pia VI. vstupuje do tohoto pojetí vztahů mezi církví a státem.

Podrobnosti cesty jsou dobře známy, stejně tak jako hodnocení praktických výsledků této papežovy cesty. Pius VI. odejel z Říma 27. února 1782. Po dlouhé cestě, během které byl triumfálně přijímán obyvatelstvem míst, kudy projížděl, dorazil do Vídně 22. března. Rozhovory s císařem, jež se střídaly s církevními obřady a jinými slavnostmi, neboť papež slavil velikonoce ve Vídni, trvaly až do 22. dubna. Zpáteční cesta byla delší, neboť Pius VI. navštívil bavorská města a vrátil se do Říma 13. června. Při příležitosti jeho návštěvy vyšel ve Vídni protipapežský spisek Josefa Sybela *Was ist der Papst?*

Záporný výsledek. - Pokud se týká praktických výsledků jednání je třeba říci, že v podstatě je pravdivá fráze, jíž použil Josef II. v jednom dopise Kateřině Veliké: *Le pape n'a rien obtenu d'essentiel*. Byly sice zmírněny některé dekrety, zvláště toleranční, ale v jednotlivostech nijak nepomohla povolnost papeže. Nebyla to však neúčinná snaha pro vztah církve a státu a je možno říci, že cesta Pia VI. do Vídně spíše než uzavřením jednoho období je východiskem nové doby v dějinách církve, a řečeno ještě lépe, v dějinách vztahů mezi církví a státy.

Zdálo se totiž, že už byl plně uplatněn jurisdikcionalistický program, který na jedné straně usiloval o naprosté uvolnění místních církví ze závislosti na Svatém stolci a na druhé straně se snažil získat naprostou kontrolu všemocného a politického státu nad vnitřním životem církve do těch nejmenších podrobností. Cestou, kterou se chtěla nyní církev vydat a jež jí připadala jedinou možnou, byla dohoda s králem, ale i ta nakonec zklamala.

Cesta Pia VI. do Vídně však ukázala, že jsou ještě jiné cesty a jiné možnosti pro církev při uplatnění svých životně nutných práv.

Triumf náboženství. - Všude, kudy cestoval, byl papež přijat s upřímným nadšením. Byla to jistě triumfální cesta, jež byla označována za triumf náboženství. Nebyl to lidový fanatismus, ale manifestace věřících, o jejichž

náboženství bylo vydáno tolik zákonů a o jejichž oddělení od jednoty s Římem se tolik usilovalo ustavením jakési národní církve. Tato manifestace znovu dokázala, že věřící jsou na straně Svatého stolce a papeže. Vědělo se, že Pius VI. jel do Vídně kvůli nespravedlivým proticírkevním zákonům, a těmito upřímnými a hlubokými manifestacemi se lid stavěl mlčky na stranu papeže a proti císaři. Vzbouření v Nizozemí, způsobené právě těmito proticírkevními opatřeními, ukázalo, jak se takové lidové demonstrace staly také politickou silou.

Nejen lid se takto projevil navenek a stavěl se proti pronásledování, kterým procházela církev, ale také na biskupy zapůsobila papežova cesta hlubokým dojmem. Zatímco Febronius jej představoval jako vládce a uzurpátora jejich práv, zbožnost a prostota Pia VI. a těžká situace církve, na níž poukazoval, se staly pro mnohé biskupy jakoby novým a užitečným zjevením.

I katolické dvory jiných zemí ukázaly při té příležitosti svou blahovůli vůči papeži a zmírnily svou jurisdikcionalistickou politiku. Učinil tak sardinský král, Francie, Španělsko, jež ovlivnilo i Neapol, i sám pruský král Fridrich II. a švédský král Gustav III., který z úcty k papeži udělil ve svých zemích toleranci pro katolíky a ve Vídni byl přítomen mši papeže, jehož velmi srdečně obejmul.

Josefinismus, který byl vnějším projevem jurisdikcionalismu XVIII. století, se tak octl v těžké krizi.

4. Nové církevní reformy Josefa II.

Josef II. neustal v uskutečňování svého programu reformy církve ani během papežova pobytu ve Vídni a jeho horečná činnost vyvrcholila dalšími opatřeními v roce 1783.

Reforma církevního majetku. - Josef II. dále prováděl i plán na reformu v Lombardsku, zahájený už Marií Terezií, když 29. července 1782 zreformoval způsob udělování beneficí na onom území a když si vyhradil jmenovat tam všechny biskupy a opaty. V létě téhož roku byla ve Vídni ustavena Dvorská církevní komise po vzoru milánského Ekonomického výboru, jež měla dohlížet na správu církevního majetku. Tak vznikl státní úřad, který uplatňoval svou moc nad biskupy a celou církví. Pius VI. energicky protestoval 3. srpna, ale císař se snažil dekret ospravedlnit v odpovědi papeži tvrzením, že se v jeho nitru ozval vnitřní hlas, který mu uložil jednat ne jinak než jako zákonodárci a jako ochránci církve.

Další radikálnější opatření. - Dvorská komise působila zcela nezávisle při vytváření nového zákonodárství v oblasti církevních záležitostí. V únoru 1783 byl zaveden nový bohoslužebný pořádek, v němž byl dokonce stanoven i počet denních mší. Jiné ještě svéráznější plány, jako bylo např. odstranění latiny z liturgie, nebyly nikdy provedeny. Ještě v roce 1783 došlo k vyhlášení dalších dvou důležitých zákonů. Prvním z nich byl patent z 16. ledna 1783, týkající se manželství.

Civilní sňatek. - Patent odděloval od svátosti manželství sňatek, který Josef II. považoval za občanskou smlouvu a jako takový tedy náležel do oblasti státní moci, jíž bylo přirčeno výlučné právo stanovit manželské překážky a dispenzovat od nich. Marne se proti tomu stavěl vídeňský arcibiskup kardinál Migazzi.

Zrušení zbožných bratrstev. - Druhé opatření, připravené 28. února 1783 Dvorskou komisí, nařizovalo zrušení zbožných bratrstev, jichž bylo jen ve Vídni 116, a místo nich bylo zřízeno jediné - „pro účinnou lásku vůči chudým, kteří jsou bez prostředků“ - a podřízeno biskupům.

Mnohá z těchto opatření byla odůvodněna, neboť organizace církve měla různé nedostatky a neodpovídala již reformnímu duchu doby. To jasně vyplývá z dalšího opatření, jež učinil Josef II. v roce 1783 prostřednictvím Dvorské komise, totiž reorganizaci duchovní správy novým rozdělením farností a diecézí.

Nové rozdělení diecézí a farností. - Na tomto poli byla skutečně zmatená situace. V Rakousku byla území, jež náležela pod cizí biskupy, ohrazení diecézí bylo nepravdivé a byly zde i jiné obtíže. Josef II. se rozhodl sám provést tuto reformu a nedal na protesty papeže, který mu ve svém breve z 15. listopadu připomenul zásadu, že laici naprosto nemohou jmenovat na benefícia.

Cesta Josefa II. do Říma v roce 1783. - Nastalo nebezpečí naprostého přerušení styků. Aby k němu nedošlo, Josef II. učinil podobné gesto jako předtím Pius VI. a vydal se 23. prosince na cestu do Říma k přímému jednání s papežem. Pius VI. se obával toho nejhoršího, a proto udělil císaři, jako milánskému vévodovi, právo jmenovat v Lombardsku biskupy.

Církevní zákonodárství vídeňského dvora bylo rozšířeno i na Nizozemí, které se dostalo pod pravomoc Habsburků utrechtským mírem v roce 1714. Ale ozvali se proti němu biskupové, což nakonec přispělo k povstání, jež způsobilo oddělení onoho panství od rakouské koruny.

Provádění jurisdikcionalistického zákonodárství. - K prvním srážkám došlo už za Marie Terezie kvůli civilní cenзуře knih v roce 1761, pak kvůli

liturgickým čtením vloženým do breviáře v roce 1767 a kvůli omezení řeholních slibů na 25 let v roce 1771-1772. Biskupové se postavili proti těmto zásahům pod vedením malinského arcibiskupa kardinála Jana Jindřicha Frankenberga.

Když se stal Josef II. jediným císařem, rozšířil v roce 1781 na Nizozemí Toleranční patent a své manželské zákonodárství. Následovala opatření proti klášterům, prohlášeným nezávislými na cizích představených a postaveným pod pravomoc biskupů, spolu se zákazem přijímat novice. V roce 1783 a v následujících letech dal Josef II. provést dekret, jímž se rušily kláštery, které byly považovány za neužitečné. Odhaduje se, že bylo zrušeno na 2.000 klášterů a sekularizováno na 35.000 řeholníků a jejich majetek byl státem zabaven. V roce 1786 se postupovalo proti diecéznímu kléru, jehož tištěná kázání byla podrobena cenzuře. Byly otevřeny dva generální semináře v Lovani a v Lucemburku, do nichž byli povinni vstoupit všichni kandidáti na kněze, diecézní i řeholní.

Tato opatření zapříčinila hlubokou nespokojenost také mezi věřícími. Kardinál Frankenberg odsoudil nepravověrné nauky profesorů, jež byly vnuceny v Lovani, a uveřejnil breve Pia VI., jímž odsoudil Eyelovu knihu o papeži. Lid se přiklonil na stranu kardinála Frankenberga, ktrého 24. února 1789 odsoudila Rada nejvyšší vlády, a tak začalo povstání, jemuž prospěly události ve Francii, jehož výsledkem byla nezávislost Belgie.

Povstání a nezávislost Nizozemí. - Josef II. si uvědomil, že zašel příliš daleko, a žádal papeže, aby zasáhl u biskupů. Slíbil, že zruší v Belgii všechny zákony týkající se církevní i občanské reformy. Pius VI. poslal 23. ledna 1790 breve belgickému episkopátu a vyzýval jej k míru. Bylo však příliš pozdě, neboť 20. ledna se sešli belgičtí stavové za předsednictví kardinála arcibiskupa malinského a vyhlásili nezávislost země. Také v Uhrách došlo k silnému odporu vůči císařovým reformám a Josef II. byl donucen 28. ledna odvolat velkou část svých církevních novot. 20. února 1790 císař zemřel poté, co se dožil ztroskotání svých snah o reformu církve.